

Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

**BULGARİSTAN'IN AZINLIK POLİTİKALARI ÜZERİNDE
SOVYET KOMÜNİZMİNİN ETKİSİ VE TÜRK AZINLIĞA
YANSIMASI (1945-1956)**

Burcu ÖRNEK

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2018

BULGARİSTAN'IN AZINLIK POLİTİKALARI ÜZERİNDE SOVYET
KOMÜNİZMİNİN ETKİSİ VE TÜRK AZINLIĞA YANSIMASI (1945-1956)

Burcu ÖRNEK

Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ankara, 2018

Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

İşbu çalışma, jürimiz tarafından Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalında YÜKSEK
LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr. Aşkın KOYUNCU

Üye: Doç. Dr. Saime Selenga GÖKGÖZ

Üye: Dr. Öğretim Üyesi Özhan KAPICI

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof Dr. M. Derviş KILINÇKAYA
Enstitü Müdürü

**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ ATATÜRK İLKELERİ VE
İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK
KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU**

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 22/06/2018

Tez Başlığı / Konusu: Bulgaristan'ın Azınlık Politikaları Üzerinde Sovyet Komünizminin Etkisi Ve Türk Azınlığa Yansıması(1945-1956)

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.
Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

22/06/2018

Burcu Örnek

Adı Soyadı: Burcu ÖRNEK

Öğrenci No: 17006754066

Anabilim Dalı: Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Programı: Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı

Statüsü: Y.Lisans Doktora Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Saime Selenga GÖKGÖZ
Doç. Dr. Saime Selenga GÖKGÖZ

HACETTEPE UNIVERSITY GRADUATE SCHOOL OF ATATÜRK INSTITUTE
ETHICS BOARD WAIVER FORM FOR THESIS WORK

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF ATATÜRK INSTITUTE
ATATÜRK INSTITUTE TO THE DEPARTMENT PRESIDENCY

Date: 22/06/2018

Thesis Title / Topic:

The Reflection Of Soviet Community On Bulgarian's Minority Policies And The Reflection Of Turkish Minority (1945-1956)

My thesis work related to the title/topic above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

Date and Signature

22/06/2018

Name Surname: Burcu ÖRNEK

Student No: 17006754066

Department: Atatürk Institute To The Department

Program: Atatürk Institute

Status: Masters Ph.D. Integrated Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

Doç. Dr. Saime Selenga GÖKGÖZ

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun 2. yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

22/06/2018
Burcu ÖRNEK

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan "**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**" kapsamında tezimin aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihinden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihinden itibaren ... ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

22/06/2018
Burcu ÖRNEK

Burcu

¹ "Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"

(1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

(3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir

*Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Doç.Dr. Saime Selenga GÖKGÖZ danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığımı beyan ederim.

Burcu ÖRNEK

ÖZET

ÖRNEK BURCU. **BULGARİSTAN'IN AZINLIK POLİTİKALARI ÜZERİNDE SOVYET KOMÜNİZMİNİN ETKİSİ VE TÜRK AZINLIĞA YANSIMASI (1945-1956)**, Yüksek Lisans, Ankara, 2018.

Bulgaristan, tarihte 93 Harbi olarak da bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nı sona erdiren Ayastefanos Antlaşması neticesinde Osmanlı Devleti'nden ayrılarak geniş sınırlara sahip bir şekilde prenslik olarak kurulmuştur. Ancak Bulgaristan'ın geniş sınırlara sahip olması nedeniyle büyük devletler rahatsız olmuş; daha sonrasında imzalanan Berlin Antlaşması ile sınırlar yeniden düzenlenirken Bulgar Prensiği resmi bir şekilde Osmanlı Devleti'nden özerkliğini alarak kurulmuştur. Ülkenin siyasal rejimi yıllar içerisinde değişim göstermiş; 1908 yılında krallık ilan edilmiş, 1946'da ise Halk Cumhuriyeti kurulmuştur.

Bu tez çalışması içerisinde temel olarak Sovyet Komünizminin Bulgaristan'da tesis edilmesi sürecinde uygulanan azınlık politikalarının Türklere yansımalarına ışık tutmayı amaçlamıştır. Bu uzun sürecin 1945-1956 yılları arasında kalan kısmını temel alan bu çalışma içerisinde ayrıca yine bu yıllar içerisinde gerçekleşen 1950-1951 yılında yaşanan Bulgaristan Türkleri'nin Türkiye'ye göçü de irdelenmiştir.

Bu tez çalışması içerisinde ayrıca Bulgaristan'ın kuruluşu, Bulgaristan Türkleri'nin azınlık olma süreci, Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı, Soğuk Savaş'ın başlaması, Türk Dış Politikası gibi arka planlara da yer verilerek dönemi şekillendiren olaylar tasvir edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Bulgaristan, Türk Azınlığı, Pomak, Asimilasyon, Bulgaristan Komünist Partisi, Göç, 1950-1951 Göçü, Demokrat Parti, Türk Dış Politikası

ABSTRACT

ÖRNEK. BURCU **THE REFLECTION OF SOVIET COMMUNITY ON BULGARIAN'S MINORITY POLICIES AND THE REFLECTION OF TURKISH MINORITY (1945-1956)**, MA, Ankara, 2018.

Bulgaria was established as a principality with broad boundaries, separating from the Ottoman Empire as the result of the Treaty of San Stefano, which ended the Ottoman-Russian War of 1877-1878, also known as the War of '93 in the history. However, great powers were disturbed by the wide borders of Bulgaria; while the borders were reorganized with the Treaty of Berlin, the Bulgarian Principality was officially established by taking its autonomy from the Ottoman State. The political regime of the country has changed over the years; the kingdom was proclaimed in 1908 and the People's Republic was established in 1946.

While the Turkish population living in Bulgaria constituted the majority of the population as of 1878, it became the minority. Several rights have been granted to Turkish population after the population became minority and despite the fact that these rights were tried to be secured by treaties made throughout the history, the Bulgarian government violated these treaties and interfered with the fundamental rights of the Turkish population. Moreover the population undergone an assimilation and tried to be turned into Bulgarian. As a result, the Turkish were forced to migrate to Turkey's territory on a regular basis.

This thesis aimed to shed light on the reflections of the minority policies on the Turkish applied in the process of establishing Soviet Communism in Bulgaria. In this study, taking the duration between the years of 1945-1956 in the long process as the basis, the migration of Bulgarian Turks to Turkey realized in 1950-1951 was also examined.

It was also tried to describe the events shaping the period by including the background of the establishment of Bulgaria, the process of being a minority of Bulgarian Turks, the First World War, the Second World War, the beginning of the Cold War and Turkish Foreign Policy.

Keywords

Bulgaria, Minority, Pomaks, Assimilation, Bulgarian Communist Party, Migration, 1950-1951 Immigration, Democratic Party, Turkish Foreign Policy

İÇİNDEKİLER

BİLDİRİM	iv
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	v
ETİK BEYAN.....	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT.....	viii
ÖNSÖZ	1
KISALTMALAR.....	3
GİRİŞ.....	4
1. BÖLÜM	
SOVYET KOMUNİZMİ ÖNCESİ BULGARİSTAN VE TÜRKİYE İLE DİPLOMATİK İLİŞKİLER	6
1.1. KURULUŞUNDAN BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA KADAR BULGARİSTAN'IN SİYASAL VE TOPLUMSAL DURUMU.....	6
1.1.1. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve Bulgaristan Prensiği'nin Kuruluşu	6
1.1.2. Bulgaristan Krallığı'nın İlânı ve Balkan Savaşları'nın Çıkması.....	15
1.1.3. Bulgaristan'da Sosyalist Düşüncenin Yeşermesi ve Bulgar Komünist Partisi'nin Kuruluşu.....	18
1.2. İKİ SAVAŞ ARASI DÖNEMDE BULGARİSTAN'IN DURUMU.....	21
1.2.1. Birinci Dünya Savaşı'nda Bulgaristan ve 1919 Neuilly Antlaşması'nın İmzalanması	21
1.2.2. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Bulgaristan'ın Siyasal Durumu ve Türkiye ile Diplomatik İlişkileri.....	24
1.2.3. 1923 İhtilali Sonrası (1923-1935) Arası Bulgaristan'ın Siyasal Durumu ve Türk-Bulgar ilişkilerine Yansımaları.....	27
1.3. BERLİN ANTLAŞMASI'NDAN İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA KADAR BULGARİSTAN TÜRKLERİ'NİN DURUMU (1878-1939).....	32
1.3.1. Bulgaristan'daki Türkler'in Toplumsal Durumu ve Örgütlenmeleri	32
1.3.2 Eğitim ve Basın Özgürlüğü İle İlgili Düzenlemeler	47
1.3.3. Ekonomik Faaliyetler İle İlgili Düzenlemeler.....	54
2. BÖLÜM	
İKİ KUTUPLU DÜNYA VE BULGARİSTAN: İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE SONRASINDA BULGARİSTAN'IN SİYASAL VE TOPLUMSAL DURUMU	58
2.1. Balkanlar'da Sıcak Savaş: Bulgaristan'ın Savaşa Girişi.....	58
2.1.1. Savaş Öncesi Balkanlar'daki ve Bulgaristan'daki Durum.....	58
2.1.2. Sıcak Savaşa Giriş ve Savaşın Yayılması	62

2.2. SAVAŞ SONRASI DOĞU BLOKU'NUN OLUŞUMU VE BULGARİSTAN'IN KONUMLANDIRILMASI.....	69
2.2.1. Sovyet Rusya Ekseninde Doğu Bloku'nun Kuruluşu	69
2.2.2. Bulgaristan'da Komünist Rejimin Tayini ve Sovyet Politikaların Yeniden Yorumu	80
2.3. BULGARİSTAN'DA AZINLIK POLİTİKALARININ DEĞİŞİMİ VE DIŞ POLİTİKAYA ETKİLERİ	86
2.3.1. Bulgaristan Komünist Partisi'nin Azınlık Politikaları	86
2.3.2. Değişen Siyasi Rejimin Bulgaristan Türkleri Üzerindeki Başlangıç Etkileri	91
3. BÖLÜM	
2. DÜNYA SAVAŞI SONRASI TÜRK DIŞ POLİTKASI VE 1945-1956 TÜRKİYE-BULGARİSTAN İLİŞKİLERİ	99
3.1. TÜRK DIŞ POLİTİKASI	99
3.1.1 İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türk Dış Politikası.....	99
3.1.2. Demokrat Parti Hükümeti'nin Dış Politikası ve Bulgaristan	103
3.2. 1950-1951 GÖÇÜ VE GÖÇMENLERİN TÜRKİYE'DEKİ İSKÂNI.....	107
3.2.1. 1950-1951 Türk Göçünü Hazırlayan Etmenler.....	107
3.2.2. 1950-1951 Göç Sürecinin Başlaması ve İki Ülke Arasındaki İlişkiler	111
3.2.3. Bulgaristan Türkleri'nin Türkiye'de İskân Ettirilmesi ve Göçmenlere Yapılan Yardımlar	115
3.3 ZORUNLU GÖÇ SONRASI TÜRKİYE-BULGARİSTAN İLİŞKİLERİ (1951-1956)	121
SONUÇ	127
KAYNAKÇA.....	130
EKLER.....	141
Ek 1: Bulgaristan'daki Müslüman Pomakların Yeni Bulgar Hükümetince Bulgarlaştırılmaya Çalışıldığına Dair Sofya Elçiliği ile Türkiye Cumhuriyeti Filibe Konsolosluğu Arasındaki Yazışma ve "Behçet " Adlı Bir Kişinin 4.09.1934'te Türkiye Cumhuriyeti Filibe Konsolosluğu'na Konuyla İlişkin Gönderdiği Mektup.....	141
Ek 2: Bulgar Kessarevo Köylülerinin Kendilerine Bulgar Halkı Tarafından Uygulanan Zulüm ve Yardım Taleplerine Dair 21.08.1932 Tarihinde Sofya Elçiliği'ne Göndermiş Oldukları Mektup	149
Ek 3: Bulgar Hükümetinin Politikaları İle İlgili Sofya'da Yayımlanan Deliorman gazetesinin sahibi Mahmut Necmettin Deliorman Razgrat'ta Yayımlanan Karadeniz Gazetesinin Sahibi Arif Necip Kaskatı ve Kırcaali'de Yayımlanan Özdilek Gazetesinin Sahibi Gültekin Arda Tarafından Bulgaristan'da Uygulanan Zulme Dair 1943'te Türkiye'de Yayımladıkları "Bulgarya'daki 1.300.000 Türk" Adlı Broşür	153
Ek 4: Bulgaristan'dan Göç Etmek İsteyenlerin Karşılaştıkları Güçlükler Hakkında Filibe Türk Göçmenleri Adına Mehmet Şakir'in 26.01.1945'te Dönemin Türkiye Başbakanı Şükrü Saraçoğlu'na Gönderdiği Mektup	167
Ek 5: Bulgaristan'daki Türklerin Maruz Kaldıkları Mezalime ve Türk Hükümeti Tarafından Kurtarılmaya Dileklerine Dair 22 Mayıs 1947'de İsmet İnönü'ye Gönderilen Mektup	170

Ek.6: Ankara Vilayetinde İskân Ettirilen Bulgaristan Göçmenleri (1928-1960).....	173
Ek 7: 1950-1951 Göçü Neticesinde Gelen Göçmenlerin İllere Göre Dağılımı	174
Ek 8: 1950-1951 Göçü Neticesinde Türkiye'ye Gelen Göçmenlerin İllere ve Meslek Gruplarına Göre Dağılımı	175
Ek 9: 1950-1951 Yıllarında Yaşanan Göçlerde, Bulgaristan Türkleri'nin Bulgaristan'dan Geldikleri Bölgeleri Gösteren Harita	176
Ek 10: 1950-1951 Göçünde Bulgaristan Türkleri'nin Türkiye'de Yerleştikleri İlleri Gösteren Harita	177
Ek 11: Bulgaristan'dan Bursa'nın Osmangazi İlçesine Göç Eden Göçmenler Adına Ahmet Oğlu Mehmet Başaran, Ömer Oğlu Tahir Suat, Selim Sevinç ve Musa Bozdağlı'nın 26.03.1951'de Adnan Menderes'e Yazmış Olduğu Teşekkür Mektubu.....	178
ÖZGEÇMİŞ	179

ÖNSÖZ

14. yüzyılda Osmanlı Devleti'ne tabii olan Bulgaristan, 400 yıl boyunca Osmanlı Devleti egemenliğinde kalmış; daha sonrasında gerek Fransız İhtilali neticesinde ortaya çıkan milliyetçilik düşüncesinden gerekse de Çarlık Rusya'nın Balkanlar'da etkin bir şekilde uyguladığı Panslavizm politikasından önemli ölçüde etkilenmiş ve bunun neticesinde de 1876'da Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmış. Özerkliğini ilan etmesi ise 93 Harbi olarak da bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nı sona erdiren Ayastefanos Antlaşması ile olmuştur. Antlaşma ile birlikte geniş sınırlar üzerinde kurulsun da sonrasında imzalanan Berlin Antlaşması ile sınırları yeniden düzenlenmiştir.

Osmanlı Devleti'nde 2. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte yaşanan karışıklıklardan yararlanan Bulgaristan Prensi Ferdinand de Saxe-Coburg-Gotha, 1908'de Bulgaristan'da krallık rejimine geçildiğini ilan etmiş; bu duruma Osmanlı Devleti itiraz etse de 13 Nisan 1909'da yapılan İstanbul Protokolü ile beraber bu durumu kabul etmiştir. Krallık rejimi, 9 Eylül 1944'te çıkan ayaklanmaya kadar devam etmiş; 15 Eylül 1946'da ise Bulgaristan'da rejim yine değişerek Halk Cumhuriyeti kurulmuştur.

Bulgaristan'da yaşayan Türkler yaşanan rejim değişikliklerinden büyük ölçüde etkilenmiştir. Gerek krallık gerekse halk cumhuriyeti döneminde temel haklarından mahrum bırakılmış, asimilasyon politikasına tabi tutularak Bulgarlaştırılmaya çalışılmışlardır. Bütün bunların neticesinde de Bulgaristan Türkleri düzenli bir şekilde her dönem Türkiye topraklarına göç etmişlerdir.

Bulgaristan Komünist Parti hükümeti, Türklerin bir azınlık grubu olarak gelişmelerini teşvik ederken bir yandan da ileriki dönemlerde başta eğitim ve kültür olmak üzere faaliyetlerini kısıtlamak; daha sonraki aşamalarda ise kimliklerine müdahale ederek asimile etmeye çalışmışlardır. Ayrıca hükümetin ekonomi alanında yaptığı kooperatifleştirme politikası da tarımla uğraşan Bulgaristan Türkleri'ni olumsuz etkilemiştir. Bütün bunlar Bulgaristan Türkleri'nin göç etme isteklerinin artmasına neden olmuştur.

Halk Cumhuriyeti'nin ilanının ardından ilk göç dalgası 1950-1951 yılları arasında gerçekleşmiştir. Bu dalga Bulgaristan Hükümeti'nin 10 Ağustos 1950'de Türk Hükümeti'ne gönderdiği ilk nota ile başlamış; 8 Kasım 1951'de sınırın Türk hükümeti tarafından ikinci kez kapatılmasına kadar devam etmiştir. Gelen göçmenler gerek Türk hükümeti tarafından gerekse ABD gibi yabancı yardımlar sayesinde iskân ettirilmiş ve üretici konuma geçirilmiştir.

Gerek kaynak dili olan Bulgarca konusundaki noksanlığım gerekse de Türk literatüründe Bulgaristan ile ilgili yapılan çalışmaların sınırlılığında ötürü çalışmam için gerek kaynak gerekse de metod bakımından yol gösteren tez danışmanım Doç.Dr. Saime Selenga GÖKGÖZ ve Doç.Dr. Aşkın KOYUNCU'ya teşekkürlerimi sunarım.

Buna ilaveten tüm hayatım boyunca yaşadığım her zorlukta yanımda olan, akademik alanda da benim en büyük destekçim olan annem Vildan AKTAN'a ve ailemin geri kalanına; desteklerini benden esirgemeyen arkadaşlarıma; tezin yazımı sırasında gerek dikkatsizlik gerekse de aceleyle yaptığım her türlü yazım yanlış ve anlam karmaşasına ışık tutarak görmemi sağlayan tez danışmanıma bir kez daha teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tezimi biçimsel açıdan düzeltmeyi üstlenen ve bundan sonra yazarken nelere dikkat etmem gerektiğini bana öğretmeye çalışan Mehmet KILIKBİÇEN'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

KISALTMALAR

A.g.m. Adı Geçen Makale

A.g.b. Adı Geçen Belgesel

A.g.t. Adı Geçen Tez

Bkz. Bakınız

Çev. Çeviren

Der. Derleyen

Edt. Editör

S. Sayfa/Sayfa Aralığı

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

BCA: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BKP: Bulgaristan Komünist Partisi

BSDP: Bulgaristan Sosyal Demokrat Partisi

BSDRP: Bulgaristan İşçi Sosyal Demokrat Partisi

BZNS: Bulgaristan Ulusal Çiftçi Birliği

COMECON: Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi

NATO: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

VMRO: İç Makedon Devrimci Örgütü

GİRİŞ

1789 Fransız İhtilali neticesinde ortaya çıkan milliyetçilik, evrensel değerler içerisinde bir toplumun kendi benliğini kazanma sürecinin başlamasında itici güç olmuştur. Bu tarihten itibaren toplumlar tabii oldukları siyasal erke karşı ayaklanarak ulus devlet olma sürecine girmişlerdir. Balkanlar açısından bakıldığında bu toplumların baş kaldırdıkları siyasal erkler Osmanlı Devleti ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu olmuştur. Çarlık Rusya, Panslavizm politikası çerçevesinde bu toplumların bağımsızlıklarını elde etme süreçlerini desteklemiş fakat bunu yaparken asıl amacı söz konusu toplumların bağımsızlıklarını kazanmaları değil; kendisine bağlı birer peyk olmalarını sağlamak olmuştur. Rusya, ayaklanmalar neticesinde bağımsızlığını kazanan Balkan uluslarını amaçladığı gibi peyk haline getiremese de ulusların siyasetinde etkin bir rol oynamış; İkinci Dünya Savaşı sırasında Balkanlar'ı işgal etmek suretiyle bu amacı gerçekleştirmiştir.

Bulgaristan, Osmanlı Devleti tarafından 1396'de yapılan Niğbolu Savaşı neticesinde fethedilmiş; 1878'de imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile birlikte özerkliğini ilan etmiştir. Özerkliğin ilanıyla birlikte Bulgaristan topraklarında önemli miktarda Türk nüfus kalmış; bu nüfus gerek Bulgaristan'ın yıllar içerisinde geçirdiği siyasal dönüşümden gerekse yaşanan savaşlardan olumsuz etkilenmiştir.

Bu tez çalışmasının amacı özerkliğin elde edilmesinden sonra geçirilen siyasal süreçlerin Bulgaristan'da kalan Türk azınlık üzerindeki etkilerini ve Bulgaristan'ın söz konusu siyasal süreçler içerisinde Türk azınlığı konumlandırışını anlamak olmuştur.

Bu çalışmada esas itibariyle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönem 1956'ya kadar ele alınmış olsa da Bulgaristan'ın ve dolayısıyla Türk azınlığın özerkliğin kazanılmasından 1956'ya kadar geçirdiği siyasal ve toplumsal süreçler irdelenmiştir.

Bu tez konusunun seçimi temelde meraktan ileri gelmiş; daha sonrasında bu merak araştırma arzusuna dönüşmüştür. Bu arzu doğrultusunda gerekli kütüphane araştırmaları yapılmış; bu konuyla ilgili önceden yapılan çalışmalar incelenmiş; Devlet Arşivi'ne gidilerek konu ile ilgili belgeler gözden geçirilmiştir.

Bu tez çalışmasında dönem olarak 1945-1956 yıl aralığı temel alınmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle beraber Bulgaristan'da Halk Cumhuriyeti rejimine geçişi başlangıç noktası olarak alınmış. Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin Nisan 1956'da düzenlediği genel kurul bitiş noktası olarak belirlenmiştir. BKP Merkez Komitesi'nin Nisan 1956'da düzenlediği

genel kurulda aldığı kararlar Bulgaristan Türkleri'ni 1989'a doğru götüren sürecin temellerini atmıştır.

Hazırlanan bu çalışma, Bulgaristan'ı ve Bulgaristan'ın azınlık politikasını şekillendiren siyasal süreçlere, bu süreçler ekseninde günden güne şekillenen devlet politikalarına geniş yer ayırmasından ötürü konuyla ilgili daha önceki çalışmalardan ayrılmaktadır.

Üç bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde özerkliğin ilanından Bulgaristan'ın İkinci Dünya Savaşı'na dahil olmasına kadarki Türk azınlığın geçirdiği süreç, siyasal ve toplumsal açılardan ele alınmış ayrıca Türkiye-Bulgaristan Krallığı arsındaki diplomatik ilişkilerde Türk azınlığın konumlandırışı da işlenmiştir. İkinci bölümde Bulgaristan'ın savaşa girişi ve savaş neticesinde bir Sovyet Rusya peykine dönüşmesi sürecinin Türk azınlığa ve Türkiye ile olan diplomatik ilişkilere etkisi ele alınmıştır.

Tezin üçüncü ve son bölümünde ise esas itibariyle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batı Blok'una dahil olan Türkiye'nin benimsediği dış politikanın Bulgaristan ile ilişkilerine etkisi ve söz konusu ilişkilerin Türk azınlığa etkisi işlenmiştir. Bu bağlamda söz konusu dış politika değişikliğinin en somut sonucu olan 1950-1951'deki Türk azınlığın Türkiye'ye zorunlu göçü ayrı bir alt başlık olarak ele alınmış ayrıca son alt başlık olarak da zorunlu göç sonrası Türkiye –Bulgaristan ilişkileri değerlendirilmiştir.

1. BÖLÜM

SOVYET KOMUNİZMİ ÖNCESİ BULGARİSTAN VE TÜRKİYE İLE DİPLOMATİK İLİŞKİLER

1.1. KURULUŞUNDAN BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA KADAR BULGARİSTAN'IN SİYASAL VE TOPLUMSAL DURUMU

1.1.1. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve Bulgaristan Prenslığı'nin Kuruluşu

Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyıldan itibaren yapılan savaşlarda aldığı yenilgiler ve yaşadığı kayıplardan dolayı içinde bulunduğu durum, Avusturya ve Rusya gibi büyük devletlerin Balkan topraklarında ilerlemelerine ortam hazırlamış; bu topraklar üzerinde yayılcılık emellerini gerçekleştirmeye çalışmışlardır. 1789'daki Fransız İhtilali ile birlikte Avusturya ve Çarlık Rusya'sının bu topraklar üzerinde yürüttüğü politika yeni bir biçim kazanmıştır. Özellikle Rusya, 1840'lardan itibaren Balkanlar'daki bütün Slav unsurları Çarlık yönetimi altında birleştirebilmek için uyguladığı *Panslavizm* politikasını¹ yoğunlaştırmış ve ayrıca daha sonraki yıllarda Osmanlı topraklarındaki bütün Ortodoksları Çarlık himayesine sokma girişimlerini de arttırmıştır.²

¹ Rus Çarı 2.Aleksandr döneminde fikir ve politik hayatta önemli bir rol oynayan Panslavizm, ilk olarak Rusya dışındaki Slavlar arasında dil ve kültür birliği hareketi olarak ortaya çıkmıştır. Bu terimi ilk defa 1826'da "*Hakiki Panslavizm (Verus Panslavismus)*" eserini kaleme alan Slovak yazar Jan Herkel tarafından kullanılmıştır. Rusya'da ise bu hareketin ideolojik olarak başlangıcını 1830'lu yıllardan itibaren ortaya çıkan "*Slavyanofil*" hareketi yapmıştır. Başlangıçta edebiyat ve felsefe alanında kendini gösteren bu hareket Rus milletinin Rus Ortodoksluğu, Rus devlet teşkilatı ve Rusların kendi sosyal bünyelerinde barındırdıkları değerlerden ötürü önemli olduğunu ortaya koymuştur. Aleksey Khomyakov, İvan Kireyevski ve İvan-Konstantin Aksakov kardeşler bu görüşü benimsemişlerdir. Slavyanofil görüşü zaman içerisinde siyasi bir kimlik kazanarak bütün Slav uluslarının Rus Çarlığı altında birleştirilmesini amaçlayan "*Panslavizm*" görüşüne dönüşmüştür. Çarlık Rusya, Panslavizm politikasıyla esas olarak Türkleri Avrupa'dan temizlemek suretiyle İstanbul merkezli bir Slav Devleti kurmayı hedeflemiştir; bunun için de özellikle Balkan ulusları üzerinde etkili bir politika uygulamaya çalışmıştır. İstanbul eksenli bir devlet kurma emeli bakıldığında Panslavizm politikasından önce kendini göstermiştir. 2. Katerina devrinin nüfuzlu kişilerinden olan Prens Potemkin'in "*Doğu sisteminin büyük planı*" olarak ortaya koyduğu Osmanlı Devleti'nin yıkılmasını amaçlayan "*Greks Projesi*" ,Panslavizm'in öncülü olmuştur. Bu proje kapsamında Çarlık Rusya, Panslavizm politikasında da olduğu gibi Türkleri Avrupa'dan temizlemek suretiyle bir Rus prensin idaresinde İstanbul merkezli bir Grek Devleti kurmayı amaçlamış ve bu amaç doğrultusunda St. Petersburg'da Rum subayların yetiştirilmesi için okul açılmıştır. Temelde ciddi bir esasa dayanmamasına rağmen bu proje doğrultusunda 1782'de Avusturya-Macaristan'a teklif götürülmüştür. Panslavizm, Slavyanofil ve Grek Projesi ile ilgili bkz: Mithat Aydın, "19. Yüzyıl Ortalarında Panslavizm ve Rusya", *Pamukkale Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 1 Sayı 15, 2004, s. 109-124; Erdoğan Keleş, "Rusya'nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Layiha", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 21, Güz 2008, s.125-131; Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya: XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1789-1919)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 32; Kurat, *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 352-363.

² Orhan Koloğlu, "Osmanlı Döneminde Balkanlar", *Balkanlar*, Orta Doğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı, İstanbul 1992, s. 78.

Balkan halkları açısından 19. yüzyıl millî kimliklerinin inşa edildiği ve bu doğrultuda milliyetçilik eksenli ayaklanmaların gerçekleştiği bir dönem olmuştur. 18.yüzyıla beraber Avrupa’da yaşanan ekonomik ve düşünsel ilerlemeler -özellikle 1789 Fransız İhtilali neticesinde geniş kitlelere yayılan milliyetçilik düşüncesi -Osmanlı Devleti’nde ve özellikle Balkan coğrafyasında derin izler bırakmıştır. Hâlihazırda Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu siyasî ve ekonomik durumdan ötürü rahatsızlık içerisinde olan Balkan ulusları, gerek milliyetçilik düşüncesinin tesiriyle gerekse de Çarlık Rusyası’nın Balkan coğrafyasında etkin bir şekilde uyguladığı Panslavizm politikasının tesiriyle Osmanlı idaresine karşı başkaldırmışlardır.

Balkanlardaki milliyetçilik eksenli ayaklanmalar 1804’te Kara Yorgi liderliğinde ilk Sırp İsyanı ile başlamış 1813’e kadar devam etmiştir. İkinci Sırp isyanı ise Miloş Obranoviç liderliğinde başlamış; 17 Ekim 1830’de Sırlara kesin muhtariyet verilene kadar devam etmiştir. Kasım 1833’te ise Rusya’nın baskıları doğrultusunda Sırbistan’ın sınırları belirlenerek Sırbistan Prenslığı resmen kurulmuştur.³ Sırbistan’daki isyanını 1821’de Yunan İsyanı, 1875’te Hersek İsyanı, 1876’da ise Bulgar İsyanı takip etmiştir.

Bulgar halkında millî uyanış fikrinin oluşmasını Hilandar Manastırı’nda bir keşiş olan Otets Paisiy sağlamıştır. Kendisine bu manastırda bulunmasından ötürü Paisiy Hilandaraski de denilen Paisiy; 1762’de *Bulgar Halkının, Çarların ve Azizelerin Tarihi* adlı eseri kaleme almıştır.⁴ Bu eserde Paisiy, Bulgar tarihini anlatmasının yanı sıra neden bir Bulgar devleti kurulması gerektiğine dair fikirlerini beyan etmiş, Rumların Bulgarları hakir gördüklerinden dolayı Bulgarların mutlaka kendi kültürlerine sahip çıkması gerektiğini savunmuştur. Söz konusu bu eserle birlikte Bulgarların, Fener Rum Patrikhanesi’nin kendilerini Rumlaştırmaya çalışmalarından ne derece rahatsız oldukları ve bundan dolayı millî benliklerini kazanma yoluna girmeye başlamalarının yanı sıra onlar için ulusal dil ve ulusal eğitimin ne derece önemli olduğu da ortaya konmuştur.⁵

Bulgar milliyetçiliğinin ortaya çıkışı esasen Fener Rum Patrikhanesi’nin Bulgarları Rumlaştırmaya çalışmasından ötürü olmuştur. Osmanlı Devleti’nin 1821’deki Yunan İsyanı’nda Fener Rum Kilisesi’ni ihtilale bizzat katılmamış olsalar bile “*ihanet etmekle*” suçlaması⁶ üzerine

³ Serap Toprak, *XIX. Yüzyılda Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri ve Avrupalı Devletlerin Balkanlar Politikası*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2011,s.112; Ergenekon Savrun, ”Balkan Milliyetçilikleri Bağlamında Sırp, Yunan ve Bulgar Milliyetçiliklerinin Karşılaştırılması”, *Avrasya Çalışmaları Dergisi*, Sayı 4, 2016, s. 3. <http://eurasian.eurasianacademy.org/dergi/balkan-milliyetcilikleri-baglaminda-sirp-yunan-ve-bulgar-milliyetciliklerinin-karsilastirilmesi201605.pdf> (Erişim tarihi: 24.06.2018).

⁴ Aşkın Koyuncu, *Bulgar Eksarhlığı*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 1998, s. 27-28.

⁵ Bülent Atalay, “Fener Patrikhanesi’nin Balkanları Rumlaştırma Politikasına Karşı Farklı Bir Duruş: Türk-Bulgar Ortak Tavrı”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 9, Sayı 1, Haziran 2007, s. 98.

⁶ Mehmet Seyitdanlıoğlu, “Yunan İhtilali ve 2. Mahmud’un Politikaları”, *Manas Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 12, 2004, s. 54.

cesaretlenen Bulgarlar, 1824'te Üsküp (Skopje), Samakov (Samokov) ve İvraca (Vratsa) şehirlerindeki Rum metropolitleri kovmuş; 1833'de ise Patrikhaneden Bulgar papaz talebinde bulunmuşlardır.1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı, Bulgarların Patrikhaneye karşı direnişlerini güçlendirmiş; bu direnişte Bulgar din adamı Neofit Bozveli ve yine Bozveli gibi din adamı olan İlarion Makariopolski öne çıkmıştır. Bozveli'nin 1839'da İstanbul'da yaptığı ayaklanma çağrısından etkilenen halk, 1840'dan itibaren teşkilatlanmaya başlamıştır.⁷ Bozveli ve Makariopolski 1845'te taleplerini ve Patrikhane tarafından cemaatlerine yapılan muameleyi içeren bir şikâyet dilekçesini Bâb-ı Âli'ye göndermiş; Sadrazam Mustafa Reşit Paşa ise yapılan şikâyetleri Patrikhaneye iletmiştir. Ancak bu talepler gerçekleşmemiş hatta Bozveli ve Makariopolski ülke için zararlı görülerek sürgün edilmişlerdir.⁸

Bağımsız Bulgar Kilisesi mücadelesinin yıllar içerisinde de devam etmesi üzerine 1869'da Bâb-ı Âli'de gayri resmî bir komisyon kurularak bu sorun görüşülmeye başlamıştır. Ancak görüşmelerin Patrikhane ile Bulgarlar arasında görüş birliğine varılamamasından dolayı sekteye uğramasının ardından Sadrazam Ali Paşa 5 Mart 1870'te Sultan Abdülaziz'e bir tezkire sunarak görüşmelerin seyrini aktarmış ve bu meselenin daha da uzadığı takdirde Osmanlı Devleti için olumsuz sonuçlar yaratabileceği bu yüzden de bu sorunun padişah tarafından çözülmesi gerektiğini beyan etmiştir. Bu beyan üzerine Sultan Abdülaziz tarafından 11 Mart 1870'te Bulgar Eksarhlığı kuruluş fermanı ilan edilmiştir.⁹

Kilisenin bağımsızlığını kazanmasının ardından siyasal bağımsızlığın kazanılması için ayaklanma hazırlıkları başlamıştır. Daha önce Bulgar komiteleri¹⁰ tarafından 1840-1875 yılları arasında birkaç defa isyana teşebbüs edilmiş ancak başarısız olunmuştur. Mayıs 1876'da, Rumen hattında *Yergöğü (Giurgiu) İhtilâl Komitesi* tarafından bağımsız bir Slav Bulgar devleti kurma amacıyla başlatılan isyan, başlangıçta gerekli önlemlerin alınamaması nedeniyle büyüye de daha sonra bastırılmış ancak Rusya tarafından milletlerarası platformda kullanabileceği bir sorun hâlini almıştır.¹¹

4 Ekim 1853'te Osmanlı Devleti-Çarlık Rusya'sı arasında meydana gelen Kırım Savaşı 30 Mart 1856'da imzalanan Paris Barış Antlaşması ile son bulmuştur. Antlaşma neticesine 1841'deki Boğazlar Sözleşmesi yeniden onaylanarak Boğazların kapalılığı devam ettirilmiş; Karadeniz hususunda ise bu bölge tarafsız ilan edilerek askeri alan dışında bırakılmıştır. Bu durum 13 Mart

⁷ Koyuncu, a.g.t., s. 54-55.

⁸ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, Cem Yayınları, İstanbul, 1984, s. 65-66.

⁹ Koyuncu, a.g.t., s. 96-98.

¹⁰ Bulgar Komitacılarının faaliyetleri ve çıkan halk ayaklanmaları için bkz. Mustafa Burma, "Bulgaristan'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan Ayrılış Sürecinde Bulgar Ayaklanmaları", *Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Aralık 2012, s. 67-89.

¹¹ Nedim İpek, "1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 16; Yuluğ Tekin Kurat, "1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nin Sebepleri", *Belleten*, Cilt XXVI, Sayı 103, 1962, s. 574.

1871’de imzalanan *Karadeniz Hakkında Londra Antlaşması*’na¹² kadar devam etmiştir.¹³ Londra Antlaşması’nın ardından tekrar donanma hazırlığına girişen Rusya, Balkanlar’da Panslavizm politikasını yoğunlaştırmıştır. Öte yandan Rusya Balkanlar’daki milliyetçilik temelli ayaklanmaları desteklemeye devam etmiş, bunu yaparken de Balkan uluslarının bağımsızlığından ziyade onları bir peyk hâline getirerek emellerine ulaşmayı amaçlamıştır.¹⁴ 24 Temmuz 1875 Bosna-Hersek ve 2 Mayıs 1876 Bulgar isyanlarını destekleyen Rusya ayrıca 1876-1877 Osmanlı-Sırp Savaşı’nda da Sırbistan’ı destekleyerek savaş sonrası Osmanlı Devleti işgaline uğramasına engel olmuştur.¹⁵ Balkanlar’daki durum karşısında İngiltere’nin teklifi doğrultusunda Fransa, Almanya, Avusturya-Macaristan, İtalya, Rusya ve Osmanlı Devleti’nin de olacağı 23 Aralık 1876 İstanbul’da bir konferans toplanmış; ancak bu konferans devam ederken Rusya, Osmanlı Devleti’nin daha öncesinde Rus elçiliğinde kendisine iletilen teklifleri ve 1876’daki İstanbul (Tersane) Konferansı’nda alınan kararları¹⁶ kabul etmemesi üzerine 24 Nisan 1877 tarihinde Osmanlı Devleti’ne savaş ilân etmiştir.¹⁷

Savaş başlamadan önce Balkanlar’a doğru ilerleyebilmek için Romanya topraklarından geçme gerekliliği doğmasının üzerine Çarlık Rusyası, Romanya ile tam bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün Osmanlı Devleti tarafından tanınması karşılığında başkent Bükreş’ten serbest geçişini taahhüt eden Osmanlı karşıtı bir antlaşma imzalamıştır.¹⁸ Savaşın başlamasıyla beraber İngiltere, Fransa, Avusturya, Almanya ve İtalya tarafsızlıklarını ilân etmiş; ayrıca İngiltere

¹² Paris Boğazlar Sözleşmesi neticesinde alınan kararların sürekliliği öngörülse de yalnızca on beş yıl geçerli olabilmiş; Çarlık Rusya, 1870 Fransa-Prusya Savaşı’nda Fransa’nın yenilmesi ve İngiltere’nin hareket serbestisini yitirmesi üzerine 31 Ekim 1870’de Paris Boğazlar Sözleşmesi’ni tek taraflı olarak fes etmiştir. Bu durum başlangıçta Avrupalı devletler tarafından tepkiyle karşılanırsa da kabul edilmiş; daha sonrasında Bismarck’ın önerisi doğrultusunda 13 Mart 1871’te Londra’da Osmanlı Devleti, Almanya, Avusturya, İngiltere, Fransa, İtalya ve Rusya arasında “*Karadeniz Hakkında Londra Antlaşması*” imzalanarak Karadeniz’in tarafsızlığı ilkesi sona erdirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Bülent Şener “Türk Boğazları’nın Geçiş Rejiminin Tarihi Gelişimi Ve Hukuki Statüsü”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Cilt 7, Sayı 17, Mart 2014, s. 478-479, http://www.johschool.com/Makaleler/1175976891_21.%20b.sener.pdf (Erişim Tarihi: 25.06.2018).

¹³ Aynı Makale, Aynı Yer.

¹⁴ Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 375.

¹⁵ Aynı Eser, s. 372-373.

¹⁶ Rusya, gerek Rus elçileri gerekse de İstanbul (Tersane) Konferansı aracılığıyla Osmanlı Devleti’nden Sırbistan ve Karadağ ile antlaşma yapmasını ve onlara toprak vermesini, Bulgaristan hususunda buranın muhtariyet idaresine sahip iki eyalet haline getirilerek beşer yıllık süreyle tayin edilecek bir Hıristiyan vali tarafından yönetilmesini, resmi dilin Bulgarca olmasını, yeni vergi ve muhakeme usulü oluşturulmasını, Türk askerinin yalnız merkezle sınırlandırılarak mahalli milis askeri birliklerin oluşturulmasını, Bulgarlar için genel af ilan edilmesini ve Müslüman ahalinin elinde bulunan silahların toplatılarak tüm bu hususları denetleyen milletlerarası bir komisyonun görevlendirilmesini talep etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Mahir Aydın, “Doksanüç Harbi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 9, Türkiye Diyanet İşleri Vakfı, İstanbul 1994, s. 498.

¹⁷ Bekir Sıtkı Baykal, “Doksanüç Harbi Arifesinde Osmanlı Devleti ile Büyük Devletler Arasındaki Münasebetler”, *Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, 1945, s. 185.

¹⁸ Denise Hupchick, *The Balkans From Constantinople to Communism*, Palgrave Macmillan, USA, 2004, s. 265.

Boğazlar üzerinde kendi çıkarlarını korumak adına Doğu Akdeniz Filosu'nu Çanakkale'ye göndermiştir. Türk tarihine *93 Harbi* olarak da geçen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Doğu Anadolu ve Balkanlar olmak üzere iki cephede gerçekleşmiştir. Başlangıçta yapılan savunmalar neticesinde Osmanlı Devleti lehine bir gelişme yaşandıysa da Rusya'nın Karadeniz'de üstün olması nedeniyle bu durum uzun sürmemiş; Doğu Anadolu'da Erzurum, Batı'da ise İstanbul önlerine kadar gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin yaşanan gelişmeler karşısında ateşkes talebinde bulunması üzerine 31 Ocak 1878'de Edirne Mütarekesi imzalanmıştır. Bu mütareke doğrultusunda Osmanlı Devleti'nin Küçük Çekmece-Terkos hattına kadar çekilmesi, bu hattın 5 km. önüne Rus askerlerinin yerleştirilmesi ve Osmanlı ile Rus askerleri arasında tarafsız bir bölgenin oluşturulması kararlaştırılmıştır. Mütarekenin ardından 3 Mart 1878 Ayastefanos Antlaşması imzalanmıştır.¹⁹

Ayastefanos Antlaşması ile Sırbistan, Romanya ve Karadağ tam bağımsızlıklarını elde etmiş ve ayrıca Bulgar Prensiğinin özerklik ilan etmesi sağlanmıştır. Bulgaristan'ın sınırları bu antlaşma doğrultusunda İstanbul, Edirne ve Selanik etrafındaki küçük bir bölge haricinde neredeyse bütün Balkan coğrafyasını kaplaması nedeniyle bu durum ne Balkan devletleri ne de Batılı devletler tarafından kabul görmemiştir.²⁰ Bunun üzerine antlaşma maddelerinin revize edilmesi için İngiltere, Osmanlı Devleti, Avusturya-Macaristan, Çarlık Rusya, İtalya ve Almanya'nın katılımıyla 13 Haziran 1878'de Berlin'de bir konferans düzenlenmiş; bu konferans sonucunda da 13 Temmuz 1878'de Berlin Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayla Sırbistan, Romanya ve Karadağ'ın Ayastefanos Antlaşması ile elde ettikleri bağımsızlıkları tekrar onaylanırken yine Ayastefanos ile özerkliğini ilân eden Bulgaristan'ın sınırları yeniden düzenlenmiştir.²¹ Ayastefanos Antlaşması neticesinde Rusya'nın tesiriyle belirlenen sınırlar bu antlaşma ile beraber dörde ayrılarak Bulgaristan Prensiği Balkan Dağları'nın kuzey ve kuzeybatısı ile sınırlandırılmıştır. Bulgaristan'ın güney ve güneydoğusunda kalan bölgede siyasi ve askeri bakımdan Osmanlı Devleti'ne bağlı Osmanlı Devleti tarafından her beş yılda bir atanan ve Avrupalı devletler tarafından da denetlenen Hristiyan bir vali tarafından yönetilen Edirne Vilâyeti'ne bağlı Filibe ve İslimye Sancakları üzerinde Doğu Rumeli (Şarkî Rumeli)²² vilâyeti

¹⁹ Ali İhsan Gencer, "Ayastefanos Antlaşması", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 4, s. 225.

²⁰ Hupchick, *The Balkans*, s. 265-266.

²¹ Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 374-375.

²² Berlin Antlaşması neticesinde Edirne Vilâyeti'ne bağlı Filibe ve İslimye Sancakları üzerinde kurulan Doğu Rumeli, 93 Harbi olarak da adlandırılan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı öncesinde etnik ve dinsel çeşitlilik açısından Türk, Bulgar, Ermeni, Pomak, Yahudi, Çingene, Tatar ve Çerkezlerin bir arada yaşadığı bir yer olmuştur. 93 Harbi öncesi Doğu Rumeli nüfus durumunu "*1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Öncesinde Şarkî Rumeli Nüfusu*" adlı makalesinde Aşkın Koyuncu, Doğu Rumeli'de Müslüman nüfusun Filibe ve İslimye Sancakları'na bağlı Hasköy, Kızanlık, Sultanyeri, Ahi Çelebi, Karinâbad ve Aydos kazalarında yoğunlaştığını, Hasköy ve Burgaz'dan batıya doğru gittikçe de Bulgar nüfusun arttığını kaleme almıştır. Yine aynı makalede Koyuncu, Filibe ve İslimye Sancakları'nın nüfus durumunu 1293 (1876) Edirne Vilayet Salnamesi verilerinden yola çıkarak kadın nüfusla birlikte Müslüman nüfusunu 376.260

kurulmuştur. Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne erişiminin engellemesi amacıyla Makedonya ve Batı Trakya Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştır.²³

Berlin Antlaşması ile iç işlerinde serbest dış işlerinde Osmanlı Devleti'ne bağlı özerk bir Bulgar Prenslığı kurulmuştur. Prenslığın kendine ait hükümeti, anayasası ve askerî kuvveti olmasına izin verilmiş prens seçiminde ise son karar Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştır. Ayrıca anayasanın hazırlanmasında da Osmanlı Devleti denetleyici bir rol üstlenerek Ocak 1879'da Pertev Efendi'yi *Komiser*²⁴ olarak atamıştır.²⁵

Antlaşmanın 12. maddesinde prenslik topraklarında bulunan vakıf ve mirî arazilerin tespiti ve bu arazilerin geleceği hakkında karar verilmesi için Osmanlı ve Bulgarlardan oluşan bir komisyon kurularak iki yıl içerisinde çözüm bulunması şart koşulmuştur. Kurulması öngörülen komisyonda Osmanlı Devleti tarafından Nihat Paşa ve Fazıl Bey; Bulgaristan tarafından da Todor S. Burmov ile İliya Tsanov görevlendirilmiştir.²⁶ Bulgaristan Komiseri de Bulgar temsilcilerle birlikte söz konusu arazilerin tespitinde görev almış; bu yüzden kendisi 'evkaf komiseri' olarak da anılmıştır. Zaman içerisinde *evkaf komiserliği* makamı siyasî bir kimlik kazanarak iki ülke arasındaki ilişkileri düzenlemiş; Bulgaristan'daki Türklerin himayesinden, antlaşmalarla onlara tanınan hakların uygulanıp uygulanmadığı denetlemeden ve onların sosyal ile siyasal hayatlarının düzenlenmesinden sorumlu olmuştur.²⁷

Komiserliğin yanında yine Bulgar Prenslığı'ni denetleme ve bağımsız bir devlet gibi hareket etmesine engel olmak ve Prenslik topraklarında yaşayan Türklerin ticaret hayatını canlandırmak amacıyla Rusçuk, Varna ve Vidin gibi bazı şehirlerde *Osmanlı Tüccar Vekilliği* kurulmuştur. Bununla birlikte Prenslığın Berlin Antlaşmasına uyup uymadığını denetleme ve Osmanlı

(%40,52), Gayrimüslim nüfusu 552.282 (%59,48) olarak kaydetmiştir. 93 Harbi, nüfus açısından Doğu Rumeli'ye büyük hasar vermiştir. Savaş sırasında Türk nüfusa yönelik kötü muamele ve kıyım, Bulgaristan'ın nüfusu homojenleştirme çabası ve açlık, salgın hastalık gibi nedenlerden ötürü yaşanan kayıplar da eklenince Doğu Rumeli'deki Türk nüfus büyük oranda azalmıştır. Koyuncu, savaş sonrası azalan nüfus sayısını 1880'de yapılan nüfus sayımı verileri ışığında Türk nüfusu 174.749 (%21,44), Bulgar nüfusu ise 555.236 (%68,11) olarak vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Koyuncu, "1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Öncesinde Şarkî Rumeli Nüfusu", *Avrasya Etüdüleri*, Cilt 19, Sayı 44, 2013, s. 178, 202.

²³ Hupchick, *The Balkans*, s. 267.

²⁴ Bulgaristan'ın 5 Ekim 1908'de bağımsızlığını ilân edene kadar Osmanlı Devleti ile Bulgar Prenslığı diplomatik ilişkileri sefarethâneler aracılığıyla değil; komiser aracılığıyla yürütülmüştür. Komiser; Osmanlı idaresini temsilen Bulgaristan'ın devlet işlerini denetlemiş; aynı zamanda harple birlikte azınlık konumuna düşen bölgedeki Türk nüfusun durumundan da sorumlu olmuştur. Bulgaristan Komiseri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mahir Aydın, "Bulgaristan Komiserliği", *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, Cilt 17, Sayı 21, 1997, s. 71-126; Osman Köse, "Bulgaristan Emareti ve Türkler (1878-1908)", *Turkish Studies /Türkoloji Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 2006, s. 237-272.

²⁵ Emine Bayraktarova, *Bulgaristan'daki Müslüman Azınlıkların Statüsü*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2009, s. 4.

²⁶ Koyuncu, "Bulgaristan'da Osmanlı Maddi Kültür Mirasının Tasfiyesi (1878-1908)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Sayı 20, 2006, s. 214.

²⁷ Bayraktarova, a.g.t. s. 4.

Devleti'ni ilgilendiren siyasal, askerî ve idarî konularda Hariciye Nezareti'ne bilgi vermekle yükümlendirilmiştir.²⁸

Berlin Antlaşması'nın hükümlerine göre bir prens seçilene ve anayasa yürürlüğe konana kadar Bulgaristan'ın idaresi Rus komiserlerine bırakılmıştır. Bununla birlikte Sofya, Rus subayları ve memurlarıyla dolmaya başlamıştır. Antlaşmanın yedinci maddesine göre bu idarenin dokuz ayı geçmeyeceği belirtilmiştir. Berlin Antlaşması gereği Bulgaristan'da Prens Dondukov Korsakov komiser sıfatıyla prens vekili olarak görev almış; önemli görevlere Rus taraftarlarını getirerek ülkede Rus nüfuzunu sağlamlaştırmaya çalışmıştır. Ancak Dondukov, üstlendiği bu geçici görevin devamını sağlamak ve kendisini prens seçtirmek amacıyla Berlin Antlaşması'nın hükümlerini bertaraf etmiştir.²⁹

Prens Dondukov başkanlığında ve Sergey Lukiyarov danışmalığında 1869 Sırp Anayasası tercüme edilerek ve 1866 Romen Anayasası'ndan da faydalanılarak³⁰ ilk Bulgar Anayasası'nın hazırlıkları başlatılmış; ilk taslak hazırlanmasının ardından dönemin Rus Çarı II. Aleksandr'a (1855-1881) sunulmuştur.³¹ Rusya'da görüşülen taslağın Bulgaristan'a geri gönderilmesinin ardından Tırnova'da bu taslağın incelenmesi için meclis üyeleri tarafından seçilen ve Nisan ayının ilk günlerinde tavsiye niteliğini taşıyan kararlarını açıklamakla görevlendirilmiş olan Kurucu Meclis 10 Şubat 1879'de çalışmalara başlamıştır. Komisyonun kurulması ve anayasa hazırlığına dair çalışmaların başlaması tartışmaları ve görüş ayrılıklarını da beraberinde getirmiştir. Anayasa çalışmalarıyla beraber farklı iki görüşü savunan "Muhafazakârlar" ve "Liberaller" olmak üzere başlıca iki grup ortaya çıkmıştır. Muhafazakârlar; kurulması planlanan yeni sistem içerisinde nüfusun %90'ını oluşturan ve kendilerine herhangi bir güç verilmesi durumunda bunu gerektiği gibi kullanamayacağını düşündüğü köylüler yerine azınlık konumunda olan varlıklı Bulgar kimselerine verilmesi gerektiğini savunmuştur. Liberaller ise bunun tam tersini düşünerek; ulusal siyasi gücün kaynağı olarak köylüleri görerek ulusun toplumsal homojenliğinin bir gereği olarak siyasi gücün ulusu meydana getiren bütün unsurlar arasında eşit şekilde paylaşılması gerekliliğini savunmuştur.³²

²⁸ Bayraktarova, a.g.t. s. 5-6.

²⁹ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Alkım Yayınları, İstanbul, 2010, s. 774.

³⁰ Neriman Ersoy Hacısalihoğlu, Tırnova Anayasa'sının hazırlık aşamasında hangi anayasalardan faydalandığı hususunda farklı görüşlerin bulunduğu belirtmiştir. Ona göre ilk görüş kendisinin de benimsediği söz konusu anayasanın hazırlığında Sırp ve Romen anayasalarından faydalandığını görüşü olmuştur. Diğer görüş ise anayasanın hazırlığında Belçika anayasasından faydalandığı görüşüdür. Ayrıntılı bilgi için bkz: Neriman Ersoy Hacısalihoğlu, "Bulgaristan Prenslüğünde Anayasa'nın İlanı: Tırnova Anayasası", Feridun M. Emecen (Ed.), *Eski Çağdan Günümüze Yönetim Anlayışı ve Kurumlar*, Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 109.

³¹ Jelavich, *Balkan Tarihi*, Cilt 1, s. 397-398.

³² Richard. J. Crampton, *Bulgaristan Tarihi*, Çev. Nuray Ekici, Jeopolitika Yayınları, İstanbul, 2007, s. 74-75.

Kurucu Meclis çalışmalarını 16 Nisan 1879'da tamamlamasının ardından *Tirnova Anayasası* resmen ilân edilmiş; 17 Nisan 1879'da ise Bulgar Millî Meclisi (Narodno Sıbranie/Sobranya) kurulmuştur. Sobranya'nın kurulmasının ardından Prens seçimi konusu gündeme gelmiş; Prens Dondukov Korsakov, kendisinin Bulgaristan Prensi seçilmesi yönünde meclise telkinde bulunsa da yapılan seçimler neticesinde 29 Nisan 1879'da Bulgaristan Prensiği'ne hem Rusların adayını hem de Rus çaricesinin de yeğeni olan Alman Prensi Aleksandr von Battenberg getirilmiştir.³³

Battenberg'in Bulgar Prensi olarak ilânının ardından Bulgaristan'da Ocak 1879'da ilk seçimler yapılmış; bu seçim sonucunda hükümeti kurma görevi Todor Burmov başkanlığındaki Muhafazakâr Parti'ye verilmiştir. Ancak von Battenberg'in meclisi dağıtması üzerine seçim 1880'de tekrarlanmış; seçim sonucunda hükümeti kurma görevi Dragan Tsankov başkanlığında Liberal Parti'ye verilmiştir. Ancak yeni kurulan hükümetle anlaşmazlığa düşülmesi üzerine Battenberg, Sobranya'yı dağıtmıştır. Yaşanan anlaşmazlık nedeniyle Tsankov 1880'de görevinden istifa etmiş; onun yerine Petko Karavelov geçmiştir.³⁴

Berlin Antlaşması neticesinde kurulan Doğu Rumeli Vilâyeti Çarlık Rusya için önem arz etmiş; burasının oluşumunun kendi eserleri olduğunu düşünerek Çarlık vesâyeti altında bulunmasını öngörmüştür. Ancak Bulgaristan'da Ayastefanos Antlaşması çerçevesinde sınırları içerisinde kaldığı için burada hak ilân etmiştir. Uzun zamandan beri sürdürülen faaliyetler neticesinde 17Eylül 1885'te Filibe'de Bulgaristan ile birleşme yanlıları ayaklanmış; ertesini gün ise Doğu Rumeli Valisi Gavril Paşa tutuklanmıştır. Yaşanan bu olayların ardından Varna'da bulunan von Battenberg Filibe'ye davet edilmiştir. Filibe'ye gitmeden önce, Rus Çarı III. Aleksandr'a (1881-1894) bir telgraf çekerek durumu izah ederek Çar'dan yardım talebinde bulunmuştur. Von Battenberg Filibe'ye gitmeden Tırnova'da *Şimâlî ve Cenûbî Bulgaristan Prensi* (Kuzey ve Güney Bulgaristan'ın Prensi) imzasıyla bir beyannâme hazırlatarak Doğu Rumeli'nin Bulgaristan tarafından ilhak edildiğini duyurmuştur. İlhakın duyurulmasının ardından Filibe'ye gelen von Battenberg 21 Eylül 1885'te Doğu Rumeli'nin idaresini devralmıştır.³⁵

Doğu Rumeli'nin alınarak Ayastefanos Antlaşması neticesinde belirlenen Bulgaristan sınırlarına yaklaşılması diğer Balkan devletlerini olduğu kadar Rusya'yı da rahatsız etmiş; von Battenberg'in görevden uzaklaştırılması için çalışmalar yürütülmüştür. Rusya'nın prensse karşı darbe hazırlığında olduğunun duyulmasının ardından von Battenberg tahttan feragat etmiş; yerine Saxe-Coburg-Gothalı Ferdinand getirilmiştir.³⁶

³³ Tuğrul Özcan, "Kurumsallaşma Sürecinde Bulgar Milli Meclisi (1879-1885)", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 11, Sayı 25, 2014, s. 102.

³⁴ Crampton, *Bulgaristan*, s. 77.

³⁵ Mahir Aydın, *Şarkî Rumeli Vilayeti*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992, s. 257-258.

³⁶ Nikolay Todorov, *Bulgaristan Tarihi*, Çev. Veysel Ataman, Öncü Yayınları, İstanbul, 1979, s. 81-82.

Prenslüğün kurulmasından itibaren *Makedonya Sorunu*³⁷ ortaya çıkmış ve bu sorun Bulgaristan'ın iç ve dış politikalarında belirleyici rol oynamıştır. Makedonya, Ayastefanos Antlaşması ile Bulgar Prenslüğü'ne verilmiş ancak Berlin Antlaşması'nda Osmanlı Devleti'ne geri verilmesiyle bölgedeki Bulgar nüfusu azınlık konumuna düşmüş, bu durum da Prenslük tarafından tepkiyle karşılanmıştır. İçerisinde Sırp, Bulgar, Ulah, Yunan ve kendilerini Makedon olarak kabul eden insanların oluşturduğu etnik çeşitlilik nedeniyle milliyetçilik ve buna bağlı bölge dışına da yansıyan gerilimler meydana gelmiş, bu da büyük sorunlara yol açmıştır. Zamanla *İç Makedon Devrimci Örgütü (Vnatrešna Makedonska Revolucionerna Organizacija, VMRO)*³⁸ ve *Dış*

³⁷ Tarih boyunca birçok uygarlığa ev sahipliği yapan Makedonya'ya, 14. yüzyılda Osmanlı Devleti tarafından fetihler düzenlenmiş; tam manasıyla hâkimiyet ise 1448'de 2. Kosova sonrası olmuştur. Esasen "Makedonya" tabiri batı menşeli olup 19. yüzyıldan sonra kullanılmaya başlanmıştır. Bab-ı Ali tarafından Üsküp, Manastır ve Kosova'dan oluşan bu bölge için Vilayet-i Selase tabirini kullanılmış; bölgenin parçalara ayrılmasını engellemek amacıyla özellikle Makedonya tabirinden kaçınılmıştır. Jeopolitik ve ekonomik açıdan her daim önemli olan bölge, Osmanlı hâkimiyetinin 18. yüzyıldan itibaren azalmasıyla Avusturya-Macaristan, İngiltere ve Rusya gibi devletlerin politikalarını gerçekleştirebilecekleri bir alan haline gelmiştir. Söz konusu devletler, Yunan, Bulgar ve Sırp gibi ulusların bağımsızlıklarını elde etme süreçlerini destekleyerek bölgenin parçalanmasına önayak olmuşlardır. Makedonya sorununun 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile beraber ortaya çıktığı bilinse de esasen bu mesele ilk kez 1876'da İstanbul'da toplanan Tersane Konferansı'nda Rumeli'nin yapılması planlanan ıslahatlar kapsamında bölge Bulgaristan ve Makedonya olmak üzere ikiye ayrılmasının planlanmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu plan kapsamında söz konusu bölgelere özerklik tanınması ve bu sayede Avrupalı devletlerin bölgede söz sahibi olması düşünülmüştür. Bu tasarıdan kısa bir süre sonra 93 Harbi olarak da bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı patlak vermiş, savaş neticesinde imzalanan antlaşmayla birlikte Avrupalı devletlerin öteden beri gerçekleştirmek istedikleri parçalanma yaşanmıştır. Ayastefanos Antlaşması kapsamında, Bulgaristan, Karadağ, Sırbistan ve Romanya Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Ancak antlaşmayla beraber Bulgaristan'ın geniş sınırlara ulaşması Avrupalı devletleri rahatsız etmiş; 1878 Berlin Antlaşmasıyla söz konusu sınırlar yeniden düzenlenerek "Büyük Bulgaristan" idealine de engel olunmuştur. Sınırların daraltılmasının ardından Dönemin Bulgaristan Dışişleri Bakanı Konstantin Stoilov, 1882'de Battenberg'e yazdığı mektupta söz konusu bölgede yaşayanların aslında Bulgar olduklarını ileri sürerek bu bilincin halk arasında yerleştirilmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Söz konusu bilincin yerleştirilmesi için halk arasında teşkilatlanmaya gidilmiş; bu örgütlenme süreci 1890'lardan itibaren çete tipi yapılanmaya dönüşmüştür. Makedonya'nın parçalanmasıyla beraber ülkelerin hâkimiyet söylemlerine ilaveten Makedonya'ya özerklik verilmesi veya Sırlar, Makedonyalılar ve Bulgarlardan oluşan bir Güney Slavları Federasyonunun kurulmasını amaçlayan İç Makedon Devrimci Örgütü (Vnatrešna Makedonska Revolucionerna Organizacija, VMRO), Dış Makedon Devrimci Örgütü (Nadvorešni Makedonskata Revolucionerna Organizacija, NMRO), Yüksek Makedonya Komitesi, St. Sava ve Etnik-i Etery gibi oluşumlar ortaya çıkmıştır. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Tunalı Hilmi, *Makedonya Mazisi-Hali-İstikbali*, Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Matbaası, 1898. Meltem Begüm Saatçi, *Makedonya Sorunu (1903-1913)*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Antalya 2004, s. 3 vd.; Hakan Tan, *Makedonya'da Bulgar Komite Faaliyetleri ve Boris Sarafof*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2013, s. 11-14; Ahmet Altıntaş, "Makedonya Sorunu ve Çete Faaliyetleri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Cilt 7, Sayı 2, 2005, s. 69-71; Fikret Adanır, *Makedonya Sorunu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001; İlker Alp, "Makedonya Üzerindeki Mücadeleler ve Makedonya Cumhuriyeti", *Dünden Bugüne Makedonya Sorunu*, Der. Murat Hatipoğlu, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 2002; Mehmet Hacısalihoğlu, "Makedonya", TDV *İslam Ansiklopedisi*. Cilt 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s 437-444.

³⁸ 1893'te Selânik'te Makedonyalı Bulgarlar tarafından kurulmuş; 1895'te ise ikiye ayrılmıştır. Bulgaristan ve Üstün Komiteye bağlı olanlar "Vrhoviştler" (Yüceler); Selânik Grubuna bağlı olanlar ise "Santralistler" (Merkeziyetçiler) olarak adlandırılmıştır. Üyelerini küçük tüccar, zanaatkâr, öğretmen ve üniversite mezunlarının oluşturduğu bu örgütün kuruluş amacı Makedonya'nın özerklik sıfatını elde etmesini sağlamak ve bağımsız Makedonya'nın da içerisinde olduğu Güney Slavları Federasyonu'nu

*Makedon Devrimci Örgütü (Nadvorešni Makedonskata Revolucionerna Organizacija, NMRO)*³⁹ adlı gizli örgütlenmeler kurulmaya başlamış; bu örgütler gerek silahlı gerekse propaganda yaparak bölgede hak iddiasında bulunmuşlardır.⁴⁰

Prensliğin “Büyük Bulgaristan” ile ilgili askeri hedefleri hem ekonomiye hem de siyasi iktidara zarar vermiştir. Söz konusu hedefe ulaşabilmek adına gelir kaynaklarının çoğu askeri harcamalar için kullanılmış; böylelikle güçlenen ordunun da siyasete daha fazla karışması siyasi istikrarsızlığın artmasına neden olmuştur. Öte yandan da gelir kaynaklarının askeri harcamalar için yoğunlukla kullanılması halkın giderek yoksullaşmasına ve bunun sonucu olarak hükümet karşıtı bir tutum takınmak suretiyle ayaklanmasına ve halk desteğinden mahrum kalan hükümetlerin kısa ömürlü olmasına neden olmuştur.⁴¹

1.1.2. Bulgaristan Krallığı'nın İlanı ve Balkan Savaşları'nın Çıkması

23 Aralık 1876'da yürürlüğe konulan Kanun-i Esasi ile beraber 1.Meşrutiyet dönemi de başlamış ancak bu dönem kısa sürmüştür. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda alınan yenilgi sebep gösterilerek anayasa askıya alınmış böylece 1. Meşrutiyet de son bulmuştur. Anayasanın askıya alınmasının ardından 30 yıl sürecek “istibdat” dönemi başlamıştır. Ancak 1908 Devrimi ile birlikte Kanun-i Esasi 24 Temmuz 1908'de yeniden yürürlüğe konularak 2.Meşrutiyet ilan edilmiştir. Meşrutiyet'in ilanı süresince yaşanan karmaşadan yararlanan Bulgaristan ve Avusturya-Macaristan, Balkanlar'da Osmanlı Devleti aleyhine harekete geçmiştir. Prens Ferdinand 22 Eylül 1908'de Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan ederek Çar unvanı almış;

---

kurmak olmuştur. Örgütlenme ve toplanma konusunda yetenekli olan VMRO'nun başlıca faaliyeti ve hedefi büyük bir Makedon isyanı hazırlayarak bölgeyi Osmanlı hâkimiyetinden kurtarmak hiç değilse yabancı devletlerin bu hususta dikkatlerini çekerek soruna müdahil olmalarını sağlamak olmuştur. “Makedonya Makedonlarıdır” sloganını benimseyen bu örgüte Bulgarlar haricinde diğer Balkan ulusları tarafından katılım gerçekleşmiş ayrıca Yugoslavya ile Bulgaristan'ın yakın ilişkiler kurmasını istemeyen İtalya gibi yabancı ülkeler tarafından da desteklenmiştir. Stamboliyski hükümeti döneminde büyük bir sorun teşkil eden VMRO, dış politika alanında hükümetin özellikle Makedonya ile ilgili attığı adımları desteklememiş ve takındıkları tutum nedeniyle zıt düşmüş; 1923'de hükümetin devrilmesinde önemli rol oynamıştır. VMRO için bkz. BCA 030.10.241.631.23; Jelavich, *Balkan Tarihi (20. Yüzyıl)*, Cilt 2, Çev. Zehra Savan&Hatice Uğur, Küre Yayınları İstanbul 2006, s. 98-99; Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 819; 834; Seçil Buket Meydan, *İkinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze Balkanlardaki Yapılanma ve Türkiye*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2002, s. 45; Frederick B. Chary, *History of the Bulgaria*, Greenwood, USA, 2011; R.J. Crampton, *A Concise History of Bulgaria*, Cambridge University Press, New York, 2005, s. 126-131; John Shea, *Macedonia and Greece: The Struggle to Define a New Balkans Nation*, McFarland & Company, London, 1997, s. 345-357.

³⁹ 1895'te Bulgaristan'da kurulan bu örgüt, bölgenin Bulgaristan'a katılması için faaliyet göstermiştir.

⁴⁰ Eric Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev. Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 125.

⁴¹ Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar*, s. 96.

Avusturya-Macaristan ise,5 Ekim 1908'de Bosna-Hersek'i ilhak ettiğini açıklamıştır.⁴² Osmanlı Devleti, yaşanan bu yeni durum üzerine 19 Nisan 1909'da İstanbul'da imzalanan bir protokolle Bulgaristan'ın bağımsızlığını onaylamıştır. Söz konusu protokole ek olarak Bulgaristan'daki Türk azınlığın haklarını düzenleyen ilk metin olma özelliğini taşıyan bir de sözleşme imzalanmıştır.⁴³

Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhak etmesi Balkan devletleri tarafından tehdit olarak algılanmış; bu tehdit karşısında ittifaklar kurulmaya başlanmıştır. Bu yöndeki ilk ittifak 22 Ekim 1908'de imzalanan antlaşma neticesinde kurulan Sırp-Karadağ ittifakı olmuştur. Söz konusu ilhakin milli birliklerini tehlikeye sokacağını düşünen Sırbistan ve Karadağ bu ittifak antlaşmasıyla ayrıca 1878'den beri Avusturya-Macaristan'ın elinde bulunan ve iki ülkeyi birbirinden ayıran Novi Pazar (Yeni Pazar)Sancağı'nda ortak bir sınır elde etmeyi amaçlasalar da bu ittifak 1909'un sonunda işlemez hale gelmiştir. Bu ittifakın başarısız olmasına rağmen ortak çıkarlar doğrultusunda Balkan devletleri arasındaki ittifak girişimleri devam etmiştir. Makedonya'da hakimiyet kurma mücadelesinden dolayı birbirleri ile mücadele eden Sırbistan ile Bulgaristan arasında Osmanlı Devleti'ne karşı bir ittifak kurmaya yönelik girişimler 1909'da artmıştır. İki ülke arasında ittifak antlaşması ise 7 Mart 1912'de Çarlık Rusya'nın arabuluculuğu neticesinde imzalanmıştır. Bu antlaşmayla hem Avusturya-Macaristan ile Osmanlı Devleti'ne karşı askeri işbirliğine gidilmiş hem de Makedonya hususunda bir anlaşmaya varılması da öngörülmüştür. Sofya-Belgrad arasında ittifak görüşmeleri devam ederken Sofya hükümeti olası bir Bulgar-Yunan ittifakı için Atina ile görüşmelere başlamış; bu görüşmeler Mayıs 1912'de Sofya'da iki ülke arasında bir ittifak antlaşması imzalanana dek devam etmiştir. Yunan, Bulgar ve Sırp ittifakının kurulmasının ardından Sırbistan ve Bulgaristan ayrı ayrı Karadağ'a yaklaşmış; Ağustos 1912'de Bulgaristan-Karadağ, 27 Eylül 1912'de ise Sırbistan-Karadağ ittifak antlaşmaları imzalanarak Balkan Birliği tamamlanmıştır.⁴⁴

Balkan Birliği'nin tamamlanmasının ardından 29 Eylül 1912'de büyük devletlerin koruması altında Makedonya, Eski Sırbistan, Epir ve Arnavutluk olmak üzere dört özerk bölgenin kurulması için Osmanlı Devleti'ne bir nota verilmiş; fakat bu notanın reddi üzerine Karadağ 8 Ekim 1912'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiş; akabinde Sırbistan ve Bulgaristan 17 Ekim 1912'de Yunanistan ise 18 Ekim 1912'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir.⁴⁵

⁴² Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi*, 18. ve 19. Yüzyıllar, Cilt 1, Çev. İhsan Durdu & Gülçin Tunali & Haşim Koç, Küre Yayınları, İstanbul, 2006, s. 41.

⁴³ Ali Dayıoğlu, *Toplama Kampından Meclise*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 91.

⁴⁴ Richard C. Hall, *Balkan Savaşları 1912-1913: I. Dünya Savaşı'nın Provası*, Çev: Tanju Akad, Homer Kitapevi, İstanbul 2003, s. 12-17.

⁴⁵ Saatçi, a.g.t., s. 203-204.

Savaşın başlamasından bir ay sonra Balkan Birliği orduları yapılan muharebelerin çoğunu kazanmalarına rağmen savaş nedeniyle yorgun düşmüş bu yüzden dolayı savaşın bitirilmesi gündeme gelmiştir. Ateşkes görüşmeleri 25 Kasım 1912’de Çatalca’da başlamış; ve 3Aralık 1912’de sonuçlanmıştır. Ateşkes kapsamında Osmanlı Devleti’nden Çatalca hatlarının batısında kalan bütün toprakları terk etmesi istense de bu mümkün olmamış yine de Balkan Birliği lehine bir ateşkes yapılmıştır. Ateşkesin ardından Aralık 1912’de Londra Barış Konferansı düzenlenmiş ancak Osmanlı Devleti’nin 1 Ocak 1913’te Edirne’nin batısındaki tüm toprakları kaybettiğini kabul etmesine rağmen Trakya ve Ege adaları üzerindeki hakimiyetini sürdürmeye çalışması görüşmelere 6 Ocak 1913’te ara verilmesine neden olmuştur.⁴⁶ Çatalca’da yapılan ateşkes neticesinde sıcak savaşın son bulması üzerine Balkan Birliği ülkeleri arasındaki çatışmalar da su yüzüne çıkmıştır. Bu süreç içerisinde Güney Makedonya ile ilgili Bulgaristan ile çatışma yaşayan Yunanistan Sırbistan ile temasta bulunmuş; bu temas neticesinde iki ülkenin Makedonya topraklarını aralarında paylaştığı 14 Mayıs 1913 Sırp-Yunan İttifakı imzalanmış; böylelikle Sırbistan ,Bulgaristan ile Mart 1912’de imzaladıkları ittifak antlaşmasına karşı bir tutum izlemiştir. 30 Mayıs 1913’te Birinci Balkan Savaşı’nı sona erdiren Londra Antlaşması imzalanmış; bu antlaşma neticesinde Osmanlı Devleti Midye-Enez hattının gerisine çekilmiş böylelikle Makedonya Sorunu’nda taraf olmaktan çıkmış; artık bu bölge sadece Balkan Birliği arasındaki bir soruna dönüşmüştür.⁴⁷ Öte yandan milliyetçilik düşüncesinin etkisiyle 1909’dan beri Osmanlı Devleti’ne karşı dört kez isyan eden ve nihayetinde 28 Kasım 1912’de bağımsızlığını ilan Arnavutluk⁴⁸ Osmanlı Devleti tarafından tanınmıştır.⁴⁹

Makedonya Sorunu nedeniyle Bulgaristan-Sırbistan arasında arasındaki uzlaşmazlık, Haziran 1913’te Sırbistan’ın Yunanistan ile Bulgaristan’a Makedonya topraklarından ufak bir alan vermek suretiyle bölgeden atmayı amaçlayan ittifakı kurmasına neden olmuştur.⁵⁰ Bulgaristan’ın 29 Haziran 1913’te Sırbistan ve Yunanistan’a saldırması ile yeniden sıcak savaş halini almıştır. İlk iki hafta Bulgaristan’ın lehine giden 2. Balkan Savaşı, Romanya’nın ve Osmanlı Devleti’nin savaşa dahil olmasıyla yön değiştirmiştir. Bunun üzerine 10 Ağustos 1913’te Bükreş Antlaşması imzalanmıştır. Bulgaristan bu antlaşmayla birlikte Balkan Savaşları kazanımlarının çoğunu kaybetmiş; savaş neticesinde elinde olan topraklar Struma Vadisi’nin yarısına kadar uzanan Pirin

⁴⁶ Hall, *Balkan Savaşları*, s. 94.

⁴⁷ Aynı Eser, s.129-134.

⁴⁸ Arnavutluk’un bağımsızlık süreci ile ilgili bkz: İhsan Burak Birecikli, *Arnavutlar ve Arnavutluk Sorunu 1908-1914*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2010; Fahri Maden, “Arnavutluk’un Bağımsızlık Süreci (1877-1913)”, *Avrasya Etüdleri*, Cilt 39, Sayı 1, 2011, s. 155-196.

⁴⁹ Maden, a.g.m., *Avrasya Etüdleri*, s.155.

⁵⁰ Ahmet Halaçoğlu, “Balkan Savaşları (1912-1913)” *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002 s. 304.

Makedonya'sı ve Ege kıyılarında Dedeâğaç Limanı'nı da kapsayan Trakya'da bir şerit kalmıştır.⁵¹ 2.Balkan Savaşı'na daha sonradan dahil olan Romanya, Bükreş Antlaşması neticesinde Güney Dobruca da denilen Durostor (Silistre) ve Kalyakra (Hacıoğlu Pazarcık)Sancakları'nı geri almış⁵²; Osmanlı Devleti ise 23 Temmuz 1913'te Edirne'yi Bulgaristan'ın elinden almıştır.⁵³

Savaşın ardından Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında 29 Eylül 1913'te İstanbul Barış Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Meriç Nehri iki ülke arasında sınır olarak kabul edilmiştir. Türk azınlığı bağlamında Berlin Antlaşması ile benzer hükümler taşıyan İstanbul Antlaşması hükümlerine göre Bulgaristan'da yaşayan Türk nüfusunun yaşamak istediği yeri tayin etme hakkı verilmiştir. Buna göre Bulgaristan'da kalmak isteyenlere Bulgar uyruğuna geçme imkânı tanınırken Osmanlı Devleti topraklarına göç etmek isteyenlere de Bulgaristan topraklarında kalan gayrimenkulleri üzerindeki mülkiyet haklarının korunacağı taahhüt edilmiştir. Ayrıca Bulgar uyruğuna geçen Müslümanların da dini değerlerinin korunacağı ve diğer Bulgar vatandaşlarıyla aynı haklara sahip olacakları taahhüt edilmiştir.⁵⁴

1.1.3. Bulgaristan'da Sosyalist Düşüncenin Yeşermesi ve Bulgar Komünist Partisi'nin Kuruluşu

Bulgaristan'da sosyalizmin temelleri Bulgar Prensiğinin ilanından sonraki döneme dayanmaktadır. Bu dönemde birçok Balkan ülkesi gibi Bulgaristan'da bağımsızlık hareketleri neticesinde Osmanlı Devleti'nden ayrılarak özerk de olsa bağımsızlığına kavuşmuştur. Ancak bağımsız olmasının ardından savunma başta olmak üzere, iç yönetim ve dış temsil gibi önceden Osmanlı Devleti'nin karşıladığı masrafları kendisi üstlenmek zorunda kalmıştır. Halkın kırsalda yaşadığı ve ilkel metotlar kullanarak %80'inin tarımla uğraştığı bu ülkede söz konusu ihtiyaçların karşılanması için sanayiye ve üretilen malın dış pazarlara taşınması ile hammadde geçişinin sağlanması için demiryollarına ihtiyaç duyulmuş ancak bunu gerçekleştirmek için gerekli ekonomik altyapı henüz kurulmamıştır.⁵⁵

Büyük sanayi kuruluşları yaygınlaşmadan önce halk, tarım ve hayvancılığın yanı sıra dokuma atölyeleri gibi ufak ölçekli işletmeleri kurmuş ve burada üretilen mallar başta Osmanlı Devleti olmak üzere dış pazarda satmıştır. Ancak Doğu pazarının kaybedilmesi ve ucuz, kaliteli Batı Avrupa mallarının Bulgaristan pazarına girmesi sonucunda Bulgaristan'daki el sanatları çöküş

⁵¹ Crampton, *Bulgaristan*, s. 120-121.

⁵² Müstecib Ülküsal, *Dobruca ve Türkler*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1966, s. 45.

⁵³ Halaçoğlu, a.g.m. *Türkler*, s. 305.

⁵⁴ Yüksel İnan, "Bulgaristan'daki Türkleri ve Uluslararası Hukuk Açısından Hukuksal Statüleri", *İnsan Hakları Yıllığı*, Sayı 10-11, 1989, s. 68-69.

⁵⁵ Jelavich, *Balkan Tarihi*, Cilt 2, s. 13-17.

sürecine girmiş; bu süreçte birçok el sanatları atölyesi kapatılmıştır.⁵⁶ Pazarlarda yaşanan durum ve atölyelerin kapatılması ekonomik krize ve işsizliğe neden olmuş; atölyesini kapatmak zorunda kalan zanaatkârlar fabrikalarda çalışmak zorunda kalmıştır.⁵⁷

1890'ların başından itibaren sermaye birikiminin artmasıyla yeni fabrikalar ve atölyeler kurulmuştur. Söz konusu olan bu sermaye birikimi "burjuva" olarak adlandırılan fabrika patronları ve soylu sınıfın elinde olmuş; küçük ve orta ölçekli toprak sahipleri pazardaki Batı Avrupa hâkimiyeti nedeniyle borçlanmak ve yüksek faiz oranlarıyla bunu geri ödemek zorunda kalmıştır.⁵⁸ Sermayenin tek elde tutulması, fabrikalarda, atölyelerde ve çiftliklerde çalışan işçilerin zor koşullar altında çalışması ve aldıkları düşük maaş, geniş işçi kitlelerinin Sosyalizm ve Marksizm'e yönelmesine neden olmuş; bu yönelim de sosyalist bir partinin kurulmasına olanak sağlamıştır. Söz konusu olan bu partileşme ise sosyalizm ilkelerinin Balkan coğrafyası içerisinde yaygınlaşmasıyla gerçekleşmiştir. 1891'de Bulgaristan'da, Bulgaristan Sosyal Demokrat Parti'nin kurulmasının ardından diğer Balkan ülkelerinde de partileşme faaliyetleri başlamıştır.⁵⁹

1891 yılında Dimitar Blagoyev, Bulgaristan Sosyal Demokrat Partisi'ni kurmuştur. 1885'te işçiler arasında sosyalizmi yaymaya çalıştığından dolayı çarlık Rusya polisi tarafından Çarlık Rusya'dan sınır dışı edildikten sonra Sofya'ya gelen Blagoyev burada da Rusya'da olduğu gibi basın aracılığıyla görüşlerini dile getirmiş ve bu amaçla *Sovremenniy Pokazatel* adlı Marksizm'i yaymayı amaçlayan ilk dergiyi çıkarmıştır. Derginin çıkmasıyla birlikte sosyalizmle ilgili kaynaklar Bulgarca'ya çevrilerek yayımlanmış. Gerekli çoğunluğun sağlanmasının ardından 20 Haziran 1891'de Buzluca'da bir kongre düzenlenmiş; kongre ile birlikte Bulgaristan Sosyal Demokrat Partisi resmen kurulmuştur.⁶⁰ Bu kongre ile Blagoyev'in başını çektiği devrimci akımla (Dar Sosyalistler) Yanko Sakazov'un başını çektiği reformist akım (Geniş Sosyalistler) arasındaki çekişme büyümüştür. Sakazov daha az çalışma saati, daha yüksek ücret gibi işçi reformlarının gerçekleştirilmesine önem vermiş; ayrıca köylülerle işbirliği içerisinde olunmasını önermiştir. Blagoyev ise sadece işçilerin yanında olunması gerektiğine inanmış ve özel mülklere el konulmasını da içeren radikal bir programdan yana olmuştur.⁶¹ Doktrin farklılıklarından dolayı

⁵⁶ Todorov, *Bulgaristan Tarihi*, s. 83.

⁵⁷ Maria Çervendineva, "Bulgaristan'da Marksist Parti'nin Kurulması", M. Çervendineva & S. Pobornikova vd. (Ed.), *Bulgaristan Komünist Parti Tarihi (Halk İçin Bilimsel Ders Kitabı)*, Çev. Yusuf Kerim, Kızılırmak Yayınevi, Ankara, 1975, s. 7.

⁵⁸ Vladimir Bonev, *Birleşik Cephe Halk Cephesi Vatan Cephesi*, Çev. Mehmet Yetkin, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara, 1977, s. 31.

⁵⁹ İbrahim Yalınov, "1876-1923 Döneminde Türkiye'de Bulgar Topluluğu ve Sosyalist Hareketin Gelişmesi", Çev. Mete Tunçay, Mete Tunçay & Erik Jan Zürcher (Ed.), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 142.

⁶⁰ Çervendineva, a.g.m., *Bulgaristan Komünist Parti Tarihi*, s. 12-13.

⁶¹ Jelavich, *Balkan Tarihi*, Cilt 2, s. 147.

iki parti arasındaki ayrım büyümüş, BDSP'nin 1892'deki ikinci kongresinde iki akım birbirine cephe almıştır. Kongrenin ardından Sakazov liderliğindeki parti örgütlenmesine muhalif olan grup ayrılarak *Bulgaristan Sosyal Demokratlar Birliği*'ni kurmuştur. Fakat muhalif kesimin başarısız olmasından dolayı 1893'te iki akımın tekrar birleştirilmesi gündeme gelmiş; bunun sonucunda 1894'te iki parti birleşerek *Bulgaristan Sosyal Demokrat İşçi Partisi* (BSDRP) adını almıştır. Ancak bu birleşme uzun süreli olmamakla birlikte iki akım arasındaki doktrin ayrılığını da derinleştirmiştir. 6 Temmuz 1903'te yapılan 10. BSDRP kongresine yalnızca Blagoyev'in lideri olduğu Dar Sosyalist kanat katılarak yeni bir partinin kurulacağını ilan etmiştir. Dar Sosyalist veya Sol Kanat sosyalistler Bulgaristan Sosyal Demokrat İşçi Partisi (Bolgariya Sotsial Demokraticheskaya Rabochaya Partiya, BSDRP) adıyla örgütlenirken, Geniş Sosyalist kanat ise Bulgaristan Sosyal Demokrat Partisi'ni kurmuştur.⁶²

Başlangıçta Bolşevik idealleri taşımayan BSDRP, 1917'deki Ekim Devrimi'nin⁶³ ardından Bolşevikleşmeye başlamıştır. Mart 1919'da kurulan 3.Komünist Enternasyonal'e (Komintern)⁶⁴ üye olmasının ardından yine aynı yıl düzenlenen 21. kongresinde Bulgaristan Komünist Partisi adını almıştır. BKP 1919'da hükümete katılmış, ancak kısa bir zamandan sonra hükümette bulunan Bulgar Ulusal Çiftçi Birliği üyeleri ile çatışmaya başlamıştır. Ayrıca bu parti, en önemlisi 1919'daki genel işçi grevi olmak üzere birçok grevin örgütlenmesinde önyak olmuştur. Bu grevler neticesinde kendi imkânları ölçüsünde silahlanmış köylülere oluşan ve söz konusu gösterileri bastırmakla hükümet tarafından görevlendirilmiş olan Turuncu Muhafız Birliği'nin⁶⁵ kurulmasıyla bu grevlerle mücadele edilmiştir.⁶⁶

⁶² Çervendineva, a.g.m., *Bulgaristan Komünist Parti Tarihi*, s. 24.

⁶³ 1917 Ekim Devrimi için bkz. Edward Hallet Carr, *Sovyet Rusya Tarihi: Bolşevik Devrimi (1917-1923)*, Cilt 1-3, Çev. Orhan Suda, Metis Yayınları, İstanbul, 2004; Alexander Rabinowitch, *Bolşevikler İktidara Geliyor: Petrograd'da 1917 Devrimi*, Çev. Levent Konyar, Yordam Yayınları, İstanbul, 2016; Edward Hallet Carr, *Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi (1917-1929)*, Çev. Levent Cinemre, Yordam Yayınları, İstanbul 2010; Arthur Rosenberg, *Bolşevizm Tarihi*, Çev. Levent Konca, Habitus Yayınları, İstanbul, 2014; Moshe Lewin, *Sovyet Yüzyılı*, Çev. Renan Akman, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

⁶⁴ Savaş Komünizminin bir ürünü olan Komintern ya da 3. Komünist Enternasyonal, Lenin ve Sovyet Komünist Partisi tarafından dünya devrimini örgütlemek amacıyla kurulmuştur. Dünya çapındaki Komünist görüşü benimseyen partileri tek çatı altında toplamayı amaçlayan örgüt 1919-1943 yılları arasında faaliyet göstermiştir.

⁶⁵ Turuncu Muhafız Birliği veya orijinal adıyla Ulusal Çiftçi Muhafız Birliği, Bulgar Çiftçi Partisi'nin askerî kanadıdır. Turuncu adını partinin resmî renginden alan bu birlik 31 Ekim 1922'de Rayko Daskalov tarafından kurulmuştur. Partinin silahlı birliklere sahip olmasının nedeni parti toplantılarında güvenliği sağlama düşüncesi olmuştur. Bu birlik, 9 Haziran 1923'de yapılan askerî darbe sonucu Stamboliyski hükümetinin yıkılmasının ardından ortadan kalkmıştır. Turuncu Muhafız Birliği ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Raymond Detrez, *Historical Dictionary of Bulgaria*, Rowman & Littlefield, Maryland, 2015, s. 358; Richard Frucht (Ed.), *Eastern Europe: An Introduction to the People, Lands and Culture*, Volume 1, ABC-CLIO, California, 2005, s. 810; Robert Bideleux & Ian Jeffries, *The Balkans A Post-Communist History*, Routledge, New York, 2007, s. 78; Frederick B. Chary, *History of the Bulgaria*, Greenwood California, 2011, s. 59-65.

⁶⁶ Jelavich, *Balkan Tarihi*, Cilt 2, s. 177.

1.2. İKİ SAVAŞ ARASI DÖNEMDE BULGARİSTAN'IN DURUMU

1.2.1. Birinci Dünya Savaşı'nda Bulgaristan ve 1919 Neuilly Antlaşması'nın İmzalanması

Birinci Dünya Savaşı, bilindiği üzere Avusturya-Macaristan veliahdı Arşidük Franz Ferdinand'ın, 28 Haziran 1914'te Saraybosna'da Gavrilo Princip adlı bir Sırp tarafından öldürülmesiyle başlamıştır. Ancak bu olay savaşın bir nedeninden ziyade savaş ortamını hazırlayan sürecin sadece görünen bir yüzü olmuştur. Savaşın asıl nedenleri Napoléon Bonaparte sonrası bozulan Avrupa haritasını ve Dünya siyasal dengesini yeniden düzenlemek amacıyla 1815'te toplanan Viyana Kongresi sonrasında yaşanan süreçte gizlenmiştir. Avusturya-Macaristan, Çarlık Rusya, Prusya, İngiltere ve Fransa'nın katıldığı bu kongre çerçevesinde Bonaparte sonrası bozulan denge katılımcıların istekleri doğrultusunda şekillenmiştir. Nitekim kalıcı barışın sağlanması için yapılan bu şekillendirme kalıcı olmamış; 1830 İhtilali neticesinde ilk önce kongreye katılan Beşli İttifak grubu ikili blok şeklinde evrilmiş; İngiltere ile Fransa Batı Bloku'nu, Rusya, Avusturya-Macaristan ve Prusya ise Doğu Bloku'nu oluşturmuştur. Bu bloklaşma 20. yüzyıl ile birlikte Almanya, Avusturya-Macaristan, İtalya'dan oluşan İttifak Blok'u ve İngiltere, Fransa, Rusya'dan oluşan İtilâf Blok'u şeklini almış ve Birinci Dünya Savaşı'nın taraflarını oluşturmuştur.⁶⁷

Birinci Dünya Savaşı, 28 Temmuz 1914'te Avusturya-Macaristan Hükümeti'nin Sırbistan'a savaş ilan etmesi ve Belgrad'da saldırması neticesinde başlamıştır. Kısa sürmesi beklenen ama sanılanın aksine dört yıl süren bu “yıpratma savaşı”na savaş süresi içerisinde stratejik planlamalar çerçevesinde katılımlar devam etmiş; katılan her ülke savaş sonrasında kazançlı çıkacağını ummuştur.

Savaşın çıkmasıyla beraber Bulgaristan seferberlik ilan etse de tarafsızlığını ilan ederek savaş dışı kalacağını beyan etmiştir. Ancak sahip olduğu jeopolitik konumdan ötürü Bulgaristan, savaş sırasında üstünlük sağlanılabileceği düşüncesiyle gerek İttifak gerekse İtilaf bloklarının yakın markajı altında olmuştur.⁶⁸

Bulgaristan'ın savaşa girmesi hususunda siyasi çevre başta olmak üzere görüş ayrılıkları yaşanmıştır. Ülkenin halihazırda her anlamda yıpratıcı bir savaştan çıkmasından bir yıl sonra seferberliğin ilan edilmesi Bulgaristan Sosyal Demokrat İşçi Partisi (dar sosyalistler) hariç muhalefet tarafından hoş karşılanmamış; kendilerini “kararlı barış taraftarları” olarak adlandıran dar sosyalistler hariç muhalefet partileri savaş karşısında “Birleşik Blok” oluşturarak savaş konusunun görüşülmesi meclisin toplanmasını talep etmişler fakat bu talepleri dönemin başbakanı Vasil Radoslavov tarafından reddedilmiştir. Ancak Kral Ferdinand, muhalefet liderlerinden oluşan bir delegasyonla görüşmeyi kabul etmesiyle birlikte bu talepler doğrudan krala iletilmiştir. Görüşmeler Bulgaristan Ulusal Çiftçi Birliği liderlerinden Aleksandr Stamboliyski ile Kral

⁶⁷ Süleyman Erkan, “Savaş ve Barış Bağlamında XIX. Yüzyıl Uluslararası İlişkilerinin Özellikleri”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:22, Aralık 2010, s. 98-102;111.

⁶⁸ Crampton, *Bulgaristan*, s. 123.

Ferdinand arasında çıkan tartışma nedeniyle son bulmuş; görüşmenin son bulmasının ardından yaşanan tartışmanın detaylarını basına yansıtılması nedeniyle Bulgaristan Ulusal Çiftçi Birliği liderleri Raiko Daskalov ve Aleksandr Stamboliyski tutuklanmıştır.⁶⁹

Savaşın başında Bulgaristan gibi tarafsız kalmayı yeğlemiş olan Osmanlı Devleti, savaş öncesi ve savaşın başında sınır komşusu olan Bulgaristan'ın askeri durumunu, savaşa katılan devletlerle olan ilişkilerini ve savaşa girmesi durumunda Osmanlı Devleti'nin ne gibi tehlikelerle karşı karşıya kalabileceğini Mustafa Kemal'in askeri raporları çerçevesinde değerlendirmeye çalışmıştır. Mustafa Kemal'in Balkanlar'daki siyasi durumu ve söz konusu devletlerin politikaları hakkındaki 7 Mart 1914 tarihli raporunda Bulgaristan'ın İkinci Balkan Savaşı'nda kaybettiği Makedonya'nın Sırbistan ve Yunanistan'ın elinde bulunan kısımlarını ve antlaşma neticesinde Romanya'nın aldığı Güney Dobruca'yı geri alma arzusunda olduğu; bu arzuya erişmek için de Osmanlı Devleti ile ittifak olunması ve bu süreçte Romanya'nın hiç değilse tarafsız olmasının gerekli gördüğü beyan edilmiştir.⁷⁰ Savaşın resmen başlamasının ardından 29 Temmuz 1914'te kaleme alınan raporda Avusturya-Macaristan'ın stratejik hedeflere erişebilmek için Bulgaristan'ı kullanabileceği; bunu yapmak için de Sırbistan'ı mağlup ettikten sonra Bulgaristan'a Makedonya'dan bir parça toprak verebileceği ve ayrıca Güney Dobruca'yı da Bulgaristan'a verebileceğini ve böylelikle Bulgaristan'ın güçlenerek Osmanlı Devleti'ne bir tehdit oluşturabileceği beyan edilmiştir. Almanya ile 2 Ağustos 1914'te ittifak antlaşmasının imzalanmasının ardından savaş süresince Balkanlar'da izlenilecek politikanın belirlenebilmesi için Osmanlı Vekiller Encümeni ilki 9 Ağustos 1914'te ikincisi ise 14 Ağustos 1914'te olmak üzere iki önemli toplantı yapmış; bu toplantılar neticesinde Osmanlı Devleti'nin kendini güvenceye alana dek savaş dışı kalmasına ve Balkanlar'da güvenliğin sağlanması için de Bulgaristan, Yunanistan ve Romanya ile ittifak yapmasının gerekli olduğuna karar verilmiştir. Alınan bu kararın ardından Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında 19 Ağustos 1914'te gizli bir ittifak antlaşması imzalanmıştır.⁷¹

Osmanlı Devleti'nin 29 Ekim 1914'te Birinci Dünya Savaşı'na resmen girmesinin ardından Bulgaristan, 12 Ekim 1915'te Sırbistan'a; 16-19 Ekim'de ise İngiltere, Rusya ve Fransa'ya savaş ilan etmiş böylelikle Birinci Dünya Savaşı'na resmen dâhil olmuştur.⁷² Bulgaristan, Makedonya hedefine ulaşmak amacıyla Sırbistan'a savaş ilan etmesiyle birlikte kuzey ve güney olmak üzere iki cephede birden savaşmak zorunda kalmıştır. İngiltere ve Fransa, Sırbistan'a yardım etmek

⁶⁹ Crampton, *Bulgaristan*, s. 125.

⁷⁰ *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1938)*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2002, s. 151-152.

⁷¹ Yusuf Sarıncay "Savaşın İttifaka: 1. Dünya Savaşı'nda Türk-Bulgar İlişkileri", *100. Yılında 1. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu*, 3-5 Kasım 2014, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2015, s. 262-264.

⁷² İbrahim Mert Öztürk, *Türkiye'nin Balkanlarda Batı ve Doğu İttifakına Bağlı İki Sınır Komşusuyla Siyasi İlişkileri: Bulgaristan ve Yunanistan (1945-1960)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2014, s. 1.

amacıyla Yunanistan'ın savaş sırasındaki tarafsız tutumuna aldırmaksızın Selanik'e asker çıkarmış ancak Sırbistan, Avusturya saldırısından kurtulamamıştır. Sırbistan'ın Avusturya'nın işgaliyle Vardar Makedonya'sı Bulgaristan hâkimiyetine girmiştir.⁷³

İtilaf Devletleri'nin desteğiyle Sırbistan'ı ilhak eden Bulgaristan, Yunanistan'ın İtilaf Devletleri saflarına katılmasının ardından Almanya'dan gelen askeri yardımın kesilmesi nedeniyle zor durumda kalmıştır. Savaş ortamı ve getirdiği mali yükümlülükler ülkede iç karışıklıkların çıkmasına ve Vasil Radoslavov hükümetinin 20 Haziran 1918'de istifasına neden olmuş; istifanın ardından 29 Haziran 1918'de Demokratik Parti lideri⁷⁴ Aleksandr Malinov'a hükümeti kurma yetkisi verilmiştir.

İtilaf Cephesi kuvvetlerinin 15 Eylül 1918'de Güney Cephesi'nden hücumu üzerine Bulgar askerleri geri çekilmeye başlamıştır. Geri çekilmeyle beraber artan hoşnutsuzluktan dolayı asker isyan etmeye ve Radomir yoluyla yavaş yavaş başkent Sofya'ya yönelmeye başlamışlardır.⁷⁵ İsyanın yayılması üzerine kral çaresiz kalarak savaş karşıtı tutumlarından ötürü tutuklattığı Bulgar Ulusal Çiftçi Birliği liderleri Raiko Daskalov ve Aleksandr Stambolyki serbest bırakılarak askerlerle görüşmeleri için beraberlerinde bir heyetle birlikte Radomir'e gönderilmişlerdir. Ancak Daskalov Radomir'de isyancı askerlerin komutasını üstlenerek 27 Eylül 1918'de cumhuriyeti ilan ettiğini duyurmuştur. İsyan başkent Sofya'ya yayılmış ancak daha sonrasında bastırılmış ancak isyan sayesinde Çiftçi Birliği'nin yükselişi savaş sonrasında da devam etmiş; Ağustos 1919'da yapılan seçimler neticesinde iktidara gelmiştir.⁷⁶

1918'de Almanya'nın desteğini çekmesi ve 15 Eylül 1918'de Fransız ve Sırp kuvvetlerinin Bulgaristan'a karşı hücumu geçmesiyle Makedonya cephesi de çökmüş; bu durum Bulgaristan'ın geri çekilerek 25 Eylül 1918'te İtilaf Devletleri'nden ateşkes istemesine neden olmuştur.⁷⁷ Bulgaristan'ın talebi başta İngiltere olmak üzere diğer devletlerin yönetme kabiliyetinden şüphe duydukları ve bu yoldaki adımlarını tasvip etmedikleri Saxe-Coburg-Gothalı Ferdinand'ın tahttan inerek oğlu III. Boris'e tacını devredene kadar kabul edilmemiştir.⁷⁸

Bulgaristan, 29 Eylül 1918 tarihinde imzalanan Selanik Ateşkes Antlaşması ile savaştan çekilmiştir. Ağır maddeler içeren bu antlaşma ile Bulgaristan savaş sırasında ilhak ettiği toprakların gerisine çekilmekle birlikte İtilaf Devletleri'nin stratejik noktalara saldırmasına engel

⁷³Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914- 1995)*, Cilt 1-2, Alkım Yayınları, İstanbul, 2005, s. 119.

⁷⁴Crampton, *Bulgaristan*, s. 128.

⁷⁵Tatyana Koleva, "Partinin Bolşevikleşmeye Başlaması (1917-1923)", *Bulgaristan Komünist Partisi Tarihi*, s. 81.

⁷⁶Roumen Daskalov, *Debating the Past: Modern Bulgarian Historiography-From Stambolov to Zhivkov*, Central European University Press, Budapest, 2011, s. 89.

⁷⁷Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2014)*, Der Yayınları, İstanbul, 2015, s. 658-659.

⁷⁸Muzaffer Başkaya, "İngiliz Basınına Göre Bulgaristan'ın Birinci Dünya Savaşı'ndan Çekilişi ve Selanik Antlaşması", *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1, Nisan 2015, s. 60-62. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/akademikincelemeler/article/view/5000114239/5000106414>, (Erişim Tarihi 10. 02.2016).

olma hakkını da kaybetmiştir. Yapılan bu ateşkes antlaşmasının barış antlaşması imzalanana kadar geçerli olacağı beyan edilmiştir.⁷⁹

Bulgaristan ile İtilaf Devletleri arasında 27 Kasım 1919'da Neuilly Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre Bulgaristan, Güney Dobruca'yı Romanya'ya; Batı Trakya'yı Yunanistan'a bırakmıştır. Kaybedilen topraklarla birlikte bu topraklarda yaşayan Bulgar nüfusu da azınlık konumuna düşmüş; bu durum Bulgaristan ile olan ilişkilerde probleme yol açmış; Bulgaristan'ın Balkan devletleriyle işbirliği içinde olmasını engellemiştir.⁸⁰ Nervokop, Ropçoz, Paşmaklı, Eğridere, Darıdere, Kırcaali, Koşukavak, Ortaköy, Mustafapaşa kazalarının aralarında bulunduğu Batı Trakya'nın dağlık olan kısımlarıysa Bulgaristan'a bırakılmıştır.⁸¹ Bu antlaşmayla birlikte Bulgaristan 13.500 inek, 125 boğa, 12.500 at ve 2.500 katırı içeren aynı ödemelere ek olarak milli servetin dörtte birine tekabül eden 450 milyonluk bir savaş tazminatı ödemiştir.⁸²

1.2.2. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Bulgaristan'ın Siyasal Durumu ve Türkiye ile Diplomatik İlişkileri

Bulgaristan, Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye ile birlikte Romanya cephesinde Çarlık Rusya'sına karşı savaşmıştır. Savaş sonrasında Aleksandr Stamboliyski başkanlığında Bulgar Ulusal Çiftçi Birliği (*Bulgarski Zemedelski Narodni Soyuz*, BZNS) tarafından hükümet kurulmuş ve 1923 yılına kadar iktidarda kalmıştır.⁸³

1919'da iktidara gelen Bulgar Ulusal Çiftçi Birliği⁸⁴ 1899'da 800 kişilik bir delegasyon ile meslek örgütü olarak kurulmuştur. Entelektüel çevre tarafından kurulmuş olsa da asıl hedef kitlesi kırsal kesimde yaşayan köylüler olmuştur. Siyasete dâhil olmayan ve eğitim seviyeleri kentlerde yaşayanlara nazaran daha düşük olan köylüler bölgeye gönderilen öğretmen ve eğitilmiş kişiler sayesinde bilgilendirilerek siyasal olarak varlıklarını ortaya koymuşlardır. Başlangıçta birçok kesimi içerisinde barındırmasından dolayı tek bir ideolojiye veya programa sahip olmayan Birlik, başlangıç olarak köylünün eğitimini düzeltmeyi hedeflemiş; bunun yanında ülkenin içerisinde bulunduğu ekonomik sıkıntının çözümü için formüller de aramıştır. Kurulduğunda siyasi olarak

⁷⁹ Başkaya, "İngiliz Basınına Göre Bulgaristan..", s. 64-65.

⁸⁰ Oral Sander, *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1969, s. 9.

⁸¹ İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları Cilt 1 (1920-1945)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 81, 95.

⁸² Jelavich, *Balkan Tarihi*, Cilt 2, s. 176.

⁸³ Daskalov, *Debating the Past*, s. 89.

⁸⁴ Çiftçi Birliği, birçok kaynakta "Ziraî Birlik" olarak geçmektedir. 1901'de seçimlere Bulgar Ulusal Ziraî Birliği adıyla katılarak Millî Meclis'te yer almış; 1919'da ise Aleksandr Stamboliyski başkanlığında hükümeti kurma görevini üstlenmiştir.

bir nitelik taşımayan Birlik 1901’de adını Bulgar Ulusal Çiftçi Birliği (BZNS) olarak değiştirerek seçimlere katılma kararı almıştır.⁸⁵

17 Ağustos 1919’da yapılan genel seçimler sol görüşlü partilerin galibiyetiyle sonuçlanmıştır. Seçimler neticesinde BZNS oyların %28’ini alarak iktidar olurken Bulgaristan Komünist Partisi (BKP) %18, Bulgaristan Sosyal Demokrat Partisi (BSDP) ise %13’ünü almıştır.⁸⁶. Ancak parlamenter çoğunluğun oluşturulamamasından dolayı BZNS; BKP ve BSDP ile koalisyon yapmak istemiştir.⁸⁷ Fakat partiler arası verilecek bakanlık sayısında uzlaşmaya varılamamasından dolayı bu koalisyon talebi askıya alınmış onun yerine ülkede sağ kanadı temsil eden Narodnik⁸⁸ ve Liberal partilerinden bir koalisyon hükümeti kurulmuştur.⁸⁹

Stamboliyski ülkeyi koalisyona bağlı kalmaksızın yönetmek ve iktidarını perçinlemek amacıyla Mart 1920’de seçimleri tekrarlatmıştır. Seçim Stamboliyski, iktidara gelmesinden itibaren birçok iç ve dış sorunla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu iç sorunlardan ilki Komünist Parti liderlerinin işçileri greve teşvik etmesinden dolayı çıkmıştır. Ateşkes talebine neden olan devrim krizi genel bir greve neden olmuştur. Aralık 1919’da demiryolu işçileri başta olmak üzere işçi ayaklanması çıkmış; bu ayaklanma ile ülkenin haberleşme ve ulaşım ağı sekteye uğramıştır.⁹⁰ Çıkan ayaklanmayı BKP’nin de desteklemesi üzerine BZNS hükümeti ile aralarında çatışma yaşanmıştır. Yaşanan ayaklanmalarla mücadele edilmesi için sopalı ve silahlı köylü gruplarından Turuncu Muhafız Birliği oluşturulmuş ve ayaklanma bastırılmış ve ayaklanmayı çıkartan grupların liderleri tutuklanmıştır.⁹¹

sonucunda 229 koltuğun 110’unu Birlik, Komünist Parti ise 50’sini almıştır. Çoğunluğu yine elde edemeyen Stamboliyski, aralarında dokuz komünist vekilin de bulunduğu bazı vekillerin

⁸⁵ Jelavich, *Balkan Tarihi*, Cilt 2, s. 39-40.

⁸⁶ Aynı Eser, s. 176.

⁸⁷ Ulusal Çiftçi Birliği’nin koalisyon hükümeti hakkında farklı söylemler mevcuttur. Barbara Jelavich, Ulusal Çiftçi Birliği’nin BKP ve BSDP ile koalisyon hükümeti kurduğunu yazarken; Rouman Daskalov ve Tatyana Koleva ise *Bulgaristan Komünist Partisi Tarihi* kitabı içerisinde yer alan “Partinin Bolşevikleşmeye Başlaması (1917-1923)” adlı makalesinde partiler arası verilecek bakanlık sayısında uzlaşmaya varılamamasından dolayı bu koalisyon talebi askıya alınmış onun yerine sağ kanadı oluşturan Narodnik ve Liberal Parti’den oluşan bir koalisyon hükümeti kurulduğunu yazmıştır. Bu tez çalışmasında söz konusu olan koalisyon hükümeti kısmında Daskalov ve Koleva’nın iddiası benimsenmiştir. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Jelavich, *Balkan Tarihi*, Cilt 2, s. 176-177; Daskalov, *Debating the Past*, s. 89; Koleva, a.g.m., *Bulgaristan Komünist Parti Tarihi (Halk İçin Bilimsel Ders Kitabı)*, s. 92.

⁸⁸ *Halk* kelimesinden türeyerek ‘Halk Taraftarı’ anlamına gelen Narodnikler 19. yüzyıl ortasında Rusya’da ortaya çıkmıştır. Göçmen olarak geldikleri Bulgaristan’da Rusya’daki gibi Sosyalizmin ve Marksizm’in yayılmasına uygun koşulların bulunmadığını savunan Narodnikler küçük işletmelerin çıkarlarını desteklemişlerdir. Söz konusu olan ülkelere kapitalist üretimin ve işçi sınıfının gelişmemesinden dolayı kapitalist toplum yasalarının uygulanamayacağını savunmuşur; Çervendineva, a.g.m., *Bulgaristan Komünist Parti Tarihi*, s. 20-21.

⁸⁹ Koleva, a.g.m., *Bulgaristan Komünist Parti Tarihi*, s. 92.

⁹⁰ Koleva, a.g.m., *Bulgaristan Komünist Parti Tarihi*, s. 92-93.

⁹¹ Jelavich, *Balkan Tarihi*, Cilt 2, s. 177.

vekâletini iptal ederek Mayıs 1920’de dört kişilik bir çoğunluğa dayanan ve tamamen Çiftçi Birliği üyelerinden oluşan bir kabine oluşturmayı başarmıştır. Hükümetin iç ve dış politikada yaptığı değişiklikler birçok kesim tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Cumhuriyetçi olduğu için Çar III. Boris’in, Yugoslavya ile dostane bir ilişki kurmaya çalıştığı için VMRO’nun ve Bulgaristan’ı bir tarım ülkesi olarak bırakmak istediği için de liberallerin tepkisini çekmiş ve hükümete karşı bir hareketin oluşmasına neden olmuştur.⁹²

Ulusal Çiftçi Birliği’ne karşı merkez ve sağ muhalefet partileri, Ulusal İttifak adındaki örgütte birleştirilmiş; orduda da subaylardan meydana gelen Askeri İttifak örgütü kurulmuştur. İttifakın üyeleri arasında Neuilly Antlaşması’nda yer alan askeri kısıtlama nedeniyle işlerini kaybeden subaylardan oluşan Yedek Subay Birliği de bulunarak ihtilalin gerçekleşmesine katkı sağlamıştır. 9 Haziran 1923’te Askeri Birlik ve Yedek Subaylar Birliği tarafından hükümete karşı askeri darbe düzenlenerek Sofya ele geçirilmiştir. İhtilalin ardından hükümeti kurma görevi Aleksandar Tsankov başkanlığındaki Demokratik Birlik’e verilmiştir.

Bulgaristan, Millî Mücadele sırasında Türkiye’ye destek olmasına rağmen iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin başlatılması için yapılan gayrı-resmi birçok görüşmede somut bir sonuç elde edilememiştir. Millî Mücadele’nin başarıyla sonuçlanmasıyla bu durum değişmeye başlamıştır. Lozan Barış Konferansı devam ederken Edirne başkonsolosu Todor Markov, iki ülke arasında resmî ya da yarı resmî diplomatik ilişkinin tekrar kurulması için gerekli koşulların oluşup oluşmadığını incelemek için Ankara’ya gönderilmiştir. Ancak Mustafa Kemal’in diplomatik bir seyahat için Ankara dışında olması nedeniyle söz konusu görüşme 28-29 Ocak ve 1 Şubat 1923 tarihlerinde İzmir’de gerçekleşmiştir.^{93 94}

Mustafa Kemal ile Edirne başkonsolosunun arasındaki görüşmenin ardından Ankara Hükümeti, iki ülke arasında diplomatik ilişkinin kurulması için başvuruda bulunmuş ancak 9 Haziran 1923’te Stamboliyski Hükümeti devrildiğinden dolayı gecikmiştir.

⁹² Sina Akşin & Melek Fırat, “İki Savaş Arası Dönemde Balkanlar”, *Balkanlar*, s. 113.

⁹³ Ferhat İvgen, *1923-1960 Döneminde Türkiye’nin Balkan Politikası*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2007 s. 34-35; *Belgelerle Mustafa Kemal*, s. 232.

⁹⁴ Lozan Barış Antlaşması’nda Bulgaristan, kendisini ilgilendiren belli başlı konularda yer almış; Boğazlar rejimi ve Trakya’nın silahsızlaştırılması ile ilgili sözleşmelere imza atmıştır. Lozan’ın ardından 28-29 Ocak ve 1 Şubat 1923’de yapılan Markov ile Mustafa Kemal arasındaki görüşme kapsamında Batı Trakya sorunu, Bulgaristan’ın ekonomik çıkarları, Makedonya, Trakya, Sırbistan ve Doburca bölgesinden Bulgaristan’a gelen azınlıklar ve Eksarhlık meselesi görüşülmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz: Bayram Akça, “1923-1952 Arası Türk-Bulgar İlişkileri ve 1950-51 Yıllarında Muğla Vilâyetine İskân Edilen Bulgar Muhacirleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 18, Sayı 52, Mart 2002, s. 252; Rıdvan Tümenoğlu, *Bulgar Kaynaklarına Göre Mondros’tan Lozan’a Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006, s. 94-96.

1.2.3. 1923 İhtilali Sonrası (1923-1935) Arası Bulgaristan'ın Siyasal Durumu ve Türk-Bulgar ilişkilerine Yansıması

9 Haziran 1923'te Stamboliyski Hükümeti'nin devrilmesinin ardından VMRO üyeleri vakit kaybetmeden hükümeti kurma görevi Aleksandar Tsankov başkanlığındaki Demokratik İttifak'a verilmiştir. İktidara gelmesinin ardından Demokratik İttifak hükümeti, devlet güvenliğine ilişkin bir yasa çıkartarak başta Nisan 1924'te BKP'yi kapatmış, ülkedeki muhalefet partilerin faaliyetlerini yasaklamış ve Stamboliyski döneminde yapılan reform ve düzenlenmeleri yürürlükten kaldırarak yabancı sermayenin ülkeye girişi kolaylaşmıştır.⁹⁵

Bu dönemde ayrıca darbe nedeniyle sekteye uğrayan Türkiye-Bulgaristan diplomatik ilişkileri 1924'te yeniden kurulmaya çalışılmıştır. İki ülke arasında diplomatik ilişkinin tekrar kurulması için Türkiye tarafından Hariciye Vekâleti Müsteşarı Tevfik Kâmil Bey; Bulgaristan'dan ise İstanbul Yarı Resmî Elçisi Simon Radev görevlendirilmiştir. İki ülke arasında bir antlaşmanın yapılabilmesi adına yapılan diplomatik görüşmelerde Türkiye'deki ve Bulgaristan'daki azınlıkların durumu, Doğu Trakya'daki Bulgar Kilisesi ve Türkiye'deki Bulgar okullarının durumu büyük sorun teşkil etmiştir.⁹⁶

Özellikle azınlıklar konusunda her iki ülke de 1913 İstanbul Antlaşması'nda yer alan azınlıklar ile ilgili hükümlerin gereğince uygulanmadığını beyan ederek antlaşma konusunda çekimser kalmışlardır. Görüşmeler neticesinde Türkiye'de yaşayan Bulgarlar için Lozan Barış; Bulgaristan'da yaşayan Türkler için ise Neuilly Antlaşması'ndaki azınlıklar⁹⁷ile ilgili hükümler kabul edilmiş; böylelikle 1913 İstanbul Antlaşması da geçerliliğini yitirmiştir. Türkiye'deki Bulgar okulları⁹⁸ hususunda okulların kapanmayacağı konusunda garanti verilmiş; Doğu

⁹⁵ Crampton, *Bulgaristan*, s. 138.

⁹⁶ Ahmet Özgiray, "Türk-Bulgar Siyasi İlişkileri (1920-1938)", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı 10, 1995, s. 56.

⁹⁷ Bulgaristan'daki azınlıklar ile ilgili düzenlemelere antlaşmanın 4. bölümünde yer verilmiştir. Antlaşma azınlık hususunda ileri sayılabilecek hükümler içermektedir. Bu antlaşma kapsamında azınlıklar ile ilgili maddeler temel bir yasa olarak tanınmış ve hükümet tarafından bu tarihten itibaren hazırlanacak düzenleme ve kararların bu maddelere aykırı olamayacağı beyan edilmiştir. Antlaşma hükümleri kapsamında Bulgaristan topraklarında yaşayan azınlıklara tam eşitlik sağlanması, din, dil, ırk ve milliyet ayrımı gözetilmemesi ve azınlıkların eğitimi, ibadetleri ve sosyal kurumlarıyla ilgili kurum açma, denetleme, yönetme ve kendi dillerini özgürce kullanabilme ile ilgili haklar tanınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Kader Özlem, "Lozan Antlaşması'nın Bulgaristan Türkleri İçin Geçerliliği: Hukuksal Bir Değerlendirme", *Balkan Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği*, <http://www.balturk.org.tr/lozan-antlasmasinin-bulgaristan-turkleri-icin-gecerligi/> (Erişim 22.05.2018).

⁹⁸ Konuyla ilgili bkz: Krassimira Daskalova, "Developments in Bulgarian Education: from the Ottoman Empire to the Nation-State and beyond, 1800-1940s", *Espacio Tiempo Y Educacion*, Cilt 4, Sayı 1, 2017, s. 1-29, <http://www.espaciotiempoyeducacion.com/ojs/index.php/ete/article/view/163/103> (erişim 22.05.2018); Selami Sönmez, "Primary Education System in Ottoman Empire", *International Journal of Humanities and Social Science*, Cilt 3 Sayı 5; Mart 2013, s. 163-170; İlhan Başgöz, *Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk: Sorunlar, Çözüm Aramaları, Uygulamalar*, Pan Yayıncılık, İstanbul 2016; Feyyat Gökçe & Nilüfer Oğuz,

Trakya’da bulunan Bulgar kilisesi sorunu ise kilisenin Türkiye’de yaşayan Bulgar azınlığın medeni ve politik hakları tanınarak kilisenin kutsiyeti kabul edilmiştir.⁹⁹

Görüşmelerin sonuç vermesinin ardından 18 Ekim 1925’te “Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması ve Oturma Sözleşmesi” imzalanmıştır.¹⁰⁰ 30 Mayıs 1926’da ise söz konusu antlaşma Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından onaylanmıştır.¹⁰¹ Bu antlaşma ile iki ülke arasında bozulmaz bir dostluk ve devletlerarası hukuk ilkeleri ile örtüşen diplomatik ilişkilerin kurulması ümit edilmiştir. Bu antlaşma, iki ülke arasında dostluğun, diplomatik ilişkilerin, ticaretin ve azınlıklar ile ilgili düzenlemelerin temelini oluşturmuştur. Aynı zamanda bu antlaşmayla iki ülke arasında devam eden göç süreci hukukî bir temele oturtulmuştur.¹⁰² Dostluk Antlaşması’nın akabinde yapılan İkamet Sözleşmesi’nin ikinci maddesi doğrudan Bulgaristan Türkleri ile ilgili olmuştur. Bu maddeye göre:

*Taraflar Bulgaristan Türklerinin ve Türkiye Bulgarlarının isteğe bağlı göçlerine hiçbir engel çıkarılmamasını kabul ederler. Göçmenler yanlarında taşınır mallarını ve hayvanlarını götürmek ve taşınmaz mallarını serbestçe tasfiye etme hakkına sahip olacaklardır. Taşınmaz malların kesin gidişlerinden önce tasfiye edilmemiş olanlar göç gününden başlamak üzere iki yıllık bir süre içinde bu tasfiyeyi yapmak zorundadırlar. Malların tasfiyesinden elde edilen paraları ilgililerin dışarı çıkarma biçimi konusunda iki ülke arasında bir anlaşma yapılacaktır.*¹⁰³

Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması’ndan dört yıl sonra 6 Mart 1929’da iki ülke arasında “Tarafsızlık, Uzlaştırma, Yargısal Çözüm ve Hakemlik Antlaşması” imzalanmış; söz konusu antlaşmayla karşılıklı ilişkiler tekrar düzenlenmeye çalışılmıştır.¹⁰⁴ Ayrıca İkinci Dünya Savaşı’nın çıkmasının ardından 17 Şubat 1941’de aralarındaki dostluğu bozacak şekilde bir harekette bulunmayacaklarına dair bir deklarasyon yayınlanmıştır.¹⁰⁵

Sofya’da bulunan Sveta Nedelya Katedrali’ne komünistler tarafından Nisan 1925’te bombalı saldırı düzenlenmesi Aleksandar Tsankov hükümetinin muhalefete yönelik politikalarının

“Minority And Foreign Schools on The Ottoman Education System”, *e-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 2010, s. 42-57.

⁹⁹ Melisa Urgandokur, *Türkiye-Bulgaristan İlişkileri (1923-1933)*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2004, s. 31-32.

¹⁰⁰ Dostluk antlaşmasının tam adı “Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Krallığı Arasında Münakit 18 Teşrinievvel 1925 Tarihinde Ankara’da Tanzim ve İmza Edilmiş Olan Muhadenet Muahedenamesi” idi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Dayıoğlu, *Toplama Kampından Meclise*, s. 109.

¹⁰¹ Zehra Aslan, “Türk-Bulgar İlişkileri Çerçevesinde Türkiye’nin Bulgaristan’da Yaşanan Gelişmelere ve Bulgaristan Türklerine Yönelik Politikası (1923-1950)”, *Yeni Türkiye Dergisi, Balkanlar Özel Sayısı*, Cilt 4, Sayı 69, Mart-Haziran 2015, s. 4086.

¹⁰² Erdem Çanak, “Bulgaristan Türklerinin Kadırlı’ye İsyanı”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Cilt 4 s. 4163; Soysal, *Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları*, Cilt 1, s. 261-271; Ömer E. Lütem, “Tarihsel Süreç İçinde Bulgaristan Türklerinin Hakları”, *Balkan Türkleri: Balkanlar’daki Türk Varlığı*, Der. Erhan Türbedar, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayını, Ankara, 2003, s. 46.

¹⁰³ Yıldırım, “Bulgaristan’daki Müslüman Türk Azınlığa Baskılar ve Göç (1934-1939)”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Cilt 4, s. 4096; Soysal, *Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları*, Cilt 1, s. 260-263.

¹⁰⁴ Halil Şimşek, *Türk- Bulgar İlişkileri ve Göç*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1999, s. 49.

¹⁰⁵ Aynı Eser, s. 53.

sertleşmesine neden olmuştur. Hükümet, ekonomi politikalarının yetersiz görülmesinden dolayı 1926'da görevden alınarak yerine, Makedonya Bulgarlarından Andrey Lyapçev (1866-1933)¹⁰⁶ getirilmiştir. İç politikasında liberal bir çizgi izleyen Lyapçev'in başbakanlığı sırasında Bulgaristan İşçi Partisi ve Bağımsız İşçi Sendikası'nın kurulmasına izin verilmiştir. Avrupa'yı etkisi altına alan 1929 krizinin önlenmesi için bir dizi önlem alınmıştır. Bu önlemleri Crampton "*Hükümet, krizi önlemeye yönelik bir dizi önlem aldı. Hem kredi borç miktarları %40 oranında azaltıldı hem de borçların geri ödeme vadeleri uzatıldı. 1930'da Hranoiznos adıyla devlet tahvil satın alma acentesi açıldı; tarım ürünlerinde çeşitlilik sağlanması, özellikle sebze meyve gibi daha yüksek ekonomik değeri olan ihraç ürünlerinin yetiştirilmesi teşvik edildi.*" şeklinde belirtmiştir.¹⁰⁷ Ancak ekonomideki liberal tutum kısa vadede ekonominin toparlanmasını sağlasa da uzun vadede işe yaramamış; 1929 Ekonomik Bunalımı sırasındaki çöküş hükümetin de bir nevi sonunu getirerek halkın hükümete olan desteğinin azalmasına neden olmuştur.¹⁰⁸

1930'lu yıllarda uluslararası konjonktürde önemli gelişmeler yaşanmış; Birinci Dünya Savaşı'nın ardından imzalanan Versailles Antlaşması ile ağır kayıplar veren Almanya, gücünü toparlayarak revizyonist bir dış politikaya başlamıştır.¹⁰⁹ Buna, 1929'daki Ekonomik Kriz'in etkilerine karşı korunma isteği, İtalya'nın saldırgan tutumu ve Balkanlar ile ilgili tasavvurları ve Bulgaristan'ın revizyonist tutumuyla beraber olası Yugoslavya ile ittifakına karşı işbirliği kurulması ihtiyacı hissedilmesi olmuş, bundan dolayı Balkan ülkelerinin yer alacağı bir konferans yapılmasına karar verilmiştir.¹¹⁰ Konferansın ilk toplantısı Türkiye, Romanya, Yugoslavya, Yunanistan, Arnavutluk ve Bulgaristan'ın katılımıyla ilki 5 Ekim 1930'da yapılmış; daha sonraki toplantılar ise sırasıyla 20-26 Ekim 1931'de ikincisi, 22-27 Ekim 1932'de üçüncüsü ve 5-11 Kasım 1933'de ise dördüncüsü yapılmıştır.¹¹¹

Kongrenin ilk oturumundan itibaren Bulgaristan ve konferansa katılan devletler arasında Bulgaristan'ın Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya sınırlarında kalan Bulgar asıllı vatandaşlarının hakları korunmadıkça Balkan Birliği'ni desteklemeyeceğini belirterek 3. konferansın ardından kongre dışı kalmış; Balkan Antantına da katılmamıştır.¹¹²

¹⁰⁶ Andrey Lyapçev hakkında Bulgar Televizyonu (BTV)'ndan Teodora Encheva tarafından belgesel hazırlanmış, bu belgesel aynı zamanda propaganda özelliği de taşımaktadır. İngilizce altyazılı bu belgesel için bkz. "A Bulgarian From Resen, Macedonia", <https://www.youtube.com/watch?v=wGZMxkQfu1s> (Erişim Tarihi: 22.3.2018).

¹⁰⁷ Crampton, *Bulgaristan*, s. 142.

¹⁰⁸ Dayıoğlu, *Toplama Kampından Meclise*, s. 217-218.

¹⁰⁹ Akşin, Fırat, a.g.m. *Balkanlar*, s. 121.

¹¹⁰ Salih Işık, *Balkan Antantı, Balkan Paktı ve Türkiye*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2011, s. 29-32.

¹¹¹ Uçarol, *Siyasi Tarih*, s.568.

¹¹² Işık, a.g.t. s. 37-38.

Kongrenin bitmesinin ardından, Türkiye-Yunanistan arasında 14 Eylül 1933'te Samimi Antlaşma Paktı, Türkiye-Romanya arasında 17 Ekim 1933'te Dostluk, Saldırmazlık, Hakemlik ve Uzlaştırma Antlaşması ve Türkiye-Yugoslavya arasında 27 Kasım 1933'te Dostluk, Saldırmazlık, Hukuki Çözüm, Hakemlik ve Uzlaştırma Antlaşması imzalanmıştır. Bulgaristan ise söz konusu antlaşmalara katılmamış yalnızca Türkiye ile 1929'da imzalanan Saldırmazlık Paktını beş yıl daha uzatmakla yetinmiştir.¹¹³

Kongrenin bitişiyle 9 Şubat 1934'te Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya'nın katılımıyla Balkan Antantı imzalanmış; Bulgaristan ve Arnavutluk ise antant dışı bırakılmıştır. Bulgaristan, Makedonya sorunu neticesinde ortaya çıkan diğer Balkan ülkelerindeki Bulgar azınlıklar konusu nedeniyle anlaşmazlık yaşadığı için antant dışı kalmış; Arnavutluk ise Bulgaristan gibi Balkanlar'da statükonun değişmesi yönünde taleplerde bulunması üzerine Antantta yer almamıştır.¹¹⁴ Söz konusu konferansta çeşitli alanlarda işbirliği görüşülmüş ancak siyasi anlamda bir çözüme varılamamıştır. Antant sadece antanta katılan ülkeler arasında saldırmazlık hükmü taşımakla birlikte Bulgaristan'ın olası saldırılarına karşı birlikte hareket etmeyi amaçlamış ancak Bulgaristan dışındaki ülkelerin saldırıları karşısında işlevsiz kalmış ve herhangi bir koruma ya da olası saldırılara karşı birlikte hareket etmeyi beyan etmemiştir.¹¹⁵

Ekonomik alanda yaşanan bunalıma toplumsal huzursuzluğun da eklenmesi üzerine gittikçe artan huzursuzluğun sosyalist bir hareketi tahrik edebileceğini düşünen BKP dışındaki muhalefet partileri bir koalisyon oluşturarak seçimlere katılma kararı alınmıştır. Böylece Aleksandr Malinov başkanlığındaki Demokratik Parti, Stoyan Kosturkov başkanlığındaki Radikal Parti, Ulusal Liberal Parti ve Çiftçi Partisi'nin katılımıyla "Millî Blok" oluşturulmuş; 1931 yılında da seçimlere katılarak iktidar olmuştur.¹¹⁶ Hükümeti kurma görevini Lyapçev üstlenerek 1934 yılına kadar iktidarda kalmıştır. 1927'de BKP'nin legal bir uzantısı olarak kurulan Bulgaristan İşçi Partisi de seçimlere katılmış ancak kurulan Millî Blok hükümetinin İşçi Partisi'ne ait oyları geçersiz ilan etmesinin ardından meclise girememiştir.¹¹⁷

¹¹³ Akşin, Fırat, a.g.m. *Balkanlar*, s. 122.

¹¹⁴ Uçarol, *Siyasi Tarih*, s. 578-579.

¹¹⁵ Akşin, Fırat, a.g.m. *Balkanlar*, s. 123.

¹¹⁶ Todorov, *Bulgaristan Tarihi*, s. 109.

¹¹⁷ Aynı Eser, s. 110.

19 Mayıs 1934'te Askerî Birlik'ten Albay Damiyan Velçev önderliğindeki askerî darbe hükümeti yönetimi ele almıştır. Darbe girişimi 1927'de kurulan yedek kuvvetlerde görevli Albay Kimon Georgiyev başkanlığındaki *Zveno* (Zincir Halkası)¹¹⁸ adlı cemiyetle desteklenmiştir.¹¹⁹

Hükümeti kurma görevi Georgiyev'e verilmiş ve başa geçtiğinde otoriter bir rejim kurarak parlamentoyu dağıtmış, Tırnova Anayasası'nı yürürlükten kaldırmış, siyasî partilerinin faaliyetleri de dâhil olmak üzere tüm siyasal faaliyetleri yasaklamıştır.¹²⁰ Mevcut hükümet, halkın ekonomik, politik ve kültürel çıkarlarını yok saymakla birlikte onları kontrol altına alarak kendi çıkarlarına uygun şekilde şekillendirmeye çalışmış; bu amaçla da "*Toplumsal Yenilenme Müdürlüğü*" oluşturarak basın-yayın, sanat ve gençlik faaliyetleri kontrol altına alınmaya çalışılmıştır.¹²¹

Ancak kitlesel bir tabanı, resmî bir parti veya ulusal örgütü olmayan hükümetin programları halk tarafından da onaylanmamış; bu yüzden iktidarın ömrü kısa sürmüştür; kurulan yeni hükümete güvenemeyen III. Boris 1935'te yönetimi ele alarak 1943'e kadar ülkeyi monarşi ile yönetmiştir.¹²² Meclisin faaliyetleri ve seçimler devam etse de kurulan hükümetler ve meclis sadece danışma kurulu olarak işlev görmüştür. Yönetimin III. Boris tarafından ele alınmasının ardından sonra askerî yönetimi tamamen dağıtılmış, siyasî yasağı bulunan kişiler Bulgaristan'dan sürülmüş ve komünist partilerin etkinliği kırılmıştır. III. Boris, iktidarını sağlamlaştırmasının yanı sıra kültürel alana da ağırlık vermiş; Bulgarların kökeni hakkında çalışmalara onay vermiştir. Yapılan çalışmalara neticesinde Bulgarların Hun kökenli olduğu sonucuna varılmış; bu kanaat, otoritenin güçlendirilmesi amacıyla kullanılmıştır. Söz konusu çalışmalar dil alanında da etkisini göstermiş; başta Rusça olmak üzere diğer yabancı dillerden Bulgarcaya girmiş sözcüklerden arındırılması siyaseti ile yabancı dil ve kültürlerin baskın etkisi kırılmak istenmiştir.¹²³

¹¹⁸1927 yılında kurulan *Zveno*, 9 Haziran 1923'teki Ulusal Çiftçi Birliği'ne yönelik ihtilal girişiminden sorumlu olan Askerî Birlik, muvazzaf ve emekli askerler ile eski parti mensuplarından oluşmuş ve Albay Damiyan Velçev önderliğinde 1934'te Bulgaristan'da yönetimi ele geçirmiştir. Darbenin ardından hükümeti kurma görevi Albay Kimon Georgiyev'e verilmiştir. "Devetnaiseti" (Ondokuzcular) olarak bilinen Velçev'in grubu kısa süre ülkeyi yönetmesine rağmen söz konusu süre içerisinde *Zveno* fikirlerine uygun güçlü bir idare kurulmuştur. Ancak *Zveno* iktidarı bir yıl sürmüş 1935'te III. Boris'in yönetimi ele geçirmesiyle devrilmiştir. *Zveno* üyeleri daha sonrasında 1942 Bulgaristan Komünist Partisi tarafından kurulan Vatan Cephesi saflarına katılarak Bulgaristan'da Sovyet komünizminin tayin edilmesinde ve Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasında rol almışlardır.

¹¹⁹ Jelavich, *Balkan Tarihi*, Cilt 2, s. 219.

¹²⁰ Crampton, *Bulgaristan*, s. 144.

¹²¹ Yıldırım, "Bulgaristan'daki Müslüman Türk Azınlığına...", *Yeni Türkiye Dergisi*, Cilt 4, s. 4096; Hüseyin Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 202; Crampton, *Bulgaristan*, s.144.

¹²² Jelavich, *Balkan Tarihi*, Cilt 2, s. 220.

¹²³ Dayıoğlu, *Toplama Kampından Meclise*, s. 220-221.

III. Boris'in 1935 yılında yönetimi ele almasının ardından "Büyük Bulgaristan" idealine yönelik adımlar atmaya başlamıştır. 1930 yılında dönemin İtalya kralı III. Vittorio Emanuele'in kızıyla yaptığı evlilik, iki devlet arasındaki iletişimi sıklaştırmış, aynı zamanda da İtalya'nın Bulgaristan'ı Mihver Blok'una dâhil etme çabaları için de gerekli ortamı hazırlamıştır.¹²⁴

1.3. BERLİN ANTLAŞMASI'NDAN İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA KADAR BULGARİSTAN TÜRKLERİ'NİN DURUMU (1878-1939)

1.3.1. Bulgaristan'daki Türkler'in Toplumsal Durumu ve Örgütlenmeleri

1.3.1.1. Bulgaristan'ın Kuruluşundan Birinci Dünya Savaşı'na Kadar

Anadolu topraklarından Bulgaristan'a yapılan ilk Türk göçleri Anadolu Selçuklu Devleti döneminde başlamış; bu göçlerden en kalıcı olanıysa 1262'de Moğollardan kaçarak İstanbul'a sığınan Anadolu Selçuklu Devleti Sultanı II. İzzeddin Keykâvus ile birlikte gelen Türklerin dönemin Bizans İmparatoru VIII. Mihail Paleologos ve yönetim tarafından Balkanlar'a yerleştirilmesi ile olmuştur. İmparatorluk tarafından Sarı Saltık önderliğinde Üsküdar üzerinden Rumeli'ye geçen 12.000 kişilik Türk topluluğu Dobruca'ya yerleştirilmiştir.¹²⁵

Osmanlı Devleti döneminde Bulgaristan, Rumeli'ye geçişte ilk fethedilen ülkelerden biri olmuştur. 1. Murat döneminde 1385'te Sofya'yı almış; 1396'de yapılan Niğbolu Savaşı sonrasında Bulgaristan'ın tamamına hakim olunmuştur. Osmanlı hakimiyetine girmesinin ardından diğer hakimiyet bölgelerinde olduğu gibi Bulgaristan da Türk-İslam görünümü kazanmıştır.¹²⁶ İskan politikası kapsamında diğer Rumeli ve Balkan topraklarında olduğu gibi Bulgaristan'a da Anadolu'dan bir kısım halk yerleştirilmiş böylelikle hem bölgenin Türkleştirilmesine uğraşmış hem de Osmanlı hakimiyeti kalıcı hale getirilmeye çalışılmıştır. Ancak Balkan topraklarında izlenen iskan politikası 16. yüzyılın sonuna doğru imparatorluğun eski gücünü yitirmeye başlamasıyla ve savaşlar neticesinde toprak kaybetmeye başlamasıyla birlikte değişmeye başlamıştır. Yaşanan toprak kayıplarıyla birlikte halk hala Türklerin yaşadığı topraklara özellikle de Anadolu'ya göçmeye başlamıştır.¹²⁷

18. yüzyılla birlikte Osmanlı Devleti'nin eski gücünü kaybetmesi fakat Çarlık Rusya'nın güçlenmesi ile Balkanlar'daki güç dengesi de değişmeye başlamıştır. Balkan siyasetinde etkin bir konuma yükselen Çarlık Rusya, bölgedeki Panslavist hareketleri amaçları doğrultusunda

¹²⁴ Armaoğlu, 20. *Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 186.

¹²⁵ Yıldırım, *Bulgaristan'da Türk Varlığı ve Nüfusu*, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2018, s. 25-26.

¹²⁶ Selim Hilmi Özkan, "Balkanlar'da Bir Osmanlı Şehri: Sofya (1385-1878)", *Avrasya Etüdüleri*, Sayı 50, 2016, s. 282-286.

¹²⁷ Faruk Kocacık, "Bulgaristan'daki Türklerin Kökeni" *Türk Kültürü Dergisi*, Cilt 23 Sayı 263, Mart 1985, s. 156-158.

desteklemiştir. 1875'te Bosna ve Hersek'te çıkan isyan suni bir şekilde büyütülerek uluslararası bir boyut kazanmıştır. Bosna ve Hersek isyanının ardından Bulgaristan 2 Mayıs 1876'da Osmanlı hakimiyetine karşı ayaklanmıştır.¹²⁸ Bu ayaklanma sırasında Bulgaristan'daki Türk nüfus da büyük ölçüde zarar görmüş; isyancılar tarafından birçoğu öldürülmüştür. Osmanlı Devleti ise çareyi isyancılara karşı Çerkezler ve Türklerden oluşan düzensiz birlikleri silahlandırmakta bulmuş; ancak bu başarılı olmamış hatta isyancılar kendilerine yönelik tehlike olarak algıladıkları Türk nüfusunu öldürmeye devam etmiştir.¹²⁹

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile birlikte Bulgaristan'daki Türk nüfusun durumu değişime uğramıştır. Savaş sırasında Rus ordusu Don Kazakları'ndan oluşan süvari birlikleri ve Bulgar çeteleri ile birlikte Türk köyleri üzerine saldırılar düzenlemiştir; bu saldırılar sonucunda pek çok Türk öldürülmüştür. Saldırıları karşısında göç etmek amacıyla yaşadıkları yerleri terk edenler olmuş ancak göç yollarında da Don Kazakları ve Bulgar çetelerinin saldırılarına maruz kalmıştır. Söz konusu saldırılar Ruslar tarafından planlı ve sistematik şekilde düzenlenmiştir; ilk başta Türk köyleri kuşatılarak silahsızlandırılmış daha sonrasında ise Bulgar çeteleri tarafından talan ve kıyıma uğramıştır. Bulgaristan'daki Türk nüfusu, savaş sırasındaki kıyımın yanı sıra açlık ve salgın hastalık nedeniyle de önemli ölçüde azalmış, hayatta kalanlar ise göç etmek zorunda kalmıştır. 1877-1891'e ait resmi nüfus istatistiklerine göre bu dönemde 767.339 Bulgaristan muhaciri daimi olarak iskân edilmek üzere Anadolu ve Trakya'ya sevk edilmiştir.¹³⁰ 1893-1902 yılları arasında resmi Bulgar istatistiklerine göre 70.603 kişi Bulgaristan'dan Osmanlı Devleti topraklarına göç etmiştir.¹³¹ 1893-1902 yılları arasında yapılan göçlerin yıllara göre dağılımını Yıldırım şu şekilde göstermiştir:

Tablo 1: 1893-1902 Yılları Arasında Bulgaristan'dan Osmanlı Devleti'ne Yapılan Göçlerin Yıllara Göre Dağılımı¹³²

Yıllar	Göç Eden Kişi Sayısı
1893	11.460
1894	8.837
1895	5.095
1896	1.946
1897	2.801
1898	6.640
1899	7.354
1900	7.417
1901	9.339

¹²⁸ Yıldırım, *Bulgaristan'da Türk Varlığı ve Nüfusu*, s. 40.

¹²⁹ Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, Çev: Bilge Umar, İnkılap Kitapevi, İstanbul 1995, s. 59-61.

¹³⁰ Bülent Yıldırım, "Resmi Nüfus Sayımlarına Göre Bulgaristan'da Türk Nüfusu (1878-1934)", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 214, Şubat 2015, s. 7-8.

¹³¹ Yıldırım, *Bulgaristan'da Türk Varlığı ve Nüfusu*, s. 54-55.

¹³² Aynı Eser, s. 55.

1902	9.717
Toplam	70.603

Göçler neticesinde Bulgaristan'daki Türk nüfusu azınlık konumuna düşürülmesine rağmen yine de büyük bir Türk kitlesi özellikle Kuzeybatı Bulgaristan'da kalmıştır. Bunun nedeni 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında bu bölgede bulunan Şumnu'nun (Şumen) Osmanlı Üçüncü Ordu Karargahı olmasından dolayı Rusların bu bölgeye giremeyişi olmuştur. Savaşın ardından Ocak 1880'de yapılan ilk nüfus sayımına göre Kuzeybatı Bulgaristan'da Türkler'in üçte iki çoğunluğa sahip oldukları; illere göre Türk nüfusunun durumuna bakıldığında Eskicuma'da %82, Pravadi'da %62.3, Razgrat'ta %68.2, Rusçuk'ta %52.4, Silistre'de %71 ve Şumnu'da %67.9 oranında çoğunlukta oldukları görülmüştür.¹³³

Göç edemeyen, anavatan olarak tanımladıkları prenslik topraklarında kalan Türklerden kurtulmak için önce savaş sırasında ve sonrasında kıyım uygulanmış; birçok Türk öldürülmüştür. Teoride Türk nüfusun dinî ve toplumsal durumun ile ilgili ilk düzenlemeler Berlin Antlaşması ile yapılmıştır. Bu antlaşmada çoğunlukla aynı dine ve mezhebe mensup olmayan kişi ve cemaatlerin birbirleriyle ve ruhanî liderleriyle olan ilişkilerine engel olunmayacağı belirtilmiştir. Prenslüğün ilânının ardından çıkartılan Tırnova Anayasa'sında da din ve vicdan özgürlüğü güvenceye alınmasına dair hükümler yer almıştır.¹³⁴

Bulgaristan'daki Türk nüfusu Ruslar ve dolayısıyla Prenslük tarafından da tehlike olarak görülmüş; Türk nüfusunun yoğunlukta olduğu nehir vadileri ve sınırda bulunan stratejik açıdan önemli noktaları Bulgar kolonileri yerleştirilerek Türk nüfusu kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. Öte yandan Tırnova Anayasası'nda din ve vicdan özgürlüğü geçmesine rağmen Türkler asimilasyona tabi tutularak Bulgarlaştırılmaya çalışılmış ancak asimilasyon politikası da dahil olmak üzere bu tür girişimler Bulgaristan'daki Türk nüfusun yoğun olduğu bölgelerin etnik yapısında önemli bir değişiklik yapmamıştır. Bu yüzden Bulgaristan Türkleri'ni göç ettirmek suretiyle Prenslük topraklarından sürmek yetkililer tarafından tek çare olarak görülmüştür.¹³⁵

Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'nde yaşanan iç karışıklıktan faydalanarak 22 Eylül 1908'de bağımsızlığını ilan etmesinin ardından Çarlık Rusya'nın müdahalesiyle Bulgaristan Prenslüğü ile Osmanlı Devleti arasında 19 Nisan 1909'da İstanbul Protokolü imzalanmıştır. Bu protokolle birlikte Osmanlı Devleti Prenslüğün varlığını resmen onaylamıştır. Protokol kapsamında yapılan ek bir sözleşmeyle Bulgaristan'daki Türk azınlığın hakları düzenlenmiş; dini, siyasi ve medeni

¹³³ Yıldırım, *Bulgaristan'da Türk Varlığı ve Nüfusu*, s. 55.

¹³⁴ Dayıoğlu, *Toplama Kampından Meclise*, s. 191.

¹³⁵ Mila Mancheva "Image and Policy: The Case of Turks and Pomaks In Inter-war Bulgaria (1918-1944)", *Islam and Christian-Muslim Relations*, Cilt 12 Sayı 3, Temmuz 2001, s. 357.

haklara sahip olacakları protokol kapsamında taahhüt edilmiştir. Aynı protokole bağlı olarak imzalanan başka sözleşmeyle müftülük kurumu ve vakıflar hakkında düzenleme yapılmıştır. Sözleşmeye göre Bulgaristan'daki Müslüman azınlığın halklarını gözetmek, dini ve hukuki meselelerini yürütmekle yetkilendirilecek Başmüftünün seçiminin¹³⁶ Sofya'da Bulgaristan Müftüleri arasında yapılması ve daha sonrasında da İstanbul'daki Şeyhülislamlık Makamı tarafından onaylanması kararlaştırılmıştır.¹³⁷

Bulgaristan'daki nüfus yapısını değiştiren olaylardan biri de Balkan Savaşları olmuştur. Osmanlı Devleti'ni Avrupa'dan çıkartmak ve Osmanlı Devleti'nden kalan toprakları bölüşmek ilkesi üzerine kurulmuş olan savaş 8 Ekim 1912'de Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne saldırmasıyla başlamıştır. Savaş, Bulgaristan'daki Müslüman azınlık üzerinde 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile benzer etki bırakmış; bu savaşta da Müslüman nüfus kıyıma tabi tutulmuştur. Müslüman nüfus üzerine saldırıların 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile karşılaştırıldığında daha az örgütlü olduğu savaş ile ilgili daha önceki yıllarda yapılan çalışmalarda ortaya konulurken saldırıların şiddetinin önceki ile aynı olduğu da eklenmiştir. Savaş sırasında Bulgaristan'daki Müslüman köyleri basılmış; Müslüman nüfus dövülerek ve yakılarak öldürülmüştür. Bununla birlikte yine 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda olduğu gibi Müslüman nüfusun bir kısmı da savaş sırasında tarlaların ve tahılların talan edilmesi gibi nedenlerden dolayı açlıktan ve hastalıktan ölmüşlerdir.

¹³⁶ Müftülük kurumu, Bulgaristan'ın 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın sonuçları neticesinde özerkliğini kazanmasının ardından bölgede azınlık konumuna düşen Müslümanların Osmanlı Devleti ve dolayısıyla hem etnik hem de dinsel kimlikleriyle bağlarının kopmaması açısından önem arz etmiştir. Bölgedeki tüm Müslüman nüfusu temsil eden müftüler, Müslüman nüfusa ait cami, tekke, vakıf gibi dini kurumları, Müslüman nüfusun evlenme, boşanma, miras gibi hukuki işlerini ve en önemlisi bölgedeki Müslümanların eğitimi ile ilgili medrese açma, mevcut okul ve eğitim encümenlerinin denetimi yönetmekle birlikte Bulgaristan Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığı ile İstanbul'da bulunan Meşihat Makamı (Şeyhülislamlık) arasında bağlantının kurulmasını sağlamışlardır. Kurum ile ilgili ilk düzenleme 1895'te Bulgaristan'daki Müslüman nüfusun dini örgütlenmesiyle ilgili 33 maddelik Nizamname ile yapılmış; söz konusu Nizamname 1908'de Bulgaristan'da Çarlık rejiminin ilanı ve tamamen Osmanlı Devleti'nden bağımsız olmasına dek yürürlükte kalmıştır. 19 Nisan 1909'da imzalanan İstanbul Protokolü'ne ek olarak müftülerin statü ve görevleriyle ilgili 8 maddelik ek bir sözleşme de yapılmıştır. Sözleşmeyle birlikte ülkedeki müftüleri denetleme ve yönetme yetkisi bulunan bir baş müftünün bulunması kararlaştırılmış; söz konusu baş müftünün görev ve yetkileri de yine bu sözleşme ile belirlenmiştir. Müftülerin ataması, müftülük kurumunun Müslümanlar üzerindeki yaptırım gücünden ötürü 31 Ekim-3 Kasım 1929 tarihleri arasında Sofya'da toplanan Bulgaristan Türkleri Birinci Milli Kongresi gibi kongrelerde sıklıkla dile getirilmesine rağmen Bulgaristan'daki Müslüman nüfus tarafından değil Bulgar hükümetleri tarafından yapılmış; bu durum Bulgaristan'daki Müslüman nüfus tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bulgar hükümetleri bu yolla müftüleri ve özellikle başmüftüyü kendi çıkarları doğrultusunda kullanma ve hatta bazı durumlarda söz konusu müftüleri propagandalarını yaymak için bile kullanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Memişoğlu, "Bulgaristan Müslümanlarının Dinî Teşkilatlarını ve Kurumlarını Düzenleyen Nizamname", *Vakıflar Dergisi*, Cilt 24, Sayı. 24, 1994, s. 307; Memişoğlu, "Bulgaristan'da Müftüler ve Şer'iyye Mahkemeleri", *Vakıflar Dergisi*, Cilt 27, Sayı 27, 2000, s. 213; Memişoğlu, "Bulgaristan Türkleri Birinci Milli Kongresi (31 Ekim-3 Kasım 1929)", *Belleten*, Cilt LIV, Sayı 209, Nisan 1990, s. 309-329; H. Mehmet Günay, "Osmanlı Sonrası Bulgaristan Topluğunun Dini Hayatı", *Türkler*, Cilt 20, s. 414-415.

¹³⁷ Yasemin Avcı "Bağımsız Bulgaristan ve Osmanlı Devleti Arasında 'Modern Diplomasi (1908 1912)", *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (11-13 Mayıs 2005) Odunpazarı Belediyesi Yayınları. Eskişehir 2005, s.293.

Savaş sırasında Bulgarlar fethettikleri bölgelerin halklarına zorla Bulgar Ortodoks Kilisesi'ne bağlı birer Hristiyan haline getirmeye çalışmıştır. Bu durum yalnızca Müslümanlar için geçerli olmamış Katolik Hristiyanlar da hedef alınmıştır.¹³⁸

Balkan Savaşları 10 Ağustos 1913'te Bükreş Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte son bulmuştur. Savaşın bitişinin ardından Mehmet Said Halim Paşa başkanlığındaki İttihat ve Terakki Hükümeti ile Vasil Radoslavov başkanlığındaki Liberal Parti hükümeti arasında 29 Eylül 1913'te İstanbul Barış Antlaşması ve Müftülerle ilgili ek sözleşme imzalanmıştır. Bu antlaşma ile nüfus mübadelesi ve göç olayları resmî bir çerçeveye oturtularak ahali değişiminin sınırın her iki yanına 15 km mesafede oturanları kapsaması kararlaştırılmıştır.¹³⁹ Balkan Harbi ve İstanbul Barış Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte Bulgaristan ile Osmanlı Devleti arasında nüfus mübadelesi yapılmıştır. İkinci Balkan Savaşı sırasında yaşanan karışıklığı fırsat bilen Osmanlı Devleti, Edirne'yi Bulgaristan'dan geri almıştır. 1913'te İstanbul Barış Antlaşması'nın imzalanmasının ardından Osmanlı Devleti-Bulgaristan arasında 15 Kasım 1913'te Edirne'de nüfus mübadelesi yapılmıştır. Bu anlaşma gereğince Bulgar bölgesinden 48.570 Müslüman, Doğu Trakya'da yaşayan 46.764 Bulgar'la takas edilmiştir.¹⁴⁰

Balkan Savaşları ile birlikte Balkanlar'ın genelindeki nüfus yapısı değişmiştir. Savaş öncesi Balkanlar'da çoğunluk olan Müslüman nüfus savaşla birlikte azınlık durumuna gerilemiştir. Justin McCarthy Balkan Savaşları öncesi 1911'de Balkanlar'daki nüfus durumunu şu şekilde göstermiştir:

Tablo 2: Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'daki Bağdaşıklarınca Alınan Bölgelerin Balkan Savaşları Öncesi 1911'deki Nüfusu¹⁴¹

Toplum	Yunanlılarca Zapt Edilen Bölümde	Bulgarlarca Zapt Edilen Bölümde	Sırp larca Zapt Edilen Bölümde
Müslümanlar	746.485	327.732	1.241.076
Rumlar	797.118	29.255	285.985
Bulgarlar ¹⁴²	145.186	204.701	781.769
Yahudiler	75.522	920	9.866
Diğerleri	8.419	19.044	22.122
Toplam	1.772.730	581.652	2.340.818

¹³⁸ McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, s.144 vd.

¹³⁹Seyfi Yıldırım, "Balkan Savaşları ve Sonrasındaki Göçlerin Türkiye Nüfusuna Etkileri", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 8 Sayı 16, Güz 2012, s. 82; Selahattin Önder, *Balkan Devletleriyle Türkiye Arasındaki Nüfus Mübadeleleri (1912-1913)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1990, s. 26- 27.

¹⁴⁰ H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Kaderi Göç*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 72.

¹⁴¹ McCarthy tarafından Bulgarca 'ya yakın bir Slav dili konuşan Makedonlar da Bulgar olarak sayılarak Bulgar hanesine kaydedilmiştir. McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, s. 186.

Tablodan da anlaşıldığı üzere savaş sırasında zapt edilen bölgeler ciddi miktarlarda Müslüman nüfus barındırmış; Müslüman nüfusun yanı sıra Bulgar, Rum, Yahudi gibi unsurlara da ev sahipliği yapmıştır. Savaş neticesinde bu bölgelerin nüfus dengeleri değişmiştir. Savaşın ardından değişen nüfus durumunu McCarthy şu şekilde göstermiştir:

Tablo 3: Savaşlardan Sonra Nüfus Sayımı Verilerine Göre Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndan Almış Olduğu Bölgelerin Nüfus Durumu¹⁴³

Toplum	Yunanistan 1923	Bulgaristan 1920	Yugoslavya 1921
Müslüman	124.460	179.176	566.478 ¹⁴⁴
Yunan	1.773.964 ¹⁴⁵	-	949.366 ¹⁴⁶
Bulgar	-	192.552 ¹⁴⁷	-
Yahudi	65.569	704	6.103
Diğer	7.467	898	18.277
Toplam	1.971.460	373.330	1.540.224

Tablodan da anlaşılacağı üzere savaşlar neticesinde Yunanistan, Bulgaristan ve Birinci Dünya Savaşı sonucunda 1918'de kurulan Yugoslavya Krallığı(diğer adıyla Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı) Müslümanların yoğun şekilde yaşadığı bölgeleri sınırlarına dahil ederek ülkelerindeki Müslüman nüfus sayısını arttırmışlardır.

Savaş sırasında Bulgar Genelkurmay Harekâtı Dairesi Başkanı Orgeneral Sarafof, Pirin Makedonya'sı ve Rodoplar'la ilgili önceden hazırlanan plan neticesinde mahallî işgal komutanlıklarına bir emirle bölgedeki tüm Türklerin Bulgarlaştırılmasını içeren bir emir metni göndermiştir. İlker Alp, bu emir metninin maddelerini: “a) Türklerin Müslümanlığı terk ederek Hıristiyanlaştırılması b) Soydaşlarımızın isimlerini değiştirerek Bulgarlaştırılması, c) Türk-İslam kültürü ile medeniyetinin yok edilmesi, d) Türklerin dâhili ve harici tehciye zorlanması, e) Türklerin soykırma tabi tutulması ”şeklinde sıralamıştır.¹⁴⁸

Savaşın ardından Bulgaristan'daki Türkleri *Bulgarlaştırmaya* ve *Hıristiyanlaştırmaya* yönelik asimilasyon hareketi uygulanmış; kendi kimliklerinden kopartılmak istenmiştir. Söz konusu asimilasyon süreci, cami ve mezarlık gibi kutsal sayılan yerlerin tahrip edilmesiyle başlamış; Hıristiyanlığa ait ibadet ritüellerini gerçekleştirmeye zorlama, genç kızları Bulgarlarla

¹⁴³ McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, s.189.

¹⁴⁴ Bakıldığında Yugoslavya en çok Müslüman nüfusa sahip ülke olmuştur. Bunun nedeni Krallığın kurulurken Makedonya, Kosova, Sırbistan, Bosna-Hersek ve Karadağ gibi Müslüman nüfusun yoğunlukta olduğu bölgelerin tamamını Krallık topraklarına dahil etmesi olmuştur.

¹⁴⁵ Balkan ulusları uzun süre Osmanlı Devleti etkisinde kaldığı için din üzerine temellenen millet sistemini benimsemiş; bu benimseme Osmanlı Devleti sonrası dönemde de devam etmiştir. Bu durum nüfus sayımlarında da kendini göstermiş; bundan dolayı da etnik kimlik yerine dini kimlik öne çıkmış ; yalnızca Ortodoks şeklinde gösterilmişlerdir.

¹⁴⁶ Yalnızca Ortodoks şeklinde gösterilmişlerdir.

¹⁴⁷ Yalnızca Ortodoks şeklinde gösterilmişlerdir.

¹⁴⁸ İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878-1989)*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1990, s.180.

evlendirmeye zorlama ve Türk isimlerinin Bulgarca isimlerle değiştirilmesiyle devam etmiştir. Asimilasyon hareketleri özellikle Pomaklar üzerinde yoğunlaşmış; onlar diğer Türklerden ayırıştırılmaya çalışılarak dinî ve etnik bağlarından koparılmak istemiştir.¹⁴⁹

Yıldırım, “Resmi Nüfus Sayımlarına Göre Bulgaristan’da Türk Nüfusu (1878-1934)” adlı makalesinde 1910’ya ait nüfus sayımı verilerini vermiştir. Söz konusu sayımda Grek Ortodoks nüfusunun toplam sayısı 3.644.567, Müslüman nüfusun toplam sayısı 602.188, Yahudi nüfusun toplam sayısı 40.076, Ermeni Gregoryen nüfusun toplam sayısı 12.272, Katolik nüfusun toplam sayısı 32.155 ve Protestan nüfusun toplam sayısı 6.255 olarak verilmiştir. Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı nedeniyle 1920’ye kadar nüfus sayımı yapılamamış; 1920’de yapılan nüfus sayımı neticesinde Bulgaristan’daki Türk nüfusun sayısında 1910 sayımına göre 88.546 kişilik bir artış gözlenmiştir.¹⁵⁰ Yıldırım yine aynı makalesinde 1920 nüfus sayımından hareketle Bulgaristan’daki dinî cemaatlere göre nüfus sayısını şu şekilde göstermiştir:

Tablo 4: 1920 Nüfus Sayımı Verilerine Göre Bulgaristan’daki Dini Cemaatler Üyelerinin Sayısı ve Yerleşimi¹⁵¹

Din	Şehir Nüfusu	Köy Nüfusu	Erkek	Kadın	Toplam	Genel Nüfusa Oranı (%)
Grek Ortodoks	804.486	3.257.343	2.027.344	2.034.485	4.061.829	83.80
Müslüman	97.543	593.191	346.840	343.894	690.734	14.25
Katolik	8.746	25.326	16.661	17.411	34.072	0.70
Protestan	2.551	3.066	2.780	2.837	5.617	0.12
Yahudi	42.464	768	21.117	22.115	43.232	0.89
Ermeni Gregoryen	10.229	619	5.628	5.220	10.848	0.22
Dini İnanç Belirtmeyen	249	29	200	78	278	0.01
Eski İnanışlar	18	250	142	126	268	0.01
Diğer	89	4	72	21	93	0.0
Toplam	966.375	3.880.596	2.420.784	2.426.187	4.846.971	100

Tablodan anlaşıldığı üzere 1910’da yapılan sayımın ardından geçen on yıllık süre içerisinde Bulgaristan’daki Türk nüfusunda artış gözlenmiştir. Bu artışın nedeni Bulgaristan’ın Balkan Savaşları’ndan itibaren değişen sınırlarıyla birlikte Türklerin çoğunlukta olduğu Rodop, Cuma-i Bala (Blagoevgrad), Smolyan (Paşmaklı) ve Kırcaali gibi şehirleri sınırlarına katması olmuştur.

Türk nüfus, Bulgar hükümetince yapılan kısıtlamalar ve asimilasyon girişimleri neticesinde gerek eğitimlerini devam ettirerek Türk kimliklerini koruma gerekse dinî açıdan varlıklarını devam ettirebilmek için örgütlenme yoluna gitmiştir. Berlin Antlaşması’nda belirtilen geleneksel tip

¹⁴⁹ Alp, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi*, s. 22-30.

¹⁵⁰ Yıldırım, “Resmi Nüfus Sayımlarına Göre Bulgaristan’da Türk Nüfusu”, s. 12.

¹⁵¹ Aynı Eser, Aynı Yer.

örgütlenme dışında, birlik şeklinde cılız ve geleneksele nazaran daha çağdaş bir örgütlenmeye gidilerek iki tip örgütlenme ortaya çıkmıştır.¹⁵²

Geleneksel örgütlenmenin başında müftülük kurumu gelmiştir. Müftüler, Bulgaristan gibi Türk nüfusun yoğun olduğu bölgeler için önem arz etmiştir. Prenslik döneminde Müftülük Kurumu ile ilgili düzenlemeler de yapılmıştır. 2 Temmuz 1880’de geçici bir düzenleme ile müftünün görev ve yetkileri düzenlenmiş; din hizmetlerinin düzenlenip denetiminin yanında kadının görevlerini de üstlenmesi kararlaştırılmıştır. Söz konusu düzenlemeyle müftünün seçimi Türklere bırakılmış olsa da seçilen müftünün atanması Bulgar hükümetinin kararına bırakılmıştır.¹⁵³ Bununla beraber baş müftünün seçimi ve atanması tamamen Bulgar prensinin iradesine bırakılmış; böylelikle Türklerin iç işleri prensin denetimi altına alınmaya, şeyhülislamlık ile müftülük arasındaki bağlar kontrol edilmeye çalışılmıştır.¹⁵⁴

İkinci bir geleneksel örgütlenme de cemaat encümenliği olmuştur. Prenslik öncesi Tuna Bölgesi’ndeki Türklerin idaresi, seçimle belirlenen Cemaat-i İslamiye Heyetine (Cemaat Encümeni) bırakılmış; söz konusu bu heyet Müslümanların kendilerine ait vakıf ve ibadethanelerin her türlü hizmetinden sorumlu tutulmuştur. Cemaat-i İslamiye heyeti prenslik ilân edildikten sonra da devam etmiş ancak malî ve idarî olarak sıkı bir denetime tâbi tutulmuştur.¹⁵⁵

Toplumsal alandaki örgütlenmelerin başında 1906’da kurulan Türk Öğretmenler Birliği gelmiştir. Özel okul statüsündeki Türk okullarının ders müfredatını düzenlemek, Osmanlı Devleti’ndeki eğitim sistemi ile Bulgaristan’daki Türklerin eğitim sistemi arasında paralellik oluşturmak ve ileriki dönemlerde Kemalizm ilkesine uygun şekilde eğitim vererek Türklerin etnik kimliklerinin korunmasını sağlamak birliğin başlıca görevi olmuştur. Birliğin adı 1928’de Türk Muallimler Cemiyeti olarak değiştirilmiş; 1933’te ise Bulgar hükümeti tarafından tamamen kapatılmıştır.¹⁵⁶

1.3.1.2. Stamboliyski Hükümetinde Türk Azınlığının Durumu

Birinci Dünya Savaşı sonrasında, savaşın çıkış nedenlerinden biri olarak görülen azınlıklar hususu hakkında önemli düzenlemeler yapılmıştır. Söz konusu düzenlemeler azınlıkların haklarını korumayı olduğu kadar iç sorunun büyüyen dış sorun olmasına engel olmayı hedeflemiştir. İtilaf Devletleri, söz konusu azınlıklar hususunu kendi çıkarlarına ters düşmeyecek şekilde

¹⁵² Dayıoğlu, *Toplama Kampından Meclise*, s. 198-199.

¹⁵³ Dayıoğlu, *Toplama Kampından Meclise*, s. 194.

¹⁵⁴ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 77-78.

¹⁵⁵ Memişoğlu, “Bulgaristan’da Cemaat-i İslâmiye ve Vakıf Kurumları”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı 25, 1995, s. 298.

¹⁵⁶ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 108-111.

düzenlerken bir yandan da savaştan mağlup ayrılan devletlerin içişlerine müdahale etme imkânı da bulmuşlardır.

Milletler Cemiyeti Kuruluş Bildirisi ve Paris Barış Konferansı'nda azınlık haklarını düzenleyen hükümler yer almış; bu hükümler yapılan uluslararası barış antlaşmalarıyla da desteklenmiştir. Bunun yanında söz konusu hakların kurumsal gelişmesi zayıf ve Müttefikler tarafından desteklenmesi gereken bir unsur olarak görülmesinden dolayı Amerika Birleşik Devletleri(ABD), İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya'dan oluşan "Başlıca Müttefik ve Ortak Devletler" adında bir komisyon kurularak barış antlaşmalarındaki azınlıklara dair hükümlerinin söz konusu çıkarılara göre hazırlanması sağlanmıştır.¹⁵⁷

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından kurulan Aleksandr Stamboliyski hükümeti döneminde Türk azınlığının hakları güvenceye alınmış; kendilerini ekonomik ve eğitim alanında geliştirmeleri ve özyeterimlerini korumalarına fırsat tanınmıştır. Bu tavrın nedeni olarak Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında Kurtuluş Savaşı'nda ortak amaçlar doğrultusunda beraber hareket etmeleri¹⁵⁸ ve ülkedeki %80'i tarım ile uğraşan Türklerin hükümete destek olmalarını sağlamak gösterilebilir.¹⁵⁹

Bu dönemde Bulgaristan'daki Türk azınlık için kısmen de olsa önceki dönemlere kıyasla olumlu bir atmosfer yaratılmış, daha önceki yıllarda Türk nüfus üzerinde uygulanan baskı bir nebze de olsa azaltılmış; Türkler'in eğitim ve kültürel gelişimleri için müftülerin yetiştirilmesi amacıyla 1922/1923 'da eğitim hayatına başlayan Medresetü'n-Nüvvâb¹⁶⁰ 'ın da dahil olduğu yeni okullar açılmış; ülkedeki Türk azınlık okullarının Bulgarların okuduğu okullar gibi okul fonundan pay alarak ihtiyaçlarını karşılamaları sağlanmıştır.¹⁶¹ Ancak buna rağmen bu dönemde Müslüman azınlığın dinî kurumlarıyla ilgili aleyhte düzenlemeler de yapılmış. Bu düzenlemeleri Yıldırım "Bulgaristan'da Türk Azınlığa Yönelik Unutulmuş Üç Büyük Siyasî Suikast" adlı makalesinde "Aslında yapılan bazı düzenlemelerle Müslümanların dinî hakları zarar görmüştür. 1919 yılında

¹⁵⁷ Dayıoğlu, *Toplama Kampından Meclise*, s. 98-101.

¹⁵⁸ Birinci Dünya Savaşı'nda Bulgaristan-Osmanlı Devleti aynı blokta savaşarak silah arkadaşlığı yapmış; Kurtuluş Savaşı'nda ise özellikle Yunanlıların işgali ile mücadelesinde Türklere maddi manevi destek olmuş, Batı Trakya'daki yenilginin ardından bölgedeki nüfusa gıda yardımında bulunmuş ve bu sayede Türk hükümeti ile ilişkilerin temeli atılmıştır.

¹⁵⁹ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 65.

¹⁶⁰ Esasen Medresetü'n-Nüvvâb'ın tarihi 1922'den daha eski olmuştur. Balkan Savaşları'nın ardından 1909'da imzalanan İstanbul Protokolü yenilenmiş ancak 23 Mayıs 1919'da "Bulgar Çarlığı Dâhilinde Müslüman Müessesât-ı Diniye, İdare ve Teşkilatı Nizamnamesi" adıyla Bulgaristan Çarı Ferdinand tarafından onaylanmıştır. Bu nizamname ile Bulgaristan'daki Müslüman nüfusun dinî ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamak ve bunun için imam-hatip, müftü ve kadı vekili gibi gerekli kadroları yetiştirmek amacıyla bir okul kurulması kararlaştırılmıştır. Bunun sonucunda da 1922'de Medresetü'n-Nüvvâb açılmış; 1922/1923'de ise eğitim hayatına başlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Mustafa Hayta, "Bulgaristan Topraklarında Osmanlı Bakıyesi Bir Yüksek Öğretim Kurumu: Medresetü'n-Nüvvâb", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 10 Sayı: 52, Ekim 2017, s. 1336, http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt10/sayi52_pdf/7ilahiyat/hayta_mustafa.pdf (Erişim Tarihi: 9.7.201).

¹⁶¹ Dayıoğlu, *Toplama Kampından Meclise*, s. 256-257.

yürürlüğe giren “Bulgaristan Müslümanları Müessesat-ı Diniyye İdare ve Teşkilatı Nizamnamesi”nde kulağa hoş gelen ifadeler kullanılmasına karşın Bulgaristan Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığı denetimi ele geçirmiş oldu. Nizamnamede Başmüftünün, atanmış müftüler tarafından seçileceği öngörüldüğünden seçim gerçek manada işlevini yitirmiştir” şeklinde belirtmiştir.¹⁶² Yani bu dönemde yapılan düzenlemeyle birlikte 1909’da İstanbul Protokolü kapsamında Başmüftünün Sofya’daki müftüler arasında seçilmesi maddesi değişime uğramış; seçimler sembolik hale getirilmiştir. Kuşkusuz bu durum ileriki dönemlerde etkisini ciddi biçimde göstermiş; Bulgaristan Komünist Partisi hükümeti tarafından Başmüftünün kendisi sembolik hale getirilmiş; hatta hükümet tarafından bir propaganda aracı olarak bile kullanılmıştır .

1.3.1.3. Faşist Örgütlenmelerin Ortaya Çıkışı ve Türk Nüfus Üzerindeki Etkileri

9 Haziran 1923’teki hükümet darbesi bölgedeki azınlık Türkler açısından da olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Stamboliyski iktidarı döneminde vaat edilen azınlık haklara kavuşan ekonomik ve eğitim alanında desteklenen Türkler, iktidarın 1923’te yıkılmasıyla tekrar mezalime uğramış ve göçe zorlanmıştır. Bu dönemde silahlı örgütler kurularak Türk azınlığına yönelik saldırılar düzenlenmiştir. 1923’te Kuzey Bulgaristan’da üyelerinin çoğunun öğrencilerden oluştuğu faşist bir örgüt olan Rodna Zaştita (Yurt Koruması) kurulmuştur. Bulgar monarşisinin kurulmasını ve demokratik özgürlüklerin kaldırılmasını amaçlayan bu örgüt 1936’ya kadar ayakta kalarak eylemlerine devam etmiş; 1936’da ise askeri birlik tarafından kaldırılmıştır.¹⁶³

Bulgaristan’da ortaya çıkan örgütlenmeler ve faaliyetleri ile ilgili Türk hükümeti, Bulgaristan’da bulunan büyükelçilikleri aracılığıyla düzenli olarak bilgi almıştır. 1954 yılına ait Bulgaristan’daki siyasî durumu, Müslüman azınlığın asimilasyon edilmesi amacıyla kurulan dernekler ve Bulgaristan’daki yabancı azınlıkların 1929 ve 1931 yıllarına ait istatistikî verileri içeren “Bulgaristan’daki Siyasi Parti ve Cemiyetlerin Faaliyetleri ile Türk ve Yabancı Azınlıkların Sayısını Gösteren İstatistik Sonuçları” adlı elçilik belgesinde Rodna Zaştita Cemiyeti ile ilgili şu satırlar yer almıştır:

Müfrit milliyetperver ve faşizm ruhundan mülhemdir. Bulgaristan’daki bütün ekalliyetlere ve betahsis Türklere karşı zulmeden milli teşekküllerin başındadır. Bu cemiyet hâlen buhran geçirmektedir. Biri Jeneral Şkoynof ile Çarıkçeyef’in ve diğeri Jeneral Markof ile Miralay Semerciyef’in riyasetinde iki gruba ayrılmıştır. Jeneral Şkoynof, krala muhalif ve Yugoslavya taraftarı Zveno grubuna muvafık bir vaziyet almıştır. Jeneral Markof grubu ise, krala ve orduya dayanmaktadır. İki grup arasındaki

¹⁶² Yıldırım, “Bulgaristan’da Türk Azınlığa Yönelik Unutulmuş Üç Büyük Siyasî Suikast”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 16, Sayı 3, Ocak 2017, s. 865.

¹⁶³ Şimşir, “Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu”, *Bulgaristan’da Türk Varlığı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s. 53-54.

*mücadeleden ve çiftçilerin müdahalelerinden Rodna Zaştita zayıflamıştır. Atiyen kral ve ordunun müzaharetine dayanan grubun kuvvetleneceği zannolunuyor.*¹⁶⁴

Güney Bulgaristan'ın özellikle Rodoplar bölgesinde Trakya Örgütü veya Trakya Komitesi faaliyet göstermiştir.1913 yılında Edirne-Trakya Derneği olarak kurulmuşsa da 1923 Anlaşması'yla Batı Trakya'nın Yunanistan'a katılması sonunda dernek adı Trakya Cemiyeti olarak değiştirmiştir.¹⁶⁵ Merkezi Sofya'da olan bu dernek Batı Trakya'nın Bulgaristan topraklarının arasına katmaya çalışmasının yanı sıra bölgedeki Türk nüfusun göç etmeye zorlayıcı silahlı saldırılar düzenlemişlerdir. Rodna Zaştita ve Trakya Komitesi dışında Türklerin bölgeden göç ettirilmesi için iki örgüt daha kurulmuş ayrıca Bulgar basını ile aydınları da aktif olarak bu faaliyette görev almıştır. Söz konusu olan iki örgütün ilki 1919 yılında kurulan ve 1923 darbesinde aktif olarak görev alan Kubrat örgütü, diğeri ise 1928 yılında kurulan ve Bulgaristan'ın savaş sonrası imzaladığı antlaşmayı ve savaş sonrasındaki tutumunu eleştirerek Türk azınlığına karşı cephe alan Otets Paisi örgütü olmuştur.¹⁶⁶

Trakya Cemiyeti'nin faaliyetleri ilgili Sofya Elçiliği ile yapılan yazışmada cemiyetin Bulgaristan'daki ahaliden zorla para topladığı vermeyenleri dövdürdüğü, Türklerin Bulgar nüfusuna uyguladığı mezalimi tasvir eden bir filmin¹⁶⁷ Varna'da gösterime sokulduğu ve söz konusu filme kafieler hâlinde okul çağındaki çocukların götürüldüğü; verilen cevapta söz konusu filmin gösteriminin zabıtalarca men edildiği ayrıca bu filmin okullarda gösterimine engel olunacağı temin edilmiştir.¹⁶⁸ Söz konusu eylemler nedeniyle bölgedeki Türkler yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalarak Türkiye'ye, Cumhuriyet'in ilânından sonraki ilk göçleri gerçekleştirmişlerdir. Bu ilk göç 1927 yılının yaz aylarında gerçekleşmiş ve beş binden fazla Türk Türkiye'ye gelmiştir.¹⁶⁹

1930'lu yılların başından itibaren azınlıklara yönelik politika ve uygulamalar önceki yıllara nazaran daha da sertleşmiş; asimilasyon süreciyle beraber halkın, Türk nüfusa karşı tutumu da

¹⁶⁴ BCA 030.10.243.646.19.

¹⁶⁵ Şimşir, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler", *Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi*, Sayı 9-10, Ankara, 2010, s. 30-31.

¹⁶⁶ Jelavich, *Balkan Tarihi*, Cilt 2, s. 31-32

¹⁶⁷ Söz konusu filmin adı *Osmanlı Mezalimi* olup 1903 yapımıdır. Makedonya sorunu çerçevesinde Avrupalı devletlerin desteğini kazanmak adına bu film çekilmiştir. Söz konusu filmde Makedonya ve Bulgaristan'da bulunan Müslüman nüfus, normalde söz konusu bölgelerdeki Bulgar çetelerinin işlediği cinayetlerden sorumlu tutulmuştur. Filmin çekilmesinin ardından Avrupa'nın birçok yerinde gösterime sokulmuştur. Babıâli hükümeti yapılan bu propaganda karşısında düzeltme amaçlı karşı bir adımda bulunmazken Balkan Savaşları'nın sona ermesinin ardından Rumeli Muhâcirin-i İslâmiyye Cemiyeti tarafından konuyla ilgili gerçeklere dayalı bir filmin hazırlıklarına başlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Özuyar, "Sinemanın Siyasi Bir Propaganda Aracı Olarak Balkan Ulusları Üzerindeki Etkileri (1903-1916)", *Türk Tarihinde Balkanlar*, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Haziran 2013, s. 1107.

¹⁶⁸ BCA 030.10.242.633.1.

¹⁶⁹ Aslan, a.g.m. *Yeni Türkiye Dergisi*, Cilt 4 s. 4089.

sertleşmiştir. Bu dönemde Trakya Cemiyeti gibi Türk nüfusa karşı cephe alan ve göçe zorlayan halk örgütlenmeleri etkin olmuş; bu örgütlere 1937’de Rodoplar’ın merkezi konumundaki Smolyan (Paşmaklı)¹⁷⁰ merkezli kurulan ve hükümet tarafından da desteklenen Rodina (Anavatan) örgütü de eklenmiştir. Diğer örgütlenmelerden farklı olarak bu örgüt, Pomak nüfusunu kendi çıkarlarına uygun şekilde eğitmek suretiyle Bulgar nüfusuna entegre edilmesi amacıyla kurulmuştur. 1944’te Vatan Cephesi tarafından faşist bir organizasyon olarak nitelendirilip yasaklanana kadar Pomak nüfusu üzerinde etkin olmuş; adları başta olmak üzere onları kendi kültürlerine bağlayan her türlü unsur Rodina aracılığıyla hükümet tarafından yok edilmeye çalışılarak Bulgar kültürünün aşılmasına uğraşmış; karşı çıkanlar ise göçe zorlanmıştır.¹⁷¹

Bu dönemde *Türkler* ve *Pomaklara* yapılan baskı ve zorlamalar konsolosluklar arası yazışmaların başlıca konusu hâline gelmiştir. Yapılan yazışmalarda Bulgar hükümetinin Pomak nüfusunu Bulgarlaştırmaya çalıştıkları, maddî durumlarından ötürü Pomak çocukların eğitimi için para toplayarak öğretmen tutamadıklarından, çocuklar Bulgar iptidaî mekteplerine devam etmek mecburiyetinde kalmışlardır. Öte yandan Bulgarlaştırma gayesinin dinî olarak da kendini gösterdiğini ileri süren yazışmaya göre Bulgar makamlarının Pomaklara “–Siz evvelce Bulgar’dınız, Türkler sizi kılınç kuvvetiyle Müslüman yapmışlar. Bundan sonra başınızdan fesleri atıp cami yerine kiliseye gidecek, tamamilen eski dininize döneceksiniz. Başka çareniz yoktur.” şeklinde kara propaganda yapmışlardır. Bununla beraber Türkiye Cumhuriyeti Filibe Konsolosluğu’na gönderilen 6.9.1934 tarihli “Behçet” adlı bir kişinin mektubunda Dosbat imamı Hafız Hüseyin Efendi’nin Bulgar makamlarınca çağırıldığı ve kendisine camiye gitmemesi ve Türk ve Pomak halkına imam olmaması; aksi takdirde kendisini ortadan kaldırılacağı bildirildiğini aktarmıştır.¹⁷²

Pomakların kötüleşen durumuna sık sık devlet daireleri arasındaki yazışmalarda değinilmiştir. 21 Mayıs 1933’de Sofya Elçiliği’nden gelen bir yazışmada konu ile ilgili şu satırlar yer almıştır:

Paşmaklı’nın Pomak yukarı Arda Köyünde Bulgar mektep müfettişinin Nisan’ın üçüncü günü Türk mektebine giderek artık Kur’an ve Müslümanca din dersi okutturmak memnu olduğunu ihtar ve hoca Salih efendiyi mektebe gelmekten men eylediği, şikâyete giden on altı köylüye komandan tarafından dayak atıldığı, mektepteki Kur’an cüzlerinin aynı müfettiş tarafından parçalanarak hakaretle yere atıldığı ehalinin şikâyetinden anlaşılmıştır. Pomakları cebren Hristiyanlaştırma politikasını Bulgar memurlarınca besabık tatbik edilmekte bulunduğu bu vaka ile de teyyüt etmiştir. Pomakların kısmi azamı dini taziykattan kurtulabilmek için hicret arzusundadırlar. Ancak Türkiye’ye

¹⁷⁰ Bulgaristan’daki Türkçe yer adları için bkz. M. Türker Acaroğlu, *Bulgaristan’da Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2006.

¹⁷¹ Alexandre Popovic, “The Turks of Bulgaria (1878–1985)”, *Central Asian Survey*, Cilt 5 Sayı 2, 1986, s. 18-19.

¹⁷² BCA 030.10.242.637.8 (Ek 1).

*ilticaya muvaffak olanlardan bazılarının Edirne Vilayetince Bulgaristan'a geri çevrildikleri hakkında şikâyetler alınmağa başlamıştır.*¹⁷³

Halkın, Türklere karşı duyduğu öfke, kurulan faşist derneklerin ve derneklere nazaran geri planda kalan ve gizli yönlendirici olan hükümetin de kışkırtması ve yönlendirmesi ile Türk nüfusa yönelik şiddet eylemlerine dönüşmüştür. Eylemler, yerel nitelikli olsa da etkileri bakımından gerek Türk azınlığına yönelik saldırıların artmasına gerekse de Türkiye ile olan ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur.

16 Nisan 1932' de Tırnova 'ya bağlı Gorne Orohevltsa'nın Keserevo (Kesenova) Köyü'nde İbrahim adındaki Türk azınlığına mensup gençle köy bekçisi Hristo İstoyanof arasında Hristo'nun İbrahim'in atlarını götürmesi ve sonrasında çıkan tartışmada Hristo'nun öldürülmesiyle başlayan olay, zamanla Bulgar köylüsünün köydeki Türk nüfusuna ve ibadethanelerine saldırmasıyla büyümüştür. Çıkan olaylarda birçok Türk hayatını kaybetmiş ya da şiddet görmüştür.¹⁷⁴

Gerek bu olay gerekse halkın yaşanan bu olaydan dolayı yaşadığı hissiyat Türkiye'ye gönderilen müracaatnâmeye de yansımıştır. Söz konusu müracaatnâmede Kessarevo (Kesarevo, Kesenova) köylülerinin içerisinde buldukları durum ve talepleri şu şekilde anlatılmıştır:

*Köylülere tazyikat (baskı) devam ettiğinden bahsile Bulgar Hariciyesine tekrar müracaat eylevm(bugün)nabamevsimdir. Böyle bir teşebbüsün neticesi ancak tazyikati daha bir müddet devam ettirmekten ibaret kalır. Binaenaleyh hatıra gelen tedbir mağdur mevkiinde ve isimleri bizce belli olanlara parayla bir az yardım etmek ve gelecek bahara Türkiye'ye nakledileceklerini temin ile kendilerini teskin eylemektedir. Şimdiki halde başka yapılabilecek bir şey kalmadığına ve geçende lütuf buyurulan ve Kessarevo ile Filibe'de tahkikat ve istihbarat için şimdiye kadar yarısı sarf edilmiş olan beş yüz liradan bir şey ayırmak mümkün olmadığına binanen bu köylülere yine mahallinde gizlice dağıtılmak üzere üç yüz lira gönderilmesinin ve gelecek bahara kadar Türkiye'ye nakillerinin teminini rica ederim.*¹⁷⁵

Bulgarların Türk nüfusa karşı duyduğu öfke, Rodna Zaştita gibi derneklerin kışkırtmalarıyla daha da körüklenmiş ve yeniden yükselişe geçerek eyleme dönüşmüştür. 17 Nisan 1933'te Rusçuk'a bağlı Razgrad kasabasında 200 kişiden oluşan Bulgar bir grubun Türk mezarlığına ve akabinde bekçi kulübesine saldırı düzenlenmiş; saldırı sonucunda mezarlık ağır hasar görmüştür. Yalnızca Türkler değil; Yahudiler¹⁷⁶ de bu olaydan etkilenmiştir. Saldırı, Bulgar makamları tarafından kabul edilse de “mezarlığın da içinde bulunduğu arazinin istimlak edilerek park yapılmasına Türk

¹⁷³ BCA 030.10.241.628.10.

¹⁷⁴ Bengül Bolat, “1932 Kessarevo/Kesarevo/Kesenova Olayı/Faciası/Hadiseleri”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 13, Sayı 26, İzmir, 2013, s. 90-92.

¹⁷⁵ BCA 030.10.240.624.7 (Ek 2).

¹⁷⁶ Balkan Yahudileri ve spesifik olarak Bulgaristan'daki Yahudiler ile ilgili bkz: Aron Rodrigue & Esther Benbassa, *Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi: 14.-20. Yüzyıllar*, Çev. Ayşe Atasoy, İletişim Yayınları, İstanbul 2014; Michael Bar-Zohar, *Beyond Hitler's Grasp: The Heroic Rescue of Bulgaria's Jews*, Adams Media Comparison, Massachusetts, 1998.

halkının karşı çıkması sonucunda mezarlığa Bulgar sporcu gençler tarafından saldırı düzenlenmiştir.” şeklinde basına ve dış makamlara yansıtılmıştır.¹⁷⁷

Razgrat Hadise’sinin vukuu bulmasının ardından Türk makamları olaydan haberdar edilmişler. Olayın ardından dönemin Hariciye Vekil Yardımcısı, “Yüksek Başvekâlete” başlığını taşıyan bir yazı kaleme alarak söz konusu olay ve olay neticesinde talepleri şu şekilde aktarmıştır:

14-15 Nisan Cuma gecesi, Hazreti İsa’nın öldüğü gece, karanlıkta Razgrat Türk mezarlığına yerli Bulgarlar tarafından pek çirkin bir taarruz yapıldığı haber alındı. Münasip surette yapılan tahkikat neticesinde bu taarruzu yapanların Rodna Zaştita cemiyetine mensup olan müfrit milliyetperverler olduğu anlaşıldı.

Akşamdan küplerinde içtima eden bu müfrit milliyetperverlerin yapacakları işi evvelden tasarladıkları, evlerden kazmalarla, küreklerin toplandığı ve gurup halinde mezarlığa gittikleri, evvela mezarlığın tel örgüsü kesilerek kabristana girildiği ve derakap kabristan bekçisinin evi yakıldığı ve bu hareketi müteakip bir iki yüz Bulgar’ın mezarlığa dağılarak ellerindeki balta, kazma ve küreklerle mezar taşlarını kırıp geçirdikleri, mezarların tahrip ve telvis edildiği, hatta ölülerin bir kaçının bile mezardan çıkarıldığı ve bu ameliyat esnasında bir de kamyonu çalıştırıldığı öğrenildi.

Vaka mahallinde keyfiyeti tahkik maksadile Sofya Elçiliğimizden memuru mahsus gönderildiği mahallinden mevsukan haber alınması üzerine meselenin layıkıyla tevazzuh edeceği mülahazasile buradan başka birisini göndermekten sarfinazar edildi. Kayda şayan olan nokta: Vaki olan şikâyetler üzerine tevkif edilen Bulgarların tahliyesi için Razgrat Bulgar halkının nümayiş yapması keyfiyettir. Mahalli gazetelerin yazıları ile de hadisenin dehşeti itiraf edilmektedir.

Bundan evvelki yazılarımda da fırsat düştükçe arz ettiğim gibi son aylarda Bulgar milli duygusu çok beslenmektedir. Bulgarların milli duygusunu tahrik etmek mutlaka Türk düşmanlığından bahsetmek demektir. Faşistlerin, Yugoslavların, Hitlercilerin bu ülkedeki faaliyetleriyle hep Bulgar milli ruhunu besliyor. Kışkırtılan genç Bulgarlar mutlak suretle hedef olarak kendilerine pek kolaylıkla masum Türk yurttaşlarımızı ve onların mukaddesatını görmektedir.

Bu gibi hakaret ve tecavüzler herhalde tevali edilecektir. Her ne pahasına olursa olsun bu milyona yakın yurttaşımızın bir an evvel Bulgaristan’dan Trakya’ya veya Anadolu’ya nakledilmesinin gün geçtikçe bir zaruret halini aldığı mütalaasında bulunduğumu arz ederim.¹⁷⁸

Razgrat hadisesini kaleme alan bu yazıdan da anlaşılacağı üzere Bulgaristan’daki Türklere yönelik şiddet olayları, Bulgar arasında giderek güçlenen Türk düşmanlığı düşüncesi ve Almanya ile İtalya gibi ülkelerde yükselişe geçen faşizmle birlikte daha da ciddi boyutlara ulaşmıştır. Faşizmle birlikte Türk düşmanlığının artması neticesinde buradaki Türk nüfusunun nakledilmesi ile ilgili sürecin Türk hükümeti tarafından başlatılması ihtiyacı bir kez daha gündeme getirilmiştir.

¹⁷⁷ Hakan Uzun, “Cumhuriyet Gençliğinin Misyonu Çerçevesinde 1933 Yılı Vagon-Li ve Razgrad Olayları”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi (MTAD)*, Cilt 6, Sayı 3, 2009, s. 67; Hasan Ersel vd. *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-1940*, Cilt 1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 269.

¹⁷⁸ BCA 030.10.241.627.26.

Sofya’da yayınlanan *Deliorman* gazetesinin sahibi Mahmut Necmettin Deliorman, Razgrat’ta yayımlanan *Karadeniz* gazetesinin sahibi Arif Necip Kaskatı ve Kırcaali’de yayımlanan *Özdilek* gazetesinin sahibi Gültekin Arda tarafından Bulgar hükümetinin politikaları ile ilgili olarak 1943’te Türkiye’de “Bulgarya’daki 1.300.000 Türk” başlığını taşıyan 12 sayfalık broşür hazırlamıştır. Söz konusu broşürde 1934-1943 yıllarını kapsayan süreçte hükümet tarafından Türk azınlığına yönelik *sistemik imha* siyasetine girildiği açıklanmıştır. Bununla beraber azınlığın kültürel dinsel ve toplumsal bağları kopartılmak istenerek itaatkâr, Hıristiyan bir Bulgar vatandaşı kimliği yaratılmaya çalışıldığı ilgili broşüre eklenmiştir.¹⁷⁹

Bulgar Hükümeti’nin uyguladığı politikalar ve derneklerin faaliyetleri nedeniyle başta Pomaklar olmak üzere Bulgaristan’daki Türk nüfus, çareyi Türk hükümetinde bulmuştur. Hükümetin uygulamaları ve derneklerin faaliyetleri konsolosluk yazışmalarında konu olmuştur. Yazışmaların içerikleri incelendiğinde başta Pomaklar olmak üzere Bulgaristan’daki Türk nüfusa uygulanan zulüm dile getirilirken bu durumun ortadan kaldırılması için çare olarak söz konusu nüfusun Türk Hükümeti tarafından Trakya ve Anadolu’ya yerleştirilmesi gösterilmiştir. 1927’nin yaz aylarında Cumhuriyet tarihinde ilk kez Bulgaristan’dan Türkiye’ye göç gerçekleşmiş; Varna, Rusçuk ve Razgrat illerinden toplam 2.150 kişi Türkiye’ye göç etmiştir.¹⁸⁰Bu dönem Türkiye’ye yapılan göç, Bilal Şimşir tarafından şu şekilde gösterilmiştir:

Tablo 5: Cumhuriyet’in İlk Döneminde Bulgaristan’dan Türkiye’ye Gelen Göçmen Sayısı (1923-1939)¹⁸¹

Yıllar	Göçmen Sayısı
<i>1923-1933</i>	<i>101.507</i>
<i>1934</i>	<i>8.682</i>
<i>1935</i>	<i>24.968</i>
<i>1936</i>	<i>11.730</i>
<i>1937</i>	<i>13.490</i>
<i>1938</i>	<i>20.543</i>
<i>1939</i>	<i>17.769</i>
<i>1923-1939</i>	<i>198.688</i>

Toplumsal örgütlenme açısından bölgenin durumu incelendiğinde Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Türk nüfusun gençlerinin ülkenin birçok yerinde gençlik ve spor kulüpleri kurmaya başladığı görülmüştür. Kurulan bu kulüplerin sayılarının artması nedeniyle bunların bir dernek

¹⁷⁹Yıldırım, “Bulgaristan’daki Müslüman Türk Azınlığa Baskılar ve Göç”, s. 4098; “Bulgarya’daki 1.300.000 Türk”: BCA.030.10.243.645.4 (Ek 3).

¹⁸⁰ Aslan, a.g.m, *Yeni Türkiye Dergisi*, Cilt 4,s. 4089; Şimşir, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında”, s. 17.

¹⁸¹ Şimşir, “Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu”, s. 56.

çatışı altında birleştirme zarureti doğmuş; bunun için de Rusçuk'ta bulunan *Yıldız ve Terakki* kulüpleri birleşerek kongre çağrısında bulunmuştur.¹⁸² Bu kongre çağrısı üzerine diğer spor kulüpleri de bir araya gelerek 14 Temmuz 1924'te Türk Spor Birliği'nin ilk kongresi yapılmıştır.¹⁸³ 1926 yılında yapılan 3. Kongrede yalnızca spor alanında örgütlenmenin yetersiz kalması ve azınlığın sosyal ve kültürel gelişimini sağlayabilecek bir dernek tipi örgütlenmenin eksikliğinin hissedilmesi sorunları masaya yatırılmış ve yeniden örgütlenmeye gidilmesine karar verilerek derneğin adı "Turan" olarak değiştirilmiştir. Birliğin yayın organı 1928'den itibaren yeni Türk harfleri ile basılan "Turan" gazetesi olmuştur. Dernek ve derneğin yayın organı Kemalizm ve Türk milliyetçiliğinden ötürü ile ilgili düşünceleri nedeniyle göz hapsinde tutulmuş, faaliyetlerine sınırlama getirilmiş 1934 yılında ise tamamen kapatılmıştır.¹⁸⁴

Diğer bir örgütlenme ise Milli Kongre olmuştur. Azınlığa yönelik şiddet olaylarının artması ve eskisine nazaran daha fazla millî siyasî ve toplumsal haklar bağlamında düşünce baskısı altında tutulması nedeniyle azınlık sorunlarının görüşülerek karara varılacağı bir kongre ihtiyacı duyulmuş; 31 Ekim 1929'da 450 delegenin katıldığı ilk kongre düzenlenmiştir. Söz konusu kongrede azınlıkların eğitimi, azınlık okullarının durumu, vakıflar, azınlıkları göçe zorlayan nedenler gibi temalar işlenerek çözüm bulunmaya çalışılmıştır.¹⁸⁵

1.3.2 Eğitim ve Basın Özgürlüğü İle İlgili Düzenlemeler

1.3.2.1. Kuruluştan Birinci Dünya Savaşı'na Kadar Bulgaristan Türkleri'nin Eğitimi ve Basın Özgürlüğünün Gelişimi

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşının yarattığı olumsuz şartlar eğitim alanındaki gelişmeleri de etkilemiştir. Bulgaristan'daki Türk azınlığın eğitim gördüğü ve sayısı yaklaşık 1500'ü bulan okullar da tahrip edilmiş, Türk öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu göçmüş, ayrıca vakıf malları yağmalandıktan Türk okullarına ayrılan gelir büyük oranda düşmüştür.¹⁸⁶

30 Ocak 1885'te çıkartılan Milli Eğitim Yasası devlet okullarının yanı sıra Türk nüfusun okuduğu okulları da kapsamış; bu okullar "özel okul" statüsü içerisinde değerlendirilmiştir. Dinsel ve ulusal azınlıklara ait okullara ilişkin kurallar yasanın 192 ile 195. maddeleri arasında yer alırken yalnızca Müslüman kesimi kapsayan hükümler ise 204 ve 207. madde aralığında yer almıştır. Bu okulların yılda bir kez yapılan devlet yardımı haricinde herhangi bir maddi yardım alamayacağı,

¹⁸² Dayıoğlu, *Toplama Kampından Meclise*, s. 253.

¹⁸³ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 113.

¹⁸⁴ Dayıoğlu, *Toplama Kampından Meclise*, s. 254.

¹⁸⁵ Aynı Eser, s. 256-257; Memişoğlu "Bulgaristan Türklerinin Birinci Milli Kongresi" s. 314-315; Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 123-124.

¹⁸⁶ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 32.

bu okullarda eğitim veren öğretmenlerin devlet okulunda gören yapan meslektaşları gibi sosyal güvenceden yararlanamayacağı ve derslerin Bulgarca işleneceği belirtilmiştir.¹⁸⁷

Türk nüfusunun eğitim gördüğü okullar diğer okullara nazaran kötü şartlar içerisinde eğitim vermiştir. Okulun harcamaları için yılda bir kez devlet tarafından verilen ödenek diğer azınlıkların eğitim gördüğü okullara kıyasla oldukça az olmuştur. Bilal Şimşir, söz konusu ödenek durumunu şu şekilde göstermiştir:

Tablo 6:İlkokul Başına Yıllık Ortalama Harcamalar (1894-1895 ders yılı)¹⁸⁸

<i>Tatar</i>	144 Leva
<i>Türk</i>	208 Leva
<i>Pomak</i>	312 Leva
<i>Bulgar</i>	2.485 Leva
<i>Ermeni</i>	2.946 Leva
<i>Rum</i>	3.007 Leva
<i>Yahudi</i>	5.074 Leva

Türk nüfusun eğitim gördüğü okulların özel okul olarak nitelendirilmesi ve devlet desteğinden mahrum bırakılması sonucunda okulların ihtiyaçlarını belirlemek, eğitim oranını arttırmak ve okullara öğretmen tayin etmekle sorumlu tutulan “Maarif Encümeni” ya da “Mektep Encümeni” olarak da adlandırılan okul encümenlerinin kurulması olmuştur.¹⁸⁹ Eğitimi çağdışılıktan kurtarmaya çalışan bu kurum ayrıca yaygın kanıyı kırmaya çalışmış; kız çocuklarının eğitime dâhil edilmesi için çaba sarf etmiştir.¹⁹⁰

Prenslik döneminde Türk nüfusun eğitimi için öğretmen yetiştirecek bir kurumun olmayışı nedeniyle ortaokul (rüştiye) mezunları ilkokullara öğretmen olarak alınmıştır. Ancak bu sefer de rüştiye öğrencilerini eğitecek Türk öğretmenlerin olmayışı sorun yaratmıştır. Bu sorun 1905'te Varna'da düzenlenen Türk Okul Encümenleri Kongresi'nde gündeme getirilmiş ve rüştiyelere Türk öğretmen alımı onaylanmıştır. Şumnu'da bir öğretmen okulunun açılmasına karar verilerek bununla ilgili bir komisyon kurulmuştur. Komisyona gerekli hazırlıkların yapılması, izinleri alması ve okuldaki derslerin içeriğinin belirlenmesi için yetki verilmiştir. Bulgar hükümetine izin için başvurulmuş; 1909'da da gerekli izin çıkartılmış; 1912'de ise Şumnu Öğretmen Okulu'nun (Darül Muallimin) açılış izni Bulgar resmî gazetesi *Dirjaven Vestnik*'te yayımlanmıştır. Gerekli iznin alınmasına rağmen 1914'te Birinci Dünya Savaşı'na girildiğinden dolayı okulun açılması

¹⁸⁷ Dayıoğlu, *Toplama Kampından Meclise*, s. 182.

¹⁸⁸ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 49.

¹⁸⁹ Memişoğlu, *Bulgaristan'da Türk Kültürü*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1995, s. 101.

¹⁹⁰ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 100.

savaştan sonra 1918'te gerçekleşmiştir. 1920'de ilk mezunlarını veren okul Bulgar hükümeti tarafından 1928 yılında kapatılmıştır.¹⁹¹

1909'da Bulgar Millî Eğitim Yasası değiştirilerek özel ve resmî ilkokul, ortaokul ve yüksek okul ile ilgili bütün yasa ve düzenlemeler tek çatı altında toplanmıştır. Söz konusu yasa ile bütün okulların denetimi doğrudan millî eğitim bakanlığına bağlı olan beş başmüfettişin denetimine verilmiş böylelikle hükümetin eğitim üzerindeki kontrolü daha da merkezileşmiştir.

Bunun yanında okul fonları konusunda ayrıntılı bir düzenleme yapılarak Bulgar okullarının tasarrufu için hazine topraklarında otlak, çayır, mera, tarla gibi fonlar ayrılmış; Türk okulları ise bu düzenlemenin dışında bırakılmıştır. Ayrıca nüfus çoğunluğunun Türklerden oluşan belediyelerden okul fonuna aktarılmak üzere para toplanmıştır. Ancak tüm bu kısıtlamalara ve Türk okullarının içinde buldukları maddi güçlüğü rağmen okuma yazma oranı bu dönemde yükselişe geçmiş; 1910 yılı istatistiklerine göre okur-yazar Türk nüfusun oranı erkeklerde %9,10'a kadınlarda ise %3,10'a çıkmıştır.¹⁹²

Bulgaristan'daki Türk basınının tarihi Osmanlı Devleti hakimiyetinde olduğu dönemde başlamıştır. Çıkarılan ilk gazete Rusçuk'ta 16.Mart 1865'te yayın hayatına başlayan Tuna Gazetesi olmuştur. Ünlü Tuna Vilayeti Valisi Mithat Paşa tarafından Türkçe ve Bulgarca olmak üzere iki dilde çıkarılan bu gazete 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı nedeniyle 13 Haziran 1877'de kapatılmıştır. Tuna Vilayetinin resmi gazetesi olmasına rağmen Tuna, Genç Osmanlıların lideri Mithat Paşa tarafından çıkarıldığı için siyasal ve ideolojik amaçlar da içermiştir. İsmail Cambazov, Bulgaristan Türk Basın Tarihinde Yeni Işık Gazetesi adlı eserinde bu dönemki Bulgaristan'daki basın faaliyetlerini "Jön Türk Gazeteciliği" ve "Parti Gazeteciliği" başlıkları altında değerlendirilmiştir. "Jön Türk Gazeteciliği" adlı başlıkta hem Jön Türkler'in savunduğu görüşleri benimseyen Bulgaristanlı Türk aydınların yazılarından hem de Bulgaristan'a sığınan Jön Türkler'in çıkardıkları gazetelerden bahsedilmiştir. Bu dönemde yayımlanan 44 Türkçe gazete ve derginin 25'i Jön Türkler tarafından çıkarılmış; 19'u ise çoğunluğu öğretmen olan yerli aydınlar tarafından eğitim ,kültür ve dini kurumların reforme edilmesi gibi hususları dile getirmek amacıyla çıkarılmıştır. "Parti Gazeteciliği" başlığında ise genellikle Bulgaristan'daki siyasi partiler tarafından Türklere yönelik propagandalarını yürütmek amacıyla çıkardıkları gazetelere değinilmiştir. Prenslik döneminde çıkarılan ilk parti gazetesi İskender Mahmudoğlu ve Şevki Receboğlu tarafından 1894-1895 arasında Rusçuk'ta çıkarılan Sebat Gazetesi olmuştur. Resmen bir partinin yayın organı olmamasına rağmen Sebat Gazetesi muhalefette olan Liberal Parti'yi desteklemiş ve Konstantin Stoilov başkanlığındaki Halk Partisi hükümeti (31 Mayıs 1894- 30 Ocak 1899) eleştirmiştir. Krallık döneminde Bulgaristan İşçi Sosyal Demokrat Partisi tarafından 1910'da Tütüncü Amele Gazetesi çıkarılmıştır. Tütünorabotnik adlı gazetenin eki olarak

¹⁹¹ Aynı Eser, s. 69-72.

¹⁹² Memişoğlu, *Bulgaristan'da Türk Kültürü*, s. 149.

çıkartılan bu gazetede Türk tütün işçileri arasında sınıf bilinci sokulmaya ve parti ideolojisi yerleştirilmeye çalışılmıştır.¹⁹³

1.3.2.2. Stamboliyski Hükümeti Dönemi Eğitim ve Basın Özgürlüğü ile İlgili Düzenlemeler

Hükümetin Türk nüfus açısından en önemli düzenlemesi eğitim hususunda olmuştur. 20 Mayıs 1920’de eğitim bakanı Stoyan Omarçevski göreve başlamış; 21 Temmuz 1921’de ise Türkler açısından önemli düzenlemeler içeren bir millî eğitim yasası çıkarmıştır. Söz konusu millî eğitim yasası yeni Türk okullarının açılmasına ortam sağlamıştır. 1909’daki millî eğitim yasasına devlet okullarına tanınan okul fonlarının oluşturulması ve okullara emlak sahibi olma hakkının tanınması maddesi 1921 anayasasında yeniden yorumlanarak bu maddenin Türklerin eğitim gördüğü Türk okullarını da kapsamış; bununla birlikte yeni okullar da açılmıştır. Bu düzenlemeler neticesinde azınlık nüfusun eğitim gördüğü okul sayısı artmış; 1921/1922 ders yılı içerisindeki okul sayısı Bulgar resmi istatistiklerine göre 1.673’ü ilkokul, 39’u ortaokul, bir de Şumnu’da bulunan öğretmen okulu olmak üzere 1.713 olmuştur.¹⁹⁴ Ayrıca Rusçuk ve Kırcaali’de de yeni öğretmen okullarının açılacağı duyurulmuştur.

Stamboliyski hükümetinin yaptığı eğitim reformlarından biri de Türk nüfusun eğitim ve din gibi işlerinden sorumlu olan müftülerin yetiştirilmesi için Nüvvab okulunun açılmasına izin verilmesi olmuştur. Müftülerin yetiştirilmesi 1908’de Osmanlı Devleti’nden ayrı bağımsız bir devlet olunmadan önce hanedana bağlı medreselerde yapılırken 1908’de bağımsızlığın ilan edilmesinin ardından Osmanlı Devleti ile bağlar kopartılmış; bu durum dolaylı olarak Bulgaristan’daki Türk nüfusun eğitim ve devlet işleriyle ilgilenecek kişilerin eğitilmesi sorununun doğmasına neden olmuştur.

1913 İstanbul Antlaşması’na ek olarak imzalanan “Müftülerle İlgili Ek Sözleşme” çerçevesinde müftülerin eğitimi sorunu da çözüme bağlanmaya çalışılarak müftü eğitimi için bir okulun açılması kararlaştırılmıştır.¹⁹⁵ Ancak okulun tamamen açılarak eğitime başlaması 1922-1923 eğitim öğretim dönemini bulmuştur. 5 yıl süren eğitim öğretimin ardından okulun ilk öğrencileri 1925-1926 ders yılı içerisinde mezun olmuştur. 9 Eylül 1944’te BKP’nin yönetimi ele almasının ardından 12 Ekim 1946 yılında millî eğitim yasasında değişiklikler yaparak Türk okullarının idaresini ele alarak 1947’de Nüvvab okulunun kapanmasına neden olmuştur.¹⁹⁶

¹⁹³ İsmail Cambazov, *Bulgaristan Türk Basın Tarihinde Yeni Işık Nova Svetlina Gazetesi*, Erkam Matbaası, İstanbul 2011, s. 32-42.

¹⁹⁴ Dayıoğlu, *Toplama Kampından Meclise*, s. 231-233.

¹⁹⁵ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 73-74.

¹⁹⁶ Sadi Bayram&Hayrettin Ersal, “Bulgaristan’da Müftü Yardımcısı Yetiştiren Bir Vakıf Kuruluşu: Nüvvab”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı 20, 1988, s. 417.

Basın özgürlüğü açısından Neuilly Barış Antlaşması'nda belirtilen hükümlere göre Bulgar vatandaşları, basın başta olmak üzere her çeşit yayında istedikleri herhangi bir dili özgürce kullanma hakkı elde etmiştir. Söz konusu haktan Türkler de yararlanmış böylece özgür bir şekilde kendi ana dillerinde basın-yayın faaliyetlerinde bulunmuşlardır.¹⁹⁷

Cambazov, bu dönemki Bulgaristan'daki basın faaliyetlerini “Esas Hedef: Kemalizm”, “Parti Gazeteciliği” ve “Dostluk Gazeteleri” başlıkları altında değerlendirmiştir. “Esas Hedef: Kemalizm” başlığında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının Bulgaristan'ın basın hayatındaki yansımalarına yer verilmiştir. 1923 ile birlikte Bulgaristan'daki Türk basın hayatı hayli üretken bir döneme girmiş; krallık döneminde Türkçe olarak yayımlanan 80 dergi ve gazetenin yaklaşık 50'den fazlası 1923'ten sonra basılmıştır. Türk devrimlerinin Bulgaristan'daki Türk unsurlar tarafından benimsenmesi hususunda bu dönemki Türk basını iki grup şeklinde bölünmüştür. İlk grup Kemalizm'i İslam kültürü karşısında bir tehdit olarak gören ve İslam kültürünün yerine Avrupa kültürünü ve ulusal kültürü koymak isteyen ateizmin bir türü olarak nitelendiren Kemalizm karşıtları olmuştur. Bu görüşü benimseyenler İntibah (Hafız Yusuf Şinasi; Şumnu 1927-1931), Açık Söz (Hacı Mehmed; Filibe 1931), Medeniyet(Din-i İslam Müdafileri Cemiyeti yayın organı, ilk başyazarı Ahmet Hikmet; Filibe 1933-1944), Rumeli (Tarık Mümtaz Göztepe; Eskicuma 1924-1925) ve Yarım (Arif Oruç; Şumnu 1934) gazeteleri aracılığıyla görüşlerini dile getirmişlerdir. İkinci grup ise Türk devrimlerini benimseyen ve Bulgaristan'daki Türklere de benimsetmeye çalışanlar olmuşlardır. Özellikle Harf Devrimi sıkı sıkıya benimsenmiş ; bu doğrultuda da gazeteler Latin harfi kullanılarak basılmıştır. Harf devrimi resmi olarak gerçekleşmeden önce Hacı Fettahoğlu Mehmed Rüştü (Açar) tarafından Yanbolu'da 13 Ekim 1928'de Yenilik Gazetesi ilk kez Latin harfleriyle basılmıştır. Aynı yıl Bulgaristan Türk Gençleri Cemiyetleri Birliği (Turan) resmi yayın organı olan Turan Gazetesi Latin harfleriyle çıkmaya başlamıştır. Daha sonraki yıllarda ise Rodop (Mehmed Lütfi Takanoğlu; Kırcaali 1924-1934), Halk Sesi (önce bir kurul tarafından çıkartılmış daha sonra da 15. sayıdan itibaren Ahmet Hilmi'ye devredilmiş; Sofya 1929-1934), Deliorman (Mahmut Necmettin Deliorman; Razgrat 1922-1933), Savaş (Besim Hilmi Çakaloğlu; Şumnu 1928-1929), Özdilek (Mehmet Ali Ercelili; Kırcaali 1931-1934) ve Rehber (Mehmet Celil; Sofya 1928-1934) gazeteleri çıkmıştır. “Parti Gazeteciliği” bölümünde Bulgar Ulusal Çiftçi Birliği'nin Türkçe yayın organı Çiftçi Bilgisi ve Bulgaristan Komünist (Dar Sosyalist) Partisi'nin Türkçe yayın organı Ziya Gazetesi başta olmak üzere siyasi parti eksenli haber yapan gazeteler işlenmiştir. Bulgar Ulusal Çiftçi Birliği'nin Türkçe yayın organı Çiftçi Bilgisi Gazetesi Ahmet Zihni tarafından 1919'da çıkarılmaya başlanmıştır. Politik, bilim-teknik ve ekonomi konularına ağırlık veren bu gazete 1934'e kadar yayın hayatını devam ettirmiştir. Bulgaristan Komünist (Dar Sosyalist) Partisi'nin Türkçe yayın

¹⁹⁷ Memişoğlu, *Bulgaristan Türklerinin Eğitimi*, s. 67.

organı Ziya Gazetesi Besim Hilmi Çakaloğlu tarafından 1920-1923 yılları arasında çıkartılmıştır. Okuyuculara Marksizm öğretileri sunan bu gazete Bulgaristan Komünist Partisi'nin o dönemdeki çizgisinden dolayı Türkler üzerinde ateizm propagandası yapmamış; onların kimliklerine ve inanışlarına saygı göstermiştir. Çiftçi Bilgisi ve Ziya dışında bu dönemde çıkan parti gazeteleri ise Mücadele (Mahmut Necmettin Deliorman; Plevne 1925-1927), Tuna Boyu (Mahmut Necmettin Deliorman; Plevne 1927), Arda (Ragıp Mitişev; Kırcaali 1920), Birlik (Yahya Hayati; Eğridere 1930-1933) ve Dostluk (Tahir Nuri; Filibe 1923-1934) olmuşlardır. “Dostluk Gazeteleri” bölümünde ise Türk-Bulgar dostluğu eksenli çıkan gazetelere değinilmiştir. Bu konunun temeli İsmail Yürükoğlu'nun 1905'te Sofya'da çıkardığı Efkâr-ı Umumiye gazetesi atmıştır. Bu gazetenin ardından Mehmet Behçet Perim tarafından ilkin Sofya'da daha sonra da Rahova'da (Orâhovo) 1919-1924 arasında çıkan Ahali Gazetesi olmuştur. Bu gazete Türkler ile Bulgarlar arasındaki dostluğu ”*bir gün mutlaka gerçekleşecek bir ideal*” olarak görmüştür. Bu gazete haricinde Koca Balkan (Mehmet Behçet Perim; Filibe 1925), Bulgaristan (Mehmet Behçet Perim; Sofya 1926) , Başlangıç (Yahya Hayati; Kızanlık 1929), İstikbal (Halim Özdemir; Vidin 1932) ve Yenilik Gazetesi (Hacı Fettahoğlu Mehmed Rüştü Açar; Yanbolu 1928-1929) olmuştur.¹⁹⁸

1.3.2.3. Faşist Örgütlenmelerin Eğitim ve Basın Özgürlüğüne Etkileri

Eğitim alanında yapılan en önemli adım Türkiye örneği izleyerek Arap alfabesinin bırakılarak Latin alfabesine geçilmesi olmuştur. 1878 Berlin Antlaşması'nda “azınlıklara anadilde eğitim” imkânı verilmiş; bu durum bundan sonra Osmanlı Devleti ve Türkiye ile imzalanan diğer antlaşmalarda da yer almıştır.¹⁹⁹ Ancak tüm yasal temele rağmen Türk okullarında eğitim Arapça ve Bulgarca üzerinden gitmiştir. Fakat Türkiye'de Latin alfabesine geçişe dair 1 Kasım 1928'te 1353 sayılı “Yeni Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun” kabulünün ardından Bulgaristan'daki Türk okulları için de yeni bir dönem başlamıştır.²⁰⁰

Temmuz 1928'de ise Türk Öğretmenler Birliği tarafından düzenlenen kongrede Latin alfabesine geçişle ilgili hazırlıklar değerlendirilerek Türkiye ile paralel olarak Latin alfabesine geçiş kararı alınmıştır.²⁰¹ Ancak dönemin baş müftüsü Hüseyin Hüsnü Efendi'nin ve onun gibi Kemalizm karşıtı olan kimselerin çabasıyla Bulgar Eğitim Bakanlığı'nın Arap harfleriyle kaleme alınan ders kitabının geçerlilik süresinin dolmamasından dolayı söz konusu inkılabı dört yıl ertelemeye

¹⁹⁸ Cambazov, *Bulgaristan Türk Basın Tarihinde Yeni Işık*, s. 39 vd.

¹⁹⁹ Bayram Çolakoğlu, “Bulgaristan'da Türkçe Eğitimin Serencamı”, *Yeni Türkiye Dergisi* Cilt 4, s. 4439-4440.

²⁰⁰ Yıldırım, “Bulgaristan'daki Türk Okullarında Latin Harflerinin Uygulanma Süreci ve Sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin Desteği”, *Asia Minor Studies*, Cilt 3, Ocak 2015, s. 137.

²⁰¹ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 143-144

yönelik karar vermesi tepkiyle karşılanmıştır.²⁰² Söz konusu kararın Türk hükümeti ve Türk Öğretmenler Birliği tarafından tepkiyle karşılanması üzerine Bakanlık geri adım atmış; 14 Ocak 1929’te 1014 sayılı genelgeyle Türk okullarında Latin esaslı Türk alfabesinde eğitime izin verilmesi ve ders kitaplarının 1930’dan itibaren Türkçe olmasına onay vermiş; ayrıca Arap harfli ve Arapça eğitimi yasaklayarak yasaya uymayan okulların kapatılacağını duyurmuştur.²⁰³

Türkçe eğitime izin verilmeden önceki süreçte Basında Latin harfleriyle basılan Türklere ait gazete ve dergiler yayın hayatına başlamıştır. Türk alfabesiyle basılan ilk gazete 16 Ekim 1928’de Yanbolu kasabasında yayın hayatına başlayan *Yenilik* gazetesi olmuş; ardından da *Turan*, *Halk Sesi*, *Rodop*, *Savaş*, *Deliorman* gazeteleri yayın hayatına başlamıştır.²⁰⁴

Ancak Latin alfabesiyle eğitimin yapılması uzun sürmemiş; 19 Mayıs 1934 darbesinin ardından kurulan Zveno hükümetinin okul encümenlerini dağıtarak yerine Cumhuriyet ve Kemalizm karşıtlığıyla bilinen baş müftü tarafından atanan İslâmcı kişilerden bir kadro oluşturulması istenmiştir. Baskılar neticesinde Türkçe eğitim yasaklanarak Arap harfli eğitime geri dönüş yapılmış ve Latin alfabeli ders kitapların basımı yasaklanmıştır. İlâveten Bulgarca derslerinin saatleri arttırılmış; Türkçe derslerinininki ise azaltılmıştır.²⁰⁵ Bu durum Nisan 1938’e kadar devam etmiş; Sofya Elçisi Şevki Berber’in çabaları ve iki ülke arasında artan diplomasi trafiği neticesinde 12 Nisan 1938’de okullarda yeniden Latin alfabesine dönülmesi onaylanmıştır.²⁰⁶

Latin alfabesinin yasaklanması sadece 1934’te bir anda ortaya çıkan bir durum olmamış; 1930’lu yıllardan itibaren Türk azınlığının eğitimini engellemeye yönelik açılan savaşın ve bu savaşta Bulgaristan’daki Yüzellikler arasındaki İslamcı Saltanatçı ve Türk Devrimi’ne açık düşmanlık yapanların hükümetle bir bakıma ittifakının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Söz konusu dönemde Türklerin eğitim gördüğü Öğretmen Okulu, Nüvvab gibi okullar kapatılmış ya da Bulgarlaştırılmıştır. Kapatılmayan Türk okullarının ise Stamboliyski döneminde değişen Milli Eğitim Yasası ile birlikte almaya hak kazandıkları okul fonu geri alınmış, okullarının yeniden açılmasını isteyen Türklere ise ceza verilmiştir.²⁰⁷ Ayrıca Kemalizm’in ve anadilde eğitimin ve okullaşmanın savunucusu olan Türk Öğretmenler Birliği ve Turan Derneği kapatılmış; Milli Kongre üyeleri dağıtılmış, Türkçe yayın yapan gazete ve dergilerin yayın hayatına son verilmiştir.

²⁰² Cengiz Hakov, “Bulgaristan Türk Okullarında Yeni Türk Alfabesinin (Lâtin Alfabesi) Uygulanması”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı 6, Güz 1998, s. 735; Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 146.

²⁰³ Dayıoğlu, *Toplama Kampından Meclise*, s. 239; Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 153-154.

²⁰⁴ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 153.

²⁰⁵ Dayıoğlu, *Toplama Kampından Meclise*, s. 239-240.

²⁰⁶ Yıldırım, “Bulgaristan’daki Türk Okullarına...”, s. 141.

²⁰⁷ Ahmet Akgün, “Bulgaristan’da Asimilasyon ve “Zavallı Pomaklar” Adlı Bir Risale”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 8, Sayı 13, 2005, s. 5; Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 163.

1.3.3. Ekonomik Faaliyetler İle İlgili Düzenlemeler

1.3.3.1. Kuruluştan Birinci Dünya Savaşı'na Kadar Bulgaristan Türkleri'nin Ekonomik Faaliyetleri

Bulgaristan'daki Türklerin büyük bir çoğunluğu tarım ve hayvancılıktan geçimi sağlamış aynı zamanda zanaat, ticaret ve memuriyetlerde de bulunmuşlardır. Ancak 93 Harbi'nde ve sonrasında Türklerle ait tahıl, çiftlik ve hayvanlar ellerinden alınarak Rusların kullanımına tahsis edilmiş daha sonra da Bulgarlara devredilmiştir. Savaş sonrasında da bu durum artarak devam etmiş; bölgede geçici olarak bulunan Rus askerleri tarafından Bulgarların söz konusu topraklara karşı yağma hareketinde bulunmalarına göz yumulmuş; bununla birlikte söz konusu durum çıkartılan nizamnameler ve kanunnamelerle hukuksal zemine oturtulmaya çalışılmıştır.²⁰⁸ Prenslüğün kurulmasından sonra bölgedeki Türkleri zorunlu göçe tabi tutulmuş ve geri dönmelerini engellemek için haklarında yasal işlem başlatılmıştır.²⁰⁹

1909 İstanbul protokolünde bölgedeki Türklerin ekonomik durumu ile ilgili herhangi bir düzenleme yer almamış; fakat 1913'te imzalanan İstanbul Barış Antlaşması'nda bu konu ele alınmıştır. Söz konusu antlaşmanın 10. maddesi gereğince buradaki toprak mülkiyetleri ilgili Osmanlı Devleti tarafından verilen resmi belgelerin geçerliliğini koruyacağı belirtilmiştir. 11. maddede ise Bulgaristan Türkleri'nin Bulgaristan'daki taşınabilen ve taşınamayan mallarına dair tasarruf haklarını elinde bulundurdukları onaylanmıştır.²¹⁰

Ekonomi alanında önemli düzenlemelerden biri de Osmanlı Devleti'nden kalma vakıflar ve miri araziler hakkında olmuştur. Berlin Antlaşması'nın 12. maddesinde prenslik topraklarında bulunan vakıf ve miri arazilerin tespiti ve bu arazilerin geleceği hakkında karar verilmesi için Osmanlı ve Bulgarlardan oluşan bir komisyon kurularak iki yıl içerisinde çözüm bulunması şart koşulmuştur. Kurulması öngörülen komisyonda Osmanlı Devleti tarafından Nihat Paşa ve Fazıl Bey; Bulgaristan tarafından da Todor S. Burmov ile İliya Tsanov görevlendirilmiştir.²¹¹

1909 İstanbul Protokolü'nün 5/2 maddesi kapsamında müftülerin ve baş müftünün vakıflar üzerindeki yetkisi belirlenmiş; yine aynı protokolün 7. maddesinde de vakıfların korunacağı,

²⁰⁸ Türk kesimin topraklarına zorla el konulması Hüseyin Memişoğlu ve Bilal Şimşir tarafından "toprak ihtilâli" olarak nitelendirilmiştir. Bu terim ise ilk defa 1953 yılında Sovyet Akademisyeni Levintov tarafından yayınlanan bir yazıda kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Memişoğlu, "Bulgaristan Türklerinin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı", *Türkler*. Cilt 20, s. 362; Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 138.

²⁰⁹ Memişoğlu, "Bulgaristan Türkleri Sosyo-ekonomik..." *Türkler*. Cilt 20, s. 362-363.

²¹⁰ Dayıoğlu, *Toplama Kampından Meclise*, s. 269.

²¹¹ Koyuncu, "Bulgaristan'da Osmanlı Maddi Kültür Mirasının Tasfiyesi", s. 214; Ömer Turan, "Bulgaristan'da Türk Vakıfları", Ali Çaksu (Ed.), *Balkanlar'da İslam Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri* (21-23 Nisan, 2000, Sofya), İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul 2002, s. 205.

kamulaştırılmayacağı, kamulaştırma gibi durum olursa değerlerinin tahsil edileceği hükmüne varılmıştır. 1913 İstanbul Barış Antlaşması ve antlaşmanın ekini oluşturan Müftülere Mütteallik Mukavelenamenin 12. maddesinde Bulgaristan'a bırakılan arazideki vakıfların idaresinin Osmanlı kanunlarıyla düzenlenen şekilde uygulanması, bu idare şeklinin uygun bir taviz verilmedikçe aynı şekilde muhafaza edilmesi şart koşulmuştur. Yine aynı antlaşmanın 6/2. maddesinde baş müftü ve diğer müftülerin görev ve yetkileri yinelenmiştir.²¹²

1.3.3.2. Stamboliyski Hükümeti Döneminde Bulgaristan Türkleri'nin Ekonomik Faaliyetleri

Bulgaristan'daki Türklerin Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomik durumuna bakıldığında halkın büyük bir çoğunluğunun tarımla uğraştığı görülmüştür. 31.12.1920'te yapılan sayıma göre bu sayı 248.789 olarak belirlenmiş bu da toplam Türk nüfusunun %90'una tekabül etmiştir. Tarım dışında da sanayi, imalat ve zanaat kollarında Türkler de çalışmış; bu işlerde çalışan toplam nüfus 14.803 olduğu bunu da %10, 25'e tekabül ettiği gösterilmiştir.²¹³

Stamboliyski hükümeti kapsamlı bir toprak reformu çıkartılarak çiftçinin elindeki toprağın miktarını arttırmak için krallığa ait toprakları da kapsayan bir toprak reformu yapmış; tarımsal krediyi iyileştirmek adına kooperatifleri desteklemiştir.²¹⁴ Bu gelişme tarımla geçimini sağlayan Türk nüfus için büyük önem arz etmiştir.

Savaş sonrasında Bulgaristan'ın ekonomik hayatında yaşanan gelişmeler Türklerin daha da fakirleşmesine neden olmuştur. Savaş sonrası söz konusu azınlığın genel ekonomik durumunu ortaya koyan 31.12.1920'de yapılan sayımın sonuçlarına göre halkın %89.75'i tarım işçisi olarak çalışırken yalnızca %10.25'i sanayide, başlıca imalat endüstrilerinde ve zanaatçılıkla uğraşmıştır. Söz konusu verilere ulaşımında çalışanlar, devlet ve özel sektördeki memurlar, öğretmenler, evlerde çalışan hizmetçiler de eklendiği takdirde işçi kesiminin sayısının 51.103'ü bulacağı düşünülmüştür.²¹⁵

1919 Neuilly Antlaşması vakıflarla ilgili düzenlemeleri de içermiştir. Neuilly'nin 54. maddesinde masraflarını kendileri karşılaması şartıyla Türklerin hayır kurumları, dinî veya sosyal kuruluşlar açabilecekleri beyan edilmiştir. Aynı antlaşmanın 55/2. maddesinde de Türk azınlığın çoğunlukta olduğu yerleşim birimlerinde dinî ve hayır işlerinde kullanılması için belediye bütçeleri ve diğer bütçelere konulmuş olan kamu fonlarından pay ayrılacağı ifade edilmiştir.

²¹² Dayıoğlu, *Toplama Kampından Meclise*, s. 272.

²¹³ Memişoğlu, "Bulgaristan Türkleri Sosyo-Ekonomik..." *Türkler*. Cilt 20, s. 363.

²¹⁴ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 185.

²¹⁵ Memişoğlu, "Bulgaristan Türklerinin Sosyo-ekonomik.", *Türkler*, Cilt 20, s. 363.

1.3.3.3.Faşist Örgütlenmelerin Bulgaristan'daki Türklerin Ekonomik Hayatına Etkileri

Ekonomik açıdan tarımla geçimini sağlayan Türk nüfusunun durumu Stamboliyski döneminin ardından kötülemeye devam etmiştir. Önceki dönemde toprak reformu ve krediler sayesinde savaşın ekonomik alandaki izlerini silmeye çalışılsa da durum 1934 yılına gelindiğinde yine kötülemiştir. Memişoğlu, “Bulgaristan Türklerinin Sosyo-Ekonomik Yapısı” adlı makalesinde söz konusu durumu iki farklı grafikte şu şekilde göstermeye çalışmıştır:

Tablo 7: Sahip Oldukları Toprak Miktarına Göre Bulgaristan Türk Çiftçi Aileleri (31.12.1934)²¹⁶

<i>Dekar Olarak Sahip Oldukları Toprak Miktarı</i>	<i>Çiftçi Aileler</i>		<i>Sahip Oldukları Toprak Miktarı</i>		<i>Ortalama Bir Aileye Düşen Dekar</i>
	<i>Dekar</i>	<i>%</i>	<i>Dekar</i>	<i>%</i>	
10 dekara kadar	14.373	16,83	82.668,7	3,09	6
10-20 dekara kadar	20.267	23,73	273.552,2	10,22	13
20-30 dekara kadar	32.534	38,15	946.885,3	35,40	29
50-100 dekara kadar	14.359	17,02	896.673,0	33,52	62
100-150 dekara kadar	2680	3,14	291.762,8	10,90	109
150'den fazla	269	1,13	183.722,8	6,87	190
Toplam	85.412	100,00	2.675.264,8	100,00	-

Yukarıdaki tablo analiz edildiğinde 1934 yılının verilerine göre Bulgaristan'daki Türk asıllı ailelerin büyük bir çoğunluğunun tarım esaslı ekonomilerinin devam ettiği ve sahip olunan toprak miktarının ailenin gelir seviyesini tamamen olmamakla beraber büyük ölçüde yansıttığı görülmüştür. Toprağın en önemli gelir kaynağı olmasına rağmen ailelerin ekonomik durumunu doğrudan yansıtmamıştır. Bunun için sahip olunan toprağı nasıl işlediği; hangi araçları kullandığı da büyük önem taşımıştır. Bu yüzden Memişoğlu, bölgedeki Türklerin ekonomik durumunu büyük ölçüde göstermesi açısından nüfusunun %95'ini Türk ailelerin oluşturduğu Kırcaali, Mestanlı ve Koşukavak ilçelerine ait verileri içeren ikinci bir tablo hazırlamıştır. Söz konusu tabloda bu üç ilçedeki tarım yapabilmeyi kolaylaştıran ve bir iş kolu haline dönüşmesine yardımcı olan hizmet hayvanı ve taşıt araçlarından yoksun olan çiftçi ailelerinin sayısını şu şekilde ifade etmiştir:

Tablo 8: Mestanlı, Koşukavak ve Kırcaali İlçelerinde Hizmet Hayvanı ve Taşıt Araçlarından Yoksun Çiftçi Aileleri (31.12.1934)²¹⁷

<i>Sahip Oldukları Toprak Miktarı</i>	<i>Çiftçi Aile Sayısı</i>	<i>İşledikleri Toprak Miktarı</i>	<i>Kendi Hizmet Hayvanı Olmayan Aileler</i>	<i>Makinesi Olmayan Aileler</i>
---------------------------------------	---------------------------	-----------------------------------	---	---------------------------------

²¹⁶ Memişoğlu, “Bulgaristan Türklerinin Sosyo-ekonomik.”, *Türkler*, Cilt 20, s. 363.

²¹⁷ Aynı Eser, s. 364.

			Sayıları	%	Toprak (dek)	%	Sayıları	%
10 dekara kadar	3.453	21.653,0	1.637	47,41	8.332,6	38,48	1.593	46,13
10-50 dekara kadar	16.864	374.265,8	1.619	9,60	27.597,8	7,37	1.2,65	7,50
50-100 dekara kadar	827	51.041,9	23	2,786	1.318,9	2,58	13	1,57
100-150 dekara kadar	44	5.252,8	-	-	-	-	-	-
150'den fazla	100	6.927,1	1	1,00	260,0	3,75	5	5,00
Toplam	21.198	459.140,6	3.280	-	37.509,3	-	2.876	-

İki tablo birlikte değerlendirildiğine sahip olunan toprak miktarından ziyade söz konusu toprağı işleyebilecek hayvan ve araçlara sahip olma durumu halkın ekonomik durumunu belirleyen önemli bir faktör olmuştur. Bu araçlara sahip olamama durumunda halkın büyük çoğunluğu sahip olunan toprağı başkasına devrederek ve ücretli tarım işçisi sıfatıyla büyük toprak sahiplerinin yanında çalışmaya başlamışlardır. Bazıları ise zanaat, maden ve sanayi kollarında ücretli işçi olarak çalışmışlardır. Bunun yanında bazı Bulgaristan Türkleri sanayi işletmesi sahibi, tüccar ve iş adamı olabilmış ancak bunların sayısı diğerlerine nazaran daha düşük olmuştur.²¹⁸

²¹⁸ Memişoğlu, "Bulgaristan Türklerinin Sosyo-ekonomik.", *Türkler*, Cilt 20, s. 364-365.

2. BÖLÜM

İKİ KUTUPLU DÜNYA VE BULGARİSTAN: İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE SONRASINDA BULGARİSTAN'IN SİYASAL VE TOPLUMSAL DURUMU

2.1. Balkanlar'da Sıcak Savaş: Bulgaristan'ın Savaşa Girişi

2.1.1. Savaş Öncesi Balkanlar'daki ve Bulgaristan'daki Durum

Birinci Dünya Savaşı, gerek sıcak savaş sırasında gerekse imzalanan barış antlaşmalarının içerdiği yaptırımlar nedeniyle hem kazananlara hem de kaybedenlere zarar vermiştir. Çünkü kazanan ülkeler de dahil olmak üzere gerek askeri harcamalar gerekse işgücünün önemli bir kısmının cephede kaybı ekonomileri zarara sokmuş; bunun bir geri dönüşü olarak da toplumun refah seviyesinde keskin olarak adlandırılabilir uçurumlar meydana gelmiştir. Kaybedenler için ise durum daha ağır olmuş; ekonomilerindeki bozulmanın yanı sıra imzalanan barış antlaşmalarının ağır şartları nedeniyle daha büyük sorunlar yaşamışlardır. Orduları sınırlandırılmış, yüksek miktarlarda savaş tazminatı ödemek zorunda kalmışlardır. Öte yandan 2 Nisan 1917'de Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) kendisine saldırması üzerine Almanya'ya savaş ilan ederek savaşa dahil olmasıyla hem savaşın hem de gelecekteki barış sürecinin seyri değişmiştir. ABD Başkanı Woodrow Wilson, 8 Ocak 1918'de ABD Kongresi'nde savaş sonrası kurulması planlanan barış düzenine ilişkin öngörülen bir barışın temel ilkeleri olarak da tanımlanabilecek "Wilson Prensipleri" olarak adlandırılan 14 maddelik bir nota sunmuştur. Bu notayla barış düzenini bozabilecek her türlü faaliyete karşı çıkmıştır. Ayrıca bu nota ile önemli bir adım atılarak Almanya harici uluslarının kendi kaderini tayin etmelerine olanak tanıyan Self-Determination ilkesi ortaya atılmıştır.²¹⁹

Savaş ve savaşın ardından imzalanan barış antlaşmalarına rağmen Balkanlar'daki durum düzelmemiş, 1.Dünya Savaşı'nın ardından buradaki devletlerin hemen hemen hepsi dört büyük sorunla karşı karşıya kalmışlardır. Bu sorunlardan ilki ulusal mücadelelerin savaş sonrasında da devam etmesi olmuştur. Wilson Prensipleri'nin ortaya koyduğu Self-Determination ilkesi ortaya konmasına rağmen hazırlanan barış antlaşmaları galip devletlerinin çıkarlarına uygun şekilde

²¹⁹ Lonnie Johnson, *Central Europe: Enemies, Neighbors, Friends*, Oxford University Press, Oxford 2011, s.162-163.

hazırlanmış; mağlup devletlerin talepleri dikkate alınmamıştır. Mağlup devletler ülkelerinde daha çok karışıklığın yaşanmaması adına bu ilkenin barış antlaşmalarında dikkate alınmamasını talep etse de bu talep dikkate alınmamıştır. İkinci sorun savaşın ekonomiye verdiği zarar olmuştur. Balkan Savaşları'nın akabinde gelişen ve tahminlerinden daha uzun süren bu savaşta Balkan ülkeleri işgücünün büyük kısmını cephede kaybetmiştir. Savaş öncesi Balkan hükümetlerinin mevcut borçlarına savaş giderleri de eklenmiş hatta Bulgaristan, Neuilly Antlaşması gereğince savaş tazminatı ödemek zorunda bırakılmıştır. Bununla birlikte savaş ve barış antlaşmaları ticareti ve tarımı olumsuz etkilemiştir. Savaş öncesi İttifak Bloğu ülkeleri ile yapılan ticaretin savaş sonrasında sekteye uğramasından ötürü pazar arayışında girmek zorunda kalan Balkan ülkeleri köylü askerlerin toprak reformu talepleri ile de uğraşmıştır. Üçüncü sorun 1917'de gerçekleşen Bolşevik Devrimi'nin etkileriyle ilgili olmuştur. Bu devrim Balkan ülkeleri tarafından 1789 Fransız İhtilali gibi mevcut sosyal düzen ve uluslararası ilişkilerdeki denge karşısında bir tehlike olarak görülmüş bundan dolayı da Sovyetler Birliği 1930'lara kadar hiçbir Balkan ülkesi tarafından tanınmamıştır. Öte yandan Balkanlar'daki komünist partiler 1917 Devrimi ile birlikte Avrupa ile bağlantılarını zayıflatarak doğrudan Sovyetler Birliği'ne tabi olmuşlardır. Son olarak da savaş sonrası değişen siyasi durumun etkileri olmuştur. Savaş neticesinde Osmanlı Devleti, Çarlık Rusya ve Avusturya-Macaristan'ın Dünya siyasetindeki etkileri ortadan kalkmış; uluslararası ilişkilerin yeniden yapılanması gerekmiştir.²²⁰

Savaş sonrası imzalanan barış antlaşmaları esasen istenilen barış düzenini tam manasıyla sağlayamamıştır. Antlaşmalar galip devletler tarafından hazırlandığından mağlup devletleri kontrol altında tutmak adına yaptırım güçleri yüksek olmuştur. Osmanlı Devleti, Çarlık Rusya ve Avusturya-Macaristan'ın yıkılmasıyla birlikte siyasi denge sarsılmış; barış antlaşmaları ile birlikte siyasi arenaya yıkılan imparatorlukların topraklarında kurulan yeni devletler dahil olmuştur. Kader tayini hakkı savaş sonrasında dillendirilse de gerek siyasi haritanın çiziminde gerekse imzalanan barış antlaşmalarında bu pek de dikkate alınmamış bu yüzden de azınlık sorunları daha sonraki dönemde gündeme gelmiştir.²²¹

Birinci Dünya Savaşı, Sosyalizm haricinde Avrupa'da iki yeni siyasal rejimi de beraberinde getirmiştir: İtalya'da Benito Mussolini önderliğinde Faşizm ve Almanya'da Adolf Hitler önderliğinde Nasyonal Sosyalizm; Nazizm. Büyük ümitlerle savaşa dâhil olan İtalya, galip ayrılmasına rağmen savaş esnasında verdiği maddî ve manevî kayıplar ve savaş sonrasında imzalanan antlaşmalardan çıkarlarına uygun düşecek şekilde bir pay elde edememesi nedeniyle

²²⁰ Jelavich, *Balkan Tarihi*, Cilt 2, s.143-149.

²²¹ Zara Steiner, "Savaş, Barış ve Uluslararası Devlet Sistemi", Ed. Mary R. Habeck&Geoffrey Parker&Jay Winter, *Birinci Dünya Savaşı ve Yirminci Yüzyıl*, Çev. Tansel Demirel, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s.238-240.

büyük bir hoşnutsuzluk yaşamış; bir de buna ülke içerisindeki ekonomik ve siyasal sorunlar da eklenince ülkedeki kaos ortamı had safhaya çıkmıştır. Söz konusu durum Benito Mussolini liderliğinde 1919'da kurulan Faşist Parti'nin işine yaramıştır. Mussolini, ilk yıllarında aşırı sola ve sosyalizme yakın olmasına rağmen savaştan sonra görüşleri değişime uğramış; hem kendisi hem de partisi komünizmle mücadele ilkesini benimsemiştir.²²² İtalya'da 30 Ekim 1922'de başbakanlık makamına Mussolini'nin getirmesiyle Faşist yönetim resmen kurulmuş ve savaş öncesi takip edilen revizyonist politikalara geri dönülmesi Doğu Akdeniz ülkelerinde tedirginlik uyandırmış; bu tedirginlik de 1934'te Balkan Paketi'nin kurulmasına neden olmuştur.²²³

1931 yılından itibaren olası savaşın kaçınılmaz olduğu ispatlanmış, işgal hareketine girilmeye ve bloklaşma tohumları atılmaya başlanmıştır. Japonya aynı yıl Mançurya'yı işgal ederek kukla bir devlet kurmuş, 1932'de ise Çin, seddin kuzeyinde kalan bölümünü işgal ederek Şangay'a ulaşmıştır. Almanya da 1933'de Nazi iktidarının ardından dış politikadaki hamlelerini değiştirerek önceden dâhil olduğu Milletler Cemiyeti'nden ayrılarak bir askeri güç olarak yeniden ortaya çıkmıştır. İtalya ise Etiyopya'yı ilhak ederek 1936-1937 yılları arasında burada sömürge devleti kurmaya çalışmış; gelen tepkiler üzerine Milletler Cemiyeti'nden de ayrılmıştır.²²⁴

1936'da İtalya ve Almanya, Roma-Berlin Mihveri altında birleşmiş; söz konusu bu birliktelik temel olarak toprak paylaşımına dayanmıştır. Paylaşım planına göre Yunanistan, Arnavutluk ve Yugoslavya İtalya'nın; Avusturya ve Çekoslovakya'nın da Almanya'nın payına düşmesi kararlaştırılmıştır. Aynı yılın Kasım ayında Almanya ile Japonya arasında Anti-Komintern Paketi imzalanmış; pakta daha sonra 1937'de İtalya, Macaristan, İspanya ve Japonya'nın uydusu Mançukuo da katılmıştır.²²⁵

Almanya ve İtalya'nın revizyonist tutumu karşısında yeni bir savaşın daha çıkmasını istemeyen İngiltere, "yatıştırma politikası"²²⁶ çerçevesinde Versailles Antlaşması'na aykırı olmasına rağmen²²⁷ Almanya'nın 12 Mart 1938'de Avusturya'yı kendi topraklarına katmasına (*Anschluss*-birleşme) ve 1.Dünya Savaşı'ndan sonra Çekoslovakya'nın Südet Bölgesi'nde kalan Almanlardan dolayı burada hak ilan etmesine göz yumulmuş; hatta Almanya, İtalya, Fransa ve İngiltere

²²² Stephen J. Lee, *Avrupa Tarihinden Kesitler (1789-1980)*, Çev. Savaş Aktur, Dost Yayınları, Ankara, 2014, s. 213.

²²³ Uçarol, *Siyasi Tarih*, s. 529.

²²⁴ Eric Hobsbawm, *Kısa Yirminci Yüzyıl, 1914-1991 Aşırılıklar Çağı*, Çev. Yavuz Alogan, Everest Yayınları, İstanbul, 2014, s. 194.

²²⁵ Jelavich, *Balkan Tarihi*, Cilt 2, s. 209.

²²⁶ Yatıştırma politikası, dönemin İngiltere başbakanı Neville Chamberlain tarafından 1937- 1938 yıllarında Nazi Almanya'sına, İtalya ve Japonya'ya karşı uygulamış olduğu politikayı tanımlamak için kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Merve Özkan Borsa "İki Dünya Savaşı Arası Dönemde İngiliz Dış Politikasının Analizi", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı 54, Mart 2016, s.87.

²²⁷ Henry Kissinger, *Diplomasi*, Çev. İbrahim H. Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2002, s. 348.

arasında 29 Eylül 1938'de yapılan Münih Konferansı'nda bu bölgenin Almanya'ya verilmesine karar verilmiştir.²²⁸ Avusturya ve Südet Bölgesi'ni topraklarına katmasının ardından Almanya, 5 Kasım 1937'de Hossbach Bildirisi'nde açıkladığı “*Lebensraum*” (Hayat Sahası) politikası doğrultusunda Doğu Avrupa'da ve Sovyetler Birliği'nde koloniler kurabileceği geniş topraklar elde etmek için harekete geçmiştir.²²⁹ Bu politika doğrultusunda Almanya, 23 Mart 1939'da Litvanya'dan Memel'i işgal etmiş daha sonra da Polonya'ya yönelerek Danzing'i talep etmiştir. Almanya'nın Doğu Avrupa'ya girişinin ardından İtalya, 7 Nisan 1939'da Arnavutluk'u işgal etmeye başlamıştır. İtalya'nın Balkanlar'daki ilerleyişi tedirginlik yaratmış; İngiltere ve Fransa İtalya'nın Balkanlara yönelmesi karşısında çareyi Yunanistan ve Romanya'ya tek taraflı garanti vermekte bulmuştur.²³⁰

Almanya, Almanya karşısında bloklaşmaya çalışan İngiltere ve Fransa ile ittifak görüşmeleri yapan Sovyet Rusya'yı daha önceki dönemde Mihver Blok'una dahil etmek istese de başarılı olamamıştır. Üç devlet arasında ittifak görüşmeleri sürerken Almanya, Sovyet Rusya'nın bu ittifaka karşı güven problemi yaşamasını fırsat bilerek 23 Ağustos 1939'da Sovyet Rusya ile bir Saldırmazlık Paktı imzalamıştır. Bu paktla Almanya, Sovyetler Birliği'ni Mihver Blok'una dâhil etmekten ziyade onun tarafsız kalmasını sağlamaya çalışmıştır.²³¹ Paktın gizli kısmında ise Polonya ve Baltık ülkelerini kapsayan Almanya ve Sovyet Rusya arasındaki ilhak düzenlemeleri ve Birinci Dünya Savaşı sonrasında Romanya'ya katılan Besarabya'nın tekrar Sovyet hâkimiyetine girişini düzenleyen maddeler yer almış ayrıca Almanya Balkanlar'dan toprak talep etmeyeceğini bu pakt çerçevesinde beyan etmiştir.²³²

Münih Antlaşması'yla Çekoslovakya'nın fiilen paylaşılmasının ardından 1921'de Çekoslovakya, Yugoslavya ve Romanya tarafından Alman ve Bulgar tehlikesine karşı oluşturulan Küçük Antant'ın ortandan kalkmasıyla Yugoslavya ve Romanya Bulgaristan'a karşı daha uzlaşmacı bir tutum izlemiştir. Bulgaristan'ın 1918'den beri kaybettiği herhangi bir toprağı geri alamayan tek ülke olması Alman yanlısı milliyetçiler tarafından sıklıkla gündeme getirilmiş ancak buna rağmen III. Boris, Bulgaristan'ın tarafsızlığını vurgulamıştır.²³³ Öte yandan 1938'de yaklaşan savaş karşısında yeniden silahlanabilmek için Bulgaristan büyük ölçekte bir İngiliz-Fransız kredisini almayı kabul etmiştir. Savaş başladığında Bulgaristan'ın da dahil olduğu “*Anglo-Fransız Balkan İtilafı*” için bu krediyi veren İngilizler ve Fransızlar, III. Boris'in Neuilly Antlaşması'nda çizilen Bulgaristan sınırlarının revize edilmesi talebi nedeniyle geri adım atmış; bunun üzerine de

²²⁸ Uçarol, *Siyasi Tarih*, s. 540.

²²⁹ Kissinger, *Diplomasi*, s. 347.

²³⁰ Jelavich, *Balkan Tarihi*, Cilt 2, s. 230-231.

²³¹ Uçarol, *Siyasi Tarih*, s. 542.

²³² Jelavich, *Balkan Tarihi*, Cilt 2, s.234.

²³³ Crampton, *Bulgaristan*, s. 149.

Bulgaristan, kaybettiği toprakları kendisine yeniden kazandırabileceğini umduğu Almanya'ya yaklaşmıştır.²³⁴

Savaş başladığında Bulgaristan, Almanya'ya olan yakınlığına rağmen diğer Balkan devletleri gibi başlangıçta savaşa dâhil olma konusunda çekimser olmuş ve herhangi bir blok seçmemiş; ittifak antlaşması imzalamamıştır. Öyle ki ne Sovyetler Birliği'nin Bulgaristan'ın Dobruca'daki iddialarını desteklemesinin karşılığında sunduğu karşılıklı yardımlaşma antlaşmasını ne de 1940 yılında düzenlenen Balkan Antantı'na üyelik davetini kabul etmiştir.²³⁵ Bakıldığında savaşın başındaki tarafsız tutumu Bulgaristan'a kazanç sağlamış; Nazilerin İskandinavya ve Fransa'yı işgal etmesi ve Sovyetler Birliği'nin Romanya'dan Besarabya'yı almasının ardından Bulgaristan da Romanya ile aralarında sorun olan Güney Dobruca'yı 7 Eylül 1940 yılında imzalanan Craiova Antlaşması neticesinde tekrar topraklarına katmıştır.²³⁶

Savaşın ikinci yılına girildiğinde hem Sovyetler Birliği hem de Almanya, Bulgaristan ile ittifak olmak istemiş; söz konusu bu ittifak isteklerinde tarafların çıkarları egemen olmuştur. Almanya'nın Bulgaristan'ı Yunanistan'a geçiş için bir köprü olarak görmesi Bulgaristan'a Makedonya'nın Yugoslavya ve Yunanistan'da olan bölümlerini tekrar kazanma umudu kazandırmıştır. Bu planlar çerçevesinde Mart 1941'de Almanya ile ittifak antlaşması imzalayarak Mihver Blokuna katılmıştır. Aynı ay içerisinde Yugoslavya'nın Almanya tarafından işgale uğraması ve bunun akabinde Yunanistan'a hem İtalyan hem de Almanların saldırısı neticesinde Bulgaristan'ın planları da gerçek olmuştur.²³⁷

2.1.2. Sıcak Savaşa Giriş ve Savaşın Yayılması

Almanya'nın 1934'te imzalanan Almanya-Polonya Saldırmazlık Paktı'nı ihlal ederek 1 Eylül 1939'da savaş ilan etmeksizin Polonya'yı işgale başlaması ile İkinci Dünya Savaşı resmen başlamıştır. İngiltere ve Fransa, Almanya'nın Polonya'dan çekilmesini talep etmiş fakat Almanya'nın geri adım atmaması üzerine 3 Eylül 1939'da Almanya'ya savaş ilan etmişlerdir. Savaş ilanından bir hafta sonra Kızıl Ordu'yu Doğu Polonya'ya oradan da Beyaz Rusya ve Ukrayna bölgelerine yönlendirerek buraları kendi sınırlarına dâhil etmiştir. Ardından Sovyet hükümeti Estonya, Litvanya ve Letonya ile antlaşmalar imzalayarak buralarda üs kurma hakkını elde etmiş; 1940 yılında ise buraları tamamen işgal ederek işgal altında parlamentolarına baskı uygulayarak birlik cumhuriyeti olarak Sovyetler Birliği'ne katılma kararı aldırmıştır.²³⁸

²³⁴ Hupchick, *The Balkans*, s. 349.

²³⁵ Crampton, *Bulgaristan*, s 150.

²³⁶ Crampton, *Eastern Europe In The Twentieth Century-And After*, Routledge, London 1997,s.180.

²³⁷ Meydan, a.g.t. s. 48.

²³⁸ Nicholas V. Riasanovsky&Mark D. Steinberg, *Rusya Tarihi: Başlangıçtan Günümüze*, Çev. Figen Dereli, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2014, s. 560.

Almanya, Sovyetler Birliği ile Saldırmazlık Paktı imzalamasının ardından Polonya'ya savaş ilân etmeksizin saldırması ve savaşın fitilini ateşlemesine rağmen gerek orduları komuta eden kademe gerekse modern savaş teknikleri bakımından diğer Avrupalı devletlere nazaran geride kalmıştır. Savaşın başında mühimmat sayısı bile yeterli olmayan Almanya Çekoslovakya'yı işgal etmesiyle avantaj yakalayarak başlangıçta az olan mühimmat sayısını İngiltere ve Fransa ile dengelenmiş hatta ikiye katlanmıştır.²³⁹

Almanya 10 Mayıs 1940'ta Fransa'yı işgal etmiş; 14 Haziran 1940'da ise başkent Paris'e ulaşmıştır. Almanya işgali karşısında Fransa 25 Haziran 1940'ta ateşkesi kabul etmiştir. Fransa'nın mütareke ile birlikte savaş dışı bırakılmasının ardından Almanya 13 Ağustos 1940'ta İngiltere'yi bombalamaya başlamış; bu durum 13 Ekim'e kadar devam etmiştir. "Britanya Savaşı" olarak adlandırılan bu saldırıda Alman Hava Kuvvetleri ağır kayıplar vermiş ve muharebeyi İngiltere kazanmıştır İngiltere'ye karşı alınan yenilgi Almanya'yı Britanya karşısında yeni bir cephe açma gerekliliğine götürerek Kuzey Afrika cephesi açılmış; burada Almanya'ya nazaran İtalya etkin konumda olmuştur. Bu cephenin açılmasıyla savaş Balkanlara, Türkiye ve Ortadoğu'ya doğru yayılmıştır.²⁴⁰

Balkanlar, 1940 yazından itibaren konumlarından dolayı hem Mihver hem de Sovyetler Birliği'nin odak noktası olmuştur. İngiltere ve Fransa, savaşın başlangıcında Balkan ülkelerine garanti vererek durumu kontrol altında tutmaya çalışmışlarsa da Fransa'nın aldığı yenilgi, İtalya'nın savaşa dâhil oluşu ve Sovyetler Birliği'nin pakt çerçevesinde hedeflerini gerçekleştirme isteği nedeniyle Balkanlar olası savaş arenası hâline gelmiştir.

Başlangıçta Mihver Devletleri arasında Balkanlar'la ilgili etkin bir politika yürüten İtalya olmuş, Almanya ise siyasî bir amaç gütmendiğinden dolayı Balkanlar'la ilgili herhangi bir politika yürütmediğini ilân etmiştir.²⁴¹ Ancak Almanya başlangıçtaki bu fikrini değiştirerek işgal güzergâhında olması sebebiyle güneydoğusunu güvenceye almayı amaçlamış ve Romanya'ya yönelerek Balkanlar'daki işgal hareketini başlatmıştır. Romanya toprakları Saldırmazlık Paktı çerçevesinde Sovyetler Birliği ile paylaşılmıştır. Besarabya ve Kuzey Bukovina Sovyet Rusya'ya, Güney Dobruca Bulgaristan'a ve Transilvanya ise İtalya ile Almanya'nın hakemliği neticesinde Macaristan'a bırakılmıştır.²⁴²

Hiçbir mücadele vermeksizin topraklarının büyük çoğunluğunu kaybeden Romanya'da taht değişikliği yaşanmış; Kral Carol tahtından feragat ettirilerek yerine oğlu Miguel geçirilmiş ancak

²³⁹ Liddell Hart, 2. *Dünya Savaşı Tarihi*, Cilt 1, Çev. Kerim Bağrıaçık, Yapı Kredi Yayınları, Ankara, 1999, s. 27-30.

²⁴⁰ Aynı Eser, s. 71 vd.

²⁴¹ Jelavich, *Balkan Tarihi*, Cilt 2, s. 226.

²⁴² Sander, *Balkan Gelişmeleri*, s. 15.

onun yerine ülkenin yönetiminde Ion Antonescu egemen olmuştur. Anti-semitik, anti-komünist ve askerî diktatörlüğe dayalı bir rejim kurmayı amaçlayan Antonescu, eski yönetici sınıf ve Demir Muhafızlardan ²⁴³ oluşan bir hükümet kurmuştur. Antonescu rejiminde Almanya, orduyu düzenleme ülkedeki tahıl ve petrol kaynaklarını koruma ve doğudaki olası askeri harekâtlara karşı kendi ordusunu hazırlama amacıyla 1941 yılında Macaristan'ın da izniyle Romanya'ya girmiştir. Bu tarihten itibaren Romanya, Almanya'nın ve Mihver Blok'unun ihtiyaçlarını karşılandığı ve Sovyet Rusya ile olası savaş durumunda Almanya'nın yanında savaşa katılacak bir blok devleti halini almıştır. ²⁴⁴

1930'lardan itibaren sıklaşan Sovyet Rusya-Almanya ilişkileri 1939'da imzalanan Saldırmazlık Paktı ile doruğa ulaşmıştır. Başlangıçta iyi olan iki ülke ilişkileri 1940'ta Balkanlar'daki Alman ilerleyişinin Sovyetler Birliği'ne rahatsızlık vermesiyle başlamış, Molotov'un Berlin'i ziyaretinde iki ülke arasındaki görüş ayrılıkları belirgin düzeye ulaşmıştır. Almanya'nın Sovyetler Birliği Birliği'nin dâhil olmadığı bir pakt imzalaması, Romanya ve Finlandiya ile ilişkilerin durumu ve Balkanlar'daki Sovyet talepleri iki ülke arasındaki ana konuşma başlıkları olmuş; bu ziyaret çerçevesinde Almanya, Sovyetler Birliği'ne Üçlü Pakta katılma teklifinde bulunmuştur. Söz konusu teklife 26 Kasım 1940'da cevap veren Sovyetler Birliği" *Finlandiya'da bulunan Alman askerlerinin çekilmesi, Karadeniz güvenlik bölgesi sınırları dâhilinde bulunan Bulgaristan arasında karşılıklı bir yardım paktının akdedilmesi ve uzun vadeli sözleşmeyle Boğaziçi ve Çanakkale mıntıkası dâhilinde SSCB'nin kara ve deniz kuvvetleri için bir üs kurulması suretiyle önümüzdeki birkaç ay içinde Sovyetler Birliği'nin Boğazlardaki güvenliğinin sağlanması ve Basra Körfezi yönünde Batum ve Bakü'nün güneyindeki bölgenin Sovyetler Birliği'nin taleplerinin merkezi olarak kabul edilmesi*"²⁴⁵ halinde pakta katılacağını beyan etmiştir.

Sovyet Rusya'nın Mihver Blok'una dahil olma şartlarını açıklamasının üzerine Almanya Sovyet Rusya'ya yönelik işgal planı için Balkanlar'daki ilerleyişini hızlandırma kararı almış; bunun için de "*Marita Planı*" da denilen Yunanistan 'ı işgal planını uygulamaya koymuştur. Bu yüzden de Yunanistan'a kara yoluyla ulaşmak dolayısıyla Sovyet Rusya ile ilgili planlarını gerçekleştirebilmek amacıyla Yunanistan'a komşu olan ve aralarında Balkan Savaşlarından beri ileri gelen Makedonya Sorunu bulunan Bulgaristan ile ittifak kurma yoluna girmiştir. Fakat Almanya Yunanistan'a çıkarma yapmadan önce bölgeye ilk saldıran İtalya olmuştur. Savaşa geç dâhil olması nedeniyle İtalya, istediği başarıyı elde edememiş ayrıca Almanya'nın savaş sırasında

²⁴³ 1927'de Corneliu Zelea Codreanu tarafından kurulan ve İkinci Dünya Savaşı'nın başlarında Romanya'da etkinlik gösteren Yahudi ve Komünizm karşıtı politikalarıyla bilinen ve Antonescu döneminde siyasete egemen olan faşizm eğilimli siyasal hareket. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Jelavich, *Balkan Tarihi*, Cilt 2, s. 216.

²⁴⁴ Jelavich, *Balkan Tarihi*, Cilt 2, s. 238.

²⁴⁵ Aynı Eser, s. 234.

yaptığı hamlelerden geç haberdar olmasından dolayı hem Süveyş Kanalı'na hâkim olma emelini gerçekleştirmek hem de savaş sonucunda kazanç elde etmek amacıyla tek başına harekete geçmiştir. Süveyş Kanalı'na hâkim olmak için Kuzey ile Doğu Afrika ve Yunanistan'ın da içerisinde bulunduğu Doğu Akdeniz'den oluşan üç kollu bir kıskaç uygulamak istemiştir. Bu plan doğrultusunda İtalya, İngiltere'nin Yunanistan'a üs vermesini bahane göstererek 28 Ekim 1940'te gönderdiği bir ultiमतomla Korfu ve Girit adaları ile Pire ve Epir limanlarının kendisine teslim edilmesi istemiştir. Yunanistan'ın istekleri reddetmesi neticesinde Arnavutluk üzerinden Yunanistan'a saldırı düzenlemiş ancak direnişle karşılaşmış ve saldırı püskürtülmüştür. Yunanistan'ın Arnavutluk'a doğru taarruz girişimi sonrasında İtalya, 1941'de karşı taarruza geçmek istemiş ancak Almanya'nın Balkanlar'a girmesinin ardından Yunanistan'ı işgal etmesi nedeniyle bu istek eyleme dökülememiştir.²⁴⁶

Nisan 1941'de Almanya, Yugoslavya ve Yunanistan'a saldırı düzenlemiş; ay sonunda ise Balkanlar Mihver Devletleri arasında pay edilmiştir. Bulgaristan'a ise bu taksimden Birinci Dünya Savaşı sonrasında batıda kaybettiği topraklar Semadirek, Taşöz adaları dâhil Batı Trakya ve İtalyanların kontrolünde olan batıdaki bir hat dışındaki Sırbistan Makedonya'sı düşmüş ancak yeni topraklar henüz Bulgaristan'a verilmemiştir.²⁴⁷

Almanya, SSCB'ye saldırması sırasında başlangıçta Bulgaristan'dan herhangi bir talepte bulunmamış, ancak 1941'de Moskova'nın alınamayışı ve işgal altında bulunan Yugoslavya'da partizan hareketlerin ortaya çıkması neticesinde önceden de düşünülen asker talep edilmesi durumu tekrar gündeme gelmiş; nitekim yapılan ısrarlar neticesinde üç tümen askerin gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Bununla birlikte 1943 yılında idarî olarak da sorumluluk verilmeye çalışılarak Kuzeydoğu Sırbistan ve Yunan Makedonya'sının büyük bir bölümünün idaresini Sofya'ya devretmeye çalışmış; Sofya hükümeti ise Kuzeydoğu Sırbistan'ı kabul ederken diğerinin idaresini Türkleri ve İtalyanları daha fazla tahrik edebileceği gerekçesiyle reddetmiştir.²⁴⁸

Ülkede faşizme karşı mücadele için halkın her tabakasını içine alacak bir örgütlenmeye ihtiyaç duyulmuş; bu ihtiyaçtan dolayı 1941 yılında Vatan Cephesi adıyla bir örgüt karşı cephe mantığıyla ilk defa kurulmuştur. Cephede Bulgaristan'daki birçok anti-faşist parti bir araya gelmiş; Komünist Parti'nin yanı sıra Çiftçi Partisi, Sosyal Demokrat Parti ve Zveno bu cepheye

²⁴⁶ Armaoğlu, *20. Yüzyıl*, s. 370-371.

²⁴⁷ Crampton, *Bulgaristan*, s. 152.

²⁴⁸ Aynı Eser, s. 154.

katılmıştır.²⁴⁹ Yasadışı radyo istasyonu “Hristo Botev” cephenin programını yayımlamış; söz konusu program yayılarak büyük ilgi görmüştür.²⁵⁰

R.J. Crampton, Vatan Cephesi'nin kuruluşu ve talepleri ile ilgili şu satırları kaleme almıştır:

1941 'de kurulan ilk Vatan Cephesi, bu örgütün kontrolünü elinde bulundurmak isteyen komünistlerle işbirliği yapmaya hazır çok az sayıda parti bulunması nedeniyle, Bulgar siyasi hayatında fazla bir varlık gösterememişti. 1942 yazında komünistler, Zvenocular, sosyal demokratların bir bölümü ve Nikola Petkov (1907'de suikasta kurban giden Dimitir Petkov'un oğlu) başkanlığındaki çiftçilerin kurduğu ikinci Vatan Cephesi ise daha etkili oldu. Bu oluşum, Sovyet kontrolündeki Hristo Botev Radyosu aracılığıyla tam tarafsızlığın ilân edilmesini, Bulgar kuvvetlerinin Sırbistan'dan çekilmesini, ordunun kraliyetin denetiminden çıkartılmasını, Almanya'ya yapılan gıda ihracatının sona erdirilmesini, Bulgarlara makul hayat standardının tanınmasını, sivil hak ve özgürlüklerinin yeniden tanınmasını, tüm faşist örgütlerin yasaklanmasını istemekteydi.”²⁵¹

Hristo Botev, Vatan Cephesi'nin programının özelliklerini ve öncüllerinden olan Halk Cephesi'nden farklarını şu şekilde belirtmiştir:

Vatan Cephesi'nin programı temelde Halk Cephesi programından farklı değildi, ama gene de ikisi arasında bazı farklar vardı. Vatan Cephesi programı daha geniş temeller üzerine dayandırılmıştı. Yeni durumun özelliklerini taşıyan öğeler içeriyordu. Halk Cephesi programı esas ağırlığını faşist hükümetlerin devrilmesi ve halkın anayasal hak ve özgürlüklerinin getirilmesi gereksinimi üzerine verirken, Vatan Cephesi Alman işgalcilerini ülkeden atmaya, Nazi Almanya'sıyla bağlaşmanın kopartılmasına ve yeni bir ulusal yıkımın önlenmesine, monark-faşist diktatörlüğün yıkılmasına ve demokratik halk hükümetinin –Vatan Cephesi Hükümetinin– kurulmasına önem veriyordu. Vatan Cephesi programı anayasada değişiklik yapılmasını, devlet aygıtının halkın kazançlarını korumasının gerektiren bir madde içeriyordu, buna karşılık Halk Cephesi platformu buna hiç değinmiyordu. Yalnızca Tırnova Anayasası'nın ve parlamenter burjuva demokrasininin geri getirilmesi için çağrıda bulunuyordu. Ayrıca, Vatan Cephesi programı, ırkçı nefretin, halkın ulusal onurunun küçük düşürülmesinin vb. kökünün kazanması gibi Halk Cephesi platformunda mevcut olmayan maddeleri içeriyordu.”²⁵²

SSCB'nin işgal edilmesi Bulgaristan ve özellikle BKP ve Vatan Cephesi tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Faşizme karşı mücadele eden ve Bulgaristan'ın Almanya'nın yanında savaşa girmesine tepkili olan Bulgaristan Komünist Partisi, SSCB'ye yapılan saldırı karşısında teyakkuza geçerek olası silahlı mücadele için hazırlıklara başlamış, partinin merkez komitesinde askerî merkez komitesi oluşturulmuş ve savaş karşısında partizan eylemler için gerekli alt yapı hazırlanmıştır.²⁵³ Söz konusu eylemlere Bulgaristan'da yaşayan komünist göçmenler de dâhil olmuş; bu nedenle sınır dışı edilerek ülkelerine gönderilmişlerdir. Göçmenler dışında diğer komünistlerin faaliyetleri engellenmiş; birçoğu polis tarafından tutuklanmıştır. 1942 Haziranı'nda

²⁴⁹ Todorov, *Bulgaristan Tarihi*, s. 119.

²⁵⁰ Slava Petrova, “Halk Demokrasisi Egemenliğini Kurma Savaşı (1939-1944)”, *Bulgaristan Komünist Parti Tarihi*, s. 214.

²⁵¹ Crampton, *Bulgaristan*. s. 159-160.

²⁵² Bonev, *Birleşik Cephe*, s. 199.

²⁵³ Todorov, *Bulgaristan Tarihi*, s. 115.

ise Sovyetlerle irtibatla olduğu gerekçesiyle vatan haini ilân edilen General Vladamir Zaimov'un idam edilmesi üzerine komünist hareketin faaliyetleri de minimum düzeye inmiştir.²⁵⁴

Ağustos 1943'te Kral III. Boris'in ölümü üzerine yerine 6 yaşındaki oğlu II. Simeon geçmiş; ancak yaşı küçük olmasından dolayı ülke dönemin başbakanı Bogdan Filov ve III. Boris'in kardeşi Prens Kiril kral naibi olmuştur. Eylül 1943'te ise hükümet değişerek, yeni hükümeti kurma görevi eski maliye bakanı Dobri Bozhilov'a verilmiştir.²⁵⁵

Kızıl Ordu'nun hızlı ilerleyişi Bulgaristan'da tedirginlik yaratmış; işgal korkusunun oluşmasına neden olmuştur. Bulgaristan başbakan Dobri Bozhilov, Sovyet Rusya'nın kendisinden istediklerini gerçekleştirmemesi durumunda Kızıl Ordu'nun; söz konusu isteklerin karşılanarak Almanya ile ilişkisini kesmesi durumunda ise Almanya'nın işgaline maruz kalmaktan korkarak görevinden istifa etmiş; yerine Alman ordusunda görev yapmasına rağmen Batı yanlısı tutumu ile bilinen İvan İvanov Bagryanov geçmiştir. Bagryanov, iyi bir siyaset uygulayarak Müttefiklerle ilişkilerini düzeltmeye çalışmış; 18 Haziran 1944'te, Üçlü Antlaşma'ya sadık kalacağını bildirmiştir. 17 Ağustos'ta ise tarafsızlık ilân edilmiş; önceki hükümetin tüm kanunları yürürlükten kaldırılmış olsa da bu işe yaramamış Romanya'nın Sovyet işgaline uğraması ve akabinde 30 Ağustos'ta Kremlin'in tarafsızlık ilanına saygı göstermeyeceğini beyan etmesiyle Bulgaristan kendini Sovyetler Birliği ile olası savaşın ortasında bulmuştur.²⁵⁶

Savaşın başlangıcında Bulgaristan'a savaş açmayan Sovyetler Birliği, taarruz sonrasında Bulgaristan'a 5 Eylül 1944'te savaş ilân etmiştir. İlânın ardından ülkedeki Alman ordusu silahsızlandırılmış, Berlin ile olan diplomatik bağlar kesilmiş ve 6 Eylül'de Almanya'ya savaş ilan edilmiştir. Bu savaş ilânının hemen ardından Müttefiklerden mütareke isteminde bulunmuştur.²⁵⁷

1944 yılında Sovyet Rusya'nın taleplerini neticesinde ikinci bir cephe daha açılmıştır. Ancak ikinci cephenin nerede açılması konusunda İngiltere ve ABD arasında fikir ayrılıkları doğmuştur. İngiltere, savaş sırasında İtalya ve Almanya'ya karşı Yunanistan ve Yugoslavya gibi Balkan devletlerinde ortaya çıkan milis kuvvetlerle ilgili endişe duymuştur. Mücadele sırasında etkinlik kazanan milliyetçilik düşüncesi ve komünizmin etkin konuma geçmesi ve Yugoslavya ile Yunanistan örneğinde olduğu gibi komünistlerin temelde Rusya'dan destek alması Balkanlar'da komünist egemenliğinin hüküm sürmesi endişesini doğurmuştur. Bu yüzden ikinci cephenin Balkanlar'da açılarak buradaki komünist örgütlenmeleri ve milis kuvvetleri mücadele için destekleyen Sovyet Rusya yerine Müttefik askerlerin girmesini istemiş ancak bu fikri ABD

²⁵⁴ Jelavich, *Balkan Tarihi*, Cilt 2, s. 273.

²⁵⁵ Aynı Eser, s. 271-272.

²⁵⁶ Crampton, *Bulgaristan*, s. 161-162.

²⁵⁷ Hüseyin Avni Bıçakçı, *Türkiye-Bulgaristan İlişkileri (1878-2008)*, İmge Yayınları, Ankara, 2016, s. 155.

tarafından kabul edilmemiştir. İngiltere'nin Balkanlar yönündeki endişeleri ve girişimlerine rağmen ikinci cephe, 6 Haziran 1944'te Fransa'da Normandiya plajına Müttefikler tarafından çıkarma yapılmış; ayrıca bu saldırı havadan ve karadan da desteklenmiştir. Almanya Ağustos 1944'e kadar karşı koymaya çalışsa da başarılı olamamış; Müttefik Kuvvetler 25-26 Eylül 1944'te Alman topraklarına girmiştir.²⁵⁸

Müttefiklerin saldırıları karşısında Almanya 16 yaş üstü tüm erkekleri savaşa dâhil ettiyse de başarılı olmamıştır. Çıkarmanın başarılı olmasının ardından Sovyet Rusya, 1944'te iki kanattan hücumu geçmiş; bir kanat batıya doğru ilerlerken diğeryse Balkanlar'a doğru ilerleyerek Romanya ve Bulgaristan'ı işgal etmiş; işgal neticesinde 12 Eylül'de Romanya, 28 Ekim'de ise Bulgaristan Sovyet Rusya ile mütareke imzalamıştır. Rusya'nın Balkanlar'daki ilerlemesini fırsat bilerek Atina'ya asker çıkartan İngilizler ve Yunanlılar birleşerek Alman askerlerine karşı harekete geçerek ülkedeki Alman işgalini sona erdirmişlerdir.²⁵⁹

9-20 Ekim arasında Sovyet Rusya ve İngiltere'nin katılımıyla düzenlenen Moskova Konferansı bir bakıma Bulgaristan'ın kaderinin belirlendiği konferans olmuş; meşhur "Yüzdeler Antlaşması" ile Bulgaristan Sovyet nüfuz bölgelerinden biri hâline gelmiştir. Anlaşmadan birkaç gün sonra 28 Ekim 1944'te ise Romanya'nınkine benzeyen bir mütareke imzalanmış; bu mütareke gereğince Bulgaristan savaş süresince işgal ettiği Yunan topraklarından geri çekilmiştir.²⁶⁰

Sovyetler Birliği'nin Romanya ve Bulgaristan'ın işgalinin ardından Karpat Dağları'nı birkaç noktadan aşarak Macaristan'a; Ocak 1945'te ise Doğu Prusya'ya saldırı düzenlemiştir. Almanya, Sovyet Rusya'nın saldırısının yanında Müttefik Devletlerin başkent Berlin'i hedef alan işgal hareketi ile de mücadele etmek zorunda kalmıştır. Sokak savaşı hâline dönüşen mücadele neticesinde 2 Mayıs 1945'te Berlin teslim olmuş; 7 Mayıs'ta da Alman hükümetinin koşulsuz teslim olması ve bir gün sonrasında teslim belgesinin Berlin'de resmen imzalanmasının ardından Avrupa'da savaş sona ermiştir.²⁶¹

²⁵⁸ Armaoğlu, 20. Yüzyıl, s. 395-396.

²⁵⁹ Uçarol, Siyasi Tarih, s. 610.

²⁶⁰ Meydan, a.g.t. s. 101; Nissan Oren, *Revolution Administered Agrarianism and Communism in Bulgaria*, Londra, 1973, s. 84; J.F. Brown, *Bulgaria Under Communist Rule*, Praeger Publisher, New York, 1970, s. 8.

²⁶¹ George Vernadsky, *Rusya Tarihi*, Çev. Doğukan Mızrak&Egemen Ç. Mızrak, Selenge Yayınları, İstanbul, 2009, s. 517-520.

2.2. SAVAŞ SONRASI DOĞU BLOKU'NUN OLUŞUMU VE BULGARİSTAN'IN KONUMLANDIRILMASI

2.2.1. Sovyet Rusya Ekseninde Doğu Bloku'nun Kuruluşu

Sonuçları itibariyle evrensel bir kırılmaya neden olan İkinci Dünya Savaşı, 1945 yılında resmen sona ermiş; ardında birçok küresel sorun bırakmıştır. Savaş sonrası nükleer tehdidin ortaya çıkışı; Almanya'nın yenilgisi ve savaşın bitmesinin ardından “yerlerinden edilmiş azınlıklar” sorununun ortaya çıkışı savaş sonrası dünyanın ABD ve Sovyet Rusya eksenin de iki bloğa ayrılması bu küresel sorunların başında gelmiştir.

Cephede sıcak savaş devam ederken masada savaş sonrası kurulacak yeni düzenin planlaması 1941'de ABD'nin savaşa dahil olmasından önce başlamıştır. Savaşa dahil olmadan önceki dönemde savaşın seyrini yakından takip eden ABD 14 Ağustos 1941'de Atlas Okyanusu'nda bir İngiliz savaş gemisinde İngiltere ile temasta bulunmuştur. Bu temas neticesinde Atlantik Bildirisi yayımlanmıştır. Bu bildirin ardından 1 Ocak 1942'de Mihver Devletleri'ne karşı aynı safta yer alan 26 devlet arasında Birleşmiş Milletler Bildirisi imzalanmış; böylelikle savaş sonrasında düzeni koruyacak bir örgütün temelleri atılmıştır. Bu bildirin ardından ABD ile İngiltere arasındaki temaslar 14-24 Ocak 1943'te Casablanca Konferansı, 16 Mayıs 1943'te Washington Konferansı ve 11-24 Ağustos 1943'te Québec Konferansı ile devam etmiştir.²⁶²

Japonya ile beş yıllık saldırmazlık antlaşması imzaladığı için başlangıçta savaş sonrası siyasi düzenin görüşüldüğü konferanslara katılmayan ve karşılaştığı sorunlar nedeniyle Müttefiklerine kuşkuyla yaklaşan Sovyet Rusya'nın müttefiklerine olan güvenini tazelemek amacıyla 19 Ekim-1 Kasım 1943'te Moskova Konferansı düzenlenmiştir. Bu konferansta Sovyet Rusya, cephedeki yükünün hafifletilmesi için ikinci cephenin en geç 1944'e kadar açılması, ABD'nin maddî yardıma devam etmesi ve savaşın kısılması adına Türkiye'nin ve İsveç hava sahasının savaşa dâhil edilmesini talep etmiştir. Bu konferansta Sovyet Rusya'nın talepleri haricinde barış düzeni ile ilgili olarak savaşın bundan sonraki sevk ve idaresini saptanması; savaş sonrasında Avrupa'da çıkabilecek olası sorunların incelenmesi hususunda ABD, Sovyet Rusya, İngiltere ve Çin'in ortak çalışmalarında bulunabilmesi için “Avrupa Komisyonu” kurulması kararlaştırılmış ve komisyonun merkezi Londra kabul edilmiştir. Konferansın konu başlıkları ve alınan kararlar incelendiğinde Sovyetler ve Batı arasında görüş farklılıklarının az da olsa görülebilmektedir. Savaş sonrası olası sorunların değerlendirilmesi ve çözümü için Londra'da kurulması planlanan Avrupa Komisyonu'na Sovyet Rusya, Çin'in dâhil edilmemesini talep etmiş ancak bu talebi reddedilmiştir. Buna ilaveten konferansta söz konusu dört devletin savaş sonrası nüfuz alanı

²⁶² Uçarol, *Siyasi Tarih*, s. 615-620.

kurulmayacağı hususunda Rusya, Avrupa'da federasyonların kurulmasını kabul etmemiştir. Tüm bu hususlar ve konferans esnasında karşılaşılan diğer görüş ayrılıkları da göz önüne alındığında olağanüstü koşullar altında kurulan müttefiklik bağının gevşediği ve görüş farklılıkları ile çıkarların yavaş yavaş açığa çıkmaya başladığı kanısına varılabilir²⁶³

Barış ortamının korunması için uluslararası platformda bir örgütün kurulması konusu yapılan toplantıların başından itibaren gündem maddesi olarak konuşulmuştur. Ancak barış ortamını kurmakla görevlendirilen ülkelerin arasında savaş sonrasında Almanya işgalinden kurtarılacak olan bölgelerin durumu ile ilgili görüş ayrılıkları yaşanmaya başlamış; İngiltere, ABD ve Sovyet Rusya Moskova Konferansı'nda savaş sonrası nüfuz alanı oluşturmayacaklarını taahhüt etmelerine rağmen savaş sonrası sınırların kendi çıkarlarına göre biçimlendirilmesini talep etmişlerdir.

Yapılan konferanslarda yaşanan görüş ayrılıkları daha çok Sovyet Rusya'nın talepleri ve ileriye dönük planlarının başta İngiltere olmak üzere diğer devletler tarafından fark edilerek itiraz edilmesi sonucunda yaşanmıştır. Örneğin 28 Kasım-1 Aralık 1943 tarihleri arasında toplanan ve müttefikler arasındaki görüş ayrılıkların daha da belirginleştiği Tahran Konferansı'nda 1944'te açılması planlanan ikinci cephenin nerede açılacağı konusu ve Sovyet Rusya'nın öteden beri devam eden sıcak denizlere inme arzusu görüş ayrılıklarının temelini oluşturmuştur. Sovyet Rusya'nın Balkanlar'daki ilerleyişini kontrol altında tutmak amacıyla İngiltere, ikinci cephenin Balkanlar'da açılacağını duyurması üzerine Sovyet Rusya itiraz etmiştir. Diğer taraftan söz konusu bu konferans İngiltere ve ABD arasında da görüş ayrılıkları yaşandığını ortaya koymuş; İngiltere; Sovyetler Birliği'nin ilerleyişini kontrol altında tutmaya özen gösterirken ABD ise savaş sonrasında işbirliğine girme düşüncesiyle Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler kurmaya özen göstermiştir. İki ülke arasında yaşanan bu fikir ayrılığı Sovyet Rusya tarafından da fark edilmiş ve savaş sonrası için bağlayıcı taahhütler vermekten kaçınmıştır.²⁶⁴

İngiltere, Sovyet Rusya'nın Balkanlar'daki ilerlemesi karşısında ikinci cepheyi burada açmayı ve bu sayede bölgeyi kontrol altında tutmayı amaçlarken ABD ile fikir ayrılığı yaşamıştır. Bu yüzden ABD'nin haberi olmaksızın Alman işgalinden kurtarılan Balkanlar ve Orta Avrupa'nın üç devlet arasında paylaşılması ve ülkelerin nüfuz alanlarının belirlenmesi hususunu görüşmek üzere 9-20 Ekim 1944'te Moskova'ya giderek Stalin ile görüşmüş ve bu görüşme neticesinde "Yüzdeler Antlaşması" imzalanmıştır. Yüzdeler Antlaşması'na göre Sovyet Rusya, Romanya ve Bulgaristan'ın %90'ını, Yugoslavya ve Macaristan'ın yarısını ve Yunanistan'ın %10'luk kısmını alarak hâkimiyet alanını genişletmiştir. İngiltere ise en büyük payı ABD ile de uzlaşma içerisinde

²⁶³ Uçarol, *Siyasi Tarih*, s.618; Armaoğlu, *20. Yüzyıl*, s. 391-392.

²⁶⁴ Armaoğlu, *20. Yüzyıl*, s. 393-394.

girerek Yunanistan'dan almış; Yugoslavya ile Macaristan'ın yarısını ve Romanya ile Bulgaristan'ın da %10'luk kısmında hâkimiyet alanı elde etmiştir.²⁶⁵

Gerçek bir antlaşma olarak sayılmamasına rağmen bu antlaşma ile Doğu Avrupa'da açıkça ortaya çıkan Sovyet işgalinin sınırlandırılması ve kontrol altına alınması istenmiştir. İşgalle birlikte Sovyet Rusya'nın alenî bir girişimde bulunmamasına rağmen milis örgütlenmeler sayesinde komünizm yayılmış; zamana içerisinde komünist partiler iktidara gelerek birer Sovyet peyki hâlini almıştır.

Gerçeklik değeri taşımamasından dolayı hiçbir devleti bağlamayan bu sınır görüşmeleri esasen bölgede etkili olan dengelerin devamını sağlamak ve bir hükümetin bütün bir bölgeyi kontrol etmesinin önüne geçmek için yapılmıştır. Ancak 1945'te İngiltere'nin Yunanistan'a askerî birlik göndermesi ve Sovyet Rusya'nın Sofya ve Bükreş'te komünist partilerin iktidara gelmesini sağlaması bu görüşmenin gerçekleşecek olayların bir habercisi olduğu kanısına vardırılmıştır. Öte yandan Tito'nun ne Stalin'in ne de Churchill'in hegemonyası altına girmeyi kabul etmesi neticesinde Yugoslavya'nın yarı yarıya paylaşımı gerçekleştirilememiştir.

Yüzdeler Antlaşması, İngiltere ve Sovyet Rusya arasında savaş sonrası düzenin gayrı-resmî bir tasarısı olarak ortaya çıkmış ve ABD, söz konusu bu paylaşım planına Wilson Prensipleri'nde vurgulanan "Ulusların kendi kaderini tayin hakkı" yani "Self-Determination" ilkesine ters düştüğü gerekçesiyle dâhil olmamış ve karşı çıkmıştır.²⁶⁶

Moskova'daki görüşmenin ardından düzenlenen Yalta Konferansı öncesinde Almanya'ya karşı müttefik olan üç devletin kurulması planlanan barış düzeni ile ilgili planları ve aralarındaki görüş ayrılıkları ortaya konmuştur. İngiltere bu konferansta Almanya ve Polonya ile ilgili sınır sorunlarının çözümlenmesini ve Balkanlar'da ve İran'daki İngiliz nüfuzunun varlığıyla ilgili konuların görüşülmesini öncelikli olarak talep etmiştir. ABD için savaş sonrası düzen ile ilgili temel faktör barış ortamının bir an önce sağlanarak savaşın bitirilmesi ve savaş sonrası siyasal düzenin belirlenmesi olmuştur. Barış düzeninin kurulması ve sonraki etapta korunması amacıyla Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kuruluşu bu süreçte öne çıkmış; bu sayede Avrupa'daki savaş ortamı son bularak buradaki savaş yükünün ortadan kalması ve Pasifik'te Japonya'ya karşı verilen savaşa Sovyet Rusya'nın da dâhil olması ABD açısından diğer öne çıkan unsurlar olmuştur.²⁶⁷

Yalta Konferansı, 4-11 Şubat 1944 arasından yapılmış; savaş sonrası düzenle ilişkin "Yalta Kararları" adı verilen bir beyannâme hazırlanmıştır. Beyannâmenin temelini Almanya'nın

²⁶⁵ Neil Faulkner, *Marksist Dünya Tarihi: Neandertallerden Neoliberallere*, Çev. Tuncel Öncel, Yordam Yayınları, İstanbul, 2014, s. 362.

²⁶⁶ Robert J. McMahon, *Soğuk Savaş*, Çev. Sinem Gül, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2013, s. 34.

²⁶⁷ Uçarol, *Siyasi Tarih*, s. 621.

kayıtsız şartsız teslim olması ve Nazizm'in yok edilmesi oluşturmuştur. Bunun için de her üç devletin ordularından oluşan “Merkezi Kontrol Komisyonu” kurulması ve Almanya'nın Fransa'ya da pay verecek şekilde üç işgal bölgesine ayrılması Berlin'in ise ortak işgal bölgesi ilân edilmesi kararlaştırılmıştır. Almanya ile ilgili planlara dâhil olarak savaş sonrası Nazi egemenliğinden kurtulan uluslar için “Kurtulan Avrupa Hakkında Bildiri” başlığını taşıyan bir bildiri yayımlanmıştır. Bu bildiri çerçevesinde 1941'de İngiltere ve ABD tarafından ilan edilen “Atlantik Bildirisi”²⁶⁸ esaslarına uygun olarak barış için gerekli koşullar hazırlanması kalkınmalarını sağlamak ve ulusların kendi iradelerini öne çıkartılarak hükümet kurmalarını gerçekleştirmek öne çıkmıştır.²⁶⁹ Konferansta Polonya sınırlarının belirlenmesi yine öne çıkmış; ülkenin doğu sınırı 1919'da imzalanan Paris Barış Antlaşması'nda çizilen “Curzon Hattı”²⁷⁰ olarak kabul edilirken batı sınırının çizilmesi daha sonraya bırakılmıştır.²⁷¹ Öte yandan Almanya'nın geri çekilmesinin ardından Polonya'da yeniden düzenin oturtulması için Varşova'da “Ulusal Birlik Geçici Polonya Hükümeti” adını taşıyan bir hükümetin kurulması ve gizli oya dayanan serbest ve demokratik seçimlerin yapılmasına karar verilmiştir.²⁷²

Yalta Konferansı'nda kurulması planlan Birleşmiş Milletler ile ilgili veto ve üyelik konusunda kararlar alınmış; kurulacak olan güvenlik konseyinin devamlı üyelerinin veto hakkına sahip olması üyelik konusunda ise 1 Mart 1945 tarihine kadar Mihver Devletleri'ne savaş ilan eden

²⁶⁸ ABD ve İngiltere'nin Almanya'nın Sovyet Rusya'ya savaş ilân etmesi ve Sovyet Rusya'nın Batılı devletlerden yardım talep etmesinin akabinde savaşın gidişatını görüşmek amacıyla 9 Ağustos 1941'de Newfoundland'de yaptıkları görüşme sonrasında yayımlanan ve daha sonrasında Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın temelini oluşturan iki ülkenin savaş sonrasında uygulayacakları politikalarının ilkelerini ilan ettiği bildiri. Self-determinasyon yani milletlerin kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi ilkesinin öne çıktığı bu bildiri de halkların onayı alınmaksızın toprak değişikliğine gidilmemesi; savaşın ardından galip tarafın toprak talebinde bulunulmaması ve öncelikli olarak Mihver Bloku silahsızlandırıldıktan sonra topyekün bir silahsızlanmaya gidilerek insanların korku ve acıdan kurtarılması amaçlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Armaoğlu, *20. Yüzyıl*, s. 382.

²⁶⁹ Uçarol, *Siyasi Tarih*, s. 621-622.

²⁷⁰ Birinci Dünya Savaşı'nın ardından bağımsızlığını ilan eden Polonya ile Sovyet Rusya arasında 1919'da İngiltere Dışişleri Bakanı George Curzon tarafından çizilen ve Beyaz Rusya'yı ikiye bölen sınır çizgisi. Ancak bu hat Polonya'nın 1920'deki saldırısı sonrasında 1921'de imzalanan Riga Antlaşması ile 200 km daha doğuya kaymıştır. Daha sonraki yıllarda önemini yitiren bu sınır İkinci Dünya Savaşı ile birlikte Sovyet Rusya'nın hattın doğusunda kalan topraklarda hak ilan etmesi üzerine tekrar gündeme getirilmiş; söz konusu bu topraklar savaşın başında Almanya ile Sovyet Rusya arasında imzalanan Saldırmazlık Paktı'nın ardından Sovyet Rusya'nın işgaline uğramıştır. Almanya'nın Sovyet Rusya'ya saldırmasının ardından başlayan Sovyet ilerleyişi ile birlikte 1944'te Polonya'nın tamamı Sovyet Rusya'nın hâkimiyeti altına girmiştir. Savaş sonrası Polonya'nın durumu ve Sovyet Rusya ile aralarında sınır belirlenmesi konusu barış sürecinin planlandığı bütün konferanslarda görüşülmüş ancak net bir karara bağlanmamıştır. Yalta Konferansı'nda ise Sovyet Rusya'nın isteği doğrultusunda 1919 yılında çizilen sınır yeniden yorumlanarak kabul edilmiştir. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Nihan Eyüboğlu, *Yalta Konferansı ve Konferans Sonrasında Avrupa'nın Durumu*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008, s. 116 vd.

²⁷¹ Armaoğlu, *20. Yüzyıl*, s. 401.

²⁷² Uçarol, *Siyasi Tarih*, s. 622.

ülkelerin üye olarak kabul edilmesi kararlaştırılmıştır. Söz konusu örgütün kurulması için ise San Francisco’da bir konferans düzenlenmesi kararlaştırılmıştır.

Yalta Konferansı, alınan kararlar ve yaşanan görüş ayrılıkları bakımından olağanüstü koşullar çerçevesinde kurulan müttefiklik bağlarının tamamen çözüldüğü bir konferans olmuştur. Konferans sonrasında özellikle Balkanlar ve gerçeklik değeri taşımayan Yüzdeler Antlaşması hususunda avantajlı konuma yükselen Sovyet Rusya, Romanya ve Yugoslavya’nın yönetimi konusundaki taleplerini yerine getirtmiş ve konferanstan hoşnut olarak ayrılmıştır.²⁷³ İngiltere ise konferanstan hoşnut ayrılmayan taraf olmuş; konferansta önem verdiği meseleler aleyhine bir şekilde çözümlenmemiş bu durum Churchill’in anılarına da yansyarak Yalta sonrası döneme “Demir Perde” adını koymasına ve bu konferansı bir bitiş olarak görmesine neden olmuştur.²⁷⁴

Yalta Konferansı’nda ilân edilen San Francisco Konferansı ya da resmi adıyla Uluslararası Örgüt Oluşturmaya Mahsus Birleşmiş Milletler Konferansı 25 Nisan 1945’te toplanmıştır. Yaklaşık 50 ülkenin hükümet temsilcilerinin hazır bulunduğu konferans 26 Haziran 1945’te Birleşmiş Milletler Örgütü’nün kurulmasını sağlayan 111 maddelik şartnamenin imzalanmasıyla son bulmuştur. Konferansa yalnızca Mihver Devletleri’ne savaş ilân eden ülkelerin davet edilmesi konferansı bir nevi kazananlar konferansı hâline getirmiştir.

Avrupa’daki savaşın bitmesinin ardından barış düzeninin planlanması ve Almanya’nın çekilmesinin ardından savaştan kalma sorunların giderilmesi için 17 Temmuz-2 Ağustos 1945’te Berlin yakınlarındaki Potsdam’da İngiltere, Sovyet Rusya ve ABD arasında bir kongre düzenlenmiştir. Müttefik ülkeler arasında daha önceden yapılan konferanslardan farklı olarak savaşın nasıl bitirileceğinden ziyade barışın nasıl sağlanacağı konu alınmıştır. Bu konferansta Avrupa’nın siyasi haritası, Sovyet Rusya, savaş sırasında gerçekleştirdiği işgaliyle birlikte özellikle Balkan coğrafyasında ortaya çıkan Sovyet Peykleri ve öteden beri önemini koruyan Boğazlar meselesi ile ilgili birçok karar alınmıştır. Bu konferans çerçevesinde Avrupa’nın siyasi haritası bağlamında savaş sonrasında Avusturya ve başkent Viyana, Almanya örneğinde olduğu gibi dört büyük devlet arasında paylaştırılmış; ayrıca yine bu bağlamda Polonya sınırı da Sovyet Rusya’nın isteği doğrultusunda görüşülmüş ancak konferans çerçevesinde nihayete erdirilememiş; bu sorun daha sonrasında Sovyet Rusya’nın Polonya ile 16 Ağustos 1945’de yaptığı bir antlaşma neticesinde söz konusu sınır sorunu 1919 Paris Barış Konferansı neticesinde belirlenen Curzon Hattı’nın tekrar revize edilmesiyle çözülmüştür. Ayrıca Sovyet Rusya, İtalyan sömürgelerinin paylaşılması, Boğazlar’ı Türkiye ile ortak şekilde kontrol altına alınması isteği ve savaş sırasında gerçekleştirdiği işgaller neticesinde fiilen kendi egemenliği altına soktuğu Tuna

²⁷³ Sander, *Balkan Gelişmeleri*, s. 19.

²⁷⁴ Armaoğlu, *20. Yüzyıl*, s. 402.

Nehri'nde geçiş serbestiyeti taleplerini bu konferans kapsamında Avrupalı devletlere ileterek görüşülmesini sağlamıştır.²⁷⁵

Üç büyük devlet arasındaki son konferans olma özelliğini taşıyan Potsdam Konferansı, savaş sonrası barışın ilânından daha ziyade savaş sonrası Avrupa'ya Müttefik Devletler'in istekleri ve çıkarları doğrultusunda şekil vermeye odaklanmış; bu bakımdan da konferansta alınan kararlar siyasî, askerî ve demografik açıdan Avrupa için önem arz etmiştir. Konferans kapsamında aynı zamanda savaş sonrası yapılacak barış antlaşmalarının ana teması da belirlenmiştir.²⁷⁶

Bu konferans, alınan kararlar ve yaşanan görüş ayrılıkları bakımından önceden var olan kutuplaşmayı daha da belirginleştirerek iki kutuplu dünyanın net olarak ortaya çıkmasına yol açmıştır.

İkinci Dünya Savaşı, Avrupa'nın ve Dünya'nın güçler dengesini derinden etkilemiştir. Savaş öncesi hem Avrupa'da hem de Dünya'nın genelini kapsayan siyasi arenada Avrupalı devletlerin üstünlüğü söz konusuken savaş ortamının getirdiği kayıplar ve buna paralel yaşanan ekonomik çöküntü sebebiyle savaş sonrasındaki güç dengesinin belirlenmesinde aktif olarak varlıklarını sürdürememişlerdir. Bu yüzden dolayı Avrupalı devletlerden kalan boşluğu Pasifik Okyanusu'nun iki yakasında yer alan ve birbirine zıt ideolojiler besleyen Amerika ve Sovyet Rusya devralmış; iki devlet arasındaki gerilme ve yumuşamalar, siyasi arenada belirleyicilik arz etmiştir. Savaştan yorgun çıkan diğer Avrupalı devletler, bu yeni iki "süper güç" ekseninde kümelenmesi neticesinde savaş sonrası düzenin belirleyici faktörü olan "İki Kutupluluk" ortaya çıkmıştır.²⁷⁷ İlk yirmi yıl katı kurallar ve düzenlemelerle daha sonrasında yumuşamanın evresine geçen bu bölünmüş dünya düzeni 1990 yılına dek devam etmiş ve söz konusu döneme daha sonrasında "Soğuk Savaş" denmiştir.²⁷⁸

Soğuk Savaş döneminde dünya iki kutup ekseninde biçimlenmiştir: Sovyet Rusya'nın başı çektiği, Avrupa'dan Uzakdoğu'ya kadar uzanan "Doğu Bloku" ve ABD ekseninde biçimlenen günümüz modern siyasal sistemlerin inşa edildiği Sovyet karşıtı antikomünist politikalarla öne çıkan "Batı Bloku". Bloklaşmanın asıl temelleri savaş devam ederken atılmış; savaş sonrası düzenin belirlenmesi amacıyla toplanan konferanslarda ise netlik kazanmıştır. Sovyet Rusya'nın gerek güvenlik gerekse yayılmacılık amacıyla kendine bağlı "Sovyet Peyki" ülkeleri tek çatı

²⁷⁵ Armaoğlu, *20. Yüzyıl*, s. 404-406.

²⁷⁶ Uçarol, *Siyasi Tarih*, s. 628.

²⁷⁷ İki kutuplu denge Soğuk Savaş döneminin bir ürünü olmayıp daha önceden de siyasî arenada görünmüştür. 18. yüzyılda İngiltere ve Fransa, 1890-1914 yılları arasında Üçlü İttifak ve Üçlü İtilaf, 1945-1990 yılları arasındaysa ABD-SSCB arasında kurulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, İmge Yayınevi, Ankara, 2011, s. 202.

²⁷⁸ Sander, *Siyasi Tarih*. s. 201-202.

altında toplamaya başlamasıyla söz konusu bloklaşma süreci başlamış; Amerika'nın değişen dış politikası çerçevesinde yaptığı hamleler doğrultusunda hem doğu bloğu hem de batı bloğu şekillenmiştir.

Batı ve Doğu Blok'unun şekillenmesi zaman içerisinde olmuş; atılan hamleler keskin sınırları ve ayrılımları da beraberinde getirmiştir. Savaş devam ederken başlayan güvensizlik duygusu²⁷⁹ savaş sonrası süreçte derinleşmiştir. Güvensizlik beraberinde kendini güvenceye alma dürtüsünü getirmiş ve savaş sonrası dış politikalar bu şekilde belirlenmiştir.

Sovyet Rusya'nın söz konusu savaş ve savaş sonrası düzenle ilgili beklentilerinden dolayı yaşanan güvensizlik ve kendini güvenceye almaya ihtiyacı olmuştur. John Lewis Gaddis, Stalin'in İkinci Dünya Savaşı ve sonrası ile ilgili beklentilerini şu şekilde kaleme almıştır:

Stalin'in savaş sonrası amaçları, kendisi, rejimi, ülkesi ve ideolojisi için güvenlikti, tam olarak bu sırayla. Hiçbir iç mücadelenin bir daha kişisel hâkimiyetini tehlikeye sokmamasını ve hiçbir dış tehdidin ülkesini bir daha riske atmamasını istiyordu. Takdire şayan olsalar da, dünyanın başka yerlerindeki komünistlerin çıkarları, asla Sovyetler Birliği'nin, Stalin'in belirlediği önceliklerden daha önemli olamazdı. Narsisizm, paranoya ve mutlak iktidar Stalin'de birleşmişti: Sovyetler Birliği'nde ve uluslararası komünist hareket içinde, çok korkulan – ama birçok kişi tarafından tapılan bir insandı.

Stalin'e göre, savaşın dökülen kan ve harcanan para cinsinden maliyeti savaştan sonra kimin ne alacağını belirlemeliydi: Bu nedenle Sovyetler Birliği çok almıyordu. II. Dünya Savaşı'nda Almanlara kaybettiği toprakları geri almakla kalmayacak; Stalin'in Ağustos 1939'da Hitler'le yaptığı fırsatçı ama basiresiz 'saldırmazlık' antlaşması sonucunda aldığı toprakları da –Finlandiya, Polonya ve Romanya'nın bir bölümü ile Baltık ülkelerinin tamamı– elinde tutmaya devam edecekti. Genişleyen bu sınırların ötesinde bulunan devletlerin, Moskova'nın etki alanı içerisinde kalmasını talep edecekti. İran ve Türkiye (Boğazların denetimi dâhil) ile Akdeniz'deki deniz üsleri pahasına, toprak imtiyazı isteyecekti. Son olarak, yenilen ve mahvolan Almanya'yı askeri işgaller, istiklakler, savaş tazminatları ve ideolojik değişimlerle cezalandıracaktı”²⁸⁰

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere Sovyet Rusya, İkinci Dünya Savaşı'nda uyguladığı dış politikalarını değiştirmiş; bu değişiklikte Almanya'ya duyduğu öfke ve yeni bir saldırı karşısında kendini güvenceye alma ihtiyacı ağır basmıştır. Güvenlik ihtiyacı doğrultusunda Doğu Avrupa'ya yönelik bir istila hareketine girişmiş; bu hareket başlangıçta 1944'te ortaya konan Balkanların büyük bölümünün İngiltere ve Rusya arasında nüfuz alanlarına bölündüğü Yüzdeler

²⁷⁹ Sovyetler Birliği, ABD'nin “Ödünç Alma ve Kiralama Kanunu” çerçevesindeki yardımlardan büyük ölçüde faydalanmış; ancak yardımın yetersiz olduğunu ve batıda Müttefiklerin ikinci bir cephe daha açılması gerektiğini söylemiş, ancak cephenin açılmasının gecikmesi üzerine ABD'nin Almanya'yı kendilerinin üzerine saldırtmak gayesinde olduğunu düşünmüştür. ABD ise Sovyet Rusya'nın Avrupa'daki ilerleyişinden ve kongrelerdeki tutumundan rahatsız olmuş; ikinci cephenin açılmasını geciktirmiş, maddi yardımı ise Mayıs 1945'te tamamen kesmiştir. Maddi yardımın kesilmesi ve Amerika'nın bu tutumu ilişkilerin bozulacağı yönündeki ilk haberci olmuştur. Sander, *Siyasi Tarih*, s. 206-207.

²⁸⁰ John Lewis Gaddis, *Soğuk Savaş: Pazarlıklar, Casuslar, Yalanlar, Gerçek*, Çev. Dilek Cenkçiler, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015 s. 20; Vladimir Pechatnov&C.Earl Edmondson, “The Russian Perspective”, *Debating the Origins of the Cold War American and Russian Perspectives*, Eds. R. Leverling, Rowman & Littlefield, Lanham, 2002, s. 92.

Antlaşması'nda olduğu gibi onaylansa da Amerika tarafından karşı çıkılmış; ulusların kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmesi gerektiği savunulmuştur.²⁸¹

Sovyet Rusya bu amaçlar doğrultusunda Doğu ve Orta Avrupa'da doğu bloğunu yapılandırma sürecine girmiştir. Aşamalar hâlinde gerçekleşen bu sürecin sonucunda kendisine bağlı “Sovyet Peykleri” elde etmiştir. Doğu bloğunun Avrupa üzerindeki yapılanması ve Sovyet peyklerinin ortaya çıkarak komünizmin söz konusu uydu devletlerde yerleşmesi, Armaoğlu'nun tabiriyle “beş aşamada” gerçekleşmiştir. İlki Almanya'nın geri çekilmesiyle başlayan Avrupa'daki Sovyet işgali olmuştur. Söz konusu işgalde tekrar saldırıya uğrama endişesi baskın olmuş bunun önüne geçmek içinse bu ülkelerde önceden var olan ancak savaş öncesinde yasaklanan komünist partileri yeniden örgütlenme düşünülmüştür. İkinci aşama ise koalisyon kabinelerinin kurulumu ve komünist partilerin önemli bakanlıklarda görev alması olmuştur. Almanya işgalinden kurtarılan bu ülkelerde siyasî partilerin tek başına hükümeti kurabilecek kadar oy gücüne sahip olmaması nedeniyle genelde koalisyon hükümetleri başa geçmiştir. Koalisyonda yer alan partilerden biri olan komünist partiler daima güvenlik kaygılarından dolayı İçişleri, Adalet ve Enformasyon bakanlıklarını alması bu şekilde ülkelerin her türlü haberleşme kanallarına hâkim olunmuştur. Üçüncü ve dördüncü aşamada artık söz konusu komünist partiler koalisyondan ayrılarak muhalefet durumuna geçmesi ve zaman içerisinde iktidar partisi sıfatını kazanarak diğer muhalefet partilerini tasfiye etmesi şeklinde gerçekleşmiştir. En son aşama ise söz konusu ülkelerin Sovyet sistemine göre yapılandırılması olmuştur.²⁸²

1946 yılına gelindiğinde Avrupa ve Uzakdoğu'nun genel görünümü Sovyet Rusya ve ABD ekseninde biçimlenmiş; Winston Churchill'in tabiri ile “Atlantik'ten Kuzey Buz Denizi'ne bir “Demir Perde”²⁸³ gerilmişçesine iki ayrı blok ekseninde biçimlenmiş; bir nevi “karşılıklı güçler dengesi” kurulmuştur.²⁸⁴

ABD başkanı Franklin D. Roosevelt'in 12 Nisan 1945'te vefat etmesinin ardından Harry S. Truman yeni başkan olarak göreve başlamıştır. Truman'ın başkan olarak seçilmesiyle hem bitmek üzere olan 2. Dünya Savaşı hem de savaş sonrası düzene ilişkin kritik adımlar atılmıştır.

²⁸¹ McMahon, *Soğuk Savaş*, s. 34.

²⁸² Armaoğlu, *20. Yüzyıl*, s. 432-435.

²⁸³ “Demir Perde” tabiri ilk defa 5 Nisan 1946'da Missouri'de yapılan Amerika Birleşik Devletleri başkanı Truman'ın da bulunduğu Fulton konuşmasında Churchill tarafından kullanılmış; bu konuşma çerçevesinde ayrıca Soğuk Savaş döneminin haritası da “Baltık Denizi'ndeki Stettin'den Adriyatik'teki Trieste'ye kadar kıta boyunca demir bir perde çekildi. Orta ve Doğu Avrupa'nın tüm kadim devletlerinin başkentleri bu hattın ötesinde kalmış durumda. Varşova, Berlin, Prag, Viyana, Budapeşte, Belgrad ve Sofya” sözleriyle bir nevi ortaya konmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz: Uçarol, *Siyasi Tarih*, s. 666; Louis J Halle, *Soğuk Harp*, Çev. Fahri Çeliker, Genelkurmay Harp Tarihi Yayınları, Ankara, 1976, s. 100-101.

²⁸⁴ Murat Hızal, “Soğuk Savaş Belgeseli”, *Kırmızı Hat Programı*, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu, Türkiye (22.07.2008), Konuşmacı: Erel Tellal, Dakika 1.17, <https://www.youtube.com/watch?v=96Cq5LYIisg>, (Erişim Tarihi:4.12.2016)

Japonya'nın koşulsuz teslim olmasını isteyen 26 Temmuz 1945'te yayımlanan Potsdam Deklarasyonu'na itaat etmemesi üzerine ABD, 6 Ağustos 1945'te Hiroşima ve 9 Ağustos 1945'te ise Nagazaki'ye atom bombası saldırısı düzenlemiştir. Saldırı sırasında birçok sivil ölümler açığa çıkan radyasyonun izleri uzun süre silinmemiştir. Savaş sonrası düzen hususunda ise Truman ile birlikte hem ABD dış politikası hem de barış düzeninin görüşüldüğü antlaşmalar sırasında iyice hatları belirginleşen Doğu-Batı ayrımı yeni bir dönem içerisinde girmiştir. Bu dönemde hem ABD dış politikasında hem de Dünya siyasetinde ABD'nin uyguladığı ekonomi eksenli politikalar öne çıkmıştır. Söz konusu ekonomi eksenli politikaların uygulanmasında ülkelerin kalkındırılmasından daha ziyade güvenlik kaygıları daha ağır basmış; artan Sovyet tehdidi karşısında komünizmin cazibesini azaltmak amacıyla ABD tarafından 1947 yılında Truman Doktrini ve akabinde Marshall Planı devreye sokulmuştur. Komünizm ile savaşın somutlaştırılması anlamına da gelebilecek bu düzenlemelerle Avrupa, Türkiye ve İran üzerindeki artan Sovyet baskısının kırılacağı düşünülmüştür.²⁸⁵

Truman Doktrini, ABD'nin komünizmle savaşındaki attığı ilk adım olmuştur. Doktrinin öne atılmasında güvenlik kaygıları olduğu kadar söz konusu bölgelerde çıkarları bulunan İngiltere'nin talepleri de bulunmaktadır. 21 Şubat 1947'de, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri'ne gönderdiği iki notada savaştan sonra içinde bulunduğu ekonomik sıkıntıdan ötürü Türkiye ve Yunanistan'da bulunan askerlerini geri çekmesi gerektiğini ancak söz konusu bu iki devletin Batı'nın savunmasında önemli olduklarını bu yüzden de Amerika tarafından askerî ve ekonomik yardımlarla desteklenmesi gerektiğini bildirmiştir.²⁸⁶ Bu doktrinle birlikte ABD 22 Mayıs 1947'de Yunanistan'a 300 milyon ve Türkiye'ye de 100 milyon dolarlık bir askerî yardım yapılmasını kabul etmiştir.²⁸⁷

Doktrin, Dünyayı iki kutuplu bir yapıya ayırıp kutupların başında bulunan Sovyet Rusya ile Amerika arasındaki mücadeleyi başlatmasının yanı sıra Doğu Avrupa ve Balkanlar'daki bölünmeyi keskin çizgilerle ortaya konulmasına neden olmuştur. Doktrinin ilânından sonra özellikle Balkanlar'da komünist devletler arasında başlamış olan ittifak görüşmeleri hızlanmış, 1947 yılının sonunda ise söz konusu görüşmeler tamamlanarak Batı Bloku içinde yer alacak olan Türkiye ve Yunanistan karşısında bir ittifak sistemi kurulmuştur.²⁸⁸

Truman Doktrini'nden üç ay sonra Marshall Planı ilân edilmiştir. Truman Doktrini'nden farklı olarak daha geniş kapsamlı bir yardım olmuş, Avrupa'nın genelini kapsamıştır. Ancak bir yandan

²⁸⁵ Sander, *Siyasi Tarih*, s. 257.

²⁸⁶ Uçarol, *Siyasi Tarih*, s. 666.

²⁸⁷ Armaoğlu, *20. Yüzyıl*, s. 442.

²⁸⁸ Sander, *Siyasi Tarih*, s. 239.

da bu plan komünizmle savaşta diplomatik saldırının ikinci evresine geçildiğinin göstergesi olmuştur.

Marshall Planı'nın ardından Paris'te, 1947'de Haziran-Eylül ayları arasında savaş sonrası Avrupa devletlerinin kalkınmasıyla ilgili bir konferans toplanmış; ve bu konferans sonrasında "Avrupa Ekonomik Kalkınma Programı" hazırlanmıştır. Konferansta Sovyet Rusya'yı dışışleri bakanı Vyacheslav Molotov temsil etmiş ancak konferans görüşmeleri tamamlanmadan "*Avrupalı devletlerin kendilerini yabancı bir devletin (ABD) denetiminde bulacaklarını ve ekonomik ile ulusal bağımsızlıklarını kaybedeceklerini* " ileri sürerek 2 Temmuz 1947'de konferansı terk etmiştir. Molotov'un konferansı terk etmesinin ardından Sovyetler Birliği, 10 Temmuz'da Bulgaristan, 11 Temmuz'da Çekoslovakya, 14 Temmuz'da Macaristan, 25 Temmuz'da Yugoslavya, 4 Ağustos'ta Polonya ve 26 Ağustos'ta Romanya ile ikili ticaret antlaşmaları yapılmıştır.²⁸⁹

Doğu Avrupa'daki yapılan ikili ticaret antlaşmaları Doğu Avrupa'da organize olunmayı sağlamış, aynı zamanda 1943'te etkisini yitirerek dağılan Komintern yerine Doğu Blok'undaki uydu devletler ve Batı Avrupa'daki komünist partilerin katılımıyla 5 Ekim 1947'de Komünist Enformasyon Bürosu (Kominform) kurulmuştur.²⁹⁰

Komünist partileri temsilen ikişer delegenin katılımıyla bu haber alma bürosunun komünist partilerle beraber faaliyet göstererek daimî görüş alışverişinde bulunmasının kayda geçmesi, çeşitli dillerde yazılar içeren "Sürekli Barış ve Halk Demokrasisi İçin" adında bir dergi çıkarmaları da kararlaştırılmıştır. Batılılar için bu oluşum uzun zaman sorun yaşadıkları Komintern'in bir benzeri olarak görülmüştür.²⁹¹ Kominform görünüşte Marshall Planı'na karşıt bir adım olarak sunulmuş olsa da gerçekteki amacı Batı veya Doğu ayrımının üzerinde Avrupa komünist hareketinin koordinasyonunu sağlamak ve nihaî hedefi ise tüm dünyayı kapsayacak, aşamalı olarak bir Sovyetler Cumhuriyeti olmuştur.²⁹²

Doğu Avrupa'daki bu bloklaşmanın akabinde Şubat 1948'de Çekoslovakya'da hükümet darbesi (1948 Şubat Darbesi, Prag Darbesi) Çekoslovak Komünist Partisi marifetiyle gerçekleşmiş ve darbe neticesinde ülke Sovyet etki alanı içerisinde girmeye başlamıştır.²⁹³ Bunun batıdaki ilk tepkisi ise 17 Mart 1948'de Belçika, İngiltere, Hollanda, Lüksemburg ve Fransa'nın katılımıyla Brüksel'de imzalanan Brüksel Antlaşması olmuştur. Taraflar ortak bir savunma sistemi kurmayı,

²⁸⁹ Çağrı Erhan, "Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 51, Sayı 1, 1996, s. 282.

²⁹⁰ Riasanovsky, *Rusya Tarihi*, s. 581.

²⁹¹ Türkkaya Ataöv, "Marshall Planından NATO'nun Kuruluşuna Kadar Soğuk Harp", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 23, Sayı 3, 1968, s.282.

²⁹² "Kominform", a.g.b. dakika 19:24-19:39 (14.12.2016).

²⁹³ Prag darbesi ile ilgili bkz. Ataöv, a.g.m., *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, s. 281-288.

ekonomik ve kültürel ilişkileri güçlendirmeyi amaçlamıştır. Antlaşma çerçevesince Eylül 1948’de askerî bir organ kurulmuş bu da Batı Birliği Savunma Örgütü adını almıştır.²⁹⁴

Batı Birliği Savunma Örgütü’nün kurulmasının ardından Haziran 1948’de Rusların Batı Berlin’i kuşatmaya başlamaları Batı’nın savunma örgütlenmesine hız vermesine neden olmuştur. Ancak Batı’nın Sovyet Rusya karşısında gerekli dengeyi kuramayacağı için ABD bunda da öncü rolü üstlenerek artan Sovyet Rus tehdidi karşısında, 4 Nisan 1949’da Washington’da; Danimarka, İzlanda, Portekiz, İtalya, Lüksemburg, Norveç, İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda, Kanada ve kendisinin de içerisinde bulunduğu “Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü” (NATO: North Atlantic Treaty Organization) kurulmuştur.²⁹⁵ NATO’nun temel kuruluş amacı Sovyetler Birliği’ne karşı Avrupa’nın güvenliği için ABD’nin askerî siyasî katkısını sağlamak, bölgeye tehdit oluşturmadan Batı Almanya’nın yeniden silahlandırılmasını sağlamak olmuştur.

Doğu Blok’unda bir yandan siyasal askerî ittifaklar sistemi kurulurken bir yandan da blok içerisinde çözümler başlamış; Yugoslavya, 28 Haziran 1948’de Kominform’dan çıkartılmıştır. 1945’ten beri Sovyetler Birliği ile uyumsuzluk yaşamıştır. Bu uyumsuzluğun nedenini Uçarol *“Sovyetler Birliği’nin, diğer peyk devletlerde olduğu gibi Yugoslavya’yı da tam denetimi altına almak istemesi, buna Yugoslavya’nın lideri Tito’nun yanaşmaması; Tito’nun, Moskova’ya dayanmakla beraber, Yugoslavya’nın hem bağımsızlığını korumak hem de Balkanlar’da üstünlüğe sahip olmak istemesi, buna ise Sovyetlerin karşı çıkması; iki devlet arasında doktrinler görüş ayrılıklarının başlaması.”* şeklinde ifade etmiştir.²⁹⁶

Kominform’un kurulmasıyla Marshall Planı’na siyasî bir cevap veren Sovyet Rusya, ekonominin gücünü idrak ederek 5-8 Ocak 1949’da Moskova’da Sovyet Rusya, Bulgaristan, Çekoslovakya, Polonya, Macaristan ve Romanya’nın temsilcilerinin katılımıyla yapılan toplantı neticesinde Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi’ni (*Sovyet Ekonomişeskoj vzaimopomoşçi, SEV*) kurmuştur; Batı dilli (İngilizceden hareketle) literatürde COMECON/CMEA (*Council for Mutual Economic Assistance*) olarak bilinen bu konsey ile birlikte Moskova, Doğu Avrupa’daki hükümetlere ekonomik yardım yapmaya başlamış, hem de üye ülkeler arasında ekonomik işbirliğini bir bakıma ‘Pazar’ kurmak ve eşgüdümlü olarak bağlayarak denetlemek istemiştir.²⁹⁷

²⁹⁴ Sander, *Siyasi Tarih*, s. 264.

²⁹⁵ Uçarol, *Siyasi Tarih*, s. 668-669.

²⁹⁶ Aynı Eser, s. 673.

²⁹⁷ “COMECON”, a.g.b. Dakika: 20:26-20:58 (14.12.2016); COMECON ile ilgili aylık olarak yayımlanan Fransız *Le Monte Diplomatique* gazetesinde Mayıs 1958’den Eylül 2014’e kadar haber, değerlendirme ve analiz türünde 40 adet yazı çıkmış; bu yazılar zamanında COMECON’a üye olan ülkelerin pozisyonuna göre sınıflandırılmıştır. Söz konusu yazılar içerisinde 1992, 1994 ve 2014 yıllarında yayımlanan yazılar, örgütün kendini lağvetmesinin ardından eski Doğu Bloku ve dolayısıyla COMECON

Avrupa’da siyasî istikrarların yavaş yavaş kurulması 1949 yılının sonunda olmuş; Berlin’e uygulanan ablukanın kalkmasıyla Federal Almanya’da, ekonomik bakımdan hızlı bir kalkınma gerçekleşmiştir. Öte yandan bloklarda yaşanan değişim ve gelişmelere ilaveten Batı Blok’unun temelini oluşturan Marshall Planı ve NATO’nun başarısı Doğu’da da askerî örgütlenme ihtiyacının doğmasına neden olmuştur. Bundan dolayı NATO’nun kuruluşundan altı yıl sonra 14 Mayıs 1955’te Bulgaristan, Macaristan, Çekoslovakya, Polonya, Romanya, Doğu Almanya ve Arnavutluk’un katılımıyla Varşova Paktı kurulmuştur. Kuruluşun açık amacı NATO saldırısına karşı Doğu Avrupa’yı savunmak olsa da asıl kapalı-örtülü amacı başta Yugoslavya’da ortaya çıkan ve Kominform’dan çıkarılmasına neden olan ulusçu asî tutumun Doğu Avrupa’da yayılmasını engellemek olmuştur.²⁹⁸ Paktın kurulmasıyla Sovyet Rusya, kendini hem askerî hem de ideolojik açıdan güvence altına alırken, uyduları olan Doğu Avrupa’yı da askerî siyasî olarak baskı ve kontrol altına almıştır.²⁹⁹

2.2.2. Bulgaristan’da Komünist Rejimin Tayini ve Sovyet Politikaların Yeniden Yorumu

Sovyet Rusya’nın Bulgaristan’a savaş ilânıyla birlikte Kızıl Ordu’nun Bulgaristan’a girişi coşkuyla karşılanmış öte yandan bu giriş gittikçe güçlenen Vatan Cephesi’ni cesaretlendirmiştir. Bağımsızlık temalı bildirimler yayımlayan Vatan Cephesi aynı zamanda sokak gösterilerine de ön ayak olmuş; çağrılar neticesinde 4 Eylül 1944’te halk ayaklanmış; tramvay işçileri tarafından grevler düzenlenmiş, mitinge katılmak üzere halk sokağa dökülmüştür. 8 Eylül gecesi ise ordu ve halk ayaklanmış, bu ayaklanma neticesinde Konstantin Muraniyev hükümeti indirilerek 9 Eylül’de Kimon Georgiyev başkanlığında ilk Vatan Cephesi hükümeti kurulmuştur. Yeni hükümette beş Zvenocu, dört çiftçi, üç sosyal demokrat ve dört komünist bulunmuş ayrıca

---

ülkelerinin piyasa ekonomisine geçiş süreci ve bu süreç içerisinde yaşadıkları güçlükler dair olmuştur. COMECON’u ve COMECON sonrası üye ülkelerin durumunu konu alan birçok eser olmasına rağmen araştırmacıların güvenilirlik açısından çoğunlukla batılı kaynaklardan yararlandığı ve yine aynı konu ile ilgili Rusça yazılan bazı kaynakların da güvenilir bir şekilde kullanılabilir olduğu *The Council for Mutual Economic Assistance* adlı internette yayımlanan bir makale kapsamında kaleme alınmıştır. Bu makale kapsamında konuyla ilgili yayımlanan bazı kaynakların değerlendirilmesi yapılırken okuyuculara seçilmiş bir bibliyografya da sunulmaktadır. Fransız *Le Monde Diplomatique* gazetesinde söz konusu yıl aralığında çıkan yazılara ulaşmak için bkz. Fransız *Le Monde Diplomatique* “COMECON”, <https://www.monde-diplomatique.fr/recherche?s=comecon> (Erişim 20.05.2018); The Council for Mutual Economic Assistance makalesi için bkz: The Council for Mutual Economic Assistance, “COMECON” [https://www3.nd.edu/~jbergstr/DataEIAs2006/FTA5yrData_files/PDF%20Files/Europe/Council%20for%20Mutual%20Economic%20Assistance%20\(COMECON,%20CMEA,%20CEMA\)%20\(Country%20study\).pdf](https://www3.nd.edu/~jbergstr/DataEIAs2006/FTA5yrData_files/PDF%20Files/Europe/Council%20for%20Mutual%20Economic%20Assistance%20(COMECON,%20CMEA,%20CEMA)%20(Country%20study).pdf) (Erişim 20.05.2018).

²⁹⁸ Sander, *Siyasi Tarih*, s. 271-272.

²⁹⁹ Walter LaFeber, *America, Russia and The Cold War:1945-1971*, McGraw-Hill Companies, New York 2002,s.179.

komünistler içişleri ve adalet gibi önemli bakanlıkları ele geçirmişlerdir.³⁰⁰ Diğer bakanlıklar da Çiftçi Partisi ve Zvenocular arasında paylaşılmıştır.

Vatan Cephesi iktidarı, ilk önce ordunun savaşta olmasını fırsat bilerek kendi kontrollerinde olan “Halk Muhafızları” adı altında yeni bir güç oluşturmuşlardır. Daha sonrasında harekete geçerek kendinden önceki iktidarın tasfiyesine başlamış bu yöndeki ilk adımı yerel polis, öğretmen ve papazlara karşı başlattığı mücadele olmuş; birçoğu bu esnada öldürülürken birçoğu da kurulan Halk Mahkemeleri’nde yargılanmıştır. 1945 yılında ise asıl büyük yargılama gerçekleşmiş; Nazi yanlısı oldukları ileri sürülen kraliyet danışmanları, meclis üyeleri kısacası 1941’den beri hükümette görev yapanların büyük bir bölümü yargılanarak birçoğu hüküm giymiş hatta idam bile edilmişlerdir. Böylece eski sağ ve merkez güçleri temizlenmiş; Vatan Cephesi iktidarı ise gücünü perçinlemiştir.³⁰¹

Vatan Cephesi’nin iktidara gelişinde 1938’de İşçi Partisi ve Komünist Parti’nin birleşmesiyle Bulgaristan İşçi Partisi (BRP) adı altında faaliyet göstermeye başlayan komünistler etkili olmuştur. Üye sayısı artan partinin kendini Rusya ile özdeşleştirmeleri yararlarına olmuş; özellikle Nazilerin tasfiyesinin ardından sayıları daha da artmıştır. Parti, Vatan Cephesi’nin tasfiye sırasındaki eylemlerine müdahale etmek zorunda kalmıştır.

Muhaliflerin tasfiyesi sürecinde 9 Eylül’den (1944) sonra sayıları hızla artan yerel düzeydeki komiteler önemli katkı sağlamıştır. Sayıları ve gücü zaman içerisinde artan bu komiteler bölgesel olmanın yanında apartmanlarda, orduda, işyerlerinde ve eğitim veren kurumlarda da oluşturulmuştur. Görev bakımında bakıldığında önemli işlevleri olan bu komiteler; vali, belediye başkanı ve diğer memurları seçim olmaksızın taşraya atama, başöğretmenleri, polis memurlarını seçme yetkisine sahip olmuştur. 22 Ocak 1945’te yayımlanan bir kararnameyle birlikte komitelerin yetkisi daha da artmış; resmî görev atamalarına yerel Vatan Cephesi komitelerinin onayı şart koşulmuştur.³⁰²

1945 yılı iç politikada yaşanan hükümet krizleriyle başlamış ve yeni bir hükümetin kurulması fikri belirlemiştir. Ancak seçimlerin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi için uygun ortam henüz oluşmamıştır. Bununla beraber savaşın sonlarına doğru giderek belirginleşen Sovyet Rusya-ABD kutuplaşmasının belirginleşmesi ülkelerin seçim sürecini zorlaştırmıştır. Bulgaristan da bu süreçten etkilenmiştir. Öte yandan Bulgaristan seçim zamanı Potsdam Konferansı’na aykırı davranarak Batılı gazetecilerin ülkeye girişini engellemesi Sovyet Rusya’ya olan yakınlığını ve

³⁰⁰ Bonev, *Birleşik Cephe*, s. 227-228.

³⁰¹ Crampton, *Bulgaristan*, s. 165-166.

³⁰² Crampton, *İkinci Dünya Savaşı’ndan Sonra Balkanlar*, Çev. Emel Kurt, Yayın Odası Yayınları, İstanbul, 2007, s. 54.

Batı karşıtı bir politikayı benimsediğini göstermiştir. Fakat Ağustos ayının sonunda Bulgaristan'ın tüm çabaları ve yasaklarına rağmen iç politikada İngiltere ve ABD etkili olmuş ve seçimler ertelenmiş; buna ilâveten temas sağlanarak gazetecilerin ülkeye girişi de gerçekleşmiştir.³⁰³

1944 yılından beri devam eden tasfiyeler bir yenisi daha eklenmiş; güçlü muhalefet partilerinden Bulgar Ulusal Çiftçi Birliği hedef alınmıştır. Cephe'nin giriştiği tasfiye hareketleri ve bu hareket neticesinde ortaya çıkan şiddet eylemleri nüfusun önemli bir çoğunluğunu oluşturan köylüleri birliğe yakınlaştırmış; en önemli rakipleri hâline getirmiştir. Bunun neticesinde komünist entrikaları devreye sokulmuş ve partide yeni bir bölünme daha yaşanmıştır. Birlik lideri Nikola Petkov Bulgar Tarım Halk Birliği-Nikola Petkov adıyla başka bir parti kurmuştur. Benzer bir bölünme de sosyal demokratlara da yapılmış; bölünme sonucunda komünist karşıtı grubun liderliğini de Kosta Lulçev üstlenmiştir.³⁰⁴

Seçim Eylül ve Ekim aylarında da tartışılmış hatta bazı muhalefet partileri seçim ortamının demokratik olmadığını; toplumsal ve basın özgürlüğünün ülkede bulunmadığını ileri sürerek seçimlere katılmama kararı almışlardır. Beklenen seçim ise 18 Kasım 1945'de gerçekleşmiş; genel seçimler yapılmış ancak bu seçimlerde gerek seçim esnasındaki polis müdahalesi gerekse yapılan hileler nedeniyle şaibeli bir seçim olmuştur. Seçimleri Vatan Cephesi Hükümeti kazanmış olsa da seçimlerin geçerliliği Moskova'da Aralık ayında dışişleri bakanının da katılımıyla düzenlenen bir konferansta tartışılmıştır. Romanya'da olduğu gibi muhalefet partilerinin hükümette görev almaları bu konferans kapsamında önerilmiş ancak bu öneri kabul edilmemiş onun yerine yeni baskı ve sınırlamalar getirilmiştir.³⁰⁵

Seçimin Bulgaristan'daki siyasal karmaşayı durdurması beklenmiş ancak bu gerçekleşmemiş; aksine tansiyon daha da yükselmiştir. Bunun nedeni gerek Georgi Dimitrov gerekse başbakan Kimon Georgiyev tarafından monarşinin sona erdirileceği duyurusu olmuş; halk tarafından da destek görmesi üzerine cumhuriyet yanlısı mitingler düzenlenmiştir.³⁰⁶

Bu duyuru, halkta monarşi karşıtlığını gündeme getirmiş, cumhuriyetin ilânı konusu geniş taraftar bulmuştur. Cumhuriyet'in ilânına yönelik yapılan 8 Eylül 1946'daki referandumda 4.509.354 kayıtlı seçmenden 4.132.107'si oy kullanmış bu oyların 123.590'ı geçersiz sayılmakla birlikte

³⁰³ Öztürk, a.g.t. s. 9-10.

³⁰⁴ Crampton, *Bulgaristan*, s. 164-167.

³⁰⁵ Jelavich, *Balkan Tarihi*, Cilt2, s. 311.

³⁰⁶ Öztürk, a.g.t. ,s. 10-11.

3.833.183 oy Cumhuriyet lehine; 175.234 oy da krallık lehine verilmiştir. Bunun üzerine 15 Eylül 1946 tarihinde Bulgar Halk Cumhuriyeti ilân edilmiştir.³⁰⁷

Kasım 1946'da seçimler tekrarlanmış; bu seçimlerde Vatan Cephesi yine galip çıkmış; Dimitrov da yeni kurulacak hükümetin başbakanı olarak açıklanmıştır. Yeni kurulan kabinede muhalefet partilerinden Çiftçi Partisi de kendisine yer bulabilmiştir. Bunlarla beraber içteki düzenlemeler de devam etmiş; 1947 Mart ayında anayasanın nihaî tasarısını kaleme alan parlamento komisyonu, ilk cumhurbaşkanının büyük meclis tarafından seçilmesini sağlayan hükümleri kabul etmiştir.³⁰⁸

Söz konusu bu referandumla ayrıca tekrar toparlanacak olan Paris Barış Konferansı'na mesaj iletmeyi de amaçlamıştır. Buna ilaveten Büyük Millet Meclisi'nin (BMM) tekrar toplanması amacıyla Ekim'de seçime gidilme kararı alınmış, bu hamlelerle düzenlenecek konferansa işbirliğine hazır imajı verilmeye çalışılmıştır. Büyük Millet Meclisi'nin seçimi 27 Ekim'de yapılmış; yapılan oylamada muhalifler %30 oy alabilirken komünistler ise %50'den biraz fazla oy almıştır. 23 Kasım'da kurulan yeni hükümetin başına Dimitrov geçmiş Paris'teki konferansa da o gitmiştir. Şubat 1947'de imzalanan antlaşma bakıldığında Bulgaristan'ın aleyhine sonuçlar içermiştir. Ülkenin sınırları Güney Dobruca hariç 1941 öncesine dönmüş ayrıca Yunanistan ve Yugoslavya'ya savaş tazminatı ödemeye yükümlendirilmiştir. Antlaşmanın imzalanmasının akabinde Kızıl Ordu'nun Bulgaristan'dan çekilmeye başlaması, Truman Doktrini'nin ilânı ve muhalefetin eylemlerinin şiddetini attırmasını göz önüne alan komünistler, ellerinde bulundurduğu iktidarı kuvvetlendirme yoluna gitmişlerdir. Bunun için ilk önce Bulgar Tarım Halk Birliği lideri Nikola Dimitrov Petkov tutuklanarak 23 Eylül 1947'de idam edilmiş; daha sonrasında da sosyal demokratların içerisinde yer alan ve komünizm karşıtlığıyla bilinen Kosta Lulçev tutuklanarak hapis cezasına çarptırılmış; muhalif partilerin büyük çoğunluğu dağıtılmış; partilerin bir kısmıysa Vatan Cephesi'nde birleştirilmiştir.³⁰⁹

Halk Cumhuriyeti'nin ilânıyla birlikte anayasa değişikliği de yapılmıştır. Ekim 1947'deki Kominform'un kuruluş toplantısında Avrupa'da bulunan komünist partilerin sosyalizme geçişinin hızlanmasının istenmesi üzerine gerekli çalışmalara başlanmıştır. Sovyet Rusya'da kaleme alınan Dimitrov Anayasası Aralık 1947'de Millî Meclis tarafından kabul edilmiştir. 1936'da SSCB'de kabul edilen Stalin anayasasını model alan, krallık devrildikten sonraki bu yeni Bulgar anayasasının özelliklerini Crampton şu şekilde kaleme almıştır:

... Yeni kabul edilen Anayasa tipik bir Sovyet tarzını yansıtmaktaydı; görünüşte tüm haklar geri verilmekteydi; gerçekteyse güç, devlet organlarında değil, komünist partide

³⁰⁷ BCA.030.10.243.646.10.

³⁰⁸ Öztürk, a.g.t. s. 13.

³⁰⁹ Crampton, *Balkanlar*, s. 61-64.

*toplanmaktaydı. Ayrıca Dimitrov Anayasası'na göre üretim kamulaşacak ve yargının üst kademeleri parlamenter denetime tâbi tutulacaktı. Bu durumdaysa yargı alanında komünist denetiminin sağlanması anlamına geliyordu çünkü yerel parti örgütlerinin, yerel Vatan Cephesi komiteleri aracılığıyla, tüm milletvekilleri adaylarını önceden onaylaması gerekiyordu.*³¹⁰

Anayasanın kabulünün ardından ülkede Sovyet modeli rejimin oturtulmasına önem verilmiş ve faaliyetler hızlandırılmıştır. Muhalefet partilerinin faaliyetleri yasaklanmış; partilerin liderleri vatan hainliğiyle suçlanarak yargılanmıştır. 23 Aralık 1947'de maden, banka, endüstri ve ticaret kuruluşları millileştirilerek dış ve toptan ticarete özel sektör kaldırılmıştır. Kırsal kesimlerdeyse özel büyük toprak mülkiyetleri yasaklanmış; küçük işletmeler kooperatif birliklerine dönüştürülmüştür.³¹¹ Bunlara ilaveten Mayıs 1947'de iki muhalif gazete sindirilmiş, Batılı yayınların ülkeye girişi zorlaştırılmış ve buna ilaveten kendi içlerinde bulunan önemli sayıdaki muhalifi çalışma kampına göndermişlerdir.³¹²

Aralık 1948'de beşinci parti kongresi düzenlenmiş; bu kongre çerçevesinde isim değişikliğine gidilerek Bulgar İşçi Partisi tekrar Komünist Parti adını almıştır. BKP, eş-zamanlı olarak Doğu Avrupa'daki diğer komünist partiler gibi demokratik merkezîyetçiliği ilke edinmiş; olası tehditleri bertaraf etmek için merkezden aşağıya uzanan bir zincir oluşturmuştur. Partinin en yetkili organı beş yılda bir toplanan kongre olmuştur. Söz konusu kongre, siyasal alanda önemli kararlar alma yetkisine sahip olmakla birlikte düzensiz aralıklarla toplanan *pleniumlar* aracılığıyla toplanan *Merkez Komitesi*'ni seçme yetkisine sahip olmuştur. Merkez Komitesi ise partinin en güçlü organı konumundaki *Politbüro* üyelerinin bazılarını seçmekle yetkilendirilmiştir.³¹³

Kırsal kesimde kollektifleştirme, diğerlerine nazaran daha zor gerçekleşmiş; özellikle kuzeybatı Bulgaristan gibi ülkenin çeşitli yerlerinde silahlı çatışmalar çıkmıştır. Köylüler hükümete meydan okumuş, zaman zaman mahsullerini vermemek adına yakmış, hayvanlarını yeni kurulan kooperatif çiftliklerine vermektense öldürmüştür. 1948'in Şubat ayında tüm tarım makinelerine el koyarak söz konusu makineleri yeni kurulan Makine ve Traktör İstasyonları'na devredilmesi direnişin şiddetini önemli ölçüde azaltmış; 1951'de ise direniş neredeyse tamamen ortadan kalkmıştır.³¹⁴

Özellikle ekonomi alanında Sovyet Rusya'nın politikalarını kendince yorumlayan ve Sovyet Rusya çizgisini benimseyen Bulgaristan, 1949 yılında da COMECON'a üye olmuş; böylece Sovyet Rusya'nın tam bir uydusu hâline gelmiştir.

³¹⁰ Crampton, *Bulgaristan*, s. 170-171.

³¹¹ Dayıoğlu, *Toplama Kampından Meclise*, s. 276-277; Tuğlacı, *Bulgaristan*, s. 110; Todorov, *Bulgaristan Tarihi*, s. 125.

³¹² Crampton, *Balkanlar*, s. 63.

³¹³ Crampton, *Bulgaristan*, s. 171.

³¹⁴ Aynı Eser, s. 173.

Sovyet sistemini model olarak sosyalist bir ekonomiyi hedefleyen BKP, ülkedeki çalışmalarını hızlandırmış; sanayiye kamulaştırmış, dış ticareti hükümet tekeline almıştır. Sendikalar, Sovyet dostluk dernekleri, gençlik örgütleri ve meslek odaları parti denetimine geçmiştir. Kiliseler de bu denetimlerden nasibini almış ve çıkarılan yasa neticesinde devlete bağlanmıştır. Buna ek olarak 1951’de Eksarhlık Patrikhane’ye dönüştürülerek Bulgar Kilisesi’nin İstanbul’la olan bağları zayıflatılmıştır. 1949’da Papa’nın atadığı temsilciler hükümet tarafından engellenmiş; Protestan papazları da yargılayarak ağır hapse mahkûm edilmiştir. Georgi Dimitrov’un 2 Temmuz 1949’da ölümü üzerine görevi devralan Vilko Çervenkov döneminde de Sovyet geleneğine uygun olarak tasfiyeler devam etmiştir. Sofya’daki ABD elçiliğinde tercüman olarak görev yapan bir Bulgar’ın ABD için casusluk yaptığı iddiası ortaya atılmış; bu iddialar daha sonrasında ABD ile bağlantısı olan kesimin tasfiyesi için kullanılmıştır. ABD’nin Bulgaristan’la diplomatik ilişkilerini kesmesine neden olan bu tasfiye olayının kurbanları Roma Katolik Piskoposu Nevrokop ve beraberindeki yirmi yedi papaz ve on iki cemaat mensubu olmuştur.³¹⁵

Tasfiye hareketlerinin yanı sıra azınlıklarla ilgili birtakım uygulamalar da yapılmış; hayatta kalan neredeyse tüm Yahudilerin göç etmesine izin verilmiş ayrıca Türkler de göç ettirmeye teşvik edilmiştir. Ocak 1950’de 250.000 Türk’ün Bulgaristan’ı terk edebileceğinin bildirilmesi, Ankara hükümeti tarafından korkuyla karşılanmış ve iki devlet arasında görüşmeler yaşanmıştır. 1952 yılında anlaşmaya varılmış ve 162.000 Türk kabul edilmiştir.³¹⁶ Göçmenlerin büyük bir kısmı kamulaştırılmak istenen Güney Dobruca’dan göçenler olmuştur.³¹⁷

Stalin’in Kremlin’deki halefi, birkaç ay içerisinde Doğu Avrupa için “yeni rota” çizmiş; Sofya da bunu uygulamaya koymakta gecikmemiştir. Dış politikada Yunanistan ile ilişkiler geliştirilmiş, ABD’ye ilişkilerin tekrar kurulması yönündeki istek dile getirilmiş ve Yugoslavya ile ilişkiler tekrar kurulmuştur. İç politikadaysa tarım ve tüketim sektörlerine daha fazla kaynak ayrılacağı söz konusu edilmiş; siyasî tasfiye terörü hafifletilmiş, polisin faaliyetleri azaltılmış, hapishane ve çalışma kamplarındaki binlerce mahkûm serbest bırakılmıştır. Bu rota ayrıca ülkedeki Sovyet etkisini azaltarak danışmanların Moskova’ya geri dönmelerine neden olmuştur.³¹⁸

³¹⁵ Crampton, *Bulgaristan*, s.172-175.

³¹⁶1950-51’de gerçekleşen Bulgaristan Türklerinin Türkiye’ye zorunlu göçü konusu ileriki bölümlerde detaylı olarak işlenecek olsa da bu yıllar içerisinde Bulgaristan tarafından 250.000 kişinin göçü istenmiş; 154.393 kişi Türkiye’ye göç etmiş, 58.000 göçmeninse Türkiye’ye giriş için vizesi bulunmasına rağmen 111.000 kişi de çeşitli nedenlerden dolayı Türkiye’ye göç edememiştir. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Nuri Korkmaz&Ayhan Öztürk, “Bulgaristan Türklerinin Göç Süreci ve Göçmenlerin Türkiye’deki İskân ve İş Gücüne Dayalı Entegrasyonu”, *ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, Aralık 2017, s. 273.

³¹⁷ Crampton, *Bulgaristan*, s. 175.

³¹⁸ Crampton, *Bulgaristan*, s. 175-176.

Sovyet Rusya, 1953 yılında parti başkanlığı ile devlet başkanlığını birbirinden ayırmış bu durum kısa sürede diğer uydu devletlerde de yapılmıştır. Romanya gibi bazı devletler her ikisini de üstlenirken Çervenkov, parti başkanlığı görevini Todor Jivkov'a devretmiştir. Bu devretmede Çervenkov'un Kruşçev tarafından Stalin'de olduğu gibi desteklenmemesi de etkili olmuştur.

Stalin'in desteğini alarak başa geçen Çervenkov, ilk iş olarak kendisine rakip olabilecek eski komünistleri tasfiye etmiş ve çevresini kendisine bağlı ve rakip olamayacağını düşündüğü genç komünistlerden oluşturmuştur. İç politikada yerini sağlamlaştırarak Çervenkov Stalin'in ölümüne kadar bir zorluk yaşamamış; onun 5 Mart 1953'deki ölümü ve yerine 1955'te geçen Kruşçev'in Stalin'in politikalarını eleştirerek Yugoslavya ile yakınlık kurması Çervenkov'un meşruluğuna gölge düşürmüştür.³¹⁹ Gölge düşürmesinin nedeni Kruşçev'in Yugoslavya ile yakın ilişkiler kurması olmuştur. Bilindiği üzere Kostov, Titoculuk ile suçlanarak idam edilmiştir. Ülkede özellikle 1956 yılında kamuoyu ve hükümet içinde Stalin ve Tito ekseninde bölünme ve sürtüşmeler yaşanmıştır.³²⁰ Bundan dolayı Kruşçev'in tavrı Çervenkov'un iktidarını etkilemiştir. Nisan 1956'da yapılan BKP Merkez Kongresi'nde kendisine yönelik eleştiriler Çervenkov'u istifa etmeye yöneltmiş; kendinden sonra ise Anton Yugov başbakanlığa getirilmiştir.³²¹

2.3. BULGARİSTAN'DA AZINLIK POLİTİKALARININ DEĞİŞİMİ VE DIŞ POLİTİKAYA ETKİLERİ

2.3.1. Bulgaristan Komünist Partisi'nin Azınlık Politikaları

İkinci Dünya Savaşı öncesinde Bulgaristan'daki Türk nüfus gerek 1934 ihtilalinin ardından kurulan rejimin politikaları gerekse faşist örgütlenmelerin faaliyetleri neticesinde iktidardan uzak bir tutum seyretmiş; komünistler ne rejim ne de faşist faaliyetleri doğal olarak desteklememiştir.

1944 yılında Vatan Cephesinin iktidara gelmesi Türkler için de yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bulgaristan Komünist Partisi iktidarı başa geçmesinin akabinde kendinden önceki hükümetlerin faaliyetlerini eleştirmiş yapılan bu eleştirilerde Türklere yönelik geçmişte uygulanan azınlık politikaları da önemli bir yer tutmuştur. Halkın çoğunluğunun desteğin gören söz konusu bu yeni rejim Türkler tarafından da destek görmüştür. Ali Dayıoğlu, destek vermelerini iki nedene bağlamış ve bunları şu şekilde ifade etmiştir:

Birincisi, Haziran 1923, özellikle de Mayıs 1934'deki hükümet darbelerinin ardından azınlığın yoğun baskılara hedef olması, birçok hakkının elinden alınmasıydı. Bu baskılar İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki ekonomik güçlülüklerle birleşince azınlık arasında eski

³¹⁹ Crampton, *Balkanlar*, s. 196.

³²⁰ Öztürk, a.g.t. s. 15.

³²¹ Crampton, *Bulgaristan*, s. 176.

*yönetimin yerine gelecek bir yönetimi destekleme eğilimi kendiliğinden ortaya çıkmıştı. İkinci olarak Vatan Cephesi hükümeti iktidara geldiği zaman diğer kesimlerin yanı sıra, azınlığın taleplerini de yerine getireceği sözünü vermişti.*³²²

Toplam nüfusun³²³ %10'unu oluşturan Türklerin desteği önemli olmuş; bu desteği kazanmak adına 1940'lı yılların sonuna dek onların lehine düzenlemeler yapmışlar; alınan kararlarda öncülük etmişlerdir. Yapıcı düzenlemeler yapan hükümet, 1950'lerden sonra özellikle Kore Savaşı ile birlikte Doğu-Batı arasında ilişkilerin gerilmesi Türklerin bölgedeki yaşamlarını da etkilemiş; bu etkiler zorunlu göçe kadar götürmüştür.

Hükümet, Türklerin bir azınlık grubu olarak gelişmelerini teşvik eder gözükmese de ileriki dönemlerde başta eğitim ve kültür olmak üzere faaliyetlerini kısıtlamak; daha sonraki aşamalarda ise kimliklerine müdahale ederek asimile etmeye çalışmıştır. Türklerle olan ilişkilerde önceki iktidarın uygulamalarının izleri silinmeye çalışılmıştır. Bu amaçla Pomaklar üzerinde etkin olan, adları başta olmak üzere onları kendi kültürlerine bağlayan her türlü unsuru değiştirmeye çalışarak Bulgar kültürünü aşılama çalışmaları ve Zveno tarafından da desteklenen Rodina yasası ilân edilmiş ve her türlü faaliyeti yasaklanmıştır. Buna ek olarak 27-28 Aralık 1944'te Vatan Cephesi tarafından bir kongre düzenlenmiş; söz konusu kongreye Türk Vatan Cephesi komiteleri de davet edilmiştir. Konferansın amacı azınlığın sorunlarını öğrenmek, siyasal ve sosyal durumları hakkında bilgi almak olmuştur. Türkler kongre sırasında Türk okullarının açılması, Türkçe gazetelerin yayımlanması gibi taleplerde bulunmuş ancak bu talepleri şüphe ile karşılanmıştır.³²⁴

Konferansın akabinde Dimitrov, fikir danışmak amacıyla Moskova'ya gitmiştir. Bunun amacı söz konusu azınlık politikalarını Sovyet modelince "ulusal azınlık" ve doğrusu Sovyet jargonunda, 1917 Ekim Devrimi itibariyle literatürüne girdiği şekliyle Milliyet meselesini (*natsional'ny vopros*) bir zemine oturtmak olmuştur. Görüşme neticesinde Türklere gerekli hakların verilmesini ancak bu yapılırken Türklerin milliyetçilik faaliyetlerine girebileceklerinden dolayı dikkatli olunması gerektiğini belirtmiştir. Tahir, söz konusu emri şu şekilde belirtmiştir:

Ulusal azınlıklara tüm hakları verilecektir. Fakat Türkler konusunda dikkatli olmalıyız –elbette onlar da eşit haklara sahip olacaklar. Fakat Türk kimliği altında hiçbir milli oluşum içinde bulunmamalıdır. Çünkü benzer bir oluşum Bulgaristan'da Türkiye lehine ajanlık faaliyetleri için uygun bir ortamın oluşmasını sağlayacaktır. Bizler Türkiye'yi

³²² Dayıoğlu, *Toplama Kampından Meclise*, s. 279-2801.

³²³ Bulgaristan'da 31.12.1946'da yapılan nüfus sayımına göre toplam nüfus 7.029.349 olarak belirlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: "Population By Census Years Within The Period 1900-2011" ,s. 8, http://www.nsi.bg/census2011/PDOCS2/Census2011final_en.pdf, (erişim:19.05.2018).

³²⁴ Nuri Ali Tahir, *1945 Sonrası Bulgaristan Türklerine Yönelik Asimilasyon Politikası*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslar Arası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009,s. 22.

*Avrupa'dan atmak istiyoruz, Asya'ya gitsin (Türkiye), Türk milliyetçilerini tanımıyoruz ve Bulgarcanın Türk okullarında zorunlu olması gerektiğini düşünüyoruz.*³²⁵

Söz konusu bu emirde Bulgaristan bünyesindeki Türkler de dâhil olmak üzere tüm azınlıkların çeşitli antlaşmalar çerçevesinde tanınan haklardan yararlanabilecekleri ama Türklerin özellikle Türk hükümetiyle işbirliği içerisine girerek ajanlık faaliyeti gösterebileceklerinden ötürü³²⁶ onlara karşı dikkatli olunması gerektiği belirtilirken söz konusu emirde Bulgaristan'ın öteden beri güttüğü “nüfusun homojenize edilmesi” fikri “Bizler Türkiye'yi Avrupa'dan atmak istiyoruz, Asya'ya gitsin (Türkiye), Türk milliyetçilerini tanımıyoruz ve Bulgarcanın Türk okullarında zorunlu olması gerektiğini düşünüyoruz “ satırlarında kendisini göstermiştir.

9-10 Şubat 1945'te parti tarafından bir konferans toplanmış; Türkler'in sorunları ele alınmıştır. Türklerden oluşan Vatan Cephesi Teşkilatı'nın da katıldığı bu konferansta Türklerin millî ve dinî kimliğinin korunması gibi konular ele alınmış; aynı zamanda Türklerin Bulgar kurumlarında çalışması için gerekli iznin verilmesi, ihtiyarlık maaşının bağlanması gibi konular görüşülmüştür. Söz konusu konferanslarda birçok vaatte bulunularak kararlar alınmıştır. Ayrıca. Bulgaristan bünyesindeki Türk nüfus ile Bulgar nüfus arasındaki ayrımın giderilmesi amacıyla Bulgaristan Komünist Partisi hükümeti tarafından yasal düzenleme yoluna gidilerek; ilk olarak 27 Kasım 1944'te daha önceki dönemlerde çıkartılmış Bulgaristan bünyesindeki azınlıkların haklarını kısıtlayan her türlü kanun ve düzenleme iptal edilmiştir. 17 Mart 1945'te ise halk yönetiminin korunmasına dair bir kanun çıkarttırılarak bu kanun kapsamında söz konusu kanuna eklenen bir madde ile ırkçılık yasaklanmıştır. Bu kanunu yine aynı amaçla çıkartılan benzer kanunlar takip etmiş; çıkartılan bu kanunlarla Bulgaristan, azınlık mensuplarıyla “etnik” Bulgar vatandaşlar arasındaki ayrımı gidermeye çalışmıştır.³²⁷

³²⁵ Tahir, a.g.t., s. 22-23

³²⁶ Bulgaristan'da 1941'de ülkenin ulusal iç güvenliği ile ilgili bir antlaşmanın imzalanması neticesinde zaman içerisinde ülkedeki Türk algısı değişim göstererek ülkedeki Türk azınlık nüfusu “Türk hükümetinin potansiyel casusu olarak nitelendirilmiş; hükümetin bu azınlığa karşı tedbirli olması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca yine bu algı neticesinde Türk sınırına yakın bölgelerde ikamet eden Türk nüfusu Bulgaristan'ın iç kısımlarına göç ettirilmesi suretiyle Türk hükümetiyle aralarındaki olası bağlantıların önüne geçilmeye çalışılmıştır. Ajanlık hususunda BKP hükümeti, Türk azınlığın faaliyetlerini dikkatle takip etmiş; özellikle Türklere ait eğitim kurumları ve bu kurumlarda öğretmenlik yapanlar hükümet tarafından dikkatle izlenmiştir. 1948'de Nüvvab okulunda bölgedeki Türkler arasında tanınmış öğretmenlerden biri olan Osman Kılıç, bölgedeki Türkler ile Türk hükümeti arasında ajanlık faaliyetleri yapmak amacıyla organizasyonlar kurma yönünde öğrencilerini kışkırttığı gerekçesiyle polis tarafından tutuklanarak Şumnu'da yargılanmış ve idam cezasıyla cezalandırılmıştır. Şumnu dışında Ruse gibi bazı şehirlerde de ajanlık faaliyetine aracılık ettiği iddiasıyla birçok din adamı tutuklanarak yargılanmıştır. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Tahir, “Bulgar Komünist Partisi Ve Bulgaristan'daki Türklere Yönelik Asimilasyon Politikası”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 8, Sayı 41, Aralık 2015, s. 582.

³²⁷ Tahir, a.g.t. s. 23-26.

Yapılan tüm bu düzenlemelere rağmen Bulgaristan'daki Türkler'in 9 Eylül 1945'de kurulan yeni hükümete bakış açıları Türk diplomatik temsilciliğinin siyasî yazışmalarına yansımıştır. Filibe Konsoloslugu'ndan 29 Mayıs 1946'da alınan raporda partinin programı şu şekilde belirtilmiştir:

1. Siyasi sahada, memlekette bir komünizm rejimi kurmağa götürecektir yolları hazırlamak ve bu gayeye varmak için de halkı ve bu arada tabiatıyla azınlıkları da sıkı bir şekilde ele almak, 2. İktisadi sahada, kademe kademe Moskova'nın anladığı manada sosyalizmi tesis etmek."³²⁸

Filibe Konsoloslugu'ndan 29 Mayıs 1946'da alınan raporda belirtilen Bulgaristan Komünist Partisi'nin programı incelendiğinde 3 hususun öne çıktığı görülmüştür. İlki yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere Sovyet komünizminin yorumlanmak suretiyle ülkede tesis edilmesi ve kooperatifleşmede olduğu gibi Sovyet tipi örgütlenmeye gidilmesi olmuştur. İkinci husus Türk azınlığa verilen haklarla ilgili olmuştur. Parti programına göre Türk azınlığa Bulgar uyruklu vatandaşlara tanınan hakların aynısının tanındığı beyan edilmiştir. Üçüncü husus ise parti programında yer alan bir çelişkidendir dolayı öne çıkmıştır. Parti programında yer alan "Bulgar şovenizminin, bundan evvelki idare zamanında olduğu gibi şahlanmakta devam etmesi ve eski metotların bırakıldığı yerden tatbikine devam olunması" maddesi bu çelişkinin kaynağı olmuştur. Bu maddeye göre Bulgaristan Komünist Partisi hükümeti, Prenslik döneminden itibaren savunulan "Bulgar ırkının üstünlüğü" ilkesini anayasal ortama taşıyarak halk arasında yaratılan ikililiği resmen onaylamıştır. Ayrıca bu madde ile birlikte öteden beri Türk azınlığa karşı uygulanan asimilasyon politikaları da resmiyet kazanmış; politikaların bu dönemde de sürdürüleceği alt metin şeklinde verilmiştir. Bu programla birlikte esasen Türk azınlığın anayasal çerçevede "sınırlı" şekilde özgürlüklerini kazanmıştır. Kendi milli benliklerini yürütebilecekleri eğitim ve kültür çalışmalarına izin verilmekle birlikte hükümet tarafından bu çalışmalar sıkı denetim altına alınmış; bu çalışmalar çerçevesinde Türk azınlığın Türkiye Türkleri ile bir bağ kurmasına engel olunmak suretiyle suni bir şekilde Türk kimliklerini yaşamalarına izin verilmiştir.³²⁹

Esasen, tek tip bir ulus oluşturma; nüfusun homojenleştirilmesi düşüncesi Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'nden ayrılarak tam bağımsız olmasından itibaren süregelen; 1946'da kurulan Halk Cumhuriyeti hükümeti de bu düşünceden nasibini almıştır. Her ne kadar başlangıçta ülkesindeki Türk azınlığın varlığını kabul edip onların sorunları ile ilgili çalışma yürütse de ilerleyen dönemde "ülkesindeki ve hatta Balkanlar'daki Osmanlı Devleti mirasını silmek ve bu topraklarda yalnızca Slav ulusunu hâkim kılmak" adına öteden beri uygulanmakta olup terk edildiği iddia edilen

³²⁸ BCA 030.10.243.646.6.

³²⁹ Aynı Belge.

asimilasyon politikasına geri dönmüş; ülkedeki Pomakların ve Türklerin etnik ve dinsel kimliklerine dışarıdan müdahale edilmeye yeniden başlanmıştır.

Halk Cumhuriyeti hükümeti, ülkesindeki nüfusu saflaştırmak adına, geçimini sağlamak için tarımla uğraşan Türk nüfusunun topraklarını kooperatifleştirme kapsamına sokarak el koyma ve onları söz konusu topraklarda sahipken işçi konuma düşürme, azınlığın dini yaşam ve onun getirdiği giyim tarzına müdahalede bulunarak başörtüsü, şalvar, fes gibi simgesel giysilerin yasaklanması gibi birçok yol denemiştir.³³⁰ Hükümetin bu uygulamaları tepkiyle karşılanması üzerine bu uygulamalara tepki gösterenler 1950-51 yıllarındaki 250.000 Türkün Türkiye'ye göç ettirilmesi talebi gibi zorunlu göç uygulamasına tabi tutularak ülkeden gönderilmeye çalışılmıştır.

Göç sırasında Halk Cumhuriyeti hükümetinin önceden nota ile uyarılmasına rağmen ikinci kez Müslüman Romanların da geçirmeye çalışması üzerine Türk hükümeti tek taraflı olarak sınıırı 8 Kasım 1951'de ikinci kez kapatmış; bunun üzerine de Halk Cumhuriyeti hükümeti 30 Kasım 1951'de göçü yasaklamış; bu göç süreci içerisinde Avrupalı devletlerden aldığı tepki doğrultusunda da ülkesindeki Müslüman azınlıklara yönelik politikalarını kısa bir süreliğine de olsa yumuşatma kararı almıştır. Ancak bu karar zaman içerisinde bozularak yeniden asimilasyon politikalarına geri dönmüş; Pomaklara zamanında uygulanan “*isimlerin Bulgar isimleri ile değiştirilmesi*” durumu bu sefer de 1953-1954 yılları arasında Müslüman Çingenele³³¹

³³⁰ Dayıoğlu, *Toplama Kampından Meclise*, s. 282

³³¹ Spesifik olarak Bulgaristan'da yaşayan Çingene nüfusunun ne zaman bölgeye geldiği bilinmemekle birlikte Çingenelerin Balkan coğrafyasına 9 ilâ 11. yüzyılda gelmiş oldukları varsayılır. Çingenelerin Batı Avrupa'daki varlıklarına ilişkin ilk kayıtlar 15. yüzyılı göstermektedir. Bulgaristan'da yaşayan ve Balkanlar'a yerleşen ilk Çingenelerin torunları olarak kabul edilen ve *Yerlii* olarak da adlandırılan “yerleşik Çingene” nüfusu *Dassikane Roma* (Hıristiyan veya Bulgar Çingene) ve *Horohane/Horahane Roma* (Müslüman veya Türk Çingene) olmak üzere iki alt bölüme ayrılmıştır. *Dassikane Roma* nüfusu Bulgaristan'ın kuzeybatı ve orta kuzeyinde yaşarken, *Horohane/Horahane Roma* ülkenin kuzeydoğu ve güneydoğusunda yaşamaktadır. Türk kimliğine doğrultulu kültürleşmiş olan “Müslüman Çingenele” dilsel açıdan genelde Türkçe ve ana dilleri Romanca olmak üzere iki dilli bir yapı sunarlar. Bu yapıda bazıları sadece Türkçeyi benimsemiştir. Kendilerini köken olarak Türklere yakın hisseden ve kendilerini onlarla özdeşleştiren Müslüman Çingenele, İkinci Dünya Savaşı sonrası ülkede komünist rejimin iktidara gelmesiyle birlikte Türklere benzer süreçleri yaşamışlardır. Bu dönemde pek çok hak ve özgürlükten yararlanan Çingenele mecliste de kendilerini temsil etme hakkı verilmiştir. Hükümetin buradaki asıl hedefi Çingenele kökenlerini hatırlatarak Türklere ve hatta benimsedikleri dinî inançtan (Müslümanlık) onları ayırarak kendi çıkarlarına uygun bir şekilde nüfus oluşturmak olmuştur. Hükümetin Romanlara uyguladığı politikadaki asıl değişim 1947'de yürürlüğe konan yeni anayasada azınlıkların korunmasına dair hükümlerin işlevini yeterince yerine getirememesiyle beraber olmuştur. 1950-51 yılındaki zorunlu göç dalgasından ülkede yaşayan Müslüman Çingenele de etkilenmiş; hükümet tarafından göçe zorlanan 250.000 Türk ile birlikte Türkiye'ye gönderilmek istenmiştir. Ancak Müslüman Çingenele kendilerini Türk kökenli olarak görmelerine ve öyle kabul etmelerine rağmen 18 Ekim 1925'te imzalanan Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması ve Oturma Sözleşmesi'nin ikinci maddesi uyarınca Bulgaristan Türklerinin ve Türkiye Bulgarlarının isteğe bağlı göçlerinde serbest olduğu belirtilirken, söz konusu madde içerisinde ilk defa “Müslüman” kelimesinden ziyade “Türk” kelimesinin (din/mezhep değil, azınlık olgusunda etnonim vurgusu) vurgulanmasına dayanarak Türk hükümeti, onların “Türk” olmadıklarını savunarak Türkiye'ye girişlerine izin vermemiş; yasadışı girenleri ise sınır dışı etmiştir. Göçlerine Türk hükümeti tarafından izin verilmeyen Müslüman Çingenele, Bulgaristan'ın zorunlu göç sonrası asimilasyon politikalarından büyük ölçüde etkilenmiştir. 1953-54 yılları arasında Müslüman Çingenele isimleri Bulgarca isimlerle değiştirilmeye çalışılmış; Türkiye'ye göçlerine Türk hükümeti tarafından engel olunması

uygulanmaya çalışılmıştır.³³² Ülkenin asıl azınlık politikasını belirleyen adım ise BKP Merkez Komitesi'nin Nisan 1956'da düzenlediği genel kurulda belirlenmiş; bu genel kurulda azınlıklara uygulanan asimilasyon politikalarında değişikliğe gidilerek Müslüman azınlığa mensup kişilerin isimlerinin Bulgar isimleriyle değiştirilmesi resmen kabul edilmiş; bu karar 1960'da Nüfus yasasında yapılan bir değişiklikle de resmileştirilmiştir.³³³ Ayrıca Nisan 1956'da düzenlenen partinin genel kurulunda yine ülkedeki Müslüman azınlık açısından önemli bir düzenleme yapılarak önceden dinsel kimlik açısından tek bir çatıda birleştirilen Türk, Pomak ve Çingeneler birbirinden ayrılarak etnik kimliklerine göre sınıflandırılmışlardır.³³⁴

2.3.2. Değişen Siyasi Rejimin Bulgaristan Türkleri Üzerindeki Başlangıç Etkileri

Bulgaristan'daki yeni rejim, krallık rejimine karşı çıkmış ve yönetime geldikten sonra söz konusu rejim öğelerini eleştirerek yerine kendi sistemlerini getirmişlerdir. Yapılan rejim eleştirileri ve takınılan yeni tutum Türkler tarafından da desteklenmiştir. Söz konusu bu desteğin nedeni kendi haklarının da *Vatan Cephesi* tarafından savunulabileceği düşüncesi olmuştur.

Türklerin bu desteğinin altında Vatan Cephesi hükümetinden eğitim, dinî ve vakıf alanındaki talepleri yatmıştır. 27-28 Aralık 1944'te Vatan Cephesi'nin Türklerden oluşan komitelerinin Sofya'da düzenlediği konferansta söz konusu talepler dile getirilmiştir. Bu talepler yeni olmaktan ziyade krallık döneminde kaybedilen hakların geri kazanılmasına dair olmuştur. Konferansta eğitim işleri, vakıf sorunları ve dini sorunlar olmak üzere üç ana başlık öne çıkmıştır. Eğitim hususunda bu konferans kapsamında Bulgaristan'daki Türk nüfusunun eğitimiyle ilgili temel

---

neticesinde bazı Müslüman Çingenelerin yerleşik hayat tarzından vazgeçerek "eskiden olduğu gibi" göçebeliği benimsemesi (tersi durumun yaşanması sosyolojik olarak veya tepkisel) üzerine Bulgar hükümeti, bu sefer de 1958'de çıkartılan 258 sayılı Kararname ile bunun önüne geçmeye (göçebelikten yerleşikliğe) çalışmıştır. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Elena Marushiakova&Vesselin Popov, *Gypsies in The Ottoman Empire: A Contribution to The History of Balkans*, Çev. Olga Apostolova, University of Hertfordshire Press, Hatfield, 2001, s. 18-20; Sinan Gökçen, "Anadolu ve Balkanlar'a Romanların Göçü", Der. Murat Erdoğan&Ayhan Kaya, *Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 38-39; Hugh Poulton, *The Balkans: Minorities and States in Conflict*, London Minority Rights Publications, London 1994, s. 89-93; Marushiakova&Popov, "Ethnosocial Structure of the Roma of Bulgaria", Çev. Lilia Vrangova, *Patrin*, <http://www.oocities.org/~patrin/bulg-structre.htm> (Erişim: 20.05.2018); Marushiakova & Popov, "Roma Muslims in the Balkans", *Fact Sheets on Romani*, http://romafacts.uni-graz.at/view_pdf.php?t=culture&s=c_1_3&l=en (Erişim: 20.05.2018); David M. Crowe, *A History of The Gypsies of Eastern Europe and Russia*, St. Martin's Griffin Press, New York, 1995, s. 1, vd.; Fuat Dündar, *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 127-130; Tahir Tahir, *Minority Policies in Bulgaria: Continuity and Change*, Orta Doğu Tetkik Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003, s. 42-44; İsmail Altınöz, *Osmanlı Toplumunda Çingeneler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013; Angus Fraser, *Avrupa Halkları: Çingeneler*, Çev. İlkin İnanç, Homer Kitapevi, İstanbul 2005.

³³² Poulton, *The Balkans*. s.116.

³³³ Dayıoğlu, *Toplama Kampından Meclise*, s.284-285.

³³⁴ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Bulgaristan Cumhuriyeti Müslümanlar Diyaneti Başmüftülüğü "Halk İdaresi Döneminde Başmüftülük" <http://grandmufti.bg/tr/za-nas-6/istoriya.html> (Erişim:16.05.20018).

olarak söz konusu okulların ve bu okullarda okuyan öğrencilerin ülkedeki diğer okullarla eğitimsel ve fırsat eşitliği bakımından benzer konuma getirilmeleri, bu okullarda öğretmenlik yapanların Bulgar meslektaşlarıyla aynı haklara sahip olması dile getirilmiştir. Bölge Türkleri, faşist dönemde Türk nüfusun eğitimiyle ilgili sınırlayıcı kanun ve düzenlemelerin yürürlükten kaldırılarak onlar zamanında ellerinden alınan hakların kendilerine yeniden tanınması gerektiğini de ayrıca beyan etmiştir. Vakıf sorunları kapsamında 26 Haziran 1919'da yayımlanan” *Bulgaristan Müslümanlarının Dini Teşkilat ve İdareleri Hakkında Nizamname*” üzerinde yapılacak değişikliklere değinilmiş bazı maddelerin Vatan Cephesi yönetiminin çıkarları doğrultusunda değiştirileceği alt metin olarak beyan edilmiştir. Dini sorunlar kapsamında ise .öteden beri tartışma konusu olan müftülük kurumu³³⁵ ve başmüftünün üzerindeki Bulgar hükümeti etkisi eleştirilerek başmüftü seçimlerinin yapılan antlaşmalar çerçevesinde beyan edildiği gibi Sofya’daki Müftüler arasından seçilmesi gerektiği hususu vurgulanmıştır.³³⁶

1945 yılında ülkenin çeşitli yerlerinde Türk komiteleri tarafından düzenlenen toplantılarda da benzer kararlar alınmış; ancak bu kararlar olumsuz bir ifade barındırmamalarına karşın Bulgar hükümeti tarafından uygulamaya koyulmamış hatta son verildiği düşünülen asimilasyon politikaları şiddetini artırarak devam etmiş bundan ilk etkilenen ise kuşkusuz eğitim olmuştur. Bu da Filibe Konsolosluğunun raporunu doğrular bir durumun yaşanmakta olduğunu göstermiştir. Eğitim hususunda gerek konferanslarda gerekse siyasal ortamlara 1945’ten itibaren devletleştirme tartışılmıştır. Örneğin Çiftçi Birliği Partisi’nin 29-30 Aralık 1945 yılında düzenlediği konferansta okulların şimdiki durumlarının muhafaza edilmesini ancak söz konusu okullara devlet tarafından malî yardım yapılması gerektiği savunulmuştur. Ayrıca aynı durum ve savunmalar Osmanpazarı (Omurtağ) ilçesindeki öğretmenlerin 26 Ocak 1946’da düzenledikleri konferansta da tekrarlanmış; devletleştirme yerine malî yardım yapılmasının önemi vurgulanmıştır.³³⁷

³³⁵Bulgaristan Komünist Partisi hükümeti 1944-1958 yılları arasında Bulgaristan Türklerinin sahip olduğu hakların kapsamının genişletilmesine rağmen dini hakları kısıtlamıştır. 12 Şubat 1945’de müftülerle ve onların eğitimiyle ilgili önemli kararlar alınarak bu kararlar kapsamında birçok müftü ve encümen üyesi bu tarihten önceki dönemde faşist hükümet üyeleriyle işbirliği yaptığı gerekçesiyle temizlenmiş; onların yetiştirilmesini sağlayan kurum olan Nüvvab’ta ise “*irtica yuvası*” olduğu gerekçesiyle düzenlemeye gidilerek okulun tâlî kısmı liseye çevrilmiş, âlî kısmı ise tamamen kapatılmış, birçok Nüvvab hocasıysa aynı sebepten ötürü tevkif edilmiştir. Bununla beraber başmüftünün bakanlık izni olmaksızın seyahat etmesi ve bölgelerini denetlemesi yasaklanarak onların dışarıyla olan bağlantıları kesilmeye çalışılmıştır. Görev ve yetkileriyle ilgili ciddi kısıtlamalara gidilerek, medreseleri denetleme yetkisi hariç yetkileri sınırlandırılmış; ülke çapındaki Cemaat-i İslamiyeler devlet denetimine girmiş, cami yapımı devlet iznine bağlanmış ve nikâh kıyma gibi hukuki yetkilerine de sınırlandırma getirilmiştir. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.; Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 77-86; Dayıoğlu, *Toplama Kampından Meclise*, s. 325-328; Ahmed Lutov, *Bulgaristan’da Müslüman Azınlıklar (Dini Hayat ve Aile Yapıları)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010, s. 59-63; Tahir, a.g.t. s. 42.

³³⁶ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 191-192.

³³⁷ Memişoğlu, *Bulgaristan’da Türk Kültürü*, s. 139-140.

27 Eylül 1946'da alınan bir kararla Türk azınlığına ait okullar devletleştirilmiş bu sayede okulların durumu iyileştirilmiş olsa da uzun vadede asimilasyonun da temelleri atılmıştır.³³⁸ Söz konusu bu kanunla okullar devlete bağlanmış olsa da yönetimi yerel belediyeler tarafından gerçekleştirilmiştir. Buna ilaveten okullar azınlık okulu statüsünü korumuş ve ana dilde eğitim yapılması kabul edilmiştir. Ancak bu kanunun asıl önemli yanı okulların Türk ahalinin malı olmaktan çıkmasıdır.³³⁹

Oysa Bulgaristan'ın aldığı yenilgi ve savaş sonrası 1947'de imzaladığı Paris Barış Antlaşması ile ülkesindeki diğer azınlıkların yanında Türklere de haklar vermiş din, dil, ırk, cinsiyet farkı gözetmeksizin hâkimiyeti altında bulunanların eşit ve özgür bir şekilde yaşayacaklarını taahhüt etmiştir. Ancak uygulamalar bazında bu durum eyleme dökülmemiş; bir nevi bu antlaşma azınlık hakları bağlamında ihlal edilmiştir.

Tüm olumsuzluklara rağmen başlangıçta yapılan değişiklik olumlu sonuçlar vermiş okul, öğrenci ve öğretmen sayısı artmıştır. Bilal Şimşir, yapılan değişikliklerle artan söz konusu okul, öğretmen ve öğrenci sayısını şu şekilde göstermiştir:

Tablo 9:Resmi Verilere Göre Bulgaristan'daki Türk Okullarının 1943-1944 ve 1949-1950 Yıllarındaki Durumu³⁴⁰

	1943-1944			1949-1950		
Türk Okulları	Okul	Öğrenci	Öğretmen	Okul	Öğrenci	Öğretmen
Anaokulu	-	-	-	20	755	22
İlkokul	397	35.253	802	1.018	84.917	2.454
Ortaokul	27	2.082	69	157	13.692	512
Lise	-	-	1	618	21	-
Pedagoji Ens.	-	-	1	241	20	-
Gece Okulu	-	-	2	110	9	-
Toplam	424	37.335	871	1.199	100.376	3,037

Okulların artışı öğretmen ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Bunun için öğretmen okulları açılmaya başlanmıştır. Bu çerçevede 1947-1948 ders yılında Eski Zağra'da ilkokullara öğretmen yetiştirilmesi amacıyla Türk Pedagoji Okulu açılmış; daha sonrasında Bakanlar Kurulu kararıyla 1951'de Kırcaali'ye taşınmıştır. Ortaokullar için ise Şumnu'da Bulgar Yüksek Pedagoji Enstitüsü'ne ne bağlı iki yıllık Türk pedagoji şubesi açılmış; benzer bir uygulama da Hasköy'de

³³⁸ Lütem, *Türk-Bulgar İlişkileri 1983-1989*, Cilt 1, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2000, s. 72.

³³⁹ Tahir, a.g.t. s. 44.

³⁴⁰ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 215.

yapılmıştır. 1951'deki göçün ardından yaşanan öğretmen açığı üzerine 1951'de Razgrad'ta, 1952'de Sofya'da ilkokullara öğretmen yetiştirilmesi için iki yeni okul daha faaliyete geçmiştir.

341

1950-51 göçünün Sovyetler Birliği'nde duyulmasının ardından Stalin bizzat Çevrenkov'u arayarak mevcut göçün durdurulmasını ve Bulgaristan'daki Türk gençlerinin Türkiye'de gerçekleşmesi olası bir sosyalist devrim için komünist idealler çerçevesinde yetiştirilmesini emretmiştir. Sınırın Türkiye tarafından ikinci kez kapatılmasıyla göç süreci Bulgaristan ve Sovyetler Birliği'nin de istediği üzere durmuştur. Göçün sona ermesiyle birlikte Bulgaristan'da kalan ve göç sürecinden önce evlerini satan bazı Türklere evleri devlet yardımıyla iade edilmiş; Bulgaristan'da kalan Türk gençlerinin eğitimlerine devam edebilmesi adına Moskova hükümetinin de direktifiyle Bulgaristan'daki okullara kabulleri gerçekleşmiştir. Türk gençlerinin komünist idealler çerçevesinde yetiştirilmesi hususunda ise dil ve kültür bakımından Türk azınlığa en yakın görünen Azerbaycan ile kültürel işbirliği kurulmuştur. 1952'de Bulgaristan Türkleri'nin eğitimi ile ilgili önemli adımlar atılmış; Sofya'da Vılko Çevrenkov'un adını taşıyan bir Türk öğretmen okulu, Rusçuk'ta (Ruse) bir Türk kız lisesi ve Şumnu Yarı Yüksek Öğretmen Enstitüsü'nde rüştiyelere öğretmen yetiştirilmesi için Türkçe sınıfların açılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca Sofya Üniversitesi'nde Filoloji, Felsefe- Tarih ve Fizik-Matematik bölümlerinin açılmasına, Türk öğretmen okullarına, öğretmen enstitülerine ve liselerine öğretmen yetiştirilmesi amacıyla her yıl otuz Türk gencinin alınmasına ve Türk dili ve edebiyatı, tarih, fizik, matematik gibi derslerin Türkçe okutulmasına da karar verilmiştir.³⁴²

1947 anayasasının 79. Maddesi gereğince anadilin yanında Bulgarca öğretilmesi de şart koşulmuştur. Bununla beraber ders kitaplarına da Bulgar hükümetinin eli değmiş; kitapların basım işini Bulgar Eğitim Bakanlığı üstlenmiştir. Söz konusu bu eylemle azınlıkların Bulgarca öğrenmelerinin yanı sıra komünist ideallerin aşılması da amaçlanmıştır. Kitaplar Türk müfredatına uygun olması ve Türklüğün aşılmasında büyük önem taşıması Vatan Cephesi'nin dikkati çekmiş ve bu durumu sakıncalı bularak kendi ideolojilerinin yayılmasına hizmet edecek kitapların basımı için kampanyalar başlatmıştır. Buna ilaveten müfredatta da değişikliğe gidilmiş; iki dilli, entelektüel, sosyalist ve laik bir azınlık yaratılması için çaba sarf edilmiş böylelikle içten

³⁴¹Dayıoğlu, *Toplama Kampından Meclise*, s. 317-318; Memişoğlu, "Bulgaristan Türklerinin Öğretmen Okulları", *Türk Kültürü*, Sayı 348, Nisan 1992, s. 223-224.

³⁴² Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy, "Bulgaristan Türklerinin Eğitim ve Kültürel Kalkınmasında Hizmetleri Geçen Azerbaycan Aydınları", *Bilig :Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı. 3, 1996, s. 13-15.

içe Türklerin Türkiye ve Türk kültüründen soğutulmasına yönelik asimilasyon çalışmaları da hız kazanmıştır.³⁴³

Okulların devletleştirilmesinin ardından Türklere ve Müslümanlara eğitim alanında çeşitli haklar tanınmış olsa da zaman içinde bunlar birer birer geri alınmaya başlanmıştır. Türkçe ders saatleri azaltılmasıyla başlayan süreç 1955-1956 ders yılında Bulgar liselerinde açılan Türk sınıflarının birleştirilmesiyle devam etmiştir. Hakların kısıtlanması ileriki yıllarda da devam etmiş; 4 Ekim 1958'deki BKP Merkez Komitesi Birleşik Oturumu'nda alınan kararlar doğrultusunda 1958-1959 ders yılında Türk azınlık okullarının Bulgar okullarıyla birleştirilmesi doruk noktasına ulaşmıştır. 1960'da ise tüm Türk okulları Bulgar okulları ile birleştirilmiş; Türk öğretmen okulları ise tamamen kapatılmıştır.³⁴⁴

Basında da eğitimdeki gibi değişiklikler gözlemlenmiştir. Komünist Parti hükümeti basına da el atarak Türkleri etkisi altında almayı amaçlamış; bu doğrultuda Türkçe yayımlanan *Işık* ve *Vatan* gazetelerinin yanı sıra Sovyet askerî grubu tarafından çıkartılan hükümetin ileriki stratejilerini öngörmesi bakımından önem teşkil eden *Dostluk* gazetesi de Türkleri etkileme amacına hizmet etmiştir. Bunun haricinde komünist hükümet yetişkinlerle beraber çocuk ve genç kuşağın yetiştirilmesine de önem vermiş bu amaçla gazete yayımlamış; tercüme yapmıştır. 1947'de yayımlanan "Eylülcü Çocuk" ve 1948'de çıkan "Halk Gençliği" gazeteleri bunlara örnek teşkil etmiştir. Buna paralel olarak Stara Zagora ve Sofia radyolarında yayınlar gerçekleştirilmiş; yayınların 15 dakikası Bulgaristan, 10 dakikalık kısmı ise Türkiye'deki gelişmelere ayrılmıştır. İlerleyen yıllardaysa gazete ve radyoların içerikleri değiştirilerek BKP kontrolüne girmiş ve birer propaganda aracına dönüşmüştür. Türkçe eğitim ise sanılanın aksine Türk kültürünün pekiştirilmesinden ziyade Bulgarlaştırıp komünistleştirmeye yönelik olmuştur.³⁴⁵

Basın ve eğitimde teorik altyapının hazırlanmasının ardından küçük çaplı uygulamalara girişilmiş; "Trudovak" adı verilen Türk çocuklarının alınarak çalıştırıldıkları işçi asker taburları ve "Brigadir" adı verilen okul çağındaki Türk çocuklarının çalıştırıldığı kısa süreli çalışma kampları bu uygulamalara örnek teşkil etmiştir. Söz konusu kamplarda çocuklar ayrıca eğitim görmüş; verilen sorgusuz sualsiz yapma konusunda psikolojik telkinlere maruz kalmışlardır. Aynı zamanda öğretmenler, gençler, köylüler ve imamlar komünist doktrin hususunda bilgilendirilip eğitilmişlerdir.³⁴⁶

³⁴³ Tahir, a.g.t. ,s. 44-45.

³⁴⁴ Dayıoğlu, *Toplama Kampından Meclise*, s. 319; Haşim Ertürk&Rasim Eminoğlu, *Bulgaristan'da Türk-İslam Eğitim ve Kültür Müesseseleri ve Medresetü'n Nüvvab*, İslam, Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 23; Poulton, *The Balkans*, s. 121.

³⁴⁵ Tahir, a.g.t. s. 46-47.

³⁴⁶ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 214.

Komünist sistemin kabulünden sonra tarımda da örgütlenmeye gidilmiş; özel mülkiyete dayalı sistemden devletçi sosyalist sisteme geçiş sağlanmıştır. Ancak bu Vatan Cephesi hükümeti kurulur kurulmaz değil zaman içerisinde adım adım gerçekleşmiştir. Bunun nedeni Vatan Cephesi hükümeti dışından diğer siyasal güçlerin de var olması olmuştur. 1946 seçimlerinin ardından mutlak egemenliğin sağlanmasının ardından ekonomide kamulaştırma hareketine girişilmiştir. Kamulaştırma; sanayide, ticarete ve bankacılıkta kısa sürede gerçekleşirken tarımda biraz daha uzun sürmüş yine de diğer sosyalist ülkelere kıyasla daha çabuk tamamlanmıştır. Bunda Bulgar Parlamentosu tarafından 1947’de karar alınan sanayi müesseseleri ve bankaların millileştirilmesi yasasının rolü büyük olmuştur. Yasanın kabul edilmesiyle sanayi işletmelerinin yanı sıra birçok zanaat işletmesi ve banka millileştirilmiştir.³⁴⁷

BKP hükümeti başa geldiği 1946 yılında toprak reformu yapmış; bu reformla 45.000 Türk kökenli köylüye tarım yapabilecekleri araziler bağışlanmıştır. Bunun akabinde Vatan Cephesi hükümeti bir adım daha atarak tütün ticaretini vurguncuların elinden alarak tekel oluşturmuştur. Yapılan tüm gelişmeler çoğunluğu kırsal kesimde yaşayan ve tarımla uğraşan Türklerin Vatan Cephesi’ni desteklemesine neden olmuştur.³⁴⁸

Ancak bu durum böyle devam etmemiş; verilen topraklarla beraber Türklerin sahip oldukları topraklar zaman içerisinde kooperatifleştirilmiş, bu durum hem iç göçe hem de dış göçe neden olmuştur. Tarımda örgütlenme fikri esasen 1945 yılında Emek Kooperatif Tarım İşletmeleri’nin kurulmasıyla öne atılmış sınırlı çevrelerce rağbet gösterilmiş, durumu kötü olmasına rağmen birçok köylü bu oluşuma destek vermemiştir. Bunun üzerine Bakanlar Kurulu nüfusun yoğun olduğu belediyelerde çalışmalarını yönlendiren bir dizi karar almıştır. Şumnu ili için 25 Temmuz 1951 tarih ve 865 sayılı, Hasköy ili için 6 Eylül 1951 tarih ve 1096 sayılı, Varna ili için 19 Aralık 1951 tarih ve 1526 sayılı ve Rusçuk ili için 8 Nisan 1952 tarih ve 309 sayılı kararnamelerle, Bulgaristan, Türklerinin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik geri kalmışlığın giderilmesi, kültür ve sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi için bir dizi önlem alınmıştır. Buna ek olarak köylülerin ikna edilmesi için Bakanlar Kurulunun 20 Temmuz 1951 tarihli kararında istinaden Türklerin yaşadığı bölgelerde Tarım Kooperatif İşletmeleri’nden birini örnek kooperatif durumuna getirmekle görevlendirmiştir. Koşukavak’ta Vransko, Mestanlı’da Penkovtsi, Kırcaali’de Maslinovo, Balpınar’da Glojevo, Dulovo’da Pravda, Kemallar’da Zdravets, Rusçuk’ta Semercievo, Razgrad’da Ostrovo, Silistre’de Profesör İşirkovo, Bêla’da Pomen, Şumnu’da İzgrev köylerinde örnek kooperatifler ilan edilmiş bunlara devlet karşılıksız yardımda bulunmuştur. Ayrıca Tarım Bakanlığı, Bulgaristan Türklerinin yaşadığı yörelerde mevcut Tarım Kooperatiflerinin geliştirilmesi için kredi verilmesi, Türk gençlerinin muhasebe, yöneticilik, traktör, kamyon

³⁴⁷ Memişoğlu, “Bulgaristan Türklerinin Sosyo-ekonomik.”, *Türkler*, Cilt 20, s. 367.

³⁴⁸ Tahir, a.g.t., s. 26.

kullanma kursları gibi kurslara gönderilerek Tarım Kooperatiflerinde istihdam edilecek personelin yetiştirilmesi gibi önlemler belirlenmiştir.³⁴⁹Tüm bu yapılan düzenlemelere rağmen Türk köylüsünün büyük çoğunluğu kooperatifleştirmeye karşı çıkmış ancak fakir köylüler kooperatifleştirmeye girmiş orta halli köylüler ise tereddütlü davranmıştır. Bu durum birkaç yıl boyunca devam etmiş; Komünist Parti'nin 1948'de yapılan Beşinci Kongresi'nden 2-3 yıl sonra kaba kuvvet kullanılarak kooperatifleştirilmede "kitleleştirilme" hareketi başlatılmış ve 1959 yılında kadar toprakların %96'sı kooperatifleştirilmiştir.³⁵⁰ Kooperatifleştirme politikası en çok nüfusunun %90'ı tarımla uğraşan Bulgaristan Türkleri'ni etkilemiştir. Tarımla uğraşanlar tarlalarından, bağ ve bahçelerinden; şehirde yaşayanlar ise dükkânlarından, atölyelerinden ve işletmelerinden yoksun kalmış; Türklerle Bulgarlar aynı kooperatifin üyesi ve işçisi durumuna düşmüşlerdir.³⁵¹

Eğitimden sonra asimilasyon ve kısıtlamanın yoğun olduğu diğer bir alan ise din olmuştur. Normalde Bulgaristan'daki Türk azınlığının din ve vicdan özgürlüğü 1919 Neuilly Antlaşması ve 1947 Paris Barış Antlaşması tarafından güvence altına alınmış; herkesin din ve ibadet hakkında saygı gösterilmesi gerektiği ve bunun için gerekli önlemlerin alınması gerektiği beyan edilmiştir. Ancak bunlara rağmen BKP ülke yönetimini ele almasından itibaren Türklere yönelik din ve vicdan özgürlüğünü ihlal eden; İslam'ın etkisini azaltmaya yönelik uygulamalarda bulunmuşlardır. Bu çerçevede ilk olarak okulların devletleştirilmesinin akabinde ateizm içerikli ders programlarının yürürlüğe konmasıyla başlamıştır. Bu program çerçevesinde öğrencilere camiye gitmemeleri ve dinî ibadette bulunmamaları konusunda propaganda yapmıştır. 1949'da Kur'an kursları ve medreseler kapatılmış; 1952'den sonra devlet okullarında din dersleri kaldırılmıştır. Birçok din dersi öğretmeni tutuklanmış hapse atılmıştır. Eğitim alanındaki bu uygulamaların dışında bazı camiler kapatılmış bazıları da müze, kütüphane, ambar, restoran ve dükkâna dönüşmüş; yalnızca tarihi, mimari ve turistik değeri olan camiler restore edilmiştir.³⁵²

Buna ilaveten dinî ibadetlerin yerine getirilmesine izin vermemeye başlamışlardır. Ölülerin dinî esaslara uygun gömülmesi, bayram yapılması, kurban kesilmesi ve erkek çocuklarının sünnet edilmesine sürekli anti-propaganda yapılmış hatta sünnet yaptıranlara ve bayramlaşanlara para veya hapis cezası verilmiştir. 1948'de ise din dersi yasaklanmış yine aynı yıl imam hatip okulları

³⁴⁹ Memişoğlu, "Bulgaristan Türklerinin Sosyo-ekonomik..", *Türkler*, Cilt 20, s. 367-368.

³⁵⁰ Özgür, a.g.t. s. 33.

³⁵¹ Memişoğlu, "Bulgaristan Türklerinin Sosyo-ekonomik..", *Türkler*, Cilt 20, s. 368.

³⁵² Dayıoğlu, *Toplama Kampından Meclise*, s. 349; Ali Eminov, *Turkish and Other Muslim Minorities in Bulgaria*, Institute of Muslim Minority Affairs, Hurts and Company, London, 1997, s. 52-60, 80; Ahmet Cebeci, "Bulgaristan'da İslam Dinine Yapılan Baskı", *Türk Kültürü*, Sayı 87, Ocak 1970, s. 210.

tamamen kapatılmıştır. Kuran-ı Kerim öğretilmesine karşı çıkmış; imamların yalnızca cemaate namaz kıldırmasına izin verilmiştir.³⁵³

Kurulan Bulgar hükümeti yapılan tüm siyasal antlaşmaları görmezlikten gelmiş ve verilen hakları ihlâl ederek azınlığı Bulgarlaştırma yoluna gitmiştir. Bunun nihai sonuçlarından biri de göç sürecinin başlaması olmuştur. Bununla beraber birçok insan vatanlarından ve kimliklerinden olarak Türkiye'ye göç etmişlerdir. Halk Cumhuriyeti'nin ilanından sonraki ilk resmi toplu göç süreci 10 Ağustos 1950'de gönderilen Bulgar notası ile başlamış; bu notada Türkiye'ye 250.000 Türk'ün üç ay içerisinde gönderileceği söylenmiş; bu durum Türkiye'de krize neden olmuştur. Türk hükümeti, gönderilen ilk Bulgar notasının ardından bu notaya itiraz etmek amacıyla 28 Ağustos 1950'de karşı bir nota göndermiştir.

Göç süreci Eylül 1950'de başlamış; ancak bu süreçte Bulgar Hükümeti Türklerle birlikte Türk nüfusundan sayılmayan Müslüman Çingenerin de gönderilmeleri nedeniyle Türk Hükümeti 22 Eylül 1950'de Bulgar Hükümeti'ne bir nota göndermiş ancak bu sorunun çözülmemesinden dolayı sınır 7 Ekim 1950'de tek taraflı olarak kapatılmıştır. Sınırın kapatılmasının ardından Bulgar hükümeti vizesi olmayan kişilerin bir daha gönderilmeyeceği, önceden gönderilenlerin de geri alınacağını taahhüt etmesi üzerine, sınır 2 Aralık 1950'de tekrar açılmıştır. Sınırın yeniden açılmasının ardından göç yeniden başlamış; taahhüt edilmesine rağmen Müslüman Çingenerin Türkiye'ye gönderimi devam etmiş, bunun üzerinde de sınır yine tek taraflı olarak 8 Kasım 1951'de ikinci kez kapatılmıştır. Sınırın kapatılmasının ardından göç süreci durmuş; Türklerin pasaportlarına el konmuş ve göçten bahsetmek yasaklanmıştır. Türklerin eğitimi için Azerbaycan'dan beklenen heyet 1953'te gelmiştir. Türklerin komünist idealler çerçevesinde yetiştirilmesi için getirilen heyet beklenenin aksine Türklerin kimlik bağlarını koparmayı sağlamamış; aksine Türk azınlığın Türk kültürüyle olan bağlarını kuvvetlendirmiştir. Bu dönemde “*Kerem ile Aslı*” ve “*Köroğlu*” gibi Türk halk destanları yayımlanmış, Azerbaycan edebiyatı temsilcilerinin eserleri Türkçeye aktarılmış, Bulgaristan Türkleri'nin kendi adet ve geleneklerine bağlı kalabilecekleri şekilde tiyatro ve müzik gibi sanatsal faaliyetlere katılması sağlanmıştır. Ancak Türklerin bu kültürel ilerlemesi kısa sürmüştü; Stalin'in 5 Mart 1953'de ölümünün ardından Türkiye'de beklenildiği gibi bir sosyalist devrimin gerçekleşmeyeceği anlaşılmıştır. Türk azınlığın milli bilinçlerini eskisinden daha kuvvetli hale getiren Azeri heyet 1956'da ülkelerine gönderilmiş; onlarla birlikte yapılan yeniliklere de son verilmiştir.³⁵⁴

³⁵³ Kamuran Özbir, *Bulgar Yönetimi Gerçeği Gizleyemez*, Son Havadis Yayınları, İstanbul, 1986, s. 44.

³⁵⁴ Süleymanoğlu Yenisoy, a.g.m., *Bilig*, s.15-18.

3. BÖLÜM

2. DÜNYA SAVAŞI SONRASI TÜRK DIŞ POLİTKASI VE 1945-1956 TÜRKİYE-BULGARİSTAN İLİŞKİLERİ

3.1. TÜRK DIŞ POLİTKASI

3.1.1 İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türk Dış Politikası

Japonya'nın 14 Ağustos 1945'te koşulsuz teslimiyet prensiplerine uygun olarak teslim olmasının ardından Müttefikler galip gelmiş; 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilan ederek Müttefik Blok'una dâhil olan Türkiye de galip devletlerarasında yer almıştır. Ancak buna rağmen siyasi yalnızlığından kurtulamamıştır. Savaşın sona güçler dengesi yeniden kurulmaya başlanmış; bu süreçte Türk dış politikasının temel amacı İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru kendisi için tehdit unsuruna dönüşen Sovyet Rusya'nın baskı ve istekleri karşısında toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını korumak olmuştur. Bu amaçla Türkiye, çeşitli ittifakların içinde bulunmuş hatta kuruculuğunu üstlenmiştir.

Öte yandan, savaşın bitiminden sonra dengeler değişmiş; yeni bir bloklaşma ortaya çıkmıştır. Bu bloklaşmanın somutlaşması ilk defa 5 Nisan 1946'da Missouri'de yapılan ABD başkanı Truman'ın da bulunduğu Fulton konuşmasında Churchill tarafından yapılmıştır. Churchill bu konuşmasında eski müttefiki Sovyet Rusya'nın yayılmacılığını ve isteklerini eleştirmiş ve Avrupa'nın yeni düzenini betimlemek amacıyla “Demir Perde” tabirini kullanmışlardır.³⁵⁵

Türkiye'nin toprak bütünlüğünün Sovyet Rusya'nın talepleri neticesinde tehlikeye girmesi hususunda bu durumun iki devletin arasında olduğunu beyan eden ABD, 1946'dan itibaren Türkiye'nin toprak bütünlüğü ile ilgilenmeye başlamış; Türkiye'nin yanında olduğu imajını vermeye başlamıştır. Bunu ilk ibaresi Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Münir Ertegün'ün vefatının ardından cenazesinin Missouri Zırhlısı ile İstanbul'a getirilmesi olmuş bu olay Türk basınında geniş yer bulmuştur.³⁵⁶ Ancak bu olay ve ABD'nin yakın tavrı Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye uyguladığı baskının artmasında neden olmuştur.³⁵⁷

³⁵⁵Yüksel Oğuz, *Montreux'den Günümüze Türk Boğazları (Uygulamalar, Sorunlar, Çözümler)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s. 63-64; Uçarol, “Değişmekte Olan Dünyada Türk Boğazlarının Önemi ve Geleceği”, *Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1994, s. 192.

³⁵⁶ Missouri Zırhlısı ve yankıları ile ilgili detaylı bilgi için bkz: Cüneyt Akalın, “Missouri Ziyaretinin Tarihsel Anlamı”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, s. 3, 2003, s. 1-13.

³⁵⁷ Mehmet Ali Gemuhluoğlu, *Soğuk Savaş Döneminde Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkisi (1945-1965) ve Türk Dış Politikası* Cilt 1, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2003, s. 58.

Boğazlar meselesi, bu dönemde Türkiye'nin uğraştığı baş meselelerden olmuştur. Bu hususta Potsdam Konferansı'nda alınan kararlara göre Türkiye'ye ilk notayı gönderen ülke ABD olmuş, Boğazlar'ın her zaman tüm ülkelerin ticaret gemilerine ve Karadeniz'e kıyıdaş devletlerin savaş gemilerine açık olması, ancak bazı istisnalar haricinde Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin savaş gemilerine kapalı olması Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ndeki Milletler Cemiyeti'nin yerini Birleşmiş Milletler'in aldığını beyan etmiş; aynı notanın benzeri de yine aynı ay içerisinde İngiltere'den gelmiştir. Konuyla ilişkin Sovyet Rusya'nın notasıysa Ağustos 1946'da gelmiş; bu notada diğer nota gönderen devletlerden farklı olarak Boğazlar'dan geçiş sisteminin kıyıdaş devletlerce belirlenmesi gerektiğini, ayrıca savunma hususunda Sovyet Rusya-Türkiye olarak ortaklaşa savunulması gerektiğini beyan etmiştir. Söz konusu notaya ilişkin olarak hem İngiltere hem de ABD karşı nota göndermiş; gönderdikleri notada geçiş sisteminin diğer devletleri de ilgilendirdiği bu yüzden sadece Karadeniz'e kıyıdaş devletlerin bu konuda söz sahibi olamayacağı ayrıca Boğazlar'ın savunmasının da Türkiye'nin sorumluluğunda olduğunu beyan etmişlerdir.³⁵⁸

Türkiye'nin 18 Ekim 1946'da gönderdiği nota 1939'dan beri devam eden taleplerin ve iki ülke arasındaki nota alışverişinin sona ermesine neden olmuştur. Söz konusu bu notada Karadeniz'in açık deniz oluşu, Boğazlar ile ilgili düzenleme ve kısıtlamaları Türkiye'nin kendi rızasıyla kabul ettiği bu yüzden de herhangi bir değişiklik durumunda diğer devletlerin de söz sahibi olması gerektiğini belirtmiştir. Öte yandan bu notalaşmalar Türkiye'nin Sovyet Rusya'dan uzaklaşıp ABD'ye yaklaşmasına neden olmuştur.³⁵⁹

ABD, 1946'dan itibaren Sovyet Rusya'nın Türkiye üzerindeki planlarını anlamaya başlamıştır. Esasen bu durum ABD'nin algısından ziyade ABD'nin Soğuk Savaş politikalarının yürürlüğe girmesiyle ilgili olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyet Rusya'nın, Doğu Avrupa'da nüfuz alanları kurması, Yunanistan'daki iç savaş ve tüm uyarılara rağmen Sovyet Rusya'nın İran'dan çekilmeyişi ABD'nin bölgeye daha çok eğilmesine neden olmuştur. ABD'nin bunu yapmasının ilk nedeni yükselişe geçen, Amerikan basınında da kendisine yer bulan komünizm tehlikesi olmuştur. Komünizmi tehdit olarak algılayan ABD, komünizmin yayılımına engel olmaya çalışmıştır. Diğer nedeni ise önceden Avrupa'nın hamiliğini üstlenen İngiltere'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra düştüğü ekonomik sıkıntı olmuştur. İçine düştüğü sıkıntıdan dolayı Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'deki Sovyet tehdidi karşısında artık bir şey yapamayacağını, Batı'nın çıkarlarını artık ABD'nin koruması gerektiğini bildirmiştir. Amerikan kamuoyu tarafından da komünizm kabul edilmesinin ardından Truman, 12 Mart 1947'de Amerikan Kongresi'nde yaptığı

³⁵⁸ Sezgin Hatipoğlu, *Türk-Rus İlişkilerinde Boğazlar Sorunu*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2012, s. 63; Oran, a.g.e., s. 505.

³⁵⁹ Gemuhluoğlu, a.g.t. s. 63-64.

konuşmada Sovyet Rusya tehlikesi altında bulunan Türkiye ve Yunanistan'a yardımda bulunacağını beyan etmiş; bu konuşma kayıtlara "Truman Doktrini" olarak geçmiştir.³⁶⁰

Truman Doktrini, Türkiye tarafından heyecanla karşılanmış ancak ABD tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Türkiye'de de heyecanın yanında bu olay görüş farklılıklarına da yol açmıştır. İlk görüş, alınan bu yardımın Türkiye'nin egemenlik ve bağımsızlığına gölge düşüreceği düşüncesi olmuş; ABD Büyükelçisi Wilson, böyle bir şeyin mümkün olmayacağını beyan etmiştir. İkinci olarak bu doktrin hükümetin siyasi bir zaferi olarak algılanmış doktrinden sonra Türkiye'nin ABD'nin desteğini sağlamış olduğunu ve artık Batı savunma sistemi içerisinde bulunduğunu iddia edilmiştir. Üçüncü ve son olarak da söz konusu olan doktrinin bir yandan Türkiye'yi "medeniyet dünyasının ileri bir karakolu" durumuna getirirken bir yandan da 1946'da iç politikada başlayan çok partili hayatın bir "teminatı" olarak görülmüştür.³⁶¹

Söz konusu doktrin, Türkiye-ABD ilişkilerinde bir dönüm noktası olarak adlandırılrsa da esas amaç Türkiye'nin savunulması değil; Batı Avrupa'nın geleceği olmuştur. Türkiye üzerindeki Sovyet Rusya tehdidi tedirginlik yaratsa da asıl amaç Yunanistan'daki iç savaşı sona erdirmek ve Batı Avrupa'nın güvenliğini sağlamak olmuştur.³⁶² Söz konusu doktrinle beraber gerek Avrupa gerekse Türkiye açısından yeni bir süreç başlamış; bu doktrini daha sonrasında Marshall Planı ve NATO izlemiştir.

Truman Doktrini'nden üç ay sonra Marshall Planı ilân edilmiştir. Truman Doktrini'nden farklı olarak daha geniş kapsamlı bir yardım olmuş, savaş sonrası Avrupa'nın ekonomik olarak desteklenmesi amaçlanmıştır. Söz konusu planla ilgili ABD Dışişleri Bakanı George C. Marshall'ın Harvard Üniversitesi'nin mezuniyet töreninde yaptığı konuşmanın ardından bu yardım çağrılarını taraftar bulmakta gecikmemiştir. 12 Temmuz 1947'de Avusturya, Portekiz, İsveç, İsviçre, Türkiye Danimarka, Belçika, Yunanistan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Fransa, İngiltere ve Norveç'in temsilcilerinin katılımıyla Paris'te bir konferans düzenlenmiş; konferans sonucunda Avrupa Ekonomik İşbirliği Konferansı (OECE) kurulmuştur. Bu oluşum esas olarak söz konusu yardımın dağıtımını sağlamak amacıyla kurulmuştur.³⁶³ Söz konusu yardım Türkiye tarafından, Truman Doktrini'nde olduğu gibi iktisadi yönünden ziyade siyasi yönü ağır basan bir düzenleme olarak algılanmış; bu algılayış basına da yansımıştır.³⁶⁴

Çekoslovakya'daki komünist iktidarın ardından İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg ile Danimarka, İrlanda, İtalya, Norveç ve İsveç arasında bir konferans düzenlenmiş;

³⁶⁰ Göktepe, *a.g.m.*, s. 203-204

³⁶¹ Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri (1947- 1964)*, İmge Kitapevi, Ankara 2016, s. 45.

³⁶² Gemuhluoğlu, *a.g.t.* s. 67.

³⁶³ McMahon, *Soğuk Savaş*, s. 46.

³⁶⁴ Sander, *Türk-Amerikan*, s. 77-78.

bu konferansın ardından 4 Mart 1948'de Brüksel Antlaşması imzalanmıştır.³⁶⁵ Başlangıçta bu oluşuma Türkiye dâhil edilmemiş; bu da Türkiye'nin tepki göstermesine neden olmuştur. Ancak bu durum uzun sürmemiş; Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin 8 Ağustos 1949'da, Konsey'in sürekli merkezi olan Strasburg'da yaptığı toplantıda, Türkiye'nin ve aynı zamanda Yunanistan ile İzlanda'nın da davet edilmesine karar verilmiştir.³⁶⁶

Marshall Planı ve Truman Doktrini'nin ardından Sovyet Rusya'nın yayılmasının önüne geçmek amacıyla daha kalıcı bir tedbire ihtiyaç duyulmuş; bundan dolayı İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Norveç, Danimarka, İzlanda, Portekiz, İtalya, ABD ve Kanada'nın katılımıyla Washington'da 4 Nisan 1949'da NATO kurulmuştur.

Hem savunmasını güçlendirmek hem de ekonomik yükünü hafifletmek amacıyla NATO'ya kurucu üye sıfatıyla girmek isteyen Türkiye, bu ittifakın hazırlık çalışmalarına davet edilmemiştir. Bunun nedeni Kuzey Avrupa ülkelerinin Türkiye'nin NATO'ya katılması durumunda Sovyet Rusya'nın kendisine karşı ittifak kurulduğunu düşünüp tahrik olması ve bundan dolayı bir savaş ihtimalinin doğmasından endişe etmişlerdir. Bundan dolayı Türkiye'nin katılım isteğini ABD ve İngiltere'nin Kasım 1948'de gönderdikleri bir memorandumda ittifakın sadece Kuzey Atlantik Bölgesini kapsadığı gerekçesiyle reddetmişlerdir.³⁶⁷

Türkiye kurucu üyeler arasında kendisinin olmayıp İtalya'nın oluşunu tepkiyle karşılamıştır. Öte yandan bir Akdeniz ülkesi olan İtalya'nın örgütte yer alması Türkiye için bölgenin güvenliğini sağlayacak bir Akdeniz Paketi'nin kurulacağı ümidini doğurmuştur. Bundan dolayı Akdeniz Paketi ümidi NATO'nun önüne geçmiştir.³⁶⁸

Türkiye'nin Batı Blok'una entegrasyonu gerçekleşirken Bulgaristan, Doğu Bloku örgütlenmelerinin kurucu üyesi olmuştur. Bu örgütlemenin ilki 1947'de Polonya'nın Wilcza Gora kentinde Sovyet Rusya, Bulgaristan, Macaristan, Polonya, Romanya, Yugoslavya ile Fransa ve İtalya'nın komünist partilerinin katılımıyla Kominform kurulmuştur. Bu oluşumla bütün Avrupa'daki parti faaliyetlerini eşgüdümlü olarak yürütmek olmuştur. Öte yandan Doğu Bloku ülkelerinin ekonomik olarak gelişmelerini sağlamak ve aralarında bağlantı kurmak amacıyla Ocak 1949'da Sovyet Rusya, Bulgaristan, Macaristan, Polonya, Çekoslovakya ve Romanya arasında COMECON kurulmuştur.³⁶⁹

Öte yandan Bulgaristan, Türk-Bulgar ilişkileri bakımından Türkiye'nin 1947 yılı içerisinde Batı bloğuna yaklaşmasını kaygıyla izlemiş ve gerek devlet adamları gerekse de basın yoluyla Türk

³⁶⁵ Armaoğlu, *20. Yüzyıl*, s. 445.

³⁶⁶ Uçarol, *Siyasi Tarih*, s. 726.

³⁶⁷ Cüneyt Güven, *Sebepler ve Sonuçlarıyla Kore Savaşı*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli 2007; s. 71; Melih Aktaş, *1950-1960 Demokrat Parti Dönemi Türk-Sovyet İlişkilerinde Amerikan Faktörü*, Sema Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 47.

³⁶⁸ Sander, *Türk-Amerikan*, s. 103-104.

³⁶⁹ Oran, *Türk Dış Politikası*, s. 500-501.

yönetimini eleştirmişlerdir. Bulgar Başbakan Yardımcısı Traitkho Kostov ve Dışişleri Bakanı Kimon Georgiyev'in de katıldıkları Vatan Cephesi Yerel İdare Komitesi'nde Batı'nın yanında olan Türkiye ve Yunanistan'ın tehlike arz ettiklerinden bahsedilmiştir.³⁷⁰

3.1.2. Demokrat Parti Hükümeti'nin Dış Politikası ve Bulgaristan

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'ndaki sıcak savaşa katılmamakla birlikte ekonomik olarak bir darboğaza girmiştir. Askerler olası bir savaş durumu için hazır konuma getirilmiş dolayısıyla askeri harcamalar ortaya çıkmış bu da zaten zor durumda olan ekonomiyi daha da zor duruma sokmuştur. Bu dönem ekonomik olarak dengesizliklerin yaşandığı bir dönem olmuş; bir yanda karaborsacılık var olurken bir yanda da savaş zenginleri sınıfının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Cumhuriyet Halk Partisi, sıcak savaşın devam ettiği dönemde sert ekonomik tedbirler almış; bunlardan ilki 1940'ta yasalaşan Milli Koruma Kanunu olmuştur. Kanunun tanıtımı ilk maddesiyle şu şekilde verilmiştir:

*Fevkalade hallerde Devletin bünyesini İktisat ve Milli müdafaa bakımından takviye maksadıyla İcra Vekilleri Heyetince, bu kanunda gösterilen şekil ve şartlar dairesinde vazife ve salahiyetler verilmiştir.*³⁷¹

Diğer bir kanun tasarısı ise 1942'de yürürlüğe konan ve yaptırımlarıyla büyük tepki çeken Varlık Vergisi Kanunu olmuştur. 12 Kasım 1942'de Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren Varlık Vergisi'nin temelde üç ana kaynaktan para toplaması kararlaştırılmıştır. Bu kaynaklar "savaş süresinde zenginleşen tüccarlar, emlak ve akar sahipleri, büyük çiftçiler", "hanlar hamamlar ve apartmanlar" ve "büyük çiftçiler" olarak sıralanmıştır.³⁷²

Savaş zamanı haksız kazanç elde edenlere yönelik olan bu kanun uygulama bazında yani vergilerin tahsili sırasında orantısızlıklar yaşanmış; vergileri ödeyenler daha çok gayrimüslim vatandaşlar olmuştur. Ödeyemeyecek durumda olanlar ise, başka yerlere sürülmüş veya çalışma kamplarında çalışmak zorunda kalmışlardır. İçeride ve dışarıda birçok eleştiriye neden olan bu uygulama 1944'te durdurulmuştur.

Diğer bir tartışmalı kanun Toprak Mahsulleri Kanunu olmuştur. Bu kanun ilk olarak 15 Mayıs 1943'de görüşülmüş 4 Haziran 1943'de kanunlaşmıştır. Ancak bu verginin tam uygulanması 19 Nisan 1944'te görüşülen Toprak Vergisi Kanunu ile olmuştur. Söz konusu bu kanunla toprak

³⁷⁰ Bıçaklı, *Türkiye-Bulgaristan İlişkileri*. s. 188.

³⁷¹ Öztürk, "İkinci Dünya Savaşı Türkiye'sinde Olağanüstü Ekonomik Kararlar: Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 32, Sayı 54, 2013, s. 140.

³⁷² Serap Tabak, "Varlık Vergisi ve Aydın İlinde Uygulaması" *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 9 Sayı 17, Kış 2015, s. 283.

mahsulleri üzerindeki oranı %8'den %10'a çıkartılmış bu da köylü ve üreticinin büyük tepkisini çekmiştir. Bu vergi 1946'ya kadar uygulanmış, çok partili hayata geçişle birlikte kaldırılmıştır.³⁷³

Muhalefetin belirgin düzeyde ortaya çıkışı Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1945 yılında toprağı olmayan ya da tarım yapmaya yetecek düzeyde toprağı bulunmayan çiftçilere tarım yapacağı toprağı vermek için çıkartılan Çiftçiyi Topraklandırma kanunuydu. Bu kanunla kullanılmayan devlet arazileri ile 5.000 dönümden fazla toprağı olan toprak sahiplerinin topraklarını dağıtılabilecekti. Kanunun 17 ve 21. maddeleri muhalefetin tepkisini toplamıştır. Bu tepkiler sonucunda 21. madde değiştirilerek bu kanun 11 Haziran 1945 tarihinde oylamaya sunulmuş; çok sayıda milletvekilinin katılmadığı oylamada 7 ret oyu alarak kabul edilmiştir.³⁷⁴

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun onaylanmasından sonra Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan 7 Haziran 1945 tarihinde "Dörtlü Takrir" olarak bilinen önergeyi meclis kuruluna sunmuştur. Meclis denetiminin sağlanması, siyasal özgürlüklerin getirilmesi ve parti çalışmalarının yeniden düzenlenmesi esaslarını içeren üç sayfalık bu önerge meclis kurulunda büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Bunun neticesinde 12 Haziran 1945'te reddedilmiştir. Dörtlü Takrir'in reddinden sonra Menderes ve Köprülü'nün iktidara yönelik eleştirilerini Tan ve Vatan gazetesinde devam ettirmeleri üzerine 21 Eylül 1945 tarihinde partiden ihraç edilmiş; Celal Bayar ve Refik Koraltan ise Menderes ve Köprülü'nün ihracından sonra partiden istifa etmiştir. İhraç ve istifaların ardından 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti adıyla yeni bir parti kurulmuştur. Partinin kuruluşundan dört yıl sonra 14 Mayıs 1950 seçimlerinde iktidara geçmiştir.

NATO'ya giriş için ilk başvuru Cumhuriyet Halk Partisi döneminde 11 Mayıs 1950'de yapılmış ancak İtalya haricinde büyük bir muhalefetle karşılaşmıştır. Öte yandan dış politika açısından Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi'nin devamı olmuş; Batı Avrupa Birliği'ni desteklemiş ve NATO'ya girmeyi ana politika haline getirmiştir.³⁷⁵

İkinci Dünya Savaşı devam ederken Kore, Japonya tarafından işgal edilmiş; Mayıs 1945'de ise ABD ve Sovyet Rusya arasında yapılan bir antlaşma gereğince Kore'nin savaş bitiminden sonra ABD, Sovyet Rusya, İngiltere ve Çin'in ortak vesayetiyle korunmasına karar verilmiştir. Potsdam Konferansı'nda Sovyet Rusya'nın Uzakdoğu harekâtına katılmaya karar vermesiyle beraber yarımada, 38. enlem çizgisiyle ikiye bölünmüş; kuzeyi Sovyet Rusya'nın güneyi de ABD'nin harekât alanı olarak belirlenmiştir. Japonya'nın 14 Ağustos 1945'de teslim olmasının akabinde

³⁷³ Sevilay Özer, "2. Dünya Savaşı Yıllarında Uygulamaya Konulan Toprak Mahsulleri Vergisi ve Köylü Üzerindeki Etkisi", *Tarihin Peşinde*, Sayı 5, 2011 s. 220-228.

³⁷⁴ Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Yayınları, Ankara 2001, s. 26-27.

³⁷⁵ Göktepe & Seydi, *a.g.m.*, s. 205; Saim Yüceer, "Tarihsel Perspektif İçerisinde Türkiye'nin NATO'ya Girişi ve Meclisteki Yankıları", *Uludağ Üniversitesi Atatürkçü Bakış Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Güz 2002, s. 79.

söz konusu olan iki ülke kendi harekât sahalarını işgal etmiştir.³⁷⁶ Kuzeyde Kore Demokratik Cumhuriyeti, güneyde ise Kore Cumhuriyeti kurulmuştur. 25 Haziran 1950’de iki ülke arasında nedeni bugün bile tam olarak bilinemeyen bir şeyden dolayı savaş çıkmış; savaşın patlak vermesinin ardından Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi olağanüstü olarak toplanmış; bünyesindeki üye ülkeleri Birleşmiş Milletler tarafından yürütülecek harekâta çağırıştır.³⁷⁷

Yaşanan gelişmelerin ardından bölgeye ilk olarak ABD birlikleri çıkmıştır. Türkiye ise gelişmeleri başlangıçtan itibaren izlemiştir. Bölgeye Amerikan birliklerinin inmesinin üzerine 25 Temmuz 1950’de Başbakan Adnan Menderes, Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın başkanlığında, TBMM başkanı ve Genel Kurmay Başkanının da katıldığı bakanlar kurulu toplantısında alınan karar gereğince bölgeye 4.500 askerin gönderileceğini açıklamıştır.³⁷⁸

Kore’ye asker gönderme kararında Menderes’in büyük bir etkisi olmuştur. Savaş sonrası dönemde Türkiye’nin batı yanlısı bir politika izlediğini ancak bu şekilde ispat edebileceğini düşünen Menderes, Kore’ye asker göndererek NATO’ya girebilecekleri inancında olmuş; bu düşüncesini dönemin Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ile yaptığı bir görüşmede şu şekilde ifade etmiştir:

“Ortak güvenlik ruhunu yürütmek ve itibarımız yükseltmek bakımından bu, bizim hesabımıza yaman bir fırsattır. NATO’ya kabul edilmemize de köprü olabilir. İngiltere ve diğer milletler bunu bastan savma karşılıklar ve suya düşürürlerse, fırsat bizim içinde, hür dünya içinde elden gider. İşte bu yüzden herkesten evvel çağrıya olumlu cevap vermek ve diğer milletleri olmuş bitmiş bir durum karşısında bırakmak istiyoruz... Fakat işin içinde Türk askeri davası olması dolayısıyla Meclis kararı almaya kalkışsak, iş uzar, dedikodunun sonu gelmez. Bir saat bile kaybetmeden, sorumluluğu üzerimize alarak, karar vermek, kararı BM’ye ve Amerika’ya bildirmek zorundayız.”³⁷⁹

Demokrat Parti hükümeti, Kore’ye asker göndermeyi gerek Sovyet Rusya tehdidine karşı güvenlik açısından gerekse de NATO’ya dâhil olma açısından kabul etmiş; savaş devam ederken NATO’ya ikinci başvuruyu Yunanistan ile birlikte 11 Ağustos 1950’de yapmış; ama bu başvuru Eylül 1950’de toplanan NATO Bakanlar Konseyi tarafından kabul edilmemiştir.³⁸⁰

Türkiye’nin Kore’ye asker göndermesi hususu başta muhalefet partileri olmak üzere bazı çevreler tarafından olumsuz karşılanmıştır. Esasen bu olumsuz tepkinin nedeni Kore’ye asker gönderme kararı olmayıp, konunun Meclis gündemine getirilmeksizin kabul edilip icraata dökülmesi olmuştur.³⁸¹

³⁷⁶ Hüner Tuncer, *Menderes Dış Politikası: Batı’nın Güdümündeki Türkiye*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2013, s. 31.

³⁷⁷ Oran, *Türk Dış Politikası*, s. 547.

³⁷⁸ Veyssel Karani Şüküroğlu, *1945-1960 Soğuk Savaş Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri ve Ortadoğu’ya Yansımaları*, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008, s. 65.

³⁷⁹ Güven, a.g.t., s. 137, Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004, s. 411.

³⁸⁰ Aynı Tez, s. 133.

³⁸¹ Gökhan Durak, "Türk ve Dünya Basınında Kore Savaşı ve Türkiye" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 8 Sayı 36, Şubat 2015, s.329; Milliyet, 27 Temmuz 1950.

Savaşa katılma kararına ilişkin en sert tepki Behice Boran'ın başkanlığındaki Barışseverler Derneği'nden gelmiştir. Söz konusu kararı bir bildiri ile protesto eden dernek üyeleri askeri mahkeme tarafından takibata uğrayarak kapatılmış; yöneticileri de on ile on beş ay arasında değişen cezalara çarptırılmıştır.³⁸²

Ekim 1950'de bölgeye gönderilen birlik, Amerikan birliklerine uygun şekilde hareket eden tugay büyüklüğündeki tek birlik olmuştur. Ağustos 1954'e kadar Kore'ye 4 Türk Tugayı gönderilmiş, bölgeye gittiği günden itibaren bu tugaylar, 721'i şehit, 672'si yaralı, 98'i hasta ve 175'i kayıp olmak üzere 1.666 kişilik zayıat vermiştir.³⁸³

15 Mayıs 1951'de ABD, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya alınmasını önermiştir. Bu önerinin arkasında Türkiye'nin ısrarlı girişimlerinden ziyade değişen dünya koşullarının yarattığı endişe, Kore Savaşı'nın yarattığı uluslararası komünizm tehlikesi olmuştur. ABD, Sovyet Rusya'nın Avrupa'da herhangi bir genişleme hareketine girmesi durumunda ilk hedefin Türkiye olduğunu düşünmüş bundan dolayı birliğe sokmak istemiştir. Diğer bir neden Türkiye ve Yunanistan'ın yeni bir Yugoslavya olmasından endişe edilmesi; ülkelerin NATO'ya dâhil edildiği durumdaysa Balkanların güvence altına alınacağı düşüncesi olmuştur. ABD'nin öne sürdüğü son neden ise Türkiye'nin Kore Savaşı'nda gösterdiği başarı olmuştur. Üyelik hususunda NATO'ya üye olan ülkeler arasında görüş farklılığı ortaya çıkmış; İngiltere Ortadoğu'daki çıkarlarından ötürü Türkiye'nin üye olmasına karşı çıkarken Fransa, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda Türkiye'nin üyeliğini onaylamıştır.³⁸⁴

Bu gelişmeler neticesinde 15 Eylül 1951'de Ottawa'da toplanan NATO Bakanlar Konseyi, Yunanistan ve Türkiye'nin NATO'ya davet edilmesine karar vermiş; bu karar üzerine 22 Ekim 1951'de Londra'da bulunan NATO merkezinde iki ülkenin de üye olmasıyla ilgili bir protokol imzalanmıştır. Roma'da 24-28 Kasım 1951'de toplanan NATO Bakanlar Konseyi, söz konusu kararı onaylamış; mecliste ise bu karar 18 Şubat 1952'de Kuzey Atlantik Antlaşması'nı ve Protokolü'nün kabulüyle gerçekleşmiştir. Böylece Türkiye, çabalarının sonucu olarak NATO'ya resmen katılımı sağlanmış; böylece Sovyet Rusya tehlikesi karşısında Batı güvenlik sistemine dâhil olmuştur.³⁸⁵

1945 sonrası düzende Sovyet Rusya ve ABD ekseninde şekillenmiştir. Bulgaristan ve Türkiye ilişkileri de bu bloklaşmadan nasibini almıştır. Bulgaristan, Sovyet Rusya'nın işgali ve ardından kurulan Bulgaristan Komünist Partisi hükümetinden dolayı Sovyet Rusya yanlısı bir tutum

³⁸² Sedef Bulut, "Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası" *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 41, Mayıs 2008, s. 40.

³⁸³ Özgür, *a.g.t.* s. 39; Veli Yılmaz, *Siyasi Tarih*, Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul, 1998, s. 418.

³⁸⁴ Oran, *Türk Dış Politikası*, s. 549.

³⁸⁵ Uçarol, *Siyasi Tarih*, s. 730-731.

izlerken Türkiye, güvenlik arayışlarından dolayı ABD'nin yanında yer almıştır. Söz konusu bu şekillenme iki ülke arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemiştir.

Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya girmesine Bulgaristan, resmi ve gayri resmi kanallar tarafından tepki gösterilmiştir. Türkiye'nin Balkanlar'da doğrudan Bulgaristan'a yönelik askeri tedbirler aldığı, Doğu Trakya'daki askeri varlığın arttırıldığını ve Türkiye'nin, NATO'ya girmekle Bulgaristan'ın güvenliğini doğrudan doğruya tehdit ettiğini bildirmiştir. Öte yandan bu ülkelerin NATO'ya katılmaları Yugoslavya dışındaki diğer Sovyet Rusya uydusu devletlerde tepkiyle karşılanmıştır.³⁸⁶

22 Şubat 1952'de Bulgaristan, Türkiye'ye nota vermiş; söz konusu notada Türkiye'nin kendisine karşı askeri nitelikli önlem aldığı bu durumun ülke güvenliğini tehdit ettiğini ve buna karşı kayıtsız kalamayacağını bildirmiştir. Türkiye ise buna cevaben 16 Nisan 1952'de gönderdiği notada hür dünya ülkelerine karşı yöneltilmiş saldırı tehlikesi karşısında savunma amaçlı kurulmuş ve kurulan bu pakta taraf olan devletlerin tamamının barışçıl, uzlaşma yanlısı olduklarını belirtmiştir. Buna ilaveten ülkelerin çıkarlarını gözeten bu ittifakın hiçbir devleti endişeye düşürmemesi gerektiğini Bulgar Hükümeti'ne bildirmiştir. Öte yandan Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya katılması Bulgaristan'ın söz konusu bu ülkelere toprak taleplerini sonuçsuz bırakmasına neden olmuştur.³⁸⁷

Türkiye'nin NATO üyeliği Sovyet Rusya'yı kızdırmış ve 13 Kasım 1951'de gönderdikleri notada kendilerine karşı oluşan bu bloklaşmada yer alan Türkiye'nin doğacak herhangi bir sıkıntıdan sorumlu olduğunu bildirmiştir. Türkiye, bu nota karşısında kendisinin barış taraftarı olduğunu ancak Sovyet Rusya için bunu söyleyemeyeceğini ifade etmiştir. Sovyet Rusya ise 30 Kasım'da verdikleri ikinci notada Türk hükümetinin ülkesini Sovyet Rusya'ya karşı yöneltilmiş bulunan NATO'nun saldırgan planlar içerisine çekmiş olması, iki ülke arasındaki ilişkilere zarar vereceğini ve bu politikadan doğacak herhangi bir sorun durumunda Türkiye'nin sorumlu olacağını beyan etmiştir.³⁸⁸

3.2. 1950-1951 GÖÇÜ VE GÖÇMENLERİN TÜRKİYE'DEKİ İSKÂNİ

3.2.1. 1950-1951 Türk Göçünü Hazırlayan Etmenler

Bulgaristan'da yaşayan Türkler 93 Harbi de denilen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan itibaren Türkiye'ye göç hareketinde bulunmuş, söz konusu bu göçler 18 Ekim 1925'te imzalanan

³⁸⁶ Bıçaklı, *Türkiye-Bulgaristan İlişkileri*, s. 192.

³⁸⁷ Aynı Eser, s 192-193.

³⁸⁸ Armaoğlu, *20. Yüzyıl*, s. 521-522.

Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması ve Oturma Sözleşmesi ile düzenli hale getirilmiş; Ömer E. Lütem'in deyimiyile “serbest bir göç sistemi” kurulmuştur. Bu antlaşmanın ikinci maddesi uyarınca Bulgaristan Türklerinin ve Türkiye Bulgarlarının isteğe bağlı göçlerinde herhangi bir engel yaratılmayacağı, göçmenlerin taşınmaz mallarını tasfiye edebileceklerini taşınır olanlarıysa yanlarına götürebilecekleri beyan edilmiştir. Söz konusu antlaşma ve söz konusu madde içerisinde ilk defa “Müslüman” kelimesinden ziyade “Türk” kelimesi vurgulanmış; bu deyimle Bulgaristan’da bulunan Müslüman Çingene unsurların göçüne engel olunmak istemiştir. Ancak bu deyim Bulgar hükümeti tarafından Müslüman Pomakların göç etmeleri yönündeki bir engel olarak da algılanmıştır.³⁸⁹

Bulgaristan’dan Türkiye’ye yapılan göçler miktarları yıllar içerisinde değişmekle birlikte yıllar içerisinde düzenli şekilde devam etmiştir. Bu durumun tek bir nedeni olmamış savaş koşulları, değişen siyasal yapılanma, Türklere karşı yapılan kötü muamele, temel haklarının ellerinden alınması gibi çeşitli nedenleri olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı’ndan 1950-1951 yılları arasındaki büyük göç dalgasına kadarki süreç göçlerin en durgun seviyeye ulaştığı yıllar olmuştur. Bu yıllar içerisinde Bilal Şimşir’in ifadesiyle yılda ortalama 2.100 kişi Bulgaristan’dan Türkiye’ye giriş yapmıştır. Bunun nedenini yine Bilal Şimşir bu dönem zarfında Bulgar hükümeti tarafından göçlere izin verilmemesi şeklinde ifade etmiştir.³⁹⁰

Bu dönemler içerisinde Bulgar hükümeti tarafından göçe izin verilmemesi siyasal yazışmaların da temelini oluşturmuştur. Halk cumhuriyetinin ilanından hemen sonraki ilk göç dalgası olan 1950-1951 göçüne kadar olan süreçte göç talepleri notalar aracılığıyla iletilmiş ancak olumlu bir sonuç alınamamıştır.

İkinci Dünya Savaşı bittikten sonra Bulgaristan’ın sevk ve idaresi için “Müttefik Kontrol Komisyonu” adı altında karma bir heyet kurulmuş; ancak söz konusu heyetin bölgede çalışma yürütmesine rağmen yükselişe geçen Sovyet baskısı heyetin çalışmalarına engel teşkil etmiş ve kritik noktalarda görev alan heyetteki diğer devlet temsilcilerinin ülkelerine dönmelerine neden olmuştur. Artan Sovyet baskısı nedeniyle sona eren heyet çalışmalarının arasında göç edecek ailelere izin verme işlemi de bulunduğundan Türkiye’ye yapılan göç hareketi de sekteye uğramıştır.³⁹¹

³⁸⁹ Lütem, *Türk-Bulgar İlişkileri*, s. 67.

³⁹⁰ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 229-230.

³⁹¹ İbrahim Kamil, “Bulgaristan’dan Türkiye’ye Gerçekleşen 1950-1951 Göçünün Nedenleri”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, Aralık 2016, s. 37-39.

Bulgaristan’da 1946 yılında kurulan yeni hükümet, kendinden önceki dönemdeki politikaları uygulamayıp başta azınlıklara karşı tutumları da olmak üzere kendi yöntemlerini geliştirmiş daha hoşgörülü daha yapıcı bir tutum içine girmişlerdir. Ancak bu durum kısa sürmüş başta Türkler olmak üzere baskı politikaları ve onları zorlayıcı devlet politikaları gelmiş; bu politikaların neticesinde de Bulgaristan Türkleri’nin bölgeden göç etme istekleri de kamçılanmıştır.

Bulgaristan’dan anavatan olarak gördükleri Türkiye’ye gelme istekleri ve bu yolda karşılaştıkları güçlükler Türk Hükümeti’ne Bulgaristan Türkleri’nin gönderdikleri mektuplarda sık sık vurgulanmıştır. İçeriğinde apaçık bir yardım çağrısı barındıran bu mektuplarda Bulgar Hükümeti’nin Bulgaristan Türkleri üzerinde uyguladıkları politikalara geniş yer verilmiş ve Türk Hükümeti’nin kendilerine yardımda bulunmalarını istemişlerdir.

Bu mektuplardan ilki Filibe’de yaşayan Mehmet Şakir’in 26.01.1945’de dönemin Türkiye başbakanı Şükrü Saraçoğlu’na gönderdiği mektup olmuştur. Söz konusu bu mektupta özet olarak Türkiye’ye gelmek isteyen Bulgaristan Türkleri’nin buraya gelirken beraberlerinde getirmek istedikleri para ve eşyaya Bulgar Hükümeti tarafından müsaade edilmediğini beyan ederek Türk Hükümeti’nin bu konuyla alakadar olmalarını istemişlerdir.³⁹²

Diğeri ise Bulgaristan’daki Türklerin maruz kaldıkları mezalime ve Türk hükümeti tarafından kurtarılma dileklerine dair 22 Mayıs 1947’de İsmet İnönü’ye gönderilen mektup olmuştur. Bu mektupta Bulgaristan’da bulunan Türklerin maruz kaldıkları muameleyi dile getirerek Türk Hükümetinin “*üçüncü bir dünya savaşı çıkartması pahasına*” kendilerine yardım etmelerini istemişlerdir.³⁹³

Bulgaristan Halk Cumhuriyeti’nin ilanından sonraki ilk kitlesel göç hareketi olan 1950-1951 göçünün birçok nedeni olmuştur. Bu nedenlerden iç ve dış dinamikler olarak söz etmek mümkündür. Dış nedenler daha çok savaş sonrası koşullardan meydana gelirken; iç nedenler ise ülkenin halk cumhuriyetinin ilanından sonra uyguladığı politikalarından ileri gelmiştir.

Büyük göçün dış nedenlerinden ilki Türkiye’nin İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra batı eksenli bir politika izlemesi olmuştur. Bilindiği üzere savaş sonrası düzende yalnız kalmak istemeyen ve Sovyet Rusya’nın Balkanlardaki ilerleyişi neticesinde yönünü batıya çevirmiş ve başta ABD olmak üzere Batı Blok’u ile samimi ilişkilerde bulunmuş; bu ilişkiler doğrultusunda 1950’de patlak veren Kore Savaşı’nda 4500 askeri ile Batı’nın yanında yer almıştır. Söz konusu bu durum

³⁹² BCA 030.10.117.815.15 (Ek: 4).

³⁹³ BCA 030.01.17.97.3 (Ek: 5).

gerek iki ülke arasındaki ilişkileri gerekse de azınlıklara karşı tutum ve davranışları olumsuz etkilemiştir.

Göçün dış nedenlerinden diğeri ise göç emrinin bizzat Moskova tarafından verilmesi olmuştur. Savaş Çağlayan, Birgül Demirtaş Coşkun'dan yaptığı alıntıda söz konusu göç emrinin bizzat Stalin tarafından verildiğini kaleme almıştır. Çağlayan söz konusu bu iddiayı şu şekilde kaleme almıştır:

... Merkezi Moskova'da bulunan Slav Bilim Araştırma Enstitüsü tarafından, Rus Arşivlerinde Doğu Avrupa adıyla yayınlanan ve 337 çok gizli belge ve tutanaktan oluşan kitaba göre, Bulgaristan'daki Türklerin Türkiye'ye göç ettirilmesiyle ilgili emir, Bulgaristan Başbakan Yardımcıları Anton Yugov ve Vilko Çervenkov'a 29 Temmuz 1949'da Kremlin Sarayında yapılan bir görüşmede bizzat Stalin tarafından verilmiştir. Yine aynı kaynağa göre Stalin'in emri, 18 Ağustos 1949 tarihinde B.K.P Merkez Komitesi tarafından onaylanarak yürürlüğe konmuştur.³⁹⁴

İç nedenlere bakıldığında Bulgaristan hükümetinin bir söylem değişikliği içerisine girdiği görülmüştür. Buna göre Bulgaristan Komünist Partisi hükümeti başlangıçtaki söyleminden uzaklaşarak önceki yıllarda olduğu gibi Türk unsurlar üzerine asimilasyon politikasına girişmiş; onları tek bir potada eriterek sosyalist düzenine uygun bir halk yaratmaya çalışmış; göçün iç nedenleri de bu eritme politikasından ileri gelmiştir.

Söz konusu bu amaç doğrultusundaki ilk hamle ekonomi ile olmuş; vergi miktarlarında artışa giderek çoğunlukla tarımla uğraşan Türk köylüsünün elindeki ürüne el konulmuş; Türk çocukları eğitim ve yaş durumuna göre Trudovak ve Brigadir adı verilen çalışma kamplarında çalıştırılmıştır.³⁹⁵

Ekonomi ile diğer önemli uygulama ise 1949 yılı sonu 1950 yılı başında uygulamaya konulan kooperatifleştirme süreciyle olmuştur. Bu süreçle birlikte tarım ve küçük ölçekli atölye tipi üretimle uğraşan Türk nüfusun elinden imkânları alınmış; söz konusu Türkler kendi arazi ve işletmelerinde işçi konumuna düşmüşlerdir. Öte yandan tarımda makineleşmenin başlamasıyla da birçok Türk işsiz kalmış bu da göçün ekonomik nedenlerinden birini oluşturmuştur.³⁹⁶

Göçün diğer ve belki de en önemli nedenlerinden biri eğitim sistemi ile ilgili yapılan düzenleme ve kısıtlamalar olmuştur. Bilindiği üzere Türk okullarına Krallık döneminde özel okul statüsü

³⁹⁴ Savaş Çağlayan, *Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler (Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nden Günümüze)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2007, s. 11; Birgül Demirtaş Coşkun, *Bulgaristan'la Yeni Dönem Soğuk Savaş Sonrası Ankara-Sofya İlişkileri*, ASAM Yayınları, Ankara 2001 s. 16.

³⁹⁵ Filiz Çolak "Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye Göç Hareketi (1950-1951)", *Tarih Okulu*, Sayı 14 İlkbahar-Yaz 2013,s.119. http://www.johschool.com/Makaleler/804462305_11-%20filiz_colak_makale.pdf, (Erişim Tarihi: 6.02.2016).

³⁹⁶ Çağlayan, a.g.t. s. 14.

verilerek kendi ders programı ve mal varlığı olmasına izin verilmiştir. Ancak halk cumhuriyetinin ilanıyla birlikte yapılan ilk icraatlardan biri Türklerin okudukları okulları devletleştirmek, birçoğunu kapatmak ve böylelikle Türkçe eğitimin önüne geçmeye çalışmak olmuştur.

Diğer bir neden ise din ile ilgili olmuştur. Komünizmin benimsemesi ile birlikte sosyalist ve ateist bir toplum yaratma idealini benimseyen Bulgaristan, bölgedeki Türk unsurların dini vecibeleri yerine getirmelerine karşı çıkmış; yaptırım uygulamaktan çekinmemiştir. Hükümetin bu tutumu Türk unsurların yanında Hıristiyan mezheplerine sahip Bulgarları da etkilemiştir.³⁹⁷

Bu nedenler Türklerin Türkiye'ye göç etme arzusunun artmasına neden olmuş bundan dolayı 1947-48 yılları arasında bu dileklerini Türk makamlarına mektup ve dilekçelerle ifade etmişlerdir. Gün geçtikçe artan bu talepler karşısında Türk hükümeti 31 Mayıs 1947'de toplanarak bir karar almış; bu karar gereğince Bulgaristan'dan toplu şekilde göç alma durumu ileriki zamana bırakılmış; bu süreç içerisinde gelenler ise serbest göçmen³⁹⁸ sıfatıyla kabul edilmiştir.³⁹⁹

Göç işlemleri Türk hükümetinin serbest göçmen alımı açıklamasına rağmen 1947-1949 yılları arasında Bulgaristan hükümeti tarafından zorlaştırılmış bu durum 1949 yılında Bulgar hükümetinin tutum değiştirmesine kadar devam etmiştir. Eylül 1949'da Bulgar hükümetinin tutumunu değiştirmesiyle göç oranı artmış Temmuz 1950 yılına dek 7.340 aileden 26.788 kişi Türkiye'ye göç etmiştir.⁴⁰⁰

3.2.2. 1950-1951 Göç Sürecinin Başlaması ve İki Ülke Arasındaki İlişkiler

Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin ilanından sonra gerçekleşen ilk kitlesel göç olan 1950-51 göçünü⁴⁰¹ kısa bir süreç içerisinde gerçekleşmesinden ötürü Çağlayan söz konusu bu göç sürecini “*önceki göç sürecinin hızlandırılmış hali*” olarak nitelendirmiştir.⁴⁰² Bu göç süreci 10 Ağustos 1950'de Türkiye'ye Bulgaristan Halk Cumhuriyeti tarafından gönderilen 304.50.1 sayılı bir nota ile başlamıştır. Bu notada kısaca Halk Cumhuriyeti Hükümeti'nin 1925'te imzalanan Türk-Bulgar anlaşmasına riayet ettiği ve her iki ülkede bulunan azınlığın istedikleri takdirde göç etmelerine

³⁹⁷ Çağlayan, a.g.t, s. 14.

³⁹⁸ Serbest göçmen Bilal Şimşir'in anlatıma göre devletten yardım almayacak olan göçmendir. Şimşir'e göre göç işleminden önce göç etmek isteyen kişinin akrabaları ile noter huzurunda bir taahhütname imzalandıktan sonra göç işlemi başlatılmıştır. Bu taahhünameye göre söz konusu bu akrabalar gelecek göçmenlerin bakımını üstlenmiş sayılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 235.

³⁹⁹ Çolak, a.g.m. *Tarih Okulu*, s. 120; Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 234.

⁴⁰⁰ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 235-236.

⁴⁰¹ Dayıoğlu, “Toplama Kampından Meclise” adlı eserinde 1950-51 yılları arasında yapılan göç ile ilgili Bilal Şimşir'in Halk Cumhuriyeti'nin göçmenlere hazırlanmaları için sadece 15 günlük süre vermelerinden ötürü bu göçe Türk azınlık arasında “15 Hicreti” dendiğini kaleme aldığını yazmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Dayıoğlu, *Toplama Kampından Meclise*, s. 283.

⁴⁰² Çağlayan, a.g.t., s. 21.

engel olunmayacağı beyan edilmiştir. Buna ilaveten ilgili notada Bulgaristan’da göç etme arzusunda olan 250 bin Türkün bulunduğu, Halk Cumhuriyeti’nin bu arzu doğrultusunda ülkedeki Türk konsolosluklarıyla temasta bulunan Türklerin varlığından ve bu temaslar neticesinde Türk Hükümeti’nin pasaportlarını almış olan 54.028 kişiden yalnız 15.835’ine pasaport için giriş vizesi verdiğini belirterek Türk Hükümeti’nin üç aylık süre zarfında Türkiye’ye göç etmek isteyen 250 bin kişinin taleplerini karşılanarak Türkiye’ye iskân ettirilmesi yönündeki gerekli tedbirleri almakla mükellef olduğunu beyan etmiştir.⁴⁰³

Yıllık ortalama 25-30 bin göçmenin gelmesini bekleyen ve ekonomisi gelecek o kadar nüfusu kaldıramayacak olan Türkiye bu karara tepki göstermiştir. Dönemin başbakanı Adnan Menderes, 18 Ağustos 1950 tarihinde söz konusu Bulgar notasına: “*Şu noktayı belirtmeden geçemeyiz ki, üç ay içinde 250 bin kişiyi kabul edeceksiniz demek, daha ziyade Türkiye üzerinde bir emrivaki yaratmak manasında mütalaa olunabilir. Kütle halinde muhacir kabul etmek, bugünkü dünya şartları içinde zengin devletlerin dahi harcı değildir*” sözleriyle tepki göstermiştir.⁴⁰⁴

Türkiye, söz konusu notaya 28 Ağustos 1950’de cevap vermiştir. Söz konusu notaya verilen cevapta Türkiye, Bulgaristan Türklerinin serbest göç haklarının olduğu ancak göçe temel oluşturan 1915 Dostluk ve Oturma Sözleşmesi gereğince bu vatandaşların mal varlıklarına el konulmasını eleştirmiş; kendi düzenini de korumak adına bölgeden gelen Türkleri sorgulayabileceğini ve gerektiği durumda göçmen vizesi verilmeyeceğini ifade etmiştir.⁴⁰⁵ Bunun yanında yine söz konusu notanın 11. maddesi olan “*Bulgaristan Halk Cumhuriyeti, insan haklarına ve devletler hukukuna aykırı olarak yapmaya çalıştığı tehcir hareketine devam ederse Türk Hükümeti milletlerarası kurumlara başvuracaktır.*” ibaresiyle de Bulgaristan’a tehcir hareketinin devamı durumunda yapacakları hakkında uyarıda bulunmuştur.⁴⁰⁶

Söz konusu göçler Eylül 1950’de başlamış; ancak bu göçlerde vizesi bulunmayan ve göç anlaşmasında belirtilmeyen Türk soyundan sayılmayan Müslüman Çingeneleri yurda sokmaya çalışmıştır. Bulgaristan’ın sokmaya çalıştığı kişilerin geri gönderilmesi üzerine Bulgaristan, 22 Eylül 1950’de ikinci bir nota göndermiştir. Bu notada Türkiye’deki konu ile ilgili çıkan haberlerin

⁴⁰³ Ulvi Özgür, *Bulgaristan Türklerinin 1950-1951 Yıllarında Türkiye’ye Göçleri*, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, s. 44-45.

⁴⁰⁴ Sabit Dokuyan, “Bulgaristan Türklerinin İkinci Dünya Savaşı Ardından Anadolu’ya Göçleri”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Cilt 4, s. 4157.

⁴⁰⁵ Kamil, *a.g.m.* s. 50; Dokuyan, *a.g.m.*, *Yeni Türkiye Dergisi*, Cilt 4, s. 4157; Sibel Turan, “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenlerin Işığında Türk-Bulgar İlişkilerinin Yeri ve Önemi Üzerine Bir İnceleme (1923-2004)”, *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi*, s. 303.

⁴⁰⁶ Mehmet Pınar, “1950-1951 Bulgaristan’dan Türkiye’ye Göçler ve Demokrat Parti’nin Göçmen Politikası”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 30 Sayı 89, Temmuz 2014, s. 68.

abartılı olduğunu belirtirken aynı zamanda Türkiye'nin eğitim durumu, sağlık sistemi ve ekonomik durumu hakkında eleştirisel bir tutum sergilemiştir.⁴⁰⁷

Bu sırada Birleşmiş Milletler Özel Siyasi Komitesi'nde görevli olan Türk delegelerinden Nuri Bilge, süregelen bu göç süreci ile ilgili Birleşmiş Milletler'e başvuruda bulunmuş ancak bu başvuruya yanıt gelmemiştir.⁴⁰⁸

Nota alışverişi devam ederken Bulgaristan-Türkiye sınır kapısı, Türkiye'nin emriyle 7 Ekim 1950'de tek taraflı olarak kapatılmıştır.⁴⁰⁹ Sınırın kapanma gerekçesini dönemin Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü yaptığı açıklamada şu şekilde belirtmiştir: “*Bulgarların hudutlardan vizesiz, Türk aslından olmayan birtakım eşhası sokmak için yaptıkları hareketler üzerine hükümet hudutları kapatmaya karar vermiştir.*”⁴¹⁰

Tek taraflı sınırın kapatılmasının ardından Bulgaristan hükümeti ile Türkiye arasında görüşmeler başlamış; söz konusu bu görüşmelerde Türk hükümeti tarafından ülkesine vizesiz gönderilen kişilerin geri alınmasını ve bundan sonra vizesiz ya da sahte vizeli kişilerin gönderilmemesi gerektiğini beyan etmiştir. Bu görüşme neticesinde sınır 2 Aralık 1950'de tekrar açılmıştır. Bu sırada sınırda tek taraflı kapanamadan dolayı bir yığılma olmuş bu da kontrolleri etkileyerek yüzlerce geçersiz pasaportlu ve giriş vizesi olmayan kişinin Kapıkule sınır kapısından Edirne'ye giriş yapmasına neden olmuştur.⁴¹¹

Sınır açılmadan önce Türkiye-Bulgaristan arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşmada göç etmek isteyenlere Türk giriş vizesi verilmesinin ardından Bulgar çıkış vizesi verileceğine, vizesi olmayanların Türkiye sınırından geçemeyeceğine, vizesi olmadığı halde Türkiye sınırından geçenlerin tespit edilmesi halinde Bulgar hudut makamlarınca geri alınmasına ve daha önceden vizesiz şekilde Edirne'ye gelen 67 Çingene ailenin Bulgar makamlarınca geri alınmasına hükmedilmiştir.⁴¹²

⁴⁰⁷ Kamil, a.g.m., s. 50.

⁴⁰⁸ Çolak, a.g.m. *Tarih Okulu*, s. 126.

⁴⁰⁹ Sınır kapısının tek taraflı kapanmasının tarihi ile ilgili farklı görüşler vardır. Erdem Çanak, Mehmet Pınar, Bilal Şimşir, Pars Tuğlacı ve Ulvi Özgür ilgili eser ve araştırmalarında sınırın kapanma tarihini 7 Ekim 1950 olarak gösterirken Oral Sander, Ali Tanoğlu ve Filiz Çolak ilgili eser ve araştırmalarında bu tarihi 6 Kasım 1950 olarak göstermiş; sınırın açılış tarihi de buna bağlı olarak değişik gösterilmiştir. Bu tez içerisinde ilk görüş yani 7 Ekim 1950 temel alınmıştır. Konu ile ilgili bkz: Çanak, a.g.m. *Yeni Türkiye Dergisi*, Cilt 4, s. 4165; Pınar, a.g.m., s. 70; Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 244; Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar*, s. 134; Özgür, a.g.t., s. 54; Sander, *Balkan Gelişmeleri*, s. 77; Ali Tanoğlu, “Bulgaristan Türklerinin Son Göç Hareketi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 14 Sayı 1-4, 2011, s. 131; Çolak, a.g.m. *Tarih Okulu* s. 122.

⁴¹⁰ Pınar, a.g.m. s. 70

⁴¹¹ Kamil, a.g.m., s. 51-52; Agop Garabedian, “1950’li-1970’li Yıllar Arası Bulgar-Türk İlişkilerinde Göçmen Sorunu”, *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi*, s. 414.

⁴¹² Sander, *Balkan Gelişmeleri*, s. 78-79.

Aralık 1950 yılına kadar Bilal Şimşir'in verilerine göre 84.784 kişi vize almıştır.⁴¹³ Sınır açıldıktan sonra antlaşma gereğince günde ortalama 800 kişi sınırdan geçmiş ancak ilerleyen zamanlarda bu sayı hasat mevsimine girildiğinden dolayı azalmış; Eylül ayına gelindiğinde ise Bulgaristan'dan gelen göçmen sayısı 3.000'i aşmamıştır.⁴¹⁴

Bulgaristan'dan göçe tabi tutulan göçmenler başlangıçta serbest göçmen vizesi ve serbest göçmen statüsüyle Türkiye'ye geldikleri için devlet desteği almamış; akrabalarının yardımı ve taahhüdüyle barınmaya ve geçinmeye çalışmışlardır. 16 Nisan 1951'de bu durum değişmiş; göçmenlerin statüsü "iskânlı" olarak değiştirilerek göçmenlere devlet yardımı kapısı açılmıştır. Ayrıca bu dönem içerisinde gelen ve daha öncesinde gelmiş olan göçmenlere 3657 sayılı kanuna göre serbest göçmen vizesi yerine göçmen vizesi verilmesine karar verilmiştir.⁴¹⁵

Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç yoğun bir şekilde devam ederken Bulgar hükümeti 26 Nisan 1951'de Bulgaristan Türkleri'nin Türkiye'ye göçlerine neden olan sebepleri ortadan kaldırmak ve bu unsurları Bulgar hükümetine yaklaştırmak adına bazı kararlar almıştır. Bu kararlardan biri Türklere kültür alanında özerklik sağlanması olmuş ancak bu kararlar amaçlanandan ziyade Türkler'in kendilerine olan özgüvenlerinin ve etnik kimliklerinin gelişmesine neden olmuş; ayrıca bu kararlar neticesinde ülkedeki diğer Müslüman unsurların Bulgarlar'dan uzaklaşarak Türkler'e yakınlaşmasına yol açmıştır.⁴¹⁶

Göç süreci devam ederken Bulgar hükümeti 2 Aralık 1950'de imzalanan anlaşmaya uymayarak vizesiz, sahte vizeli ve Türk uyruğundan sayılmayan Müslüman Çingeneleri Türkiye'ye göndermeye başlamış; bundan dolayı Haziran-Ekim 1951 tarihleri arasında iki ülke arasında altı nota gönderilmiştir. Bu nota gereğince ülkeye sahte vizelerle giriş yapan 33 kişinin Bulgar makamlarınca geri alınmasına hükmedilirken ayrıca sahte vizelerle Türkiye'ye giriş yaptıkları tespit edilen ve Bulgaristan'a gönderilen 126 Çingene'nin Bulgar hükümetinin geri almamasından dolayı Yunan arazisine sığındıkları iletmış ve eğer bu kimselerin Bulgaristan'a kabul edilmezlerse Türk Hükümeti'nin Bulgaristan ile sınırını kapatacağını ve dolayısıyla bu kişilerin Türkiye'ye de kabul edilmeyeceği bildirilmiştir.⁴¹⁷

Türk hükümeti, Bulgaristan sınırındaki subaylar aracılığıyla 13 Ekim 1951'de vizesiz ve sahte pasaportla ülkemize giriş yapan 200 göçmenin iadesi için Bulgaristan hükümetinin subaylarıyla bir görüşmede bulunmuş; bu görüşmede pasaportsuz ya da sahte pasaportu bulunan kimselerin

⁴¹³ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 243.

⁴¹⁴ Tanoğlu, a.g.m., s. 131.

⁴¹⁵ BCA 030.18.1.2.125.32.2.

⁴¹⁶ Özgür, a.g.t. s. 65; Garabedian, a.g.m. s. 414.

⁴¹⁷ Şimşir, "Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar ve Belgeler: Büyük Göçün Sona Ermesi (1950-1951)", *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı 275, Mart 1986, s. 201.

sınırdan artık giremeyeceğini ve söz konusu 200 kişinin geri alınması gerektiğini iletmış ancak bu subaylar konu ile ilgili yetkilerinin bulunmadığını; söz konusu durumu yetkili mercilere bildireceklerini beyan etmişlerdir.⁴¹⁸

Bulgaristan Hükümeti'nin Haziran-Ekim arasındaki nota alışverişine olumlu bir yanıt vermemesi ve 2 Aralık 1950'de sınırın açılmasını sağlayan antlaşmaya aykırı davranışta bulunarak vizesiz, sahte pasaportlu ve Müslüman Çingenerleri Türkiye'ye göndermeye devam etmesi üzerine Türk hükümeti tarafından sınır 8 Kasım 1951'de tekrar kapatılmış; bu durum 20 Şubat 1953'e kadar devam etmiştir. Sınır açılmasına rağmen göç durmuş; göçmenlerin Türkiye'ye girişine Türk hükümeti tarafından izin verilmemiştir.⁴¹⁹ Göçün Türk hükümeti tarafından sona erdirilmesinin ardından Bulgar hükümeti tarafından ülkede kalan Türkler'in pasaportlarına zorla el konmuş; göçle ilgili konuşmalar yasaklanmış konuşanlar ise cezalandırılmıştır.⁴²⁰

3.2.3. Bulgaristan Türkleri'nin Türkiye'de İskân Ettirilmesi ve Göçmenlere Yapılan Yardımlar

Türkiye Cumhuriyeti tarih boyunca göç almış; bu göçler Osmanlı Devleti yıkıldıktan sonra çeşitli nedenlerden dolayı daha da artmıştır. Bu göçler genellikle Romanya, Yugoslavya ve Bulgaristan gibi Balkan ülkelerinden yapılmış ve söz konusu göçlerin nedeni politik sebeplerden ziyade iktisadi sebepler olmuştur. Bu göçlerle gelenler genellikle “*serbest göçmen*” statüsünde olduklarından devlet yardımı almamıştır. Fakat 1950-1951 göçü sırasında Türkiye'ye gelen göçmenlerin statüsü 16 Nisan 1951'den itibaren “*iskanlı*” şeklinde güncellenerek devlet yardımı almaları sağlanmıştır.⁴²¹

Ülkeye gelen göçmenlerin iskânı için Türk hükümeti belirli bir iskân politikası izlemiştir. Bu politikanın çerçeveleri 1934'te hazırlanan 2510 sayılı iskân yasası olmuş; yıllar içerisinde ihtiyaçlar çerçevesinde bu yasada değişiklikler ve eklemeler yapılmış söz konusu yasa daha güncel ve düzenli hale getirilmiştir. 2510 sayılı yasa yürürlüğe girdikten sonra yasada ortaya konan hükümler çerçevesinde Türkiye'ye gelen göçmen ve muhacirlerin ülkede iskân edilmesi için çeşitli iskân programları hazırlanmış; bu çerçevede 5 Şubat 1948'de 3/6992 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla ülkemize gelen ve ülkemizde bulunan muhacir, göçebe ve Çingenerlerin iskânı

⁴¹⁸ Özgür, a.g.t., s. 66.

⁴¹⁹ Suat Özçelebi, *Bulgaristan'daki Türk Azınlığı Açısından Türk-Bulgar İlişkileri ve Göç Sorunu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1991, s. 18; Oğuz Arı, *Bulgaristanlı Göçmenlerin İntibakı: 1950-1951 Senelerinde Bulgaristan'dan Tehcir Edilen Türk Göçmenlerinden Yalnız Bursa'da Hürriyet Mahallesi'nde ve İstanbul'da Taştırlar'da İskân Edilenlerin İntibakı ile İlgili Sosyolojik Problemler*, Rekor Matbaası, Ankara 1960, s. 4-5.

⁴²⁰ Çolak, a.g.m. *Tarih Okulu*, s. 128-129.

⁴²¹ Arı, *Bulgaristanlı Göçmenlerin İntibakı*, s. 6.

için yeni bir program kabul etmiştir.⁴²² Söz konu kararnamede gelen muhacirlerin sakıncalık durumunun araştırılmasının ardından iskan sürecinin başlatılacağı, Türk soyundan olan ve anadili Türkçe olan muhacirlerin yaşadıkları iklim koşulu ve Bulgaristan'da yaptıkları iş doğrultusunda iskan ettirileceği ve bu muhacirlerin yeni bir köy oluşturabilecekleri, anadili Türkçe olmayanlarınsa kendi soylarından olan ve kendi dillerini konuşan köylerde iskan ettirilmeyeceği, diğer yerlerde de geniş bir topluluk oluşturamayacakları ve Trakya ve Doğu sınırının iskan bölgesi dışında tutulacağı, göçebe çingenerin hiçbir zaman toplu olarak yeniden köy kuramayacağı, birbirine yakın olmayan Türk köylerine serpiştirileceği ve aynı serpiştirme usulünün Türk soyundan olmayan ve anadili Türkçe olmayan muhacirlere de uygulanacağı, bu göçmenlerinin sayısının yerleştirildikleri yerin nüfusunun %10'unu geçemeyeceği beyan edilmiştir.⁴²³

Kararnameden de anlaşıldığı üzere Türk soylu ve anadili Türkçe olan muhacirlere iskan hususunda daha esnek olunmuş ve onların uyum sağlayabileceği ortamlar seçilmiştir. Türk soylu olmayan ve anadili Türkçe olmayan muhacirlere ve Çingener için ise aynı şey mümkün olmamış; kontrol altında tutulmaları amacıyla sayıları mümkün olduğunca az tutularak seyrek şekilde iskan ettirilmiş, kendileri gibi olanlarla aynı yere yerleşmelerine izin verilmemiş ve Trakya ile Doğu sınırı gibi kritik noktalar iskan bölgesi dışında tutulmuştur.

Yine aynı programa göre Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve Genel Kurmay Başkanlığı'nın görüşlerini alarak yeniden köy kurulabilmesi kararlaştırılmış; buna göre iskan bölgeleri üç kategoriye ayrılmıştır. İlk kategoride halihazırda nüfus yoğunluğu düşük olan, coğrafi ve kültürel olarak Türk kültür ve nüfusuna ihtiyaç duyan Doğu ve Güneydoğu illeri ve nüfus yoğunluğu düşük olan Trakya bölgesi, ikinci olarak Akdeniz, Ege ile Marmara kıyıları ve üçüncü olarak da Merkez Anadolu ile Batı Anadolu yer almıştır.⁴²⁴

10 Ağustos 1950'de Bulgaristan tarafından gönderilen ilk notanın ardından Türkiye'ye yapılan göçler hızlanmış; bunun üzerine Türk Hükümeti iskânla ilgili oluşan ve oluşabilecek problemlerin çözümü için çalışmalara başlamıştır. Bunun için Maliye Bakanlığı çalışmalara başlayarak göç ve göçmen işlemlerini yürüten Toprak ve İskân Genel Müdürlüğü⁴²⁵ bütçesinin 1950 mali yılı

⁴²² Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 243-244

⁴²³ Fikret Babuş, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Türkiye'de Göç ve İskân Siyaseti ve Uygulamaları*, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 283

⁴²⁴ Babuş, *Osmanlı'dan Günümüze*, s. 284.

⁴²⁵ Türkiye'ye yapılan göç ve göçmenlerle ilgili işlemlerle sırasıyla Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti, Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti meşgul olmuş ancak bu durum 1942'de çıkartılan 529 sayılı kanun gereğince İçişleri Bakanlığına bağlı İskân ve Umum Müdürlüğüne devredilmiştir. Daha sonrasında yeniden Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâletine bağlanan bu bakanlık 1951'de çıkartılan 5840 sayılı kanunla başbakanlığa bağlanmıştır. Daha sonrasında ise bu bakanlık Devlet Vekâleti tarafından bugünkü adı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı olan İmar ve İskân Bakanlığı'na bağlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Özçelebi, *a.g.t.*, s. 18.

sonuna dek yetmeyeceğini düşünerek söz konusu bütçenin arttırılması için bir tasarı hazırlamıştır.⁴²⁶

Bu sıralarda Türkiye'ye gelen göçmenler geçici olarak Edirne Karaağaç'ta bulunan misafirhanelerde barındırılmış; ayrıca İstanbul, Tekirdağ ve İzmir'de bulunan misafirhanelerde de göçmenlerin barındırılmasına yetecek yerin olduğu belirlenmiştir. Misafirhanede kalınan süre boyunca göçmenlerin ihtiyaçları Kızılay tarafından karşılanmıştır. Göçmenlerin iskân ettirilmesi için Tekirdağ ve İstanbul'da Sirkeci ve Tuzla'da önceden beri bulunan göçmen evleri, göçmenlerin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde onarıma tabi tutulmuştur. Bu yapılanlar neticesinde 14 Ekim 1950'ye kadar Türkiye'ye gelen 40.000 göçmenin 30.000'i bu şekilde iskân ettirilmiştir. Öte yandan göçün hızlanmasıyla beraber göçmenlerin iskânı sorunu büyümüş bu sorunun bir nebze olsun çözülmesi için Mudanya-Bursa demiryolu üzerindeki binalara göçmenler yerleştirilmiş; ayrıca Dalaman ve Koçarteke devlet çiftliklerinin söz konusu göçmenlere tahsis edilmesi kararlaştırılmıştır.⁴²⁷

Göç devam ettikçe göçmenlerin Türkiye'de yerleştirilmesi hususu Bakanlar Kurulu toplantılarının önemli gündem maddesi olmuştur. 8 Kasım 1950'de yapılan Bakanlar Kurulu toplantısında da yine göçmenlerin yerleştirilmesi sorunu konuşulmuştur. Göçmenlerin iskân ettirilmesi ile ilgili Ankara'da bir komisyon kurulmuş; bu komisyon bu ildeki göçmenlerin yerleştirilmesi için elverişli yerleri ve hangi ilçenin ne kadar göçmen kabul edebileceğini belirlemiştir. Daha sonrasında yayımladığı bir bildirge ile Ankara'ya⁴²⁸ 3.000 göçmen yerleştirileceğini duyurmuştur. Buna ilaveten göçmenlerin iskânı ile ilgili Merkezi İskân Komisyonu, Devlet Demir Yolları ve Devlet Deniz Yolları ile işbirliği içerisinde girerek, gelecek göçmenlerin belirlenen illere dağıtılması için gerekli tedbirler almış ayrıca Bulgaristan'dan ilk partide gelecek 70-80 bin göçmenin geçici olarak da olsa yerleştirilmesi için Edirne ve Tekirdağ'da göçmen evleri yeniden takviye edilmiştir.⁴²⁹

Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin büyük çoğunluğu tarım ve hayvancılıkla uğraştığı için kalıcı iskân bölgelerinin belirlenmesinde toprak ve iklim şartları hususuna dikkat edilmeye çalışılmış

⁴²⁶ Özgür, *a.g.t.*, s. 88.

⁴²⁷ Aynı Tez, Aynı Yer.

⁴²⁸ Yusuf Sarıay'ın "Cumhuriyet Döneminde Balkan Ülkelerinden Ankara'ya yapılan Göçler (1928-1960)" adlı makalesine göre 1928 yılından itibaren Ankara'ya Balkan ülkelerinden yoğun bir göçmen akımı olmuş; bu göçmenlerin büyük bir çoğunluğu ise Bulgaristan'dan gelmiştir. Söz konusu makalenin verilerine göre 1928-1960 yılları arasında toplam 1.741 aileden 7.243 nüfus gelmiştir. 1950-1951 göçü çerçevesinde Ankara'ya toplam 1.137 aileden 4.664 nüfus gelmiştir. Konu ve Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin sayısı ve yerleşim yerleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Y. Sarıay, "Cumhuriyet Döneminde Balkan Ülkelerinden Ankara'ya Yapılan Göçler (1928-1960)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 80, Sayı 27, 2011, s. 363-366; 1923-1960 yılları arasında Ankara'ya iskân ettirilen Bulgaristan göçmenlerinin sayısı için bkz: Ek 6.

⁴²⁹ Özgür, *a.g.t.*, s. 89.

ancak gelen göçmenlerin iskân edilmesi için belirlenen yerlerin göçmen kabul etme kapasiteleri nedeniyle kısmen bu gerçekleştirilmiştir. Göçmenlerin kalıcı olarak yerleştirilmesine ise 1951'in ilkbaharında başlanmıştır. Göçmenlerin iskân ettirilmesi için her il idaresine alabilecekleri göçmen miktarı sorulmuş; tek bir göçmen ailesi kabul eden köyler bile hesaba katılmıştır. İskan yerlerinin saptanmasında Diyarbakır, Hatay ve Elazığ gibi vilayetler kapsam dışı bırakılırken göçler İç Anadolu ve Marmara Bölgelerinde yoğunlaşmıştır.⁴³⁰

Gelen göçmenlerin iskânı ile ilgili Yüksek Mimarlar Odası Ankara'da iskân ettirilecek göçmenler için evler yaptırmaya karar vermiş; Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü ise köylerde iskân ettirilecek göçmenler için geçimlerini sağlayabilecek ölçüde toprak ve çift hayvanı vereceğini açıklamıştır. Ayrıca göçmenlerin bakımı, yerleştirilmesi ve tedavisi için sağlanması gereken hususlarla ilgili 13 Nisan 1951'de 3/12711 sayılı yeni bir yönetmelik çıkartılmıştır.⁴³¹

Göçmenlerin kalıcı olarak yerleştirilmesi bilindiği üzere 1951'in ilkbaharında başlamış; bu yerleştirmenin ilk etabında göçmenlerin hem barınabileceği hem de daha sonrasında üretici konuma geçebilecekleri yerlerin saptanması hususu önemli olmuştur. Bunun için projeler hazırlanmış buna göre gelen göçmenlerin meslek durumlarına göre kente mi kırsala mı yerleştirileceği saptanmaya çalışılarak buna uygun şekilde mesken yapımına başlanmıştır. Yapılan evlerin tipleri göçmenlerin meslek durumuna göre değişim göstermiştir. Tarımla uğraşan göçmenler için yapılan evler iki oda ve bir ahırdan oluşmuş; bu evlerin 3/4'ünden fazlası göçmenlerin geçici olarak yerleştirildikleri köylerde göçmenlerin önceden kabul edilmiş iskân şekline uygun olarak serpiştirilme suretiyle yapılmış; geri kalan 1/4'lük kısmına ise ekleme ve müstakil köyler tesis edilmiştir. Sanatkâr göçmenler için ise evler şehirde yapılmış ve göçmenin isteğine göre evler dükkânlı ya da dükkânız olarak inşa ettirilmiştir. Söz konusu bu evler genelde iki oda ve bir hol veya iki oda bir hol ve bir dükkân şeklinde düzenlenmiştir.⁴³²

10 Ağustos 1950'de verilen ilk Bulgar notası ile başlayan göç sürecinde göçmenler büyük zorluklar yaşamış; 1925 yılında imzalanan Türk-Bulgar Dostluk ve İskân Antlaşması ihlal edilerek göçmenlerin mal varlıkları ile ilgili birtakım sorunlar yaşanmış; buna sınırda yaşanan sorunlar da eklenmiştir. Bunun çözümü için milletlerarası Kızılhaç ve Kızılay cemiyetlerine ayrı ayrı olmak üzere başvuruda bulunulmuş ancak bu başvurulara gelen cevaplarda gereken bütün

⁴³⁰ Tanoğlu, a.g.m., s. 151; 1950-1951 göçü neticesinde Türkiye'ye gelen göçmenlerin illere göre dağılımı için bkz Ek 7; 1950-1951 göçü neticesinde Türkiye'ye gelen göçmenlerin illere ve meslek gruplarına göre dağılımı için bkz: ek 8; 1950-1951 yıllarında yaşanan göçlerde, Bulgaristan Türkleri'nin Bulgaristan'dan geldikleri bölgeleri gösteren harita için bkz: Ek 9; 1950-1951 göçünde, Bulgaristan Türkleri'nin Türkiye'de yerleştikleri illeri gösteren harita için bkz. Ek: 10.

⁴³¹ Babuş, *Osmanlı'dan Günümüze*, s. 28.

⁴³² Tanoğlu, a.g.m, s. 156.

teşebbüslerin yapılmasına rağmen Bulgar Kızılhaç'ından ne olumlu ne de olumsuz bir yanıt gelmediği belirtilmiştir.⁴³³

Türkiye'ye 1 Ocak 1950'den sınırın tekrar kapatıldığı 8 Kasım 1951'e kadar 37.351 aileden 154.393 göçmen gelmiş; bu göçmenlerin 32.000'i iskân ettirilmiştir. 14 Kasım 1952'den itibaren 29.084 evin inşaatına⁴³⁴ başlanmış, 19.293'ü ise tamamlanmış; bu evlerin 2.014'ü ise İstanbul Rami'de yapılmıştır. Geriye kalan 9.791 evin inşaatınınsa Ocak 1953'de bitirilmesi planlanmıştır. Gelen göçmenlerin hemen hemen hepsi üretici konuma geçirilmiş; söz konusu göçmenlere 5.770.000 kilo tohumluk ve 18.288.935 TL donanım ve işletme kredisi verilmiştir.

Türkiye'ye gelen göçmenlerin durumlarıyla Türk Hükümeti göç sürecinden sonra da ilgilenmeye devam etmiştir. Bu durum göçmenler için büyük bir minnet kaynağı olmuş; bu da Türk Hükümeti'ne gönderilen mektuplara da yansımıştır. Bunlardan biri Ahmet oğlu Mehmet Başaran, Ömer oğlu Tahir Suat, Selim Sevinç ve Musa Bozdağlı'nın 26.03.1951 yılında gönderdiği "*Sayın Başbakanımız*" ifadesiyle başlayan mektup olmuştur. Söz konusu mektupta kendilerinin göç sürecinin ardından yedi haneli Orhangazi Kasabası'na getirilerek vakit kaybetmeden burada bir eve yerleştirildiklerini, yiyecek maddelerinin devlet tarafından temin edildiğini ve bu sayede geldikten sonra hiçbir şekilde muhtaçlık çekmediklerini gönderdikleri mektupta belirtmişlerdir.⁴³⁵

Göç neticesinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçmenlerin durumları ve Türkiye'ye geldiklerinde barındırılmalarıyla ilgili 8 Kasım 1950'de Bakanlar Kurulu'nda bir toplantı yapılmış; bu toplantıda iskânla ilgili üç önemli karar alınmış; bu kararlar göçmenlerin göç etmeden önceki dönemlerdeki yaşam şartları ve ekonomik uğraşları kıstas alınarak iskan ettirilmesi, valilerin göçmenlerin iskanını denetleme ve gerekli tedbirleri almakla sorumlu tutulması ve iskan ettirilen göçmenlerin kendilerini geçindirecek duruma gelmesi için il merkezlerinde birer göçmen komisyonu, ilçe, bucak ve hatta köylerde de birer yardım komitesinin kurulması ve il ile merkezde kurulan komiteye bizzat Valilerin başkanlık etmesi şeklinde sıralanmıştır.⁴³⁶ Bu kararlardan da anlaşılacağı üzere Türk hükümeti, göç ve göçmenlerin iskanı süresince herhangi bir sorunla karşılaşılması adına titiz bir şekilde planlama yapmış ve iskan bölgelerinin valilerini söz konusu iskanı ve göçmenlerin durumlarını denetlemekle sorumlu tutmuşlardır.

Bulgaristan'dan gelen göçmenlerle ilgili Türk hükümeti bir mevzuat hazırlamıştır. Bu mevzuata göre ülkeye ilk kez giriş yaptıklarında bir beyanname doldurularak bir sene geçerliliği olan bir

⁴³³ Tanoğlu, *a.g.m.*, s. 140.

⁴³⁴ Recep Murat Geçikli, "Bulgaristan Türkleri'nin Göçü ve ABD Yardım Programına Yansıması", *Atatürk Dergisi*, Cilt 5 Sayı 1, Temmuz 2016, s. 25.

⁴³⁵ BCA 030.01.18.100.36 (bkz: ek: 11).

⁴³⁶ BCA 030.18.1.2.124.83.7.

göçmen vesikası almış, bu beyannameler vekiller heyeti tarafından incelenmiştir. İnceleme neticesinde kabul edilenler Türk vatandaşlığına geçirilmiştir. Bundan itibaren göçmenlerin girişte imzaladıkları beyannameler ve ellerindeki hüviyet belgeleri göçmenlerin buldukları mahallelerin nüfus müdürlükleri tarafından değiştirilerek söz konusu göçmenlere kalıcı nüfus cüzdanları verilmiştir. Yine aynı mevzuata göre göçmenlere ait eşya, mal ve hayvanları bir defaya mahsus olmak üzere vergiden muaf tutulmuş; göçmenlerin kendi kişisel eşyası ve ev eşyası ise vergiye tabi tutulmamıştır. Öte yandan gelen göçmenlerin yanlarında getirdikleri meslek durumuna göre vergiye tabi tutulmama miktarları ise değişiklik göstermiştir. Çiftçilerde bu miktar 6.000 TL iken sanatkârlarda 12.000 TL olmuştur. Göçmenlerin ülke içindeki sekinde ve her türlü konuda verecekleri dilekçeler damga, resmi ve diğer harçlardan muaf tutulmuştur. Ayrıca yerleştirilen göçmenler 5 yıl süre ile arazi, bina ve diğer vergilerden muaf tutulmuştur. Hükümet tarafından göçmenlere verilen konut ve araziden veraset ve intikal vergisi, kazanç ve resim alınmamış; noterde yapılan borçlanma senetleri pul ve harca tabi tutulmamıştır. Askerlik hususunda ise 22 yaşını dolduran göçmenler kütüğe yazıldıktan 2 sene sonra askere çağrılmış ancak muvazzaf askerlikten muaf tutulmuşlardır.⁴³⁷

Göçmenlerin iskânı hususunda Bakanlar Kurulu, 9 Ağustos 1951’de çıkartılan 5826 sayılı kanun gereğince geçici olarak boşaltılan bölgelerde köyler oluşturulması ve göçmenlerin buralara yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Bu doğrultuda Konya Valiliği, bölgede 150 göçmen evinin yapılacağını bildirmiş; İstanbul Taşlıtarla’da⁴³⁸ ise 1.500 göçmen evi yapılması planlanmıştır. Göçmenlere yapılan yardımlar 8 milyonu bulmuş, bu yardımla 2.954 göçmen evinin inşası planlanmış; bu inşaların ilki Haziran 1951’de hayata geçirilmiş ve ilk göçmen köyü Mersin Homurlu’da Meclis Başkanı Refik Koraltan tarafından açılmıştır.⁴³⁹

Göçmenlere iç ve dış olmak üzere birçok yardım gelmiştir. Asıl büyük yardım ise hükümet tarafından yapılmıştır. Ülkenin birçok yerinde gelen göçmenlere yardım amacıyla birçok dernek kurulmuş, daha sonrasında bu dernekler dönemin cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından “Göçmen ve Mültecilere Yardım Birliği” adı altında birleştirilmiştir. Söz konusu bu birlik göçmenlere yapılan yardımının dağıtımını üstlenmiş ayrıca gelen göçmenlerin kabulü, misafirhanelere yerleştirilmesi ve yerlerine gönderilmesi gibi önemli işlemleri düzgün bir biçimde yerine getirmiştir.⁴⁴⁰

Göçmenlerin iskânında kullanılmak üzere Konya milletvekili Saffet Gürol, Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne bir “Göçmen Piyangosu” önerisi sunmuş; bu öneri 1 muhalife karşı 277 oyla kabul

⁴³⁷ Tanoğlu, a.g.m. s. 145-146.

⁴³⁸ Taşlıtarla’nın şimdiki adı Gaziosmanpaşa olmuştur.

⁴³⁹ Pınar, a.g.m. s. 83.

⁴⁴⁰ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 245.

edilmiştir. Tüm masrafları Milli Piyango İdaresi tarafından karşılanan bu piyango Mart ayında çekilmesi ve 18 milyon TL ikramiye vermesi kararlaştırılmış; verilen bu ikramiyeyle 3-4 milyon TL yardım sağlanabileceği düşünülmüştür. Gelen bu gelirin tamamınınsa Göçmen ve Mültecilere Yardım Birliği'ne verilmesi kararlaştırılmıştır.⁴⁴¹

Bu dönemde gelen dış yardımların başında Marshall Planı gelmiş; Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin iskân ettirilmesi için 30 milyon TL tutarında bir yardım alınmış, göçmenlerin 1950-1960 yılları arasındaki giderlerinin %28'i bu kaynaktan karşılanmıştır. Öte yandan Amerikan Ekonomik İşbirliği İdaresi (The US. Economic Cooperation Administration) göçmenlerin iskânı için 4 Milyon TL değerinde yardımda bulunurken, Uluslararası Göçmenler Örgütü (International Refugee Organization) göçmenlerin durumunu incelemek üzere Ankara'ya bir heyet göndermiştir.⁴⁴²

Söz konusu heyet ile ilgili İngiltere'nin Ankara Büyükelçiliği ve İngiliz Dışişleri arasında birtakım yazışmalara yapılmış; söz konusu bu yazışmalardan 29 Ocak 1951'de yapılanın arasında Uluslararası Göçmenler Örgütü'nün raporu da yer almıştır. Raporu hazırlayan heyet, söz konusu raporu hazırlamadan evvel İzmir, İstanbul, Bursa, Edirne, Tekirdağ ve Kırşehir'e ziyarette bulunarak göçmenlerle konuşmuştur. Bu raporda göçmenlerin Bitlis, Muş, Van ve Bingöl gibi Doğu illerine yerleştirilmesi hususunda göçmenlerin bu bölgelere yerleştirilmesi ve devlet tarafından geçimlerinin sağlanması adına toprak verilmesi durumunda söz konusu göçmenlerin halihazırda toprağı olmayan köylülerden daha üstün bir konuma gelebilecekleri endişesi beyan edilmiştir. Bu rapordan da anlaşıldığı üzere göçmenlerin iskânı hususunda herhangi huzursuzluğa meydan vermemek adına Doğu illeri iskan bölgesi dışında bırakılmıştır.⁴⁴³

3.3 ZORUNLU GÖÇ SONRASI TÜRKİYE–BULGARİSTAN İLİŞKİLERİ (1951-1956)

Türkiye-Bulgaristan ilişkileri İkinci Dünya Savaşı sonrasında farklı bir boyuta girmiştir. Savaş sonrasında Bulgaristan bir Sovyet peyki halini alırken Türkiye ise artan komünizm tehlikesi karşısında ABD'nin savunması altına girmiştir. Söz konusu bu bloklaşmadan en çok etkilenen iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler olmuş; diplomaside yaşanan gerginlik ve Bulgaristan'ın bir Sovyet peyki olduğu gerçeği iki ülke arasındaki ilişkilere de yansımıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Türkiye'nin Batı Blok'una yaklaşması Bulgaristan tarafından tepkiyle karşılanmış; bunun karşılığında bünyesindeki Türklerin bir kısmını göçe zorlamış, bu

⁴⁴¹ Özgür, a.g.t. s. 101.

⁴⁴² Sander, *Balkan Gelişmeleri*, s. 80.

⁴⁴³ Özçelebi, a.g.t. s. 77.

hareket kayıtlara 1950-1951 göçü olarak geçmiştir. Bu göçe Türkiye'nin siyasal arenada yalnız bırakılması neticesinde diğer devletler kayıtsız kalmıştır. 1952'de Türkiye NATO'ya girmiş bu da ilişkilerin daha da gerilmesine neden olmuş; bu hareket Bulgaristan tarafından Balkanlara yönelik bir cephe açma olarak adlandırılmıştır. Öte yandan bu ülkeden gelebilecek olası bir saldırı Türkiye'yi tedirgin etmiş bu da Türkiye'yi Yugoslavya başta olmak üzere diğer ülkelerle işbirliğine gitmesine neden olmuştur.⁴⁴⁴

Sovyet Rusya'nın ve onun uydusu Bulgaristan'ın kendisine karşı takındığı tutum nedeniyle Türkiye, bölgesel bir savunma sistemi içerisinde yer alma ihtiyacı hissetmiş, bu sistem için iç savaştan yeni çıkmış olan Yunanistan'ı ve Kominform'dan atıldıktan sonra batıya yaklaşmaya başlayan Yugoslavya'yı uygun görmüştür.

Esasen paktın kurulmasındaki en önemli neden Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya'nın Soğuk Savaş'tan olumsuz etkilenmesi olmuştur. Özellikle her üç devletteki Sovyet Rusya'nın kendilerine hâkim olacağı korkusu paktın kuruluşunu hızlandırmıştır.⁴⁴⁵

Türkiye'nin çabaları neticesinde Yugoslavya ve Yunanistan arasında 28 Şubat 1953'de Ankara'da resmi adı "Türkiye Cumhuriyeti, Yunan Krallığı ve Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti Arasında Dostluk ve İşbirliği Antlaşması (Ankara Antlaşması)" olan Balkan Pakti imzalanmıştır.⁴⁴⁶

Söz konusu antlaşmaya göre antlaşmaya katılan üç devlet arasında ekonomik ve kültürel işbirliği haricinde genelkurmaylar vasıtasıyla askeri işbirliği de yapılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca söz konusu antlaşmaya göre bu devletler birbirlerinin aleyhine herhangi bir ittifakta yer almamayı kararlaştırmışlardır.⁴⁴⁷

Balkanlardaki ittifakın kurulmasında ABD'nin de katkısı olmuştur. Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya kabulüyle birlikte Kuzey Atlantik bölgesinden başlayıp İran'a kadar uzanan hatta bir tek Yugoslavya kalmış; bu ülkenin Yunanistan ve Türkiye ile kuracağı işbirliği sayesinde NATO'nun güçleneceği düşünülmüştür. Bundan dolayı ABD, 1950'lerden itibaren Balkanlarda kurulacak olan ittifakın savunuculuğunu yapmış gayri resmi olsa da tüm görüşmelerde yer almıştır.⁴⁴⁸

Stalin'in 5 Mart 1953'te ölümünün ardından Sovyet Rusya'nın toprak talebinden vazgeçmesi, Yugoslavya'ya karşı tutumunun yumuşaması ve Türkiye ile Yunanistan arasında çıkan Kıbrıs

⁴⁴⁴ Sander, *Balkan Gelişmeleri*, s. 84-85.

⁴⁴⁵ Işık, a.g.t., s. 109; Bağcı, *Türk Dış Politikasında...*, s. 53.

⁴⁴⁶ Aynı Tez, s. 109; Oran, *Türk Dış Politikası*, s. 589; Armaoğlu, *20. Yüzyıl*, s. 522.

⁴⁴⁷ Armaoğlu, *20 Yüzyıl*, s. 523.

⁴⁴⁸ Sander, *Türk -Amerikan...*, s. 172-173.

sorunundan dolayı aralarının açılması Balkan Paketi'nin başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olmuştur. Bu gelişmelerin ardından Bulgar basınının tavrı yumuşarken Bulgaristan Komünist Partisi Genel Sekreteri ve Başbakan Çervenkov, 19 Aralık 1953'te yapılan bir toplantıda Sofya-Atina arasında ilişkilerin yeniden kurulmasını ve Türkiye ile Yugoslavya ile olan ilişkilerinde düzeltilmesi yolundaki arzularını dile getirmiştir.⁴⁴⁹

Tito, Ankara'ya 12-16 Nisan 1954'de yaptığı ziyarette iki nokta üzerinde durmuştur. Bu noktaları Tuncer, "... Üç devlet arasında ittifakın imzalanması zamanı gelmiştir. Ve Yugoslavya'nın NATO dışında bulunması ittifakın imzalanmasına engel değildir." şeklinde belirtmiştir.⁴⁵⁰

Yapılan görüşmeler neticesinde Türkiye, Yugoslavya'nın NATO'ya üye olması konusunda ısrarda bulunmuş; ancak Yugoslavya söz konusu örgüte girmeyeceğini beyan etmesinin ardından paktın bir ittifaka çevrilmesi düşüncesine varılmıştır. Bu görüşmenin ardından Tito, 2-6 Haziran 1954'te Yunanistan'da görüşmeler yapmış; bu görüşmelerde Türkiye ve Yunanistan'ın NATO içerisindeki yükümlülüklerinin imzalanacak olan ittifakla nasıl bağdaştırılacağı hususunda görüş birliğinde varılmış olsa da İtalya konusunda anlaşmazlık çıkmış; bu durum da Amerika ve İngiltere'yi endişelendirmiştir.⁴⁵¹

Üç devlet arasında imzalanacak olan ittifakın metninin 17 Temmuz 1954'de ülkelerinin dışişleri bakanlarının bulunduğu bir toplantıda gözden geçirilmesi planlanmış ancak Atina'daki görüşmelerde ortaya çıkan görüş ayrılıkları giderilememesi nedeniyle Türkiye söz konusu görüşme için 14 Temmuz 1954'te ertelenmesi talebinde bulunmuştur. Türkiye, ayrıca anlaşma imzalanmadan önce söz konusu anlaşmanın tasarı metninin NATO üyelerine bildirmeleri gerektiğini, ittifakın diğer üyelerine bildirmesi gerektiğini söylemiştir. 29 Temmuz 1954'te Yunanistan ve Türkiye söz konusu ittifak metnini NATO'ya bildirmiş, bu metin NATO tarafından onaylanmıştır. Bunun ardından söz konusu pakt 9 Ağustos 1954'te Yugoslavya'nın Bled kentinde imzalanan ikinci bir antlaşma ile ittifaka dönüşmüştür.⁴⁵²

Bulgaristan, Stalin'in 1953'te ölümünün ardından Sovyet Rusya'nın politikalarında yaşanan değişikliklere paralel olarak Balkanlar'da yaşanan genel barış havasının da etkisiyle 1955'te gerek Türkiye ile gerekse Balkanlar'daki diğer ülkelerle ilişkilerinde yapıcı adımlar atmaya başlamıştır. Bulgaristan Dışişleri Bakanı Yardımcısı Mintço Neytçev'in 4 Ağustos 1955'te yaptığı konuşmada Bulgaristan'ın Balkanlar'daki diğer ülkelerle olan ilişkilerini düzenlemek için her türlü gayreti göstereceğini belirtmiştir. Bu konuşmadan 21 gün sonra Bulgaristan Komünist

⁴⁴⁹ Bıçaklı, *Türkiye-Bulgaristan İlişkileri*, s. 194-195; Oral, *Türk Dış Politikası*, s. 59-60.

⁴⁵⁰ Tuncer, *Menderes Dış Politika*, s. 83.

⁴⁵¹ Sander, *Balkan Gelişmeleri*, s. 108

⁴⁵² Aynı Eser, s. 109; Armaoğlu, *20. Yüzyıl*, s. 523; Bağcı, *Türk Dış Politikasında*, s. 54; Uçarol, *Siyasi Tarih*, s. 587.

Partisi Merkez Komitesi 25 Ağustos 1955'te bir bildiri yayınlamış; bu bildiri de Bulgaristan'ın Türkiye ve Yunanistan ile kuracağı işbirliğinin Balkanlar'daki barışın korunmasında ve söz konusu ülkelerde yaşayan halkların refah içerisinde yaşamalarına olanak tanıyacağını vurgulamıştır. Aynı şekilde Bulgaristan Başbakan Yardımcısı Georgi Çankov 8 Eylül 1955'te yaptığı konuşmada 1954'te yapılan Cenevre Konferansı'ndan beri Dünya genelinde var olan gerginliğin yumuşadığını Bulgaristan özelindeyse bu dönemde Balkan ülkeleriyle özellikle de Yunanistan ve Türkiye ile iktisadi ve kültürel ilişkiler kurma arzusunda olduklarını belirtmiştir. Bulgaristan Başbakanı Anton Yugov'un 17 Nisan 1956'da yaptığı meclis konuşmasındaysa Türk-Bulgar ilişkileri hususunda ilişkilerin iyileştirilmesi için Bulgar hükümetinin gayret gösterdiğini ve göstermeye de devam edeceğini beyan ederken iki ülke arasında iyi niyet ve müzakere yoluyla çözülemeyecek hiçbir problemin bulunmadığını da konuşmasına eklemiştir.⁴⁵³

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan diplomatik gerginlik iki ülke arasındaki ilişkilere de yansımıştır. İki ülke arasındaki bozulan ilişkilerin ilk somut sonucu 1950-1951 göçü olmuş; göçün sona ermesinden sonraki dönemlerde iki ülke arasında yaşananlar sıklıkla Türk basınına yansımıştır. Bu dönemde sıklıkla beş ana konu Türk basınına yansımıştır. Bunlar *iltica, yasadışı göç, Bulgaristan'da kalan Türklere yapılan kötü muamele, propaganda faaliyetleri ve casusluk faaliyetleri* olmuştur.

Bilindiği üzere Bulgaristan hükümetinin tüm uyarı ve notalara rağmen ve Müslüman Çingeneri Türkiye'ye göndermeye devam etmesi üzerine Türk hükümeti tarafından sınır 8 Kasım 1951'de tekrar kapatılmış; bu durum 20 Şubat 1953'e kadar devam etmiştir. Bu süre zarfında Bulgaristan'daki Türklerin pasaportları toplanmış, göçten bahsetmeleri yasaklanmış ve asimilasyon politikaları hız kazanmıştır.

Türkiye'nin Bulgaristan sınırını 8 Kasım 1951'de kapatmasının ardından Bulgaristan yayımladığı bir beyanname ile iki ülke arasındaki muhacereti durdurduğunu bildirirken buna neden olarak da Türkiye'nin önceden haber vermeksizin sınırı ikinci kez kapatmasını ileri sürmüştür.⁴⁵⁴ Sınırın kapatılmasının ardından göçün yasaklanmasına rağmen iki ülke arasındaki geçişler gayri resmi yollarla devam etmiştir. Tekrar Bulgaristan'a dönmek isteyenler olduğu gibi Bulgaristan'daki komünist rejimden kaçan Bulgarlar da Türkiye'ye iltica etmiş; 1951-1955 yılları arasında 123 Bulgar Türkiye'ye sığınmıştır.⁴⁵⁵

Daha önceki yıllarda Türkiye'ye giriş yapan göçmenler sınırın kapatılmasının ardından Bulgaristan'a geri dönebilmek için insan kaçakçılığı yapan çetelere başvurmuş ya da sınırdan

⁴⁵³ Bıçaklı, *Türkiye-Bulgaristan İlişkileri*, s. 196-197.

⁴⁵⁴ Cumhuriyet 02 Aralık 1951.

⁴⁵⁵ Milliyet 10.Nisan 1952; 12 Ocak 1955; 20 Mayıs 1955.

kaçak geçmeye çalışmıştır. Milliyet'in 31.Temmuz 1952'de çıkan habere göre Temmuz 1952'de Kırklareli'nin Lüleburgaz ilçesinin Küçükkarıştıran Köyü'nde daha önceki dönemlerde Türkiye'ye göçen 24 kişinin Şaban Sevim tarafından sınırın öte tarafına kaçırılmak isterken polisler tarafından yakalanmıştır.⁴⁵⁶ 27 Mayıs 1956'da da benzer bir olay basına yansımış; Bulgaristan'a insan kaçakçılığı yaptığı tespit edilen bir çete Mümin adlı bir polis memurunun da çabalarıyla 18 Mayıs 1956'da Edirne'den Bulgaristan'a gitmek için Tunca Nehri'ni geçmek isterken yakalanmış; çete elemanları tevkif edilmiştir.⁴⁵⁷ 5 Haziran 1954'te ise Bulgaristan sınırını geçmek isteyen biri meczup diğeri de Zonguldak'ta kömür madeninde çalışan bir komünist olduğu tespit edilen iki kişi yakalanmıştır.⁴⁵⁸

Bulgaristan, göçün sona erdirilmesiyle beraber Türk ve Müslümanlara yönelik baskıyı da attırıştır. Dolayısıyla bu dönemden itibaren Türk basınında sıklıkla Türklere yönelik kötü muamele ve baskı haberleri yer almıştır. Bu haberlerden biri Milliyet Gazetesi'nde 25 Ocak 1953'te çıkan "Büyük Temizlik" haberi olmuştur. Bulgaristan⁴⁵⁹1953 ile birlikte hem siyasi arenada temizliğe gitmiş hem de Kırcaali'de bulunan ve kaçmalarından endişe edilen 200 kadar Pomak'ı Kuzey Bulgaristan'da Türkler'in Anadolu'ya göçleriyle birlikte boşalan Vidin, Lon, Plevne, Şumnu, Rusçuk, Varna, Pazarcık ve Eskiçuma'daki çevre köylere iskan ettirmiştir. Göç ettirmenin yanında Bulgaristan'da kalan Türkler'in etnik kimliklerine ve dillerine Bulgar hükümeti tarafından müdahalede bulunulmuştur. Türkler'in eğitim gördüğü okulların sayısında artışa gidilmiş ve bu okullardaki öğrenciler komünizm esaslarına göre yetiştirilmeye ve Rusça öğretilmeye çalışılmıştır.⁴⁶⁰

Bulgaristan'ın Sovyet peyki olmasıyla birlikte Türkiye'ye göçen Bulgaristan Türkleri aracılığıyla Türkiye'de komünizm propagandası yapmaya ve iki ülke arasında casusluk faaliyetlerine girişmeye başlamıştır. Bu tür faaliyetlerde buldukları tespit edilen göçmenler tutuklanarak yargılanmış hatta birçoğunun idamı istenmiştir.⁴⁶¹Casusluk faaliyetlerinde bulunanların arasında Bulgaristan'ın İstanbul Başkonsolos Yardımcısı Georgi Varbanof Çolakof ve onun suç ortağı olduğu tespit edilen Ali Demirof, Ankara İki Numaralı Garnizon Siyasi Mahkemesi'nde görülen duruşma neticesinde idam cezasına çarptırılmış fakat hafifletici nedenlerden ötürü daha sonrasında idam cezası yerine 24'er yıl hapis cezası ile cezalandırılmalarına hükmedilmiştir.⁴⁶²

⁴⁵⁶ Milliyet 31.Temmuz 1952.

⁴⁵⁷ Milliyet 27 Mayıs 1956.

⁴⁵⁸ Milliyet 06.Haziran 1954.

⁴⁵⁹ Milliyet 25 Ocak 1953.

⁴⁶⁰ Cumhuriyet 13 Aralık 1953; 03 Mart 1954.

⁴⁶¹ Milliyet 28 Şubat 1952; 13 Nisan 1953; 10Ağustos 1955.

⁴⁶² Cumhuriyet 17 Mart 1956.

SONUÇ

Bulgar milletinin öncüleri olarak kabul edilen Tuna Bulgarları Orta Asya'dan göçerek Bulgaristan topraklarına yerleşmiş; ancak yıllar içerisinde Slavlaşarak Türklüklerini kaybetmişlerdir. Tuna Bulgarları'nın ardından Türklerin Bulgaristan'a göçleri yıllar içerisinde kesintisiz olarak etmiştir.

Anadolu'dan Bulgaristan'a yapılan ilk göçler Anadolu Selçuklu Devleti döneminde başlamış; bu göçlerden en kalıcı olanıysa 1262'de II. İzzeddin Keykâvus ile birlikte gelen Türklerin göçü olmuştur. Göç eden Türkler, Bizans İmparatoru VIII. Mihail Paleologos ve yönetim tarafından Dobruca'ya yerleştirilmiştir. Rumeli'ye geçişte ilk fethedilen ülkelerden biri olan Bulgaristan, 1396'de yapılan Niğbolu Savaşı neticesinde Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Hakimiyete girişle birlikte bölgenin Türkleşmesi de hızlanmıştır.

Bulgarlar arasında Fransız İhtilali'yle birlikte ulusal, ulusçu kimliklerin oluşum süreci başlamış; ilk olarak 1762'de Otets Paisiy tarafından kaleme alınan *Bulgar Halkının, Çarların ve Azizelerin Tarihi* eserinin yayımlanmasıyla kültürel bir farkındalık olarak ortaya çıkan bu durum daha sonrasında Fener Rum Patrikhanesi karşısında bağımsız bir Bulgar Ortodoks Kilisesi kurulması çabası olarak kendini göstermiştir. Bu çaba neticesinde Sultan Abdülaziz tarafından 11 Mart 1870'te Bulgar Eksarhlığı kuruluş fermanı ilan edilmiştir. Ulusal kimliğin gelişmesinin nihai sonucu olarak Bulgaristan 1876'da Osmanlı hakimiyetine karşı ayaklanmış, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı neticesinde imzalanan Ayastefanos Antlaşması'yla ise özerkliğini ilan etmiştir. Otuz yıl süren özerklik 1908'de Osmanlı Devleti'nde yaşanan iç karışıklıktan faydalanarak tam bağımsızlığın ilanı ile birlikte son bulmuştur.

Bulgaristan'daki Türk nüfusunun gelişimine bakıldığında 19. yüzyıl ile birlikte Bulgaristan'ın demografik yapısı değişime uğramış; 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile birlikte Rusların, Bulgar çetelerinin ve Don Kazakları'nın Türk köylerine saldırıları neticesinde önemli miktarda Türk hayatını kaybetmiş; birçoğu ise yaşadığı toprakları bırakarak göç etmek zorunda kalmıştır. Bulgaristan'da kalanlar ise savaş sonucunda imzalanan Ayastefanos Antlaşması'yla Bulgaristan'ın özerk olmasıyla birlikte azınlık statüsüne düşmüşlerdir.

Özerklikle birlikte Osmanlı hâkimiyetinden çıkarak Bulgar hâkimiyetine giren Bulgaristan Türkleri'nin yaşamında birçok değişiklik meydana gelmiştir. Nüfusun homojenleştirilmesi adına asimilasyon politikasına maruz kalan Türk halkı, Bulgaristan'ın özerkliğini elde etmesinden itibaren uluslararası platformlarda yapılan antlaşmalarda kendilerine tanınan haklardan mahrum bırakılarak kimlik gelişimleri engellenmek istenmiştir. Bu amaç doğrultusunda Türklerin eğitim gördüğü okullar sıkı bir denetime tabi tutulmuş ve hatta söz konusu okulların birçoğu tümüyle kapatılmıştır.

1946'da Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin ilanıyla birlikte Bulgaristan'daki Türk azınlığa yönelik politikalarda iyileştirilmeye gidileceği söylene de bu vaat yerine getirilmemiş; aksine uygulanan politikalar zaman içerisinde daha da sertleşmiştir. Kurulan yeni hükümet Türk okullarını kapatmış, Türk okullarında özellikle Nüvvablarda görev yapan öğretmenleri Türkiye ile Bulgaristan arasında ajanlık yaptıkları gerekçesiyle tutuklatmış, bölgedeki Müslüman azınlık için (dolayısıyla Türkler için de) büyük önem arz eden başmüftünün Müslümanlar tarafından seçilmesine engel olarak yeri geldiğinde hükümetin belirlediği propagandaları yapabilecek kişilerin atanmasını sağlamış, Müslüman nüfusun din ve vicdan özgürlüğüne zarar verecek uygulamalarda bulunmuştur. Özellikle Sovyetler Birliği yanlısı hükümetin ülkedeki topraklarda kooperatifleşmeye gitmesi, geçimini tarımla sağlayan Bulgaristan Türkleri'nin ata topraklarını bırakarak göç etme isteklerini körüklemiştir.

Göç, azınlık konumuna düşen Türkler için bir "*makûs kader*" olmuş, 1878'den itibaren uygulanan politikalar ve mezalim neticesinde Türk halk bugüne kadar yaşadıkları yeri bırakmak zorunda kalarak Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmıştır. Bu göç süreci onlar için özellikle maddi açıdan zor olmuş; yapılan antlaşmalara rağmen Bulgaristan'da bıraktıkları mallarıyla ilgili hak talep etmelerine engel olunmuştur. Yapılan bu uygulama Türk hükümeti ile Bulgaristan hükümeti arasındaki yazışmaların temel konularından biri olsa da somut bir çözüme ulaşılamamıştır.

Bulgaristan'dan Anadolu'ya hemen hemen her yıl düzensiz aralık ve miktarlarla bir göç yaşanmış; iki ülke arasındaki göç süreci düzene oturtulmamıştır. Sürecin düzene oturması ise 1950-51 zorunlu göçü ile gerçekleşmiştir. Bulgaristan'ın 10 Ağustos 1950'de ülkesindeki 250.000 Türk'ün Türkiye'ye gönderileceğini bildirmesi üzerine iki ülke arasında göç krizi yaşanmış; bu durumdan kuşkusuz bölgedeki Türkler büyük ölçüde etkilenmiştir. Bulgaristan'ın 18 Ekim 1925'te imzalanan Dostluk Antlaşması ve Oturma Sözleşmesi'ne aykırı davranarak sınırdan Türklerle beraber Türk hükümetince etnik açıdan Türk olarak kabul edilmeyen Müslüman Çingeneleleri de geçirmeye çalışması iki ülke arasındaki sınırın 7 Ekim 1950 ve 8 Kasım 1951'de olmak üzere Türk hükümeti tarafından tek taraflı olarak iki kez kapanmasına neden olmuştur. Sınırın 8 Kasım 1951'de ikinci kez kapatmasının ardından iki ülke arasındaki göç süreci 20 Şubat 1953'te sınırın yeniden açılmasına kadar durmuş; hatta iki tarih arasında geçen süreçte Bulgaristan Türkleri'nin pasaportlarına el konularak göçten bahsetmeleri bile Bulgar hükümetince yasaklanmıştır.

Yaşanan bu zorunlu göçün ardından hükümetin Bulgaristan Türkleri'nin Bulgar'ın içerisinde eritilmesine dair uyguladıkları asimilasyon politikası da günden güne sertleşmiştir. Bulgaristan'ın 1989'a kadar ülkedeki Türk nüfusu ile ilgili politika ve uygulamalarının temeli de bu dönemde atılmıştır. Özellikle Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin Nisan 1956'da

düzenlediği genel kurul, azınlık politikaları açısından bir dönüm noktası olmuştur. Söz konusu genel kurulda asimilasyon politikalarında değişikliğe gidilerek önceki dönemlerde bilhassa Pomaklar üzerinde uygulanan Müslüman azınlığa mensup kişilerin isimlerinin Bulgar isimleriyle değiştirilmesi resmen kabul edilmiş; bu karar 1960'da Nüfus yasasında yapılan bir değişikle de resmileşmiştir. Yine bu genel kurul ile birlikte bu tez çalışmasının başlarında söylenildiği gibi tek bir çatı altında birleşmiş olan Türk, Pomak ve Çingeneleer birbirinden ayrılarak etnik kimliklerine göre sınıflandırılması şart koşulmuştur.

Bu tez çalışmasında belirtilmeye çalışıldığı üzere Halk Cumhuriyeti'nin ilanı öteden beri uygulanmakta olan politikaların sistematik hale getirilerek bir zemine oturtulmasını sağlamıştır. Önceden Bulgaristan Türkleri'ne yapılan kötü muamelede hükümetin örtülü bir şekilde buna önyak olduğu bilinse de 1946 ile birlikte bu gizlilik ortadan kalkarak hükümet politikaları tarafından bu durum açık bir şekilde desteklenmiştir. Yapılan bu muameleleer neticesinde de göç zorunlu bir sonuç olarak ortaya çıkmış; bu durum 1990'da Halk Cumhuriyeti rejimine son verilene dek devam etmiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

BCA 030.01.17.97.3
BCA 030.01.18.100.36
BCA 030.10.117.815.15
BCA 030. 10.240.624.7
BCA 030,10.241.630.16
BCA 030.10.241.627.26
BCA 030.10.241.628.10
BCA 030.10.241.631.23
BCA 030,10. 242.633.1
BCA 030.10.242.637.8
“Bulgarya’daki 1.300.000 Türk” BCA 030.10.243.645.4
BCA 030.10.243.646.6
BCA 030.10.243.646.7
BCA.030.10.243.646.10
BCA 030,10.241.630.16
BCA 030.10.243.646.19
BCA 030.18.1.2.124.83.7
BCA 030.18.1.2.125.32.2

Gazeteler

Cumhuriyet 02 Aralık 1951
Cumhuriyet 13 Aralık 1953
Cumhuriyet 03 Mart 1954
Milliyet 28 Şubat 1952
Milliyet 10.Nisan 1952
Milliyet 31.Temmuz 1952
Milliyet 25 Ocak 1953
Milliyet 13 Nisan 1953
Milliyet 06.Haziran 1954
Milliyet 12 Ocak 1955
Milliyet 20 Mayıs 1955
Milliyet 10Ağustos 1955
Milliyet 27 Mayıs 1956

Kitap

- AĞANOĞLU H. Yıldırım (2013) *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Kaderi: Göç, İz* Yayıncılık, İstanbul.
- AKTAŞ Melih (2006) *1950-1960 Demokrat Parti Dönemi Türk-Sovyet İlişkilerinde Amerikan Faktörü*, Sema Yayınevi, İstanbul.
- ALBAYRAK Mustafa (2004) *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- ALP İlker (1990); *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878-1989)*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- ARI Oğuz (1960) *Bulgaristanlı göçmenlerin İntibakı: 1950- 1951 Senelerinde Bulgaristan'dan Tehcir Edilen Türk Göçmenlerinden Yalnız Bursa'da Hürriyet Mahallesi'nde ve İstanbul'da Taşlıtarla'da İskân Edilenlerin İntibakı ile İlgili Sosyolojik Problemler*, Rekor Matbaası, Ankara.
- ARMAOĞLU Fahir (2005) *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995) Cilt 1-2*, Alkım Yayınları, İstanbul.
- ARMAOĞLU Fahir (2010) *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Alkım Yayınları, İstanbul.
- AYDIN Mahir (1992) *Şarkî Rumeli Vilayeti*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- BABUŞ Fikret (2006) *Osmanlı'dan Günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Türkiye'de Göç ve İskân Siyaseti ve Uygulamaları*, Ozan Yayıncılık, İstanbul.
- BAĞCI Hüseyin (2014) *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara.
- Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1938)* (2002), Ankara Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara.
- BIÇAKÇI H. Avni (2016) *Türkiye-Bulgaristan İlişkileri (1878-2008)*, İmge Yayınları, Ankara.
- BONEV Vladimir (1977) *Birleşik Cephe Halk Cephesi Vatan Cephesi*, Çev. Yetkin Mehmet, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara.
- BROWN J. F (1970) *Bulgaria Under Communist Rule*, Praeger Publisher, New York.
- CAMBAZOV İsmail (2011) *Bulgaristan Türk Basın Tarihinde Yeni Işık Nova Svetlina Gazetesi*, Erkam Matbaası, İstanbul.
- CARR E. Hallett (2010) *Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi (1917-1929)*, Çev. Cinemre Levent Yordam Yayınları, İstanbul.
- CARR E. Hallett (2007) *Sovyet Rusya Tarihi: Bolşevik Devrimi Cilt2 1917-1923*, Çev. Suda Orhan, Metis Yayınları, İstanbul.
- CRAMPTON Richard. J (1997) *Eastern Europe In The Twentieth Century-And After*, Routledge, London.
- CRAMPTON Richard. J. (2007), *Bulgaristan Tarihi*, Çev. Ekici Nuray Jeopolitika Yayınları, İstanbul.
- CRAMPTON Richard. J. (2007) *İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Balkanlar*, Çev. Kurt Emel, Yayın Odası Yayınları, İstanbul.
- CROWE David M. (1995) *A History of The Gypsies of Eastern Europe and Russia*, St. Martin's Griffin Press, New York.
- ÇERVENDİNEVA M. & POBORNİKOVA S. vd. (edt.) (1975) *Bulgaristan Komünist Parti Tarihi (Halk İçin Bilimsel Ders Kitabı)*, Çev. Kerim Yusuf, Kızılırmak Yayınevi, Ankara.
- DASKALOV Roumen (2011) *Debating the Past: Modern Bulgarian Historiography-From Stambolov to Zhivkov*, Central European University Press, Budapest.
- DAYIOĞLU Ali (2005) *Toplama Kampından Meclise*, İletişim Yayınları, İstanbul.

- DERİNGİL Selim (2015) *Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- DETREZ Raymond (2015) *Historical Dictionary of Bulgaria*, Rowman&Littlefield, Maryland.
- DÜNDAR Fuat (2015) *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- EMİNOV Ali (1997) *Turkish and Other Muslim Minorities in Bulgaria*, İnstitute of Muslim Minority Affairs, Hurts and Company, London.
- EROĞUL Cem (2001) *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Yayınları, Ankara.
- ERSEL Hasan vd. (2003) *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-1940 Cilt 1*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- ERTÜRK Haşim & EMİNOĞLU Rasim (1993) *Bulgaristan'da Türk-İslam Eğitim ve Kültür Müesseseleri ve Medresetü'n Nüvvab*, İslam, Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul.
- FAULKNER, Neil (2014) *Marksist Dünya Tarihi: Neandertallerden Neoliberallere*, Çev. Öncel Tuncel, Yordam Yayınları, İstanbul.
- GADDİS J. Lewis (2015) *Soğuk Savaş: Pazarlıklar, Casuslar, Yalanlar, Gerçek*, Çev. Cenkçiler, Dilek; Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- HALL Richard C. (2003) *Balkan Savaşları 1912-1913: 1. Dünya Savaşı'nın Provası*, Çev: Akad, Tanju Homer Kitapevi, İstanbul.
- HALLE Louis J. (1976) *Soğuk Harp*, Çev. Çeliker, Fahri Genelkurmay Harp Tarihi Yayınları, Ankara.
- HART Liddell (1999) *2. Dünya Savaşı Tarihi*, Cilt 1, Çev. Bağrıaçık Kerim, Yapı Kredi Yayınları, Ankara.
- HOBBSAWM Eric (2014) *Kısa Yirminci Yüzyıl: 1914-1991 Aşırılıklar Çağı*, Çev. Alogan, Yavuz, Everest Yayınları, İstanbul.
- HUPCHICK Denise (2004) *The Balkans From Constantinople to Communism*, Palgrave Macmillan, USA.
- JELAVICH Barbara (2009) *Balkan Tarihi (18. ve 19. Yüzyıllar)*, Çev. Durdu, İhsan & Koç, Haşim & Koç Tunalı, Gülçin, Küre Yayınları İstanbul.
- JELAVICH Barbara (2009) *Balkan Tarihi (20. Yüzyıl)*, Çev. Savan, Zehra & Uğur, Hatice, Küre Yayınları, İstanbul.
- JOHNSON Lonnie (2011) *Central Europe: Enemies, Neighbors, Friends*, Oxford University Press, Oxford.
- KİSSİNGER Henry (2002) *Diplomasi*, Çev. Kurt İbrahim H. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- KURAT A. Nimet (2011) *Türkiye ve Rusya: XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri(1789-1919)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- KURAT A. Nimet (2014) *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'Ye Kadar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- LAFEBER Walter (2002) *America, Russia and The Cold War:1945-1971*, McGraw-Hill Companies, New York.
- LEE Stephen J. (2014) *Avrupa Tarihinden Kesitler (1789-1980)*, Çev. Aktur, Savaş, Dost Yayınları, Ankara.
- LÜTEM Ömer E. (2000) *Türk-Bulgar İlişkileri (1983-1989)*, Cilt 1, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara.
- MARUSHIAKOVA Elena&POPOV Vesselin (2001) *Gypsies in The Ottoman Empire: A Contribution to The History of Balkans*, Çev. Apostolova Olga, University of Hertfordshire Press, Hatfield.
- MCMAHON Robert J. (2013) *Soğuk Savaş*, Çev. Sinem Gül, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara.

- MCCARTHY Justin (1995) *Ölüm ve Sürgün*, Çev: Umar, Bilge, İnkılap Kitapevi, İstanbul.
- MEMİŞOĞLU Hüseyin (1992) *Bulgaristan Türklerinin Eğitimi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- MEMİŞOĞLU Hüseyin (2002) *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ORAN Baskın (edt.) (2002) *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar*, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul.
- OREN Nissan (1973) *Revolution Administered: Agrarianism and Communism in Bulgaria*, John Hopkins University Press, Baltimore.
- ÖZBİR, Kamuran (1986) *Bulgar Yönetimi Gerçeği Gizleyemez*, Son Havadis Yayınları, İstanbul.
- ÖZOĞLU Hakan (2011) *Cumhuriyet'in Kuruluşunda İktidar Kavgası: 150'likler, Takrir-i Sükûn ve İzmir Suikastı*, Çev. Zuhâl Bilgin, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- PECHATNOV Vladimir & EDMONDSON C. Earl (2002) *The Russian Perspective, Debating the Origins of the Cold War: American and Russian Perspective*, Leverling, R (edt.); Rowman&Littlefield, Lanham.
- POULTON Hugh (1994) *The Balkans: Minorities and States in Conflict*, London Minority Rights Publications, London.
- RİASANOVSKY Nicholas vd. (2014) *Rusya Tarihi: Başlangıçtan Günümüze*, Çev. Dereli Figen, İnkılap Yayınları, İstanbul.
- SANDER Oral (1969) *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- SANDER Oral (2011) *Siyasi Tarih (1918-1994)*, İmge Yayınevi, Ankara.
- SANDER Oral (2016) *Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964)*, İmge Kitapevi, Ankara.
- ŞİMSİR Bilal (2012) *Bulgaristan Türkleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- ŞİMŞEK Halil (1999) *Türk-Bulgar İlişkileri ve Göç*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul.
- SOYSAL İsmail (2000) *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları Cilt 1 (1920-1945)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- TACEMEN Ahmet (1991) *Bulgaristan Türkleri (1879-1990)*, Adana Türk Ocağı Yayınları, Adana.
- TODOROV Nikolay (1979) *Bulgaristan Tarihi*, Çev. Ataman Veysel, Öncü Yayınları, İstanbul.
- TUĞLACI Pars (1984) *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*; Cem Yayınları, İstanbul.
- TUNCER Hüner (2013) *Menderes Dış Politikası: Batı'nın Güdümündeki Türkiye*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- TURAN Ömer (1998) *The Turkish Minority in Bulgaria (1878-1908)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- UÇAROL Rifat (2015) *Siyasi Tarih (1789-2014)*, Der Yayınları, İstanbul.
- ÜLKÜSAL Müstecib (1966) *Dobruca ve Türkler*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara.
- VELİKOV Stephan (1969) *Kemalist İhtilal ve Bulgaristan (1918-1922)*, Çev. Yılmaz Naime, Kitap Yayınları, İstanbul.
- VERNADSKY George (2009) *Rusya Tarihi*, Çev. Mızrak Doğukan&Mızrak Egemen Ç., Selenge Yayınları İstanbul.
- YILDIRIM Bülent (2018) *Bulgaristan'da Türk Varlığı ve Nüfusu*, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- ZÜRCHER E. Jan (2000) *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev. Gönen Saner Yasemin, İletişim Yayınları, İstanbul.

Makaleler

- AKGÜN Ahmet (2005) “Bulgaristan’da Asimilasyon ve “Zavallı Pomaklar” Adlı Bir Risale”, *Bahkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 8, Sayı. 13, s. 1-28.
- AKÇA Bayram (2002) “1923-1952 Arası Türk-Bulgar İlişkileri ve 1950-51 Yıllarında Muğla Vilâyetine İskân Edilen Bulgar Muhacirleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 18, Sayı 52, (Mart), s. 249-263.
- AKŞİN Sina&FIRAT Melek (1992) “İki Savaş Arası Dönemde Balkanlar”, *Balkanlar 1992*, 26 Eylül 1992, Orta Doğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı, İstanbul, s. 97-125.
- ALTINTAŞ Ahmet (2005) “Makedonya Sorunu ve Çete Faaliyetleri”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Cilt.7, Sayı 2, 2005,s.69-91.
- ASLAN Zehra (2015) “Türk-Bulgar İlişkileri Çerçevesinde Türkiye’nin Bulgaristan’da Yaşanan Gelişmelere ve Bulgaristan Türklerine Yönelik Politikası (1923-1950)”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Balkanlar Özel Sayısı Cilt 4, Sayı 69 (Mart-Haziran), s. 4085-4095.
- ATALAY Bülent (2007)“Fener Patrikhanesi’nin Balkanları Rumlaştırma Politikasına Karşı Farklı Bir Duruş: Türk-Bulgar Ortak Tavrı”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 9, Sayı 1 (Haziran), s.97-107.
- ATAÖV Türkkaya (1968) “Marshall Planından NATO’nun Kuruluşuna Kadar Soğuk Harp”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt. 23 Sayı. 3; s. 275-310.
- AYDIN Mahir (1994) “Doksanüç Harbi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 9,Türkiye Diyanet İşleri Vakfı, İstanbul, s.498-499.
- AYDIN Mithat (2004) “19. Yüzyıl Ortalarında Panславизм ve Rusya”, *Pamukkale Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 1 Sayı 15, s. 73-82.
- AVCI Yasemin (2005) “Bağımsız Bulgaristan ve Osmanlı Devleti Arasında 'Modern Diploması (1908-1912)”,*Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (11-13 Mayıs 2005) Odunpazarı Belediyesi Yayınları. Eskişehir, s.291-297.
- BAYKAL B. Sıtkı (1945) “Doksanüç Harbi Arifesinde Osmanlı Devleti ile Büyük Devletler Arasındaki Münasebetler”, *Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, s.183-192.
- BAYRAM Sadi & ERSAL Hayrettin (1998) “Bulgaristan’da Müftü Yardımcısı Yetiştiren Bir Vakıf Kuruluşu: Nüvvap”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı 20, s. 415-442.
- BOLAT Bengül (2013) “1932 Kessarevo /Kesarevo/Kesenova Olayı/Faciası/Hadisesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 13, Sayı 26, s. 87-103.
- BORSA ÖZKAN Merve (2016) “İki Dünya Savaşı Arası Dönemde İngiliz Dış Politikasının Analizi”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı 54 (Mart), s. 81-102.
- BURMA Mustafa (2012) “Bulgaristan’ın Osmanlı İmparatorluğu’ndan Ayrılış Sürecinde Bulgar Ayaklanmaları”, *Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1 (Aralık), s. 67-89.
- BULUT Sedef (2008) “Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 41 (Mayıs), s. 35-61.
- CEBECİ Ahmet (1970) “Bulgaristan’da İslam Dinine Yapılan Baskı”, *Türk Kültürü*, Sayı 87 (Ocak), s. 209-211.
- ÇANAK Erdem (2015) “Bulgaristan Türklerinin Kadırlı’ya İsyanı”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Balkanlar Özel Sayısı Cilt 4, Sayı 69 (Mart-Haziran), s. 4163-4170.
- ÇOLAKOĞLU Bayram (2015) “Bulgaristan’da Türkçe Eğitimin Serencamı”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Balkanlar Özel Sayısı Cilt 4, Sayı 69 (Mart-Haziran), s. 4439-4445.
- DOKUYAN Sabit (2015) “Bulgaristan Türklerinin İkinci Dünya Savaşı Ardından Anadolu’ya Göçleri”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Balkanlar Özel Sayısı Cilt 4, Sayı 69 (Mart-Haziran), s.4145-4162.
- DURAK Gökhan (2015) “Türk ve Dünya Basınında Kore Savaşı ve Türkiye”,*Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 8, Sayı 36 (Şubat), s. 323-339.

- ERHAN Çağrı (1996) “Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 51, Sayı 1, s. 275-287.
- ERKAN Süleyman (2010) “Savaş ve Barış Bağlamında XIX. Yüzyıl Uluslararası İlişkilerinin Özellikleri”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:22 (Aralık), s. 93-115.
- GARABEDYAN Agop (2005) “1950’li-1970’li Yıllar Arası Bulgar-Türk İlişkilerinde Göçmen Sorunu”, *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu Bildiriler Kitabı (11-13 Mayıs 2005)*, Odunpazarı Belediyesi Yayınları, Eskişehir, s. 413-416.
- GEÇİKLİ, R. Murat (2016) “Bulgaristan Türkleri’nin Göçü ve ABD Yardım Programına Yansımaları”, *Atatürk Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, s. 1-38.
- GENCER A. İhsan (1994) “Ayastefanos Antlaşması”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 4, Türkiye Diyanet İşleri Vakfı, İstanbul, s.225.
- GÖKÇEN Sinan (2015) “Anadolu ve Balkanlar’a Romanların Göçü”, Der. Erdoğan Murat & Kaya Ayhan, *Türkiye’nin Göç Tarihi:14.Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye’ye Göçler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 35-45.
- GÖKTEPE Cihat & SEYDİ Süleyman (2015) “Soğuk Savaş Başlangıcında Türk Dış Politikası”, *Bilgi Dergisi*, Sayı 72 (Kış), s. 197-222.
- GÜNAY H. Mehmet (2002) “Osmanlı Sonrası Bulgaristan Toplumunun Dini Hayatı”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 20, Yeni Türkiye Yayınları, s. 407-416.
- HACISALİHOĞLU ERSOY Neriman (2000) “Bulgaristan Prenslüğünde Anayasa’nın İlanı: Tırnova Anayasası” *Eski Çağdan Günümüze Yönetim Anlayışı ve Kurumlar*, Emecen; Feridun M. (edt), Kitapevi Yayınları, İstanbul, s. 107-118.
- HAKOV Cengiz (1998) “Bulgaristan Türk Okullarında Yeni Türk Alfabesinin (Lâtin Alfabesi) Uygulanması”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı 6 (Güz), s. 734-738.
- HALAÇOĞLU Ahmet (2002) “Balkan Savaşları (1912-1913)”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt. 13 Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 308-315.
- İNAN Yüksel (1989) “Bulgaristan’daki Türkleri ve Uluslararası Hukuk Açısından Hukuksal Statüleri”, *İnsan Hakları Yıllığı*, Sayı 10-11, s. 65-90.
- KAMİL İbrahim (2016) “Bulgaristan’dan Türkiye’ye Gerçekleşen 1950-1951 Göçünün Nedenleri”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2 (Aralık), s. 31-65.
- KELEŞ Erdoğan (2008) “Rusya’nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Layiha”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 21 (Güz), s. 123-140.
- KOCACIK Faruk (1985) “Bulgaristan’daki Türklerin Kökeni” *Türk Kültürü Dergisi*, Cilt 23 Sayı 263 (Mart), s.156-161.
- KORKMAZ Nuri & ÖZTÜRK Ayhan (2017) “Bulgaristan Türklerinin Göç Süreci ve Göçmenlerin Türkiye’deki İskân ve İş Gücüne Dayalı Entegrasyonu”, *ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3 (Aralık), s. 268-289.
- KOLOĞLU Orhan (1992) “Osmanlı Döneminde Balkanlar”, *Balkanlar 1992*, Orta Doğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı, İstanbul s. 41-96
- KOYUNCU Aşkın (2006) “Bulgaristan’da Osmanlı Maddi Kültür Mirasının Tasfiyesi (1878-1908)”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 20, s. 197-243.
- KOYUNCU Aşkın (2013)“1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Öncesinde Şarkî Rumeli Nüfusu”, *Avrasya Etüdleri*, Cilt 19, Sayı 44, s. 177-208.
- KÖSE İsmail (2015) “Yalta ve Potsdam Konferansları: Sovyetler Birliği’nin Türk Boğazlarında Egemenlik Paylaşım Talepleri”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Cilt 10, Sayı, 1 (Güz), s. 241-276.
- KURAT Y. Tekin (1962) “1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi’nin Sebepleri”, *Belleten*, Cilt XXVI Sayı 103, s. 567-592.

- LÜTEM Ömer E.(2003) “Tarihsel Süreç İçinde Bulgaristan Türklerinin Hakları”, *Balkan Türkleri: Balkanlar’daki Türk Varlığı*, Erhan Türbedar (der), Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayını, Ankara, s. 44-60.
- MADEN Fahri (2011) ”Arnavutluk’un Bağımsızlık Süreci (1877-1913)”, *Avrasya Etüdüleri*, Cilt 39, Sayı 1, s. 155-196.
- MANCHEVA Mila (2011)“Image and Policy: The Case of Turks and Pomaks İn İnter-war Bulgaria (1918-1944)“, *Islam and Christian-Muslim Relations*, Cilt 12 Sayı 3 (Temmuz), s. 355-374.
- MEMİŞOĞLU Hüseyin (1984) “Bulgaristan Müslümanlarının Dinî Teşkilatlarını ve Kurumlarını Düzenleyen Nizamname”, *Vakıflar Dergisi*, Cilt 24, Sayı. 24, s. 307-352.
- MEMİŞOĞLU Hüseyin (1990) “Bulgaristan Türklerinin Birinci Milli Kongresi (31Ekim -3 Kasım 1929)”, *Belleten*, Cilt LIV Sayı. 209 (Nisan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 309-331.
- MEMİŞOĞLU Hüseyin (1992) “Bulgaristan Türklerinin Öğretmen Okulları”, *Türk Kültürü*, Sayı 348 (Nisan), s. 219-224.
- MEMİŞOĞLU Hüseyin (1995) “Bulgaristan’da Cemaat-i İslamiye ve Vakıf Kurumları”, *Vakıflar Dergisi* Sayı 25, s. 297-308.
- MEMİŞOĞLU Hüseyin (2000) “Bulgaristan’da Müftüler ve Şer’iyye Mahkemeleri”, *Vakıflar Dergisi*, Cilt 27, Sayı. 27, s. 213-231.
- MEMİŞOĞLU Hüseyin (2002) “Bulgaristan Türklerinin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 20, Yeni Türkiye Yayınları, s. 361-376.
- ÖZCAN Tuğrul (2014) “Kurumsallaşma Sürecinde Bulgar Milli Meclisi (1879-1885)”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 11, Sayı 25, s. 99-109.
- ÖZER Sevilay (2011) “2. Dünya Savaşı Yıllarında Uygulamaya Konulan Toprak Mahsulleri Vergisi ve Köylü Üzerindeki Etkisi”, *Tarihin Peşinde*, Sayı 5, s. 215-234.
- ÖZGİRAY Ahmet (1995) “Türk-Bulgar Siyasi İlişkileri (1920-1938)”,*Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı 10, s. 55-70.
- ÖZKAN S. Hilmi (2016) ” Balkanlar’da Bir Osmanlı Şehri: Sofya (1385-1878)”, *Avrasya Etüdüleri*, Sayı 50, s. 279-314.
- ÖZTÜRK İ. Mert (2013) “İkinci Dünya Savaşı Türkiye’sinde Olağanüstü Ekonomik Kararlar: Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 32, Sayı 54, s. 136-166.
- ÖZUYAR Ali (2013) “Sinemanın Siyasi Bir Propaganda Aracı Olarak Balkan Ulusları Üzerindeki Etkileri (1903-1916)”, *Türk Tarihinde Balkanlar*, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, (Haziran), s. 1105-1112.
- PINAR Mehmet (2014) “1950-1951 Bulgaristan’dan Türkiye’ye Göçler ve Demokrat Parti’nin Göçmen Politikası”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 30, Sayı 89 (Temmuz), s. 61-93.
- POPOVİC Alexandre (1986)“The Turks of Bulgaria (1878–1985)”, *Central Asian Survey*,Cilt 5 Sayı 2, s.1-32.
- SARINAY Yusuf (2011) “Cumhuriyet Döneminde Balkan Ülkelerinden Ankara’ya yapılan Göçler (1928-1960)” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 80 Sayı 27, s. 351-387.
- SARINAY Yusuf (2015) “Savaşın İttifaka: 1.Dünya Savaşı’nda Türk-Bulgar İlişkileri”, *100. Yılında 1. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu*, 3-5 Kasım 2014, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, s.257-270.
- SEYİTDANLIOĞLU Mehmet (2004) ”Yunan İhtilali ve 2.Mahmud’un Politikaları”, *Manas Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 12, s.49-56.
- STEİNER Zara (2012) “Savaş, Barış ve Uluslararası Devlet Sistemi”, Habeck Mary vd. *Birinci Dünya Savaşı ve Yirminci Yüzyıl*, Çev. Demirel, Tansel, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul s. 231-267.
- ŞİMSİR Bilal (1985) “Bulgaristan Türkleri”, *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı 263, Yıl 23, s. 137-151.

- ŞİMSİR Bilal (1986) “Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar ve Belgeler: Büyük Göçün Sona Ermesi (1950-1951)”, *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı:275, (Mart), s. 194-206.
- ŞİMSİR Bilal (1992) “Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu” *Bulgaristan’da Türk Varlığı*, 7 Haziran 1985, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s. 47-66.
- ŞİMSİR Bilal (2010) “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bulgaristan’dan Türkiye ‘ye Göçler”, *Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi*, Sayı 9-10, s.5-43.
- TABAK Serap (2015) “Varlık Vergisi ve Aydın İlinde Uygulaması” *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 9, Sayı 17 (Kış), s. 279-294.
- TAHİR N. Ali (2015) “Bulgar Komünist Partisi Ve Bulgaristan’daki Türklere Yönelik Asimilasyon Politikası”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 8, Sayı 41 (Aralık) 2015, s. 578-587.
- TANOĞLU Ali (2011) “Bulgaristan Türklerinin Son Göç Hareketi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 14, Sayı 1-4, s. 129-161.
- TURAN Ömer (2002) “Bulgaristan’da Türk Vakıfları”, *Balkanlar’da İslam Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri (21-23 Nisan, 2000, Sofya)*, Ali Çaksu (Ed.), İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul, s. 199-229.
- TURAN Sibel (2005) “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenlerin Işığında Türk-Bulgar İlişkilerinin Yeri ve Önemi Üzerine Bir İnceleme (1923-2004)”, *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu Bildiriler Kitabı (11-13 Mayıs 2005)*, Odunpazarı Belediyesi Yayınları, Eskişehir, s. 297-312.
- UÇAROL Rıfat (1994) “Değişmekte Olan Dünyada Türk Boğazları’nın Önemi ve Geleceği”, *Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, s. 165-202.
- UZUN Hakan (2009) “Cumhuriyet Gençliğinin Misyonu Çerçevesinde 1933 Yılı Vagon-Li ve Razgrad Olayları”, *AÜDTCF Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6, Sayı 3, s. 57-81.
- YALIMOV İbrahim (2014) “1876-1923 Döneminde Türkiye’de Bulgar Topluluğu ve Sosyalist Hareketin Gelişmesi”, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)*, Tunçay, Mete; Zürcher Erik Jan (edt), Çev. Tunçay, Mete İletişim Yayınları, İstanbul s. 132-162.
- YENİSOY SÜLEYMANOĞLU Hayriye (1996) “Bulgaristan Türklerinin Eğitim ve Kültürel Kalkınmasında Hizmetleri Geçen Azerbaycan Aydınları”, *Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı. 3, s. 13-20.
- YILDIRIM Bülent (2015) “Bulgaristan’daki Türk Okullarında Latin Harflerinin Uygulanma Süreci ve Sonrasında Türkiye Cumhuriyeti’nin Desteği”, *Asia Minör Studies*, Cilt. 3, Sayı 5 (Ocak), s. 135-147.
- YILDIRIM Bülent (2015) “Resmi Nüfus Sayımlarına Göre Bulgaristan’da Türk Nüfusu (1878-1934)”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 214 (Şubat),s.93-109.
- YILDIRIM Bülent (2015) “Bulgaristan’daki Müslüman Türk Azınlığa Baskılar ve Göç (1934-1939)”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Balkanlar Özel Sayısı Cilt 4, Sayı 69 (Mart-Haziran 2015), s. 4095-4102.
- YILDIRIM Bülent (2017)“Bulgaristan’da Türk Azınlığa Yönelik Unutulmuş Üç Büyük Siyasî Suikast”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 16 Sayı 3 (Ocak),s. 864-877.
- YILDIRIM Seyfi (2012) “Balkan Savaşları ve Sonrasındaki Göçlerin Türkiye Nüfusuna Etkileri” *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 8, Sayı 16 (Güz), s. 75-92.
- YÜCEER Saime (2002) “Tarihsel Perspektif İçerisinde Türkiye’nin NATO’ya Girişi ve Meclisteki Yankıları”, *Atatürkçü Bakış*, Sayı 1, s. 71-89

Tez

- BAYRAKTAROVA Emine (2009) *Bulgaristan’daki Müslüman Azınlıkların Statüsü*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

- BİRECİKLİ İ. Burak (2010) *Arnavutlar ve Arnavutluk Sorunu 1908-1914*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- ÇAĞLAYAN Savaş (2007) *Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler (Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nden Günümüze)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- EYÜBOĞLU Nihan (2008) *Yalta Konferansı ve Konferans Sonrasında Avrupa'nın Durumu*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- HATİPOĞLU Sezgin (2012) *Türk-Rus İlişkilerinde Boğazlar Sorunu*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- IŞIK Salih (2011) *Balkan Antantı, Balkan Paktı ve Türkiye*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Edirne.
- İVGEN Ferhat (2007) *1923-1960 Döneminde Türkiye'nin Balkan Politikası*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- GEMUHLUOĞLU Mehmet Ali (2003) *Soğuk Savaş Döneminde Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkisi (1945-1965) ve Türk Dış Politikası Cilt 1*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- GÜVEN Cüneyt (2007) *Sebepler ve Sonuçlarıyla Kore Savaşı*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli.
- KOYUNCU Aşkın (1998) *Bulgar Eksarhlığı, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale.*
- LUTOV Ahmed (2010) *Bulgaristan'da Müslüman Azınlıklar (Dini Hayat ve Aile Yapıları)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- MEYDAN S. Buket (2002) *İkinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze Balkanlardaki Yapılanma ve Türkiye*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- OĞUZ Yüksel (2007) *Montreux'den Günümüze Türk Boğazları (Uygulamalar, Sorunlar, Çözümler)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ÖNDER Selahattin (1990) *Balkan Devletleriyle Türkiye Arındaki Nüfus Mübadeleleri (1912-1913)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- ÖZÇELEBİ Suat (1991) *Bulgaristan'daki Türk Azınlığı Açısından Türk-Bulgar İlişkileri ve Göç Sorunu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- ÖZGÜR Ulvi (2007) *Bulgaristan Türklerinin 1950-1951 Yıllarında Türkiye'ye Göçleri*, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- ÖZTÜRK İ. Mert (2014) *Türkiye'nin Balkanlarda Batı ve Doğu İttifakına Bağlı İki Sınır Komşusuyla Siyasi İlişkileri: Bulgaristan ve Yunanistan (1945-1960)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- SAATÇI Meltem Begüm (2004) *Makedonya Sorunu (1903-1913)*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Antalya.
- ŞÜKÜROĞLU V. Karani (2008) *1945-1960 Soğuk Savaş Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri ve Ortadoğu'ya Yansıması*, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- TAHİR N. Ali (2009) *1945 Sonrası Bulgaristan Türklerine Yönelik Asimilasyon Politikası*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslar Arası İlişkiler Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- TAHİR Tahir (2003) *Minority Policies in Bulgaria: Continuity and Change*, Orta Doğu Tetkik Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

- TAN Hakan (2013) *Makedonya’da Bulgar Komite Faaliyetleri ve Boris Sarafof*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- TOPRAK Serap (2011) *XIX. Yüzyılda Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri ve Avrupalı Devletlerin Balkanlar Politikası*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara
- TÜMENOĞLU Rıdvan (2006) *Bulgar Kaynaklarına Göre Mondros’tan Lozan’a Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- URGANDOKUR Melisa (2004) *Türkiye-Bulgaristan İlişkileri (1923-1933)*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa.

Televizyon Programı

- HIZAL Murat (22.07.2008) “Soğuk Savaş Belgeseli”, Kırmızı Hat Programı, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu, Türkiye. <https://www.youtube.com/watch?v=96Cq5LYlisg> (Erişim Tarihi:4.12.2016)

Elektronik Kaynaklar (Makale)

- BAŞKAYA Muzaffer (2015) “İngiliz Basınına Göre Bulgaristan’ın Birinci Dünya Savaşı’ndan Çekilişi ve Selanik Antlaşması”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1, (Nisan), s. 51-74. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/akademikincelemeler/article/view/5000114239/5000106414>, (Erişim Tarihi: 10.02.2016)
- ÇOLAK Filiz (2013) “Bulgaristan Türklerinin Türkiye’ye Göç Hareketi (1950-1951)”, *Tarih Okulu*, Sayı 14 (İlkbahar-Yaz), s. 113-145, http://www.johschool.com/Makaleler/804462305_11-%20filiz_colak_makale.pdf, (Erişim Tarihi: 6.02.2016).
- HAYTA Mustafa (2017) “Bulgaristan Topraklarında Osmanlı Bakıyesi Bir Yüksek Öğretim Kurumu: Medresetü’n-Nüvvâb”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 10 Sayı: 52 (Ekim), s. 1335-1358. http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt10/sayi52_pdf/7ilahiyat/hayta_mustafa.pdf, (Erişim Tarihi: 9.7.2018).
- SAVRUN Ergenekon (2016) “Balkan Milliyetçilikleri Bağlamında Sırp, Yunan ve Bulgar Milliyetçiliklerinin Karşılaştırılması”, *Avrasya Çalışmaları Dergisi*, Sayı 4, s. 1-19. <http://eurasian.eurasianacademy.org/dergi/balkan-milliyetcilikleri-baglaminda-sirp-yunan-ve-bulgar-milliyetciliklerinin-karsilastirilmesi201605.pdf> (Erişim Tarihi: 24.06.2018).
- Şener Bülent (2014) “Türk Boğazları’nın Geçiş Rejiminin Tarihi Gelişimi Ve Hukuki Statüsü”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Cilt 7 Sayı 17 (Mart), s. 467-493. http://www.johschool.com/Makaleler/1175976891_21.%20b.sener.pdf (Erişim Tarihi: 25.06.2018).

E-Kaynaklar (İnternet Sitesi)

- A Bulgarian From Resen, Macedonia, <https://www.youtube.com/watch?v=wGZMxkQfu1s> , (Erişim Tarihi: 22.3.2018).
- Bulgaristan Cumhuriyeti Müslümanlar Diyaneti Başmüftülüğü “Halk İdaresi Döneminde Başmüftülük” <http://grandmufti.bg/tr/za-nas-6/istoriya.html>, (Erişim Tarihi 16.05.20018).
- Fransız *Le Monde Diplomatique* “COMECON”, <https://www.monde-diplomatique.fr/recherche?s=comecon>, (Erişim 20.05.2018)
- MARUSHİAKOVA Elena&POPOV Vesselin “Ethnosocial Structure of the Roma of Bulgaria”, Çev. Lilia Vrangova, *Patrin*, <http://www.oocities.org/~patrin/bulg-structre.htm>, (Erişim Tarihi 20.05.2018).

MARUSHIAKOVA Elena&POPOV Vesselin “Roma Muslims in the Balkans”, *Fact Sheets on Romani*, http://romafacts.uni-graz.at/view_pdf.php?t=culture&s=c_1_3&l=en , (Erişim Tarihi 20.05.2018).

ÖZLEM Kader (2011) “Lozan Antlaşması’nın Bulgaristan Türkleri İçin Geçerliđi: Hukuksal Bir Değerlendirme”, *Balkan Türkleri Kùltür ve Dayanışma Derneği*, <http://www.balturk.org.tr/lozan-antlasmasin-in-bulgaristan-turkleri-icin-gecerligi/>, (Erişim Tarihi 22.05.2018).

“*Population By Census Years Within The Period 1900-2011*”, s. 8, http://www.nsi.bg/census2011/PDOCS2/Census2011final_en.pdf, (Erişim Tarihi:19.05.2018).

The Council for Mutual Economic Assistance, “COMECON” [https://www3.nd.edu/~jbergstr/DataEIAs2006/FTA5yrData_files/PDF%20Files/Europe/Council%20for%20Mutual%20Economic%20Assistance%20\(COMECON,%20CMEA,%20CEMA\)%20\(Country%20study\).pdf](https://www3.nd.edu/~jbergstr/DataEIAs2006/FTA5yrData_files/PDF%20Files/Europe/Council%20for%20Mutual%20Economic%20Assistance%20(COMECON,%20CMEA,%20CEMA)%20(Country%20study).pdf) (Erişim Tarihi 20.05.2018).

EKLER

Ek 1: Bulgaristan'daki Müslüman Pomakların Yeni Bulgar Hükümetince Bulgarlaştırılmaya Çalışıldığına Dair Sofya Elçiliği ile Türkiye Cumhuriyeti Filibe Konsolosluğu Arasındaki Yazışma ve "Behçet " Adlı Bir Kişinin 4.09.1934'te Türkiye Cumhuriyeti Filibe Konsolosluğu'na Konuyla İlişkin Gönderdiği Mektup463

10/12/1935

5

T. C.
Dahiliye Vekâleti
MUFUS U. M.
Ş. 2. M.
Sayı
2512
727

Mukâdes: Bulgaristandaki
Müslüman Pomakların Bul-
garlaştırıldığı H.

Yüksek Başvekâlete

Bulgaristanda oturmakta olan Pomakların Bulgar Hükümetince bulgarlaştırılmalarına çalışıldığı hakkında Sofya elçiliğinin iş'arı üzerine Hariciye Vekâletinden alınan 24/1/1935 Tarih ve 1350/130 sayılı tezkere ve bu husustaki Filibe konsolosluğunun yazısı ile Behçet imzalı mektup örnekleri ilişik olarak sunulmuştur .

Dahiliye Vekili
N. Sami

Hifz
11.2.1935

1

-8-

030 10 242 637 8

Di 5.

Hariciye Vekâleti İkinci Daire Umum Müdürlüğü
24 Kanunusani 935 tarih ve 1350/130 sayılı
tezkeresi örneği.

İçişler Bakanlığına

Pilibe konsolosluğundan Sofya elçiliğine ve bir örneği de bilgi için bakanlığınıza irsal edilmiş olan sureti bitişik tahrirat muhteviyatı hakkında Sofya elçiliğinizin mütalaası sorulmuştu. Mezkûr elçilikten bu hususta alınan yazı örneği aynen aşağıya sunulmuştur

"Bulgaristanda bulunan Türkler ve Pomaklara karşı "Yapılan taziyat hakkında Hariciye Nezareti nezdinde yapılmak"ta olan teşebbüsler peyderpey Vekâleti Celilelerine arz olunmak" tadır.

"Her ne kadar son günlerde Bulgar Hariciye Nazarı

"İncelematbuatına vukubulan beyanatında Pomakların Bulgarlaş

"tırılması hususunda Bulgar Hükümetine istinad edilen efil ve hareketi tekzi edilmekte ise de hakikatı halde Pomakların Bulgarlaştırılmasına çalışmaktan feragat edilmemiştir.

"Bu maksada vasil olmak için başlıca mekteplerde faaliyet gösterilmektedir. Hükümet tarafından ekalliyet mekteb"lerine vukubulan pek az miktarındaki yardım buhran vesilesile "kesildiği gibi pomaklarda son derece fakir olmaları hasebile "kendi aralarında para toplayarak muallim tutmaktan aciz bulunduklarından Pomak çocukları Bulgar ibtidai mekteplerine devam etmek mecburiyetinde kalmaktadırlar.

"Pomakların dini bir taassup kisvesi altında Türk "Camiasına olan merbutiyetleri, Bulgarların kendilerini bulgarlaştırmak

"Hususunda sarfettikleri gayretin müsbet bir netice vermesine

"mani olduğu kadar elçilikçe zaman zaman yapılmakta olan teşebbüsler de Bulgar Hükümetini bunları bulgarlaştırmak hususunda

"ihtiyat ve korku ^{ile} harekete sevk etmektedir. Ancak bulgar

"ların bunlar üzerindeki her türlü tasallut ve tazyiklerini tema

"mile bertaraf etmek'ya katî bir tehdit ile veyahud bulgaris 2

(2)

"tanın Türkiye ile samimi surette dost olmak ihtiyacında bulun-
 "ması ile kaimdir.Halihazırda ise birinci şıktan ziyade ikin-
 "cinin husul bulması hühümetimizin takib etmekte olduğu umumî
 "siyasete daha muvafık olduğundan Bulgaristandaki Türk ekalli-
 "yet hukukunun tam olarak tahakkuku,dostluk siyasetinin müsbet
 "ve fiilî bir şekilde teessüsü suretile temin edilmek icabeder
 "Bu yolda sarfı mesai edilmekte olduğu malûmu devletleridir."

bilgileri için sunulmuş olan bu malumat hakkında bakanlığınızı-
 zın ne düşündüklerinin bildirilmesini dilerim.

P.Z.

Hariciye Bakanlağı V.
 okunamadı

aslına aynıdır.

6/2/935

030	10			242	637	8
-----	----	--	--	-----	-----	---

3

6 - IX - 1934

ilişik: 2.

Özü: Yeni bulgar hükümetini
Pomakların bulgarlaştırmak
siyaseti H:

S U R E T

Sofya Elçiğine

Kimon Gorgiev hükümetinin pomakları, her ne bahasına olursa olsun, Bulgarlaştırmak kararında olduğu gün geçtikçe daha vuzuhla anlaşılmağa başlamıştır. Pomakların kesafetle yaşadığı Daredere, Devlen, Paşmaklı, Nevrekop, ve havalisinden gün geçmiyorki konsoloslughumuza müctemean veya münferiden insanlar yanıp yakılması, ağalayıp sızlaması. Pomak mektepleri birer birer kapatılıyor, mevcudlarında ise Türkçe okutulmasına müsaade olunmuyor. Pomaklara yapılan propoğandanın hulâsası şudur:

"-Siz evvelce Bulgardınız, Türkler sizi kılınc kuvvetile müslüman yapmışlar. Bundan sonra başınızdan fesleri alıp cami yerine kiliseye gidecek, tamamile eski dininize döneceksiniz .Başka çareniz yoktur."

Şimdiye kadar yalnız nazariyatta kalan bu propoğandaların son zamanlarda filiyat sahasında da yer tutmağa başladığı atılan ilk adımlardan istidlâl olunuyor. Mitekim bugün Meştereden Behcet imzasıyla aldığım bir mektub bu hakikatı vazihan anlatmaktadır. Arab harfleriyle yazılı olan mektubun yeni harflerimizle çıkarılmış bir suretiyle aynı mevzua dair sabık Peştere muallimlerinden Kadri EF. tarafından kaleme alınıp konsoloslughumuza şirakılan raporu leffen takdim ediyorum.

Bu vesile ile de derin saygılarımı sunarım.

Saimzade Süreyya
Filibe konsolösu

aslının aynıdır.

6/2/1935

Saimzade Süreyya

030	10			242	6378
-----	----	--	--	-----	------

K.Ü.

S U R E T

4.IX.1934

Türkiye Cumhuriyeti Filibe Konsolosluğuna

Radop balkanlarının Bulgar - Rum hududu boylarında meskûn Pomak halkına, Bulgarların son za manlarda takib etmekte oldukları imha siyaseti had bir devreye varmıştır.Şöyle ki:

19/MAYIS/934 yeni hükümetin "yani belediyeler kanunu" mucibince onbin nufustan ibaret olan bir kasabaya veya bir köye kûnûmeti merkeziye bir belediye reisi ve onbin nufustan dun olan köylere ise birer belediye reis muavini tayin etmektedir. Bu cümleden olarak Hudud boylarında Dosbat, Yılcıl,Çavdar mahalle, Kosik,Bartun,Horoslu nam Türk-Pomak köylerine de hükümeti merkeziye böyle belediye reisi ve muavinleri tayin etmiştir . Bu tayin olunan memurlar 3/II/934 te vazifeleri başına gelir gelmez köy halkını ~~ıçtima davet etmiş~~ ve içtima davet etmiş ve içtimada hudud kumandanı ve diğer büyük rütbeli birkaç zabıt ile hükümet mektebi baş muallimi ve diğer muallimler ve belediye reisi Türk-Pomak halkına hitaben şu sözleri söylemiştir:

Muhterem din kardaşlarım;

Hükümeti merkeziye beni köyünüze belediye reisi gönderdi. Elimden geldiği kadar iyi olmanız için çalışacağım.Evvel emirde köyünüzde muhteşem bir kilisenin mevcut olmaması teessürümü mucib olmuştur.Biz hepimiz bir dine mensub olmakla beraber buğünden itibaren sizi camie gödib ibadet etmekten menediyorum. 15 gün kadar hükümeti merkeziye buraya külli miktarda şapka gönderecek ve siz de eski dininize avdet edeceksiniz."

Bundan sonra Dosbat imama Hafız Hüseyin EF.sureti hususi-yede hayud boyu kumandanı tarafından çağırılmış,camie gitmesi ve Türk-Pomak comaatına imam olmaması tenbih edilmiştir. Aksi halde kendisinin oradan kaldırılacağı bildirilmiştir.Halk bir heyecan ve halacan içersindedir.Türk-Pomak halkı Bulgar hükümetinin bu hareketini nefretle karşılamış ise de sesle-

(2)

rini duyuracak bir yerleri olmadığı için şimdilik bana kadar müracaat etmişlerdir. Bendenizde hali keyfiyeti size haber verir, naçiz bir vazifeyi milliyeyi ifa etmiş olmakla kendimde bir hazzı manevî duyarım. Selâm ve hürmetler takdim eylerim.

Behçet

Aslı gibidir.

030	10			2426328
-----	----	--	--	---------

6

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti
 II'nci Daire Umum Müdürlüğü
 Şube

Ankara : 24 K.Sani 1935 193
 Huiâsa :

Hüfz
 17-7-35

Başbakanlığa

Filibe Konsolosluğundan Sofya Elçiliğine ve bir örneği de bilgi için Bakanlığımıza irsal edilmiş olan sureti bitişik tahrirat muhteviyatı hakkında Sofya Elçiliğimizin mütealeası sorulmuştu. Mezkûr Elçilikten bu hususta alınan yazı örneği aynen aşağıda sunulmuştur:

" Bulgaristan'da bulunan Türkler ve Pomaklara karşı yapılan tazyikat hakkında Hariciye Nezareti nezdinde yapılmakta olan teşebbüsler peyderpey Vekâleti Celilelerine arz olunmaktadır."

"Her ne kadar son günlerde Bulgar Hariciye Nazırı ecnebi matbuatına vukubulan beyanatında Pomakların bulgarlaştırılması hususunda Bulgar Hükümetine isnat edilen efal ve hakâti tekzip etmekte ise de hakikati halde Pomakların bulgarlaştırılmasına çalışmaktan feragat edilmemiştir."

"Bu maksada vasıl olmak için başlıca mekteplerde faaliyet gösterilmektedir. Hükümet tarafından ekalliyet mekteplerine vukubulan pek cüzi miktardaki yardım buhran vesilesiyle kesildiği gibi Pomaklar da son derece fakir olmaları hasebiyle kendi aralarında para topluyarak muallim tutmaktan âciz bulduklarından Pomak çocukları bulgar iptidai mekteplerine devam etmek mecburiyetinde kalmaktadırlar."

"Pomakların dinî bir taassup kisvesi altında Türk camiasına olan merbutiyetleri, bulgarların kendilerini bulgarlaştırmak"

Cevabi muharreratı hangi daire ve şube ile yazılmasını ve umumî ve hususî numaralarını ileri bildirir

030	10			262	632	8
-----	----	--	--	-----	-----	---

7

1.

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti
 Harici Daire Umum Müdürlüğü
 Şube

Ankara :

193

Hulâsa :

-II-

"hususunda sarfettikleri gayretin müsbet bir netice vermesine
 "mani olduğu kadar Elçilikçe zaman zaman yapılmakta olan teşeb-
 "büslerde Bulgar Hükümetini bunları bulgarlaştırmak hususunda
 "ihtiyat ve korku ile harekete sevketmektedir. Ancak bulgarla-
 "rın bunlar üzerindeki her türlü tasallut ve tazyiklerini tema-
 "mile bertaraf etmek, ya katî bir tehdit ile veyahut Bulgaris-
 "tanın Türkiye ile samimî surette dost olmak ihtiyacında bulun-
 "ması ile kaimdir. Halihazırda ise birinci şıktan ziyade ikin-
 "cinin husul bulması Hükümetimizin takip etmekte olduğu umumî
 "siyasete daha muvafık olduğundan Bulgaristan'daki Türk ekalli-
 "yet hukukunun tam olarak tahakkuku, dostluk siyasetinin müsbet
 "ve fiilî bir şekilde teessüsü suretile temin edilmek icap
 "eder. Bu yolda sarfî mesai edilmekte olduğu malûmu Devletleri-
 "dir.

Bilgileri için sunulmuştur.

Hariciye Bakanlığı V. 7

Jungü
 25-1-935

8

Cevabî muharrerata hangi daire ve şube ifadesiyle yazıldıysa ve umumî ve hususî numaraları da yazılmalıdır

030	10			262	637	8
-----	----	--	--	-----	-----	---

Ek 2: Bulgar Kessarevo Köylülerinin Kendilerine Bulgar Halkı Tarafından Uygulanan Zulüm ve Yardım Taleplerine Dair 21.08.1932 Tarihinde Sofya Elçiliği'ne Göndermiş Oldukları Mektup⁴⁶⁴

Türkiye Cumhuriyeti		Ankara : 21/8/1932	
Hariciye Vekâleti		Hulâsa :	
II Daire Umum Müdürlüğü	I Sube		
16584	670		
Yüksek Başvekâlete			
16/8/932 tarih ve 16409/660 num rolü arızaî aciziye zayıdır:			
"Kessarevo" köylüleri tarafından Sofya Elçiliğine gönderilen ve eski yazı ile muharrer bulunan bir müracaatname Sofya Elçiliğinden vücut etmiş olmakla bir sureti leffen takdim kılınmıştır.			
Elçilik bu baptaki bahiratinde mektup mündericatinı telhisan köylülerin, Elçilikçe köylerine bir memur izamından mütehassis kaldıklarını, ancak yerlerine avdetten sonra yine fena muameleye maruz kaldıklarını ve hallerine bir gare bulunmasını istihbar ettiklerini bildirmekte ve berveçhi ati mütalâatta bulunmaktadır.			
" Köylülere tazyikat devam ettiğinden bahsile Bulgar Hariciyesine tekrar müracaat elyevm nabemevsimdir. Böyle bir teşebbüsün neticesi ancak tazyikatı daha bir müddet devam ettirmekten ibaret kalır. Binaenaleyh hatıra gelen tedbir mağdur mevkiinde ve işlerini bizce belli olanlara parayla bir az yardım etmek ve gelecek bahara Türkiyeye nakledileceklerini temin ile kendilerini teskin eylemektir.			
Şimdiki halde başka yapılacak bir şey kalmadığına ve geçende lutuf buyurulan ve Kessarevo ile Filibede tahkikat ve istihbarat için şimdiye kadar yarısı sarfedilmiş olan beş			
030	10	240	624 7
Cevabı muharrerata hangi daire ve sube ifadesiyle yazıldığıнын ve umumî ve hususî numaralarınını dersi mevcuttur.			

⁴⁶⁴ BCA 030.10.240.624.7.

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti
 Daire Umum Müdürlüğü
 Şube

Ankara : 193

Hulâsa :

2

yüz liradan bir şey ayırmak mümkün olmadığına binaen bu köylülere yine mahallinde gizlice dağıtılmak üzere üç yüz lira gönderilmesinin ve gelecek bahara kadar Türkiye'ye nakillerinin teminini rica ederim "

Keyfiyet Yüksek takdiri Devletlerine arz olunur efendim.

A.S.

Hariciye Vekili n.

M. W. W. W.

030	10			240	624	7
-----	----	--	--	-----	-----	---

21-8-92	4	45961
---------	---	-------

Cetvâli muharrerata hangi daire ve şube ifadesiyle yazıldığıнын ve umumî ve hususî numaralarının derces mevcuttur.

2

S U R E T

28 Temmuz 1932

Huzuru Alinize

Efendim siz gelmişsiniz bizi aramağa, biz keserevoda yoktuk, işittik sizin aradığınızı bizi, biz de geldik evimize . amma ikinci günde bizi dövmeğe başladılar ve hem de çok eziyet ediyorlar, bizim bir çaremize bakasınız efendim.

Biz bir imdat idesiniz, ana da siz baba da siz, bizim bir çaremize bakasınız rica ederim rica ederiz efendim. Efendim hatipler yok idi şimdi geldiler Kesarovaya ne de onun çocuğunu dövüp ezmişler burada bu işlerden kolayına bakın yahut bize bir yol gösterin, biz de bilelim işimizi bize bir çare var mı yok mu, biz bu yerde rahat duramıyoruz, ne insanlara rahat ne de hayvanlara rahat var, bir yere çıkamıyoruz böylece bilesiniz efendim vesselâm.

Ey ağalar ey beyler bu işler nice olacak bu bulgarlar ne istiyorlar bizden fakat öldürdü İbrahim ~~ama~~ İbrahimi de öldürdü köylü bulgarlar şu başkaların ne kabahatleri var da hepimizi dövdüler hem de dövüyorlar da şimdi gene her gün.

Komşuluk her kes darmadağın olular, şimdi evlerine gelmeğe başladılar . amma daha çok eziyet ediyorlar, şimdi biz de köy muhtarına ağlanıyoruz. Hiç bir faide yok ve de kaymakama ağlanıyoruz. Ondan da fayda görmeyoruz bu bizim işimiz nice olur sizden imdat bekleyoruz.

Ya gâne bir çare yoksa daha şimdi gelin siz alın bizim canımızı da biz de kurtulalım bu belâlardan, bir kişi yapıp ta bütün köylünün ne kabahatı vardır, çeksinler ya sizden de hiç çare olamazsa bize tek bir haber bize de ara,alım başımıza çare.

Aman biz çok zahmetler çekiyoruz bulgarlardan Keserevo da Davza kasasında.

30	10		240	624	17
----	----	--	-----	-----	----

3

-2-

426
CI OEO

Efendim çok bir zorlukta ya eğer sizden rayda y.ksa
biz oğlu uşağı bırakıp ta kaçmak fikrindeyiz daha imdat
isteyoruz.

Biz buraya geleli bize çok eziyet ediyorlar daha çok
dertlerimiz var ama yazmıyoruz. Niçin dersiniz korkuyoruz bize
diyorlar ki buğarlar biz islâm karılarına gözümüz kalıyor
efendim bizi hatunlarımız suya çıkamıyorlar

Bu sözleri de yazalım ama sonradan

Bu mektubu yazıyorlar Kesarevo ahalisi

Katip Mustafa İbrahim

İsmail Sar oğlu sizinle İstoraçlı giden adam

Mustafa Ali oğlu

Mustafa Mehmet oğlu

Habil Davut oğlu

Ali Davut oğlu

Osman Ali Osman

Hasan Mehmet Ali oğlu

Aslının ayıdır.

Ahmed

030	10			240	624	7
-----	----	--	--	-----	-----	---

Ek 3: Bulgar Hükümetinin Politikaları İle İlgili Sofya'da Yayımlanan Deliorman gazetesinin sahibi Mahmut Necmettin Deliorman Razgrat'ta Yayımlanan Karadeniz Gazetesinin Sahibi Arif Necip Kaskatı ve Kırcaali'de Yayımlanan Özdilek Gazetesinin Sahibi Gültekin Arda Tarafından Bulgaristan'da Uygulanan Zulme Dair 1943'te Türkiye'de Yayımladıkları "Bulgarya'daki 1.300.000 Türk" Adlı Broşür⁴⁶⁵

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet Umum Müdürlüğü

2/Haziran/1943
8 VI 1943

Şube	Dosya	Numara
IX	6526	26131

Özünü: (Bulgarya'daki
1,300,000 Türk) adlı kitap
H.

İlişigi :

Başvekâlet Yüksek Makamına

İligik olarak sunulan ve M.Necmettin Delior-
man, Arif Necip Kaskatı, Gültekin Arda taraflarından ya-
zılan (Bulgarya'daki 1,300,000 Türk) adlı broşürün -
yüksek İcra Vekilleri Heyetince Matbuat kanununun 50.
maddesi mucibince satıştan menine karar verilmesi husu-
sunda emir ve müsaadelerini saygılarımla yüksek tensip-
lerine arz ederim.

Dahiliye Vekili
Hilmi Uzun

hişfi
18.6.1943
(Kulluhatın Teklifi üzerine
karar alınmıştır.)

N.K.

EKAMATEMİN
8-6-1943 17819

Karşılıklarda: Dosya sayısıyla numara ve tarihin zikri rica olunur.

1 + 1 Broşür.

---

⁴⁶⁵ BCA.030.10.243.645.4.

Bulgarya'daki 1,300,000 Türk

Yazanlar: M. Necmeddin Deliorman, Arif Necip
Kaskatı, Gültekin Arda

030	10			243	645	4
-----	----	--	--	-----	-----	---

Bulgaristan Türklerinin acınacak hali

19 Mayıs 1934 tarihli Bulgar askeri hükümet taklibinden sonra geçen dokuz senelik bir devre içinde Bulgaristan Türküne karşı faşist hükümet tarafından sistematik bir surette bir imha siyaseti takip olunagelmektedir.

O tarihten bu zamana kadar cereyan eden hâdiseleri aşağıdaki maddeler hülâsa edecektir:

1 — Türk kesafetinin bulunduğu Tuna havası ve Deliorman mmtakasında mevcudu 500 ü bulan Türk mektepleri yazılarını evvvelce Anayurd yazısı ile birleştirmelerinden dolayı bir hamlede kapatılmış ve yerlerine milli Bulgar mektepleri

tepleri ikame edilmiştir. Bu mekteplerde Bulgar dilinden ve terbiyesinden başka yer alan bir program yoktur. Türk yavruları kendi milli an'anelerinden ve kültürlerinden uzaklaştırılmak istenmektedir. Bu mekteplerin 600 ü bulan Türk öğretmenleri sıkı bir tazyik altında bırakılarak ana yurda hicrete ve illicaya mecbur edilmişlerdir. Bu imha sistemi vaktile Bulgar maarif nezaretinin ilk tedrisat umum müdürlüğüne getirdiği Asparuh Çiçulayn tarafından tesis edilmiş ve noksan-sız tatbik edilmiştir. Her kaza ve nahiyelerde Türk cemaatleri tarafından idare edilen rüşdiyelerden bugün hiç bir eser kalmamıştır. Şumnuda yaşatılan bir medrese, Bulgar amalane hizmet eden mütereddi çömez yetiştirmekte devam ediyor. "Nevvap,, medresesi namını alan bu müessesenin müderrisleri [Bulgarlardan ve Anayurd rejimine muhalif kalanlardan müteşekkildir.

2 — Memleketin iktisat sahasında Türke en basit bir yer verilmemekte ve mevcudu bir milyon üçyüz bini bulan Türk halkının sınıfsızlığı

— 5 —

ikame olunmaktadır. Türk, Bulgaristanda bugün bir "Parya,, dan daha aşağıdır. Türkün orada bir mebusu bile yoktur. Türk yavrularına "Milli,, Bulgar ilk mekteplerinden gayri tahsil vermediklerinden sanat sahası da kendilerine kapatılmıştır.

3 — Türke hiç bir Bulgar müessesesinde ve ticarethanesinde yer yoktur. Türk gençleri her gün emniyet karakol'arında türlü bahanelerle iftice vermek tazyığı altındadırlar.

Bunlardan bu bahanelerle mahkûm edilen gençler hap'shanelerde çürümektedirler. Bu takibatın gayesi, Türk gençliğini Bulgaristandan uzaklaştırmaktır. Bunda kısmen de muvaffak olunmuştur. Bu gençler, türlü tehlikeleri göz önüne alarak hudutlardan anayurda iltica etmişlerdir. Bu vaziyet diğer bir tehlikeyi ortaya atmaktadır. O da, erkek gençlerini kaybeden muhitlerde Türk kızları meselesidir.

Türk kızları evlenecek Türk genci bulama

— 6 —

maktadırlar onları müthiş bir akibet beklemektedir.

4 — Geceleri Türkler, sokaklara çıkamamaktadırlar. Akşam ezanından sonra sokakta görünen her Türk tevkif olunmakta ve "Brannik" teşkilâtı mensuplarının hücumuna uğramaktadır. Askeri kışlalara götürülüp sağlıkları alınmaktadır.

5 — Hiç bir cemiyet hayatı kalmamıştır. Bütün milli ve kültürel Türk cemiyetleri kapatılmıştır.

Türkün hakkını haykıracak bir tek gazete yoktur.

Türke radyo dinlemek hakkı da yoktur. Anayurddan bir gazete alıp okuması ölüm tehlikesi altında bir cürüm teşkil eder. Anayurddaki yakınları ile muhabere dahi cürüm meyanımdadır.

6 — Cenubi Bulgaistanda ve Rodoplar havâlisinde bulunan Türklere gelince, bunlar üzerindeki baskı din çerçevesi içine alınmıştır. Buralar

— 7 —

da Bulgar askeri makamlarının himayesine sığınan Bulgar papaları köy köy dolaşarak islâm halkını süngü tehdidi altında tanzim edilmiş bazı dini beyannameleri imzalamaya mecbur etmek tedirler. Bunlar daha ziyade Bulgarca konuşan islâm mmtakalarında cereyan etmektedir.

Bu beyannameler tehdit altında imza edilince tanassur ettikleri neticesine varılıyor ve islâm cemaatlarından uzaklaştırılıyor. Bu terrörden sıyrılan bir çok kimseler civar şehirlere ve hatta Filibe'ye dağılmıştır, perişan olmuşlardır.

7 — İase maddeleri Türke ikinci derecede muamele edilerek verilmkte ve birçok maddelerden mahrum edilmektedir. Türke mahsus bir hak mefhumu yoktur. Türkler bugün Bulgaristanda açlıktan ve işsizlikten mahv ve teredd'ye yüz tutmuşlardır.

8 — Bulgar parlâmentosunda ve hatta en ufak bir nahiye meclisinde aza sıfatile herhangi bir Türkün iştirakine mahal bırakılmamıştır. Seçimli

Rusçuk köylerinden pazara odun getiren köylü
Türk ailesi

— 9 —

Sofyada hapishanede geçen sene ölen (Doğruyol) gazetesi sahibi.

olan islâm cemaat'arı ve 20 milyon liralık evkafı Bulgar hükümetinin nasbettiği kâbteler ve Bulgarlar elinde israf ve yok edilmektedir.

9 — Türk dilile birçok yerlerde konuşmak yasak edilmiştir.

— 10 —

10 — Garbi Trakyadaki Türklerle Dobrucadaki Türklerin vaziyeti de feci bir saftaya girmiştir. Buralardaki Türk mevcudiyeti kökünden kurutulmak üzeredir. Ha'k bu terrörden yılmış olduğundan her ne bahasına olursa olsun aç ve perişan olarak Anayurda ağınmağı göze almıştır.

11 — Bulgaristanda çıkan 7 Türk gazetesinin sahip ve baş muharirleri, muharirleri vahşiyane takiplerden sonra Anayurda koğulmuş ve bunlardan bazıları başkaların taziyası altında hayata göz yummuşlardır. Bu'garistanda bir sene evvel Bulgar terrörü altında hapisanede feci bir surette öldürülen Sofyada münteşir Türkçe "Doğru yol," gazetesi sahibi merhum Mehmet Celil de vardır.

12 — Bulgar topraklarında kalan Türk emlâki üzerindeki veraset halkı yeni bir kanunla kaldırmış ve bütün emlâk Bulgar hükûmetine intihal ettirilmiştir. Hiç bir Türk vatandaşı ebeveynin-

den Bulgaristanda intikal eden emlak üzerinde hak iddia edemeyecek durumdadır.

13 — Bulgar vatani teşekkülleri güya feshedilmiş bulunmakla beraber kütüm bu Türk düşmanı müfrit teşekküller birleştirilerek "Brannik,, namı altında ortaya çıkarılmıştır. Bu teşekkülü evvelki terror hareketi idare etmekte ve devlet tarafından himaye görmektedir.

Bulgar mekteplerinde kitaplarla Bulgar çocuklarına Türk düşmanlığı telkinatı ve Bulgar radyosunda her gece "Tarihi takvim,, namı altında Türk aleyhtarlığı tamim edilmekte devam ediyor.

Bu "Tarihi takvim,, de "Tarih,, namına söylenen bir takım uydurma hâdiseler anlatırken Osmanlı devleti idaresinde Bulgarların tazyik gördükleri mütemadiyen telkin edilmektedir.

Bulgar ediplerinden Petkanof "Isselnitsi,, "muhacirler,, namındaki bir edebî romanında Türklerin vaktile Trakyadaki Bulgarlara zulüm ettiğini ballandıra, ballandıra yazmıştır. Bu kitap bü

— 12 —

tün Bulgarlar tarafından okunmaktadır. Bulgar milli tiyatrosunda meşhur Türk düşmanı şair Ivan Vazofun "Pod igoto,, "Boyunduruk altında,, ki piyesi mütemadiyen oynanmaktadır. Bu suretle aşılana Türk düşmanlığından zarar gören'ler yine oradaki kardeşlerimizdir. Bir milyon 300 bin Deliormanlı, Garbî Trakyalı, Dobrucalı ve Makedonyalı, Tunaboylu temiz saf Türk tedrici bir imha siyaseti yüzünden çok muztarıptır. Onun acı feryadı kulakları tahriş edercesine tırma layor.

Mahmut Necmeddin
Deliorman

Arif Necip Kaskatı

Sofyada Eski "Deliorman,,
gazetesi sahibi

Razgratta eski
"Karadeniz,, gazetesi
sahibi

Gültekin Arda
"Öz dilek,, gazetesi sahibi

030	10			243	515	4
-----	----	--	--	-----	-----	---

**BALKANLARA DAIR CEP
KITAPLARI SERISI No:**

Fiyatı: 20 — Toptan 15 kuruş

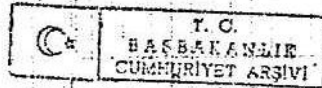
Müracaat yeri: **VAKIT YURDU**

Ek 4: Bulgaristan'dan Göç Etmek İsteyenlerin Karşılaştıkları Güçlükler Hakkında Filibe Türk Göçmenleri Adına Mehmet Şakir'in 26.01.1945'te Dönemin Türkiye Başbakanı Şükrü Saraçoğlu'na Gönderdiği Mektup⁴⁶⁶

T. C. BAŞVEKÂLEF HUSUSİ KALEM MÜDÜRLÜĞÜ Sayı: 27/13		77 227	Dosya işaretleri F 3
T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞIVI			
Gelen tarihi	26.1.1945	Sayın Bay Şadi Kavur, Hariciye Bakanlığı Hususî Kalem Müdürü.	
Evrakın Numarası			
Yazın memuru			
Yazın tarihi	26.1.1945		
Harç eden			
Harç tarihi	27	Bulgaristan'dan anavatanına gelmek isteyen Türklerin karşılaştıkları müşkülât hakkında; Filibe Türk göçmenleri adına Mehmet Şakir tarafından Sayın Başbakan'a sunulmuş olan. 1.1.1945 tarihli yazı sureti ilişik olarak gönderilmiştir.	
Sadrazam No.			
İlişkileri	1		
Sevk tarihi	23.1.1945		
Kayıdadan			
Not:			
Hülasası :		Saygılarımla Hususî Kalem Müdürü	
Bulgaristandan memlekete hicret etmek isteyen Türklerin beraberinde para ve eşya getirmelerine Bulgar hükümeti tarafından müsaade edilmediğini bildirerek bu işle alakadar olunmasını istemektedir.		117 815 15	
		030 10	

⁴⁶⁶ BCA 030.10.117.815.15.

97
227

فای

کتابخانه ملی ۹۳۵

باسمه ذلیل صاحبان بای کراچی اولیہ

بغاستانہ بالائمانہ توکھڑک کھڑنجانہ توکھڑک
حکومت اٹکھ آرزدارنہ اولیہ توکھڑک ملک توکھڑک
اولیہ توکھڑک چیلانہ توکھڑک حکومت اٹکھ
بغاستانہ ک ایملارک و ارضیہ بنیادنا بوزر
کچھ بوزر. هیچ بر مال صافونہ آلیہ توکھڑک
کھڑنجانہ مساعده ایملارک آد اشیانہ کھڑنجانہ
مساعده ایملارک کھڑنجانہ

- ۱ - انساہ باشنہ بو طوبہ بر کوملک
- ۲ - انساہ باشنہ بر چیقہ قوندرہ بر باشنہ
- ۳ - بر قوسونم اسیم دبر بالطو
- ۴ - بر چیقہ جو ایت
- ۵ - بر کوملک

بوندلہ باشنہ هیچ بر اشیانہ توکھڑک
باشنہ ک مساعده اٹکھ کھڑنجانہ
بغاستانہ بر اقباب هر چیلانہ کھڑنجانہ
بغاستانہ توکھڑک ششم روکھون کھڑنجانہ
روکھون کھڑنجانہ بوندلہ بوزر
بغاسانہ کھڑنجانہ اٹکھ کھڑنجانہ بوندلہ
توکھڑک کھڑنجانہ بوندلہ اٹکھ کھڑنجانہ
بغاسانہ کھڑنجانہ اٹکھ کھڑنجانہ بوندلہ

030 | 10 | 112 | 875 | 15

کراچی

Bulgaristan'dan Göç Etmek İsteyenlerin Karşılaştıkları Güçlükler Hakkında Filibe Türk Göçmenleri Adına Mehmet Şakir'in 26.01.1945'te Dönemin Türkiye Başbakanı Şükrü Saraçoğlu'na Gönderdiği Mektubun Çevirisi

Filibe

1 Kanun-i Sani 1945(1 Ocak 1945)

Başvekil Saygılı Bay Saraçoğlu'na

Bulgaristan'da yaşayan Türklerin her zaman Türkiye'ye hicret etmek arzusunda olduğu malumunuzdur, hicret edecek Türkler çıırçıplak Türkiye'ye hicret etmektedirler.

Bulgaristan'daki emlak ve arazilerini satıyorlar, paralarını Türkiye'ye geçiremiyorlar. Hiçbir mal satın alıp Türkiye'ye götürmelerine Bulgaristan Hükümetince müsaade edilmiyor, ev eşyalarının da götürülmesine müsaade edilmiyor.

Bulgar Hükümeti hicret eden Türklere nüfus başına yalnız şu eşyaları Türkiye'ye götürmeye müsaade ediyor.

- 1. İnsan başına bir don, bir gömlek**
- 2. İnsan başına bir çift kundura, bir şapka**
- 3. Bir kostüm elbise ve bir palto**
- 4. Bir çift çorap**
- 5. Bir gömlek**

Bunlardan başka hiçbir eşyanın Türkiye'ye çıkarılmasına Bulgar Hükümet Bankası müsaade etmemektedir bu sebeple muhacirler ellerindeki paralarını Bulgaristan'da bırakıp çıırçıplak gitmek mecburiyetindedirler.

Bulgaristan Türklerini kim düşünecektir, sizlerden başka düşünecek kimse yoktur. Buraya şuraya buraya başvuruyoruz hiç kimsenin ehemmiyet verdiği yoktur, bizlere yazık değil mi?

Bulgaristan Türklerinin böyle acıklı bir vaziyette olduğunu size bildirmiyorlar.

Muhacirlerin vaziyeti acınacak bir haldedir.

Bizlere de acıyacak sizlersiniz...

Ek 5: Bulgaristan'daki Türklerin Maruz Kaldıkları Mezalime ve Türk Hükümeti Tarafından Kurtarıma Dileklerine Dair 22 Mayıs 1947'de İsmet İnönü'ye Gönderilen Mektup⁴⁶⁷

T. C.
DİŞİŞLERİ BAKANLIĞI
SİYASETLER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Sayı : .....

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
GİZLİLİK

Not:

Bulgaristan'daki Türklerin Türkiye'ye getirilmeleri konusuna ilişkin bulunan Dışişleri, İçişleri ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlıklarının yazıları Bakanlar Kurulunun 31/5/1947 tarihli toplantısında incelenerek;

Bulgaristan'daki Türklerin, ilgili Devletlerle yapılacak anlaşmalara dayanılarak Türkiye'ye nakilleri işinin daha müsait bir zamana bırakılması ve

Balkanlardan serbest göçmen vizesile veya mülteci olarak gelenlerin kabulleri ve uyrukluğumuza alınmaları; 22/5/1946 tarih ve 5/1946 sayılı

kararlaştırılmıştır.

Saygılarımla arz ederim.

53
S. İ. İ.
1.7.1947
371947 1308
3- 030 01 17 97 3

⁴⁶⁷ BCA 030.01.17.97.3.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
T.C. CUMHURİYET ARŞİVİ
TÜRKİYE
CUMHURBAŞKANLIĞI
GENEL KATIPLIĞI

Ankara 22 Mayıs 1947.

7. 2337

Sayın Recep Feker
Yüksek Başbakan

Bulgaristandaki Türklerin maruz kaldıkları mezalime ve kurtarılmaları dileğine dair gelen ve zati devletlerine tekdimi emir buyurulan mektubun bilece sunulduğunu en derin saygılarımızla arz ederiz.

Genel Kâtip

K. Gedeler

	1308	3.7.1947
43		

030	01			17	87	3
-----	----	--	--	----	----	---

2

Canım gibi kıymetli olan
" Yşmet Paşam "

En etkili uzun hümünler Dilerim.
Ey cani olan Yşmet Paşam,
bu bizlere olan Zulümlük çok cana yeri his
yösten bile imdat bekleyen bugünkü
Bulgaristanda olan Türk azlığı.
her tarafta ağlama gibi, biri birimizi
acıma gibi. Bulgaristanda bulunan bugünkü
idare halke ediyor, se deimas
bir Zulüm altında yaşıyor,
bulgaristanda bugünkü Türk azlığı,
hakikatı kim, haelktan ölümlü bulunan
bir çok kimseler var.

Canım Paşam,
Senden bir dileğimiz var kim,
sizlerde onlara, bütün Cumhuriyet kurultu ile
yapanız, çok, çok rica ederiz.
1-} ya... 3- Cihan harbi
2-} ya gene Bulgaristan Türk azlığını, Türkiye
Cumhuriyetine
Karıştırmaktır.

Bulgar meşalesi

Tuna Coşkun Kahraman

030 01

17 973

3

Ek.6: Ankara Vilayetinde İskân Ettirilen Bulgaristan Göçmenleri (1928-1960)⁴⁶⁸

Yılı	Yerleştirilen Yer	Aile	Nüfus
1928	Etimesgut	50	300
1929	Polatlı	45	248
1936	Haymana	210	785
1940	Merkez	6	8
1941	Merkez	9	11
1942	Merkez	12	18
1943	Merkez	4	7
1944	Merkez	10	16
1945	Merkez	6	7
1946	Merkez	10	29
1947	Merkez	10	20
1948	Merkez	6	12
1949	Merkez	4	7
1950	Merkez	7	13
1950	Polatlı	91	366
1951	Merkez	1	1
1951	Kızılcahamam	47	208
1951	Kırıkkale	75	301
1951	Polatlı	155	661
1951	Halkavun(Kazan)	29	145
1950-1951	Merkez	226	758
1950-1951	Beypazarı	47	212
1950-1951	Bağlum	31	98
1950-1951	Etimesgut	49	176
1950-1951	Keçiören	3	10
1950-1951	Çankaya	53	217
1950-1951	Ayaş	56	281
1950-1951	Kalecik	49	240
1950-1951	Haymana	341	1362
1950-1951	Keskin	63	284
1950-1951	Şereflikoçhisar	70	375
1950-1951	Bala	49	206
1950-1951	Çubuk	67	305
1950-1951	Nallıhan	33	140
1952	Merkez	1	5
1952	Polatlı	10	35
1953	Merkez	1	1
1953	Polatlı	8	26
1954	Polatlı	20	100
1955	Merkez	1	1
1956	Polatlı	1	5
1957	Merkez	1	1
Toplam		1741	7243

⁴⁶⁸ Sarınoy, a.g.m. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* , s. 363-369.

Ek 7: 1950-1951 Göçü Neticesinde Gelen Göçmenlerin İllere Göre Dağılımı⁴⁶⁹

İl	Yüz Ölçümü	Nüfusu	Nüfus Yoğunluğu	Köy Sayısı	Emsali	Emsale Göre Yerleştirilecek Aile Sayısı
Afyon	13.555	372.566	27	483	1	483
Amasya	4.885	163.494	33	483	1	283
Ankara	29.634	818.271	28	1.139	3	3.417
Antalya	20.127	312.102	17	594	2	1.188
Aydın	7.647	337.977	44	451	2	902
Balıkesir	15.493	563.100	36	909	2	1.818
Bilecik	5.258	136.844	26	265	1	265
Bolu	11.482	302.805	26	745	1/2	372
Burdur	7.450	136.359	18	201	1/2	100
Bursa	9.959	541.987	54	762	1	762
Çanakkale	9.441	288.813	31	552	1	552
Çankırı	9.083	218.286	24	477	1/2	238
Çorum	10.995	342.390	31	641	2	1.282
Denizli	10.991	340.010	31	428	2	856
Edirne	5.803	221.125	38	263	1	263
Erzincan	10.583	197.460	19	511	1/2	255
Eskişehir	13.583	274.571	20	366	2	732
İçel	15.697	317.853	20	502	2	1.104
Isparta	8.311	186.152	22	205	1	205
İstanbul	53.900	1.179.666	219	255	1	255
İzmir	12.825	767.734	60	638	1	638
Kastamonu	14.221	411.576	29	1.130	1/2	565
Kayseri	15.772	404.650	26	498	2	996
Kırklareli	6.732	192.333	29	189	2	378
Kırşehir	8.422	182.141	22	315	3	945
Kocaeli	8.436	474.716	56	705	1/2	352
Konya	48.681	740.595	15	893	3	2.697
Kütahya	15.253	419.100	27	921	1/2	460
Manisa	14.342	519.319	36	901	1	900
Maraş	15.092	288.631	19	454	1	454
Muğla	12.735	240.704	19	356	2	960
Niğde	15.257	331.060	22	378	3	1.131
Samsun	9.392	475.953	51	747	1/2	373
Seyhan	17.256	509.600	30	695	2	1.390
Sivas	28.941	540.412	19	1.237	2	2.474
Tekirdağ	6.094	222.916	37	271	2	542
Tokat	11.193	387.456	35	705	1/2	352
Yozgat	13.074	325.506	24	658	2	1.316
Zonguldak	7.449	425.947	57	720	1/2	360
Toplam	513.260	15.792.178	-	22.765	-	32.446

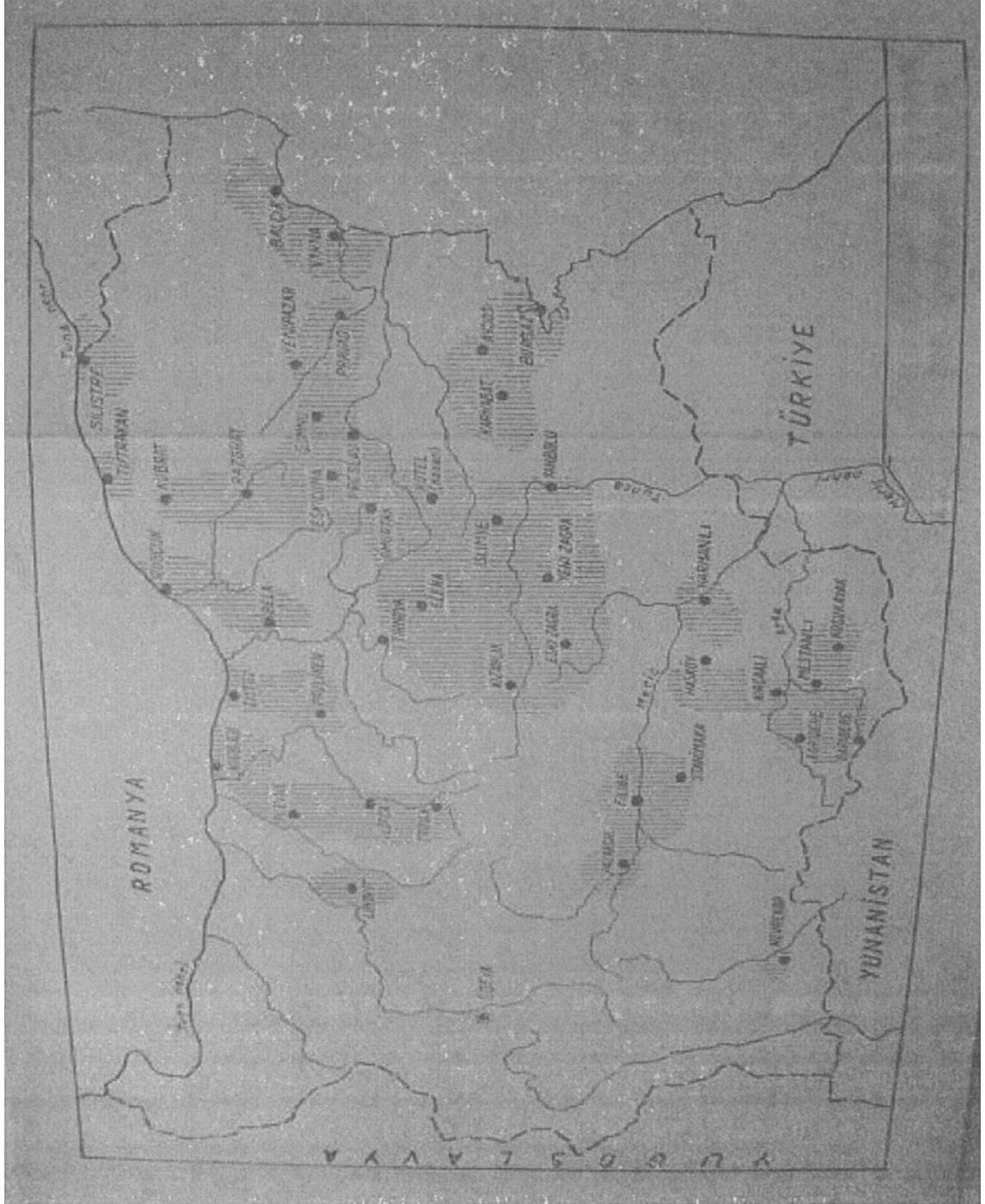
⁴⁶⁹ Tanoğlu, a.g.m. s.153.

Ek 8: 1950-1951 Göçü Neticesinde Türkiye'ye Gelen Göçmenlerin İllere ve Meslek Gruplarına Göre Dağılımı⁴⁷⁰

İller	İskân Planına Göre Mevcut Aile Adedi	İskân Hakkına Sahip Olduğu Tespit Edilenler			
		Çiftçi		Esnaf ve Sanatkâr	
		Aile Adedi	Nüfus Adedi	Aile Adedi	Nüfus Adedi
Afyon	269	269	1.225	4	11
Amasya	131	129	329	2	8
Ankara	3.417	897	3.697	315	1.114
Antalya	1.188	445	2.136	24	90
Aydın	902	700	3.030	58	213
Balıkesir	1.818	1.565	6.905	563	2.445
Bilecik	265	206	938	11	226
Bolu	280	197	1.004	11	33
Burdur	176	431	1.983	22	104
Bursa	949	1.991	9.105	1.075	4.024
Çanakkale	564	590	2.647	32	180
Çankırı	218	42	155	13	58
Çorum	1.282	400	1.838	5	25
Denizli	865	340	1.445	93	362
Diyarbakır	23	23	23	-	-
Edirne	903	567	2.492	111	342
Elazığ	129	85	323	2	9
Erzincan	225	74	328	-	-
Eskişehir	732	979	3.933	848	3.254
Hatay	65	65	240	-	-
İçel	1.004	607	-	11	49
Isparta	197	162	715	8	28
İstanbul	222	471	2.283	2.806	10.522
İzmir	638	1.102	4.879	614	2.476
Kastamonu	311	101	469	14	45
Kayseri	998	283	1.228	75	285
Kırklareli	508	1.452	6.486	253	1.027
Kırşehir	945	491	2.013	-	-
Kocaeli	452	391	1.900	61	-
Konya	2.683	1.006	4.879	614	2.476
Kütahya	438	360	1.526	14	45
Malatya	118	50	245	75	285
Manisa	1.139	997	4.411	142	606
Maraş	454	235	1.105	5	18
Muğla	505	484	2.236	21	96
Niğde	1.134	400	1.807	3	17
Samsun	502	475	2.117	28	113
Seyhan	1.455	1.506	6.521	23	91
Sinop	250	50	209	-	-
Sivas	2.474	431	1.749	4	15
Tekirdağ	1.036	1.361	6.057	203	709
Tokat	221	202	970	6	35
Yozgat	1.316	730	3.379	65	244
Zonguldak	121	74	321	46	176
TOPLAM	33.595		100.739		28.429

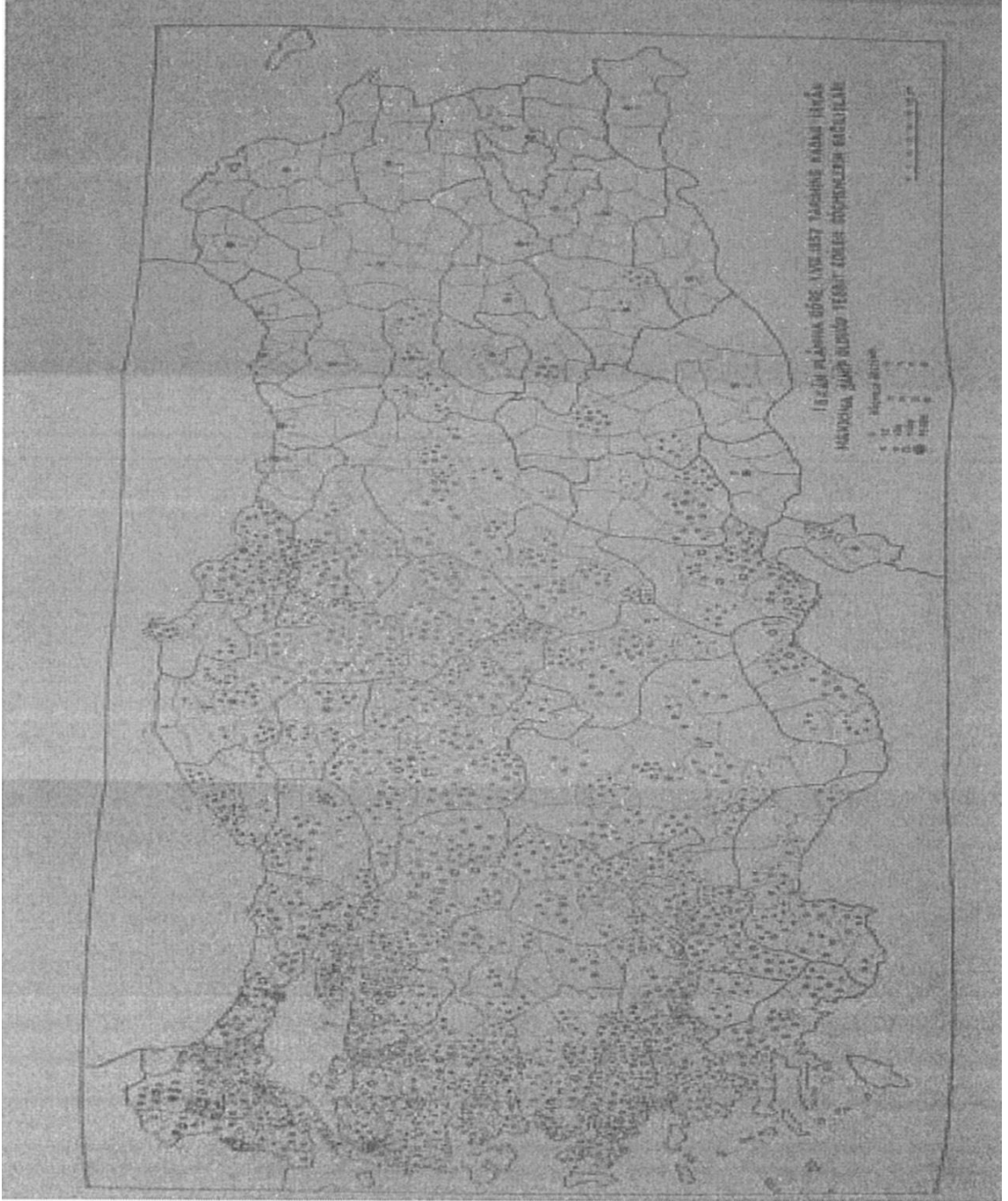
⁴⁷⁰ Tanoğlu, a.g.m. s. 155.

Ek 9: 1950-1951 Yıllarında Yaşanan Göçlerde, Bulgaristan Türkleri'nin Bulgaristan'dan Geldikleri Bölgeleri Gösteren Harita⁴⁷¹

⁴⁷¹ Tanoğlu, a.g.m. s. 154.

Ek 10: 1950-1951 Göçünde Bulgaristan Türkleri'nin Türkiye'de Yerleştikleri İlleri Gösteren Harita⁴⁷²

⁴⁷² Tanoğlu, a.g.m. s. 153.

Ek 11: Bulgaristan'dan Bursa'nın Osmangazi İlçesine Göç Eden Göçmenler Adına Ahmet Oğlu Mehmet Başaran, Ömer Oğlu Tahir Suat, Selim Sevinç ve Musa Bozdağlı'nın 26.03.1951'de Adnan Menderes'e Yazmış Olduğu Teşekkür Mektubu⁴⁷³

DEVLET ARŞİVENİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Sayın Başbakanımız
biz Bulgaristan göçmenlerinden yedi
hane kadar Orhangazi kasabasına serik
olduktan burayı geldiğimiz vakit derhal kay-
makamlığa başvurarak derhal bizim yar-
dımımıza koşular Ev bulup bizi yerleştirdiler
andan sonra yiyecek maddelerimizi temin ettiler
ve de aynı şekilde devam ediyorlar. Biz Orhangazi
yeni gelen göçmenleri cümlemiz okudur sevinslere
gark olduk ki hiç dil ve kalem ile anlatamayız
biz yan ittirik ki her zaman burada oturuyor-
muşuk. biz hiç müdahale görmedik diye bizim
çocuklarımız bile burasının yerlisi gibi geçiyorlar
yaşasın var olsun Türkiye hükümetimiz
yaşasın Cümhur Başkanımız Celâl Başar
yaşasın işleri Bakanımız Halil Özyürek
yaşasın var olsun T.B.M.M. Başkanı Göçmen ve
müttecilere Türkiye Yardım derneği Başkanı Refik
Loralan.

Kahr olsun bize iziyet eden Bulgar
Hükümetine ve onların namuzsuz baş-
kanlarına.

Orhangazi yeni göçmenleri
1 Ahmed oğlu Mehmed Başaran.
2 Ömer oğlu Tahir Suat : *Tahir Suat* ORHANGAZI
3 Selim Sevinç : *Selim Sevinç* 26-3-1951
4 Musa Bozdağlı

030	01			18	100	31
-----	----	--	--	----	-----	----

⁴⁷³ BCA 030.01.18.100.36.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Burcu Örnek

Doğum Yeri ve Tarihi: Ankara, 22.04.1991

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi: Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü

Bildiği Yabancı Diller: İngilizce

Bilimsel Faaliyetleri:

İş Deneyimi

Stajlar:

Projeler:

Çalıştığı Kurumlar:

İletişim

E-Posta Adresi:burcu.ornek.91@gmail.com

Tarih: 04.06.2018